

МУҲАММАД ИСМОИЛ

БАҲОРНИНГ ЭНГ СЎНГГИ ЛОЛАСИ

Ҳикоя ва қиссалар

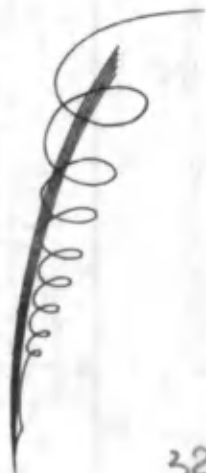
ТОШКЕНТ
«O'ZBEKISTON»
2006

84(5У)6
И 81

Масъул муҳаррир — Лазиз ТАНГРИЕВ

Муаллиф, ушбу китобни чоп этилишида яқиндан ёрдам берган «ЭРУДИТ» ижодий маркази раҳбари Б.Н. Зокировга, «ОҲАНГАРОНШИФЕР» ХЖ раҳбари И.Ш. Исмамовга ўзининг самимий миннатдорчилигини билдиради.

Элимизнинг истеъдодли шоири Муҳаммад Исмоилнинг ушбу — «Баҳорнинг энг сўнгги лоласи» китобига, унинг меҳр ва муҳаббатни, садоқат ва жасоратни мадҳ этган бир қанча ҳикоя ва қиссалари, бадиалари жамланди. Умид қиламизки, истеъдодли ижодкорнинг тақдим этилаётган адабий тухфалари сизда катта таассурот қолдиради.

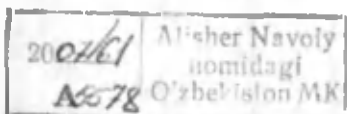

ISBN 5-640-03210-3

М 4702620201-230 2006
М 351(04)2006

32650
10 395

© «O'ZBEKISTON» НМИУ, 2006 й.

БАРҚАРОР ТУЙҒУЛАР АЛАНГАСИ

Бир курсдош қизимиз бўлгувчи эди. «Муҳаббат йўқ, мен ҳеч қачон севмайман, мен ҳеч қачон турмушга чиқмайман», дер эди. Аммо у биринчилардан бўлиб севди, биринчилардан бўлиб турмушга чиқди. Ҳали-ҳануз уни учратиб қолсам, муҳаббат деган туйғунинг бор-йўқлиги ҳақида хаёл суриб қоламан.

Бугун истеъдодли ёзувчи Муҳаммад Исмоилнинг «Саҳройи гуллар» китоби қўлимга тушди-ю, яна ўша воқеани эсладим ва бу ўлмас, абадий туйғунинг ҳар қандай инкору салбий эътирофларга қарамасдан, яшайверишини яна бир бор англаб етгандай бўлдим. Бир вақтлар Байрон шундай деган эди: «Севги эркаклар ҳаётининг бир қисми бўлса, аёллар ҳаётининг ўзидир». Дарҳақиқат, худди шундай. «Саҳройи гуллар» тўпламини ўқир экансиз, ёзувчининг энг назик ва самовий хилқат бўлмиш аёллар ички туйғуларини, юракнинг пучмоқларида яшириниб ётган бокира ҳисларни, изтироблар суратини чизишга интилаётганининг гувоҳи бўласиз.

Талабалик йилларимизда турк ёзувчиси Рашод Нури Гунтегиннинг «Чолиқуши» романини йиғлаб ўқирдик, Фаридага ўхшаб яшашни, Фаридага ўхшаб севишни орзу қилардик. Гунтегин бир аёл ҳаётини бутун бор бўйи билан шу қадар моҳирона тасвирлаган эдики, биз беихтиёр китоб муқовасига назар ташлардик. Ҳа, тўғри, бу асарни аёл киши эмас, эркак киши яратган. Назаримизда, ҳақиқий ёзувчи ана шундай бўлиши керак эди. Асар қаҳрамонининг «Комрон, мен сендан эмас, сен бўлган жойлардан ҳам нафратланаман», деган сўзларини ҳаммамиз ёддан билардик.

Бугун Муҳаммад Исмоил қаламидан тўкилган сўзлар билан яқиндан танишар эканмиз, унинг ҳам бу машаққатли вазифанинг уддасидан чиқишга бел боғлаганига амин бўлдик. У ўз асарлари учун қаҳрамонларни сиз билан биз яшаб турган шу ҳаётдан, ҳаётнинг ўзгинасидан олган. Шунинг учунми улар қўғирчоқбозлар ип билан бошқарадиган қўғирчоқлар сингари эмас, балки ўзлари ҳаракатланадилар — ўзлари севадилар, ўзлари изтиробга тушадилар, ўз тақдирларини белгилаш ёки ўзгартириш учун ўзлари қатъий қарор қабул қиладилар.

Инсон кўзининг қорачиғидай ардоқлаган орзусига эш бўлолмаса, энг азоблиси бир осмон остида, бир ошён бағрида туриб суюкли одамига эришолмаса, бундан ёмони йўқ. «Сиз ҳамон ўшасиз...» ҳикояси эйнан шундай ачинарли ҳаёт гасвирини тилга олади. Бу завоёл топган севгининг армони, инсоннинг қўлидан кўп нарса келгани ҳолда, тақдирнинг ёзуғини ўчиришга қурби етмаслиги, турмушнинг улкан икир-чикирларга, рўзгорнинг гўр эканлигига қарамасдан унинг меҳрга, муҳаббатга гўдакдай талпиниши, йилларнинг ҳам бу туйғунинг тафтини ўчиролмагани... мана Муҳаммад Исмоил айтмоқчи бўлган гаплар, унинг қисматидаги, у айтиши шарт бўлган гаплар... Бир шоир айтганидек, «Азал котиблари ошиқлар бахтин қора ёзмишлар», яъни бу сатрнинг биринчи маъноси азалдан ошиқлар бахти қорга ёзилган, шунинг учун уларнинг бахтли дамлари тез ўтади, чунки қор қуёш чиқиши билан ер бағрига сингиб кетади. Иккинчи маъноси тақдир битигини битадиган хаттотлар ошиқлар қисматини қора ранг билан ёзганлар. Шунинг учун ҳам уларнинг кун кун эмас. Бу дунёда соф муҳаббатга эришиш башариятнинг орзуси. Лекин у Фарҳод ва Ширин, Тоҳиру Зухро, Лайлию Мажнунлар қисмати билан бошланади-да, шу ерда тамом бўлади. «Ҳа, бу энди бадий асарда», дейишингиз мумкин. Тўғри, асар бадий тўқимага асослансада, лекин киши беихтиёр ишонгиси келади, шундай муҳаббат соҳиби ва соҳибаларининг бугунги кунда бўлишини жуда-жуда истайди, юракдан орзиқиб истайди. Муҳаммад Исмоил эса дунёнинг ана шу кемтиги билан севги бутунлигини, унинг оташ нафаси билан барҳаёт олами, инсонларнинг ўзлари турмушнинг қалин тўрларига ўрала-

шиб қолган тақдирда ҳам уларнинг муҳаббат кўзлари ҳамisha очиклигини уқтиришдан сира толмайди.

Хиёнат, рашк, изтироб... Ёзувчининг барча асарлари шу уч туйғунинг мустақкам доирасидан чиқиб кетолмайди, тўғрироғи, чиқиб кетишни ижодкорнинг ўзи хоҳламайди. Муҳаммад Исмоил бир шеърда шундай ёзади:

Сени кўрмоқ баҳор,
уйламоқ баҳор
Музлар эригандай, кўзларимда ёш.
Мен сени йўқотиб, бўламан
абгор
Мен сенинг пойингда гуллайман
қийғос.

Бизнинг назаримизда ёзувчи бу мисралар мазмунини бутун асарлари қатига сингдириб юборгандай. Улар қандайдир самимий, қандайдир содда, қандайдир табиий. Бугун одамлар шундай асарларни соғинган ва ҳар доим шундай соғиниб яшайверади.

Муҳаммад Исмоил «Сиз ҳамон ўшасиз...», «Юлдузлари куйган тун», «Саҳройи гуллар», «Оппоқ гулдек ойдин хотира» сингари ҳикоялари, «Самоларда сўйлаганим сенсан, она юрт», «Бир фалсафа борга ўхшайди» сингари бадиялари, «Янги ой чиққан кеча», «Ой чиқмаган оқшом», «Моҳинур» киноқиссаларини ўқувчилар ҳукмига ҳавола этар экан, бу унинг ижодининг илк дебочаси эканлигига, у ўзбек адабиёти жавонини забардаст асарлари билан бойитишига ишонч билдириб қоламиз. Бунга, Сизнинг қўлингизда турган «Баҳорнинг энг сўнгги лоласи» китоби ҳам қафолат бўла олади. Марҳамат ўқинг, завқ олинг Сизнинг қўлингизда, ўзбек адабиётининг янги бир туҳфаси, янги бир муаттар гулдастаси!

ҲАЛИМА ХУДОЙБЕРДИЕВА
Ўзбекистон халқ шоири

СЕН — ҚАЛБИМНИНГ АРДОҒИДАСАНИ

Қисса

Шероз Фарангизни танир, лекин бир куни яқиндан танийман ва бир куни... яхши кўриб қоламан дея сира ўйламаганди. Ўшанда туман марказидаги маданият саройида «Гўзаллик танлови» ўтказилаётганди. Рақс тушиш, шеър айтиш, қўшиқ куйлаш, дастурхон безаш, ораста кийиниш бўйича тумандаги ҳар мактабдан биттадан номзод сараланган, энди улар ичидан ягона ғолибни аниқлаш лозим эди.

Баҳс ниҳоясига етай деганда, келишмовчилик бошланди.

Мусобақа якунига кўра тўпланган баллар 181, 184, 187, ва иккита 189 баллни ташкил этди. Ҳайъат аъзолари 3-ракамли қизни ғолиб деб эълон қилди. Шунда Шероз ўрнидан турди-да, минбарга чиқиб, Фарангиз тўплаган балл ҳам 189 эканини, энди шу икки қиз ўртасида мусобақа давом этиши лозимлигини қайта-қайта таъкидлаб туриб олди. Мактабдошлари уни ёқлади. Улкан сарой олқиш ва қарсакларга тўлиб кетди.

Ғолиб бўлиши учун имконият яралганини кўрган Фарангиз, ўзи севган қўшиқни ижро этиб берди. Бу унинг илк қўшиқларидан бири эди:

Туш кўраман сени тунлари
Ёнгинамда бўласан пайдо.
Силаш учун маъюс юзларим
Сен келасан чин дилдан шайдо.

Айт, қайдасан яқинми, йироқ
Юрагимнинг остидами ё.
Вужудимда тинмайди титроқ
Сени қўмсаб бўлдим-ку ало.

Оппоқ гулдай ойдин хотира,
Зиё сочган оқшомдадирман.
Унутилмас, ёрқин, бокира
Ҳислар тошган айёмдадирман.

Хайр дея айта олмасман,
Кўзимда ёш, кўнглимда тўфон.
Сендан бир зум айро қолмасман,
Ишқинг билан сақлагайман жон.

Туш кўраман сени тунлари
Ёнгинамда бўласан пайдо...

Фарангиз қўшиқни берилиб айтди. Зал қийқириқлар қуршовида қолди. Шероз саҳнага чиқиб уни табриклади. Бу уларнинг биринчи бор учрашишлари эди. Шероз унинг кўзларига тикилди-ю, вужудини титроқ босди. Юраги дук-дук урди, қўллари қалтираб, оёқлари чалкашди. Кўзлари эса ҳайратдан қотиб, айтаётган сўзлари узук-юлук чиқди.

Янги шартлар ижроси бўйича Фарангиз ғолиб келди. Унинг устунлиги яққол кўриниб турарди. 3-рақамли қиз эса, ҳар қанча ҳаракат қилмасин, етарлича балл тўплай олмади.

Олий соврин — «Ховос гўзали» номи ва биллур ваза Фарангизга топширилди.

Орадан бир неча кун ўтиб, туманнинг фаол ўқувчилари йиғилишди. Фарангиз уни кўриб дадиллик билан қўл узатди. Шероз бу бахтдан эсанкираб қолди. Бундай ёқимли ташаббусга унинг журъати етишмасди.

— Раҳмат, сиз тарафимни олмаганингизда мен ютмаган бўлардим, — деди Фарангиз жилмайиб.

— Мен сизнинг эмас, ҳақиқатнинг тарафини олдим, — дея гўлдиради Шероз.

— Ўртага чиқиб, шунча гапни қўрқмай айтганингиздан кейин, ҳақиқат мен тарафга ўтиб кетди-да, — деди кулиб Фарангиз. Унинг товуши, ёшгина келинчакнинг ўз куёвига илтижосидай минг бир ғамзага тўла эди.

— Менга эса сиз куч бердингиз. Авваллари ҳеч қачон ҳеч кимнинг тарафини олмагандим. Менга нима бўлди ўзи, билмайман. Ўрнимдан туриб ҳадеб, «5-рақамли қиз зўр», дея бақираверибман.

Шероз ўзининг ўша кунги ҳолатини тасвирлаб берар. Фарангиз эса солланиб-солланиб куларди.

Шу кундан бошлаб улар учрашганларида сўрашадиган юракларидан қуюлиб, ҳеч қачон тугамайдиган гаплардан гаплашиб турадиган бўлишди. Фарангизга Шерознинг мардлиги ёқиб қолганди. Шерозга эса Фарангизнинг сўзга чечанлиги, гапирганда ҳам нақ Шерознинг кўнглидаги гапларни тапириши ёқарди. Гўё Фарангиз Шерознинг қиз бола ҳолатидаги шаклига ўхшар, агар Фарангиз ўғил бола бўлиб туғилганда, у Шерознинг ўзи бўларди қўярди.

Шероз мактабнинг жонкуяр фаолларидан эди. Мактаб деворий газетасини чиқарар, туман газетасида мақолалари, шеърлари чоп этиларди.

Фарангиз билан танишганидан сўнг ўқишини ҳам ижодини ҳам ташлаб қўйди. Дастлабки кезлар, Фарангиз билан қанча гаплашмасин, айтадиган гаплари тугамас, бири-биридан тўзал сўзлар юрагидан қайнаб чиқар, бу сўзларнинг адоғи йўқдай эди. Бора-бора буни акси бўлиб қолди. Уни кўрганда томоғи гиппа бўғиладиган, бир оғиз сўз айта олмай узоқдан қараб ўтадиган, ўзини йўқотиб қўядиган бўлди. Худди сири очилиб қоладигандай, уни кўрганда қизариб кетар, кўрмаса тутолмас, кўрса қочадиган одат чиқарди. Шу қизни ростдан яхши кўриб қолдимми дея азобланар, ўйлаб ўйига етмас, гоҳида яхши кўриб қолгани учун, уни ҳам, ўзини ҳам айблар, юрагидаги бу «исён» ҳақида Фарангизга гапиришга журъати етмасди. Бир кун ўзидаги бу ўзгариш ҳақида шеър ёзди ва уни туман газетасига топширди:

Тобора гуриллаб ёнмоқда олов
Тобора каттароқ, тобора кенгроқ.
Тобора ўзимга билмасман аёв,
Тобора каттарар кўксимда ингроқ.

Тобора пойингга боряпман чўкиб,
Тобора адашиб, тобора сармаст.
Тобора сен менга азизроқ бўлиб,
Ўзимдан тонмоққа қилмоқдаман қасд.

Тобора ҳуснингга телбаман телба,
Тобора бошимга урмоқда қисмат.

Тоғдай роҳатимни совурдим елга,
Ўрнига топмадим хасча ҳаловат.

Туйгулар ёнмоқда, идрок ёнмоқда,
Ёнмоқда шиддатли тобора асов.
Бир жонсарак нафас, сарсон томоқда,
Тобора гуриллаб ёнмоқда олов.

Шеър чоп этилганидан кейин, жуда кўп кишилар шеър-
ни ўқишганлигини, яхши ёзилганлигини айтишди.
Шерозни эса, Фарангизнинг фикригина қизиқтирарди.

Шероз бир куни мактаб коридорида, дераза раҳига бе-
ҳолгина суяниб, фаромуш турган Фарангизни кўриб қолди.
У қовоғи солиқ, нимадандир хафа ва саросимада эди.

— Нима бўлди — деди Шероз, кулимсираб.

— Кимдир, синфимиздаги ҳамма партага «Шероз плюс
Фарангиз» деб ёзиб кетибди.

— Ким ?

— Билмайман

— Кимдир, ниманидир сезиб қолган бўлса керак-да —
деди Шероз.

— Нимани?

— Сиз сезмаган нарсани! — деди Шероз илжайиб ва
ўзининг дадиллигидан, ич-ичидан ўзига тасанно ўқиди.

— Мен нимани сезишим керак экан?! — деди Фарангиз
жиддий тортиб.

— Орамизда ўша плюснинг мавжудлигини!

— Плюс фақат математикада ишлатилади, унинг сиз
билан бизга ҳеч қандай дахли йўқ.

— Плюснинг маъноси қўшиш. Бу — фақат математикада
эмас, яхши одамлар орасида ҳам борку!

— Яхши одамлар орасидаги гапларнинг сиз билан бизга
нима дахли бор. Ҳали у ёзувларни ўзингиз ёзиб чиққан
бўлманг тагин.

— Ўлай агар, мен ёзганим йўқ. Мен сизнинг номингиз-
ни ёзсам қандайдир парталарга эмас, тилла ҳарфлар билан
пешонамга ёзаман.

— Одам ўз пешонасига ўзи ёзолмайди. Умуман ҳар қан-
дай ёзув-чизувни бас қилинг.

— Шеър ҳам ёзмайми? Илтимос, ўқиб кўринг. Сизга аталган. Зора кўнглингиз кўтарилса. Мен сизнинг хафа бўлишингизни ҳеч ҳам истамайман. Сизни ғамгин кўрсам, тарс ёрилиб кетай дейман. Шероз ён чўнтагидан, букланган бир вароқ қоғозни олди-да, қизга узатди. Шероз бу шеърни узатганда унинг сатрлари нақадар башоратли эканини, бу шеър улар муҳаббатининг рамзи бўлиб қолишини билмасди. Унда шундай сатрлар бор эди:

Мен сенинг олдингда журъатсиз одам,
Биламан, мен сенга сира ёқмадим.
Сен томон талпиниб босмадим қадам
Шунданми сира ҳам чопмас омадим.

Ёки изҳор қилсам муҳаббатимни
Энг катта қудратим қулайди абгор.
Сендан умид қилган эзгу дардимни
Хасча олмаслигинг бўлади ошкор.

Лекин ҳали ҳаёт этмоқда давом,
Бир кун мен сенга етмоқлигим шарт.
Сен учун ўнглайман ўзимни тамом
Сен учун бўламан ўн баробар мард.

Қалбингга бир қатра нур солмоқ учун
Кулларим ҳам ёнгай қайта ва қайта.
Мен юзта бўламан юксалмоқ учун
Куйларим тугамай юзта ҳам найда.

Ҳар кун минг бор бўғар чорасизлигим,
Ҳар кун мингта чора ўйлаб топаман.
Сен кетар йўлларни қора кўзлигим
Ҳар кун мингтасини минг бор ёпаман.

Сени севмоқликнинг ўзи катта бахт,
Сени улуғлашдан толмайди юрак.
Сенга етмоқлигим бўлиб қолса нақд,
Эртак бошланар ва
мен ўлсам керак.

Бир куни... майин ва тароватли май тунларининг яша-риш ва қалбларга ғалаён солиб, жунбишга келтирувчи, юл-дузлар гулханнинг самога сочилган чўғларидай порлаган кечаларидан бирида уларнинг ҳаётини мутлақо ўзга ўзанга солиб юборган мудҳиш воқеа юз берди. Баҳор келиб, таби-ат ям-яшил либосини кийган, ойдин оқшомлар аро тўй мавсуми бошланган кезлар эди. Тўйхонага қўйилган овоз кучайтиргичлар, хонанданинг сармаст хонишларини узоқ-узоққа ёярди. Шероз ҳам уйда ўтиргиси келмай, уни оҳанг-рабодай ўзига чорлаган тўйхонага борди. Тўйга Фарангиз ҳам келган экан. Тўй охиrhoғида келиннинг илтимосига биноан, Фарангиздан бир жуфт қўшиқ айтишни сўрашди. Фарангиз илтимосни рад эта олмади. Тўйдаги гашт, нашъу намо, тароват уни завқлантириб юборганди. У куйлай бош-лади. Тўйдаги ёш-яланг ўзини даврага урди. Агар қочиб қолмаганида Шерозни ҳам, ўртага тортишлари аниқ эди. Шероз жон деб ўйнарди-ю, гап-сўз кўпайишидан истиҳо-ла қилди.

Тўй анча давом этди. Фарангизни уйига кузатиб қўяман дея, илинжда турган Шероз, нимагадир чалғиди-ю, уни кўздан қочириб, аросатда қолди.

Сўнгра, унинг дугонаси Лоларуҳни учратиб Фарангиз-ни сўради.

— У сизни излаб кетди-ю! — деди Лоларуҳ ҳайрон бўлиб.

— Қанақасига!

— Бир бола келиб, сизни Шероз акам мактаб ҳовлиси-даги боғда кутиб турибди, борасиз экан, — деди. — Фаран-гиз ўша ёққа кетди.

— Мен, ҳеч кимга бундай деганим йўқ!

— Унда алдашдимикан?

— Ҳазиллашмаяпсизми?

— Йўқ. Сиз боринг. Балки сизни излаб юргандир! — деди Лоларуҳ қиз болаларга хос зийраклик билан жиддий тортиб.

Шероз, ўзларига қадрдон бўлган ва Фарангиз билан ўқтин-ўқтин учрашадиган, мактаб ҳовлисига югурди. Мак-таб ҳовлиси, кундузи гавжум бўлгани билан, кечкурун на-

зардан четдаги овлоқ ҳисобланарди. Одамларнинг ўтқир нигоҳидан панадалиги учун, севишган ошиқ-маъшуқлар бошқа жой тополмай, кўпинча шу ерда учрашарди.

Шероз мактаб ҳовлисига бир зумда югуриб борди. Боғда телбаларча югуриб юраркан, қиз боланинг йиғлагани, кимнингдир бақиргани, тарсаки солгани, аламли фарёдни эшитди. Кейин ёрдам сўраб чинқирилган қичқириқнинг эгаси Фарангиз эканлигини англаб, ўша томонга югурди. У югуриб келаркан, улкан чинор дарахтига бутун танаси арқон билан чамбарчас боғлаб ташланган, сочлари тўзгиган, қўйлагининг олд тарафи йиртилган Фарангизни кўрди. Унинг олдида эса, афтидан Фарангизнинг таслим бўлмаганидан жаҳли чиқиб, бир йўғон бола турарди. Бу бундан икки йил олдин мактабни битказиб, кунини кўчада муштумзўрлик билан ўтказиб юрадиган Тоштемир эди.

— Ҳа, нега келдинг? — деди у, Шерознинг нега келганини билиб турса ҳам. — Қани, йўқол бу ердан!

— Қизни, қўйиб юбор! — Шероз, Тоштемирга кучи етмаслигини биларди. — Агар ҳозир қўйиб юбормасанг, эртага синглингни шу ерга итдай боғлаб қўяман ва итларга талатаман!

— Нима?! — Тоштемир, Шерозни юзига бир тарсаки урди ва қорнига тепиб йиқитиб ташлади. Шероз ўрнидан турди.

— Қўйиб юбор уни! Сен қанақа ховосликсан ўзи! Бу менинг яхши кўрадиган қизим. Тушундингми!

— Мен ҳам уни яхши кўраман! Агар майиб бўлишни истамасанг, йўқол бу ердан. У энди ҳеч қанақа ховосликмас. У «артист» тушундингми? У ҳамманики!

— Йўқ, у меники. Агар ҳозир ундан кечирим сўрамасанг, бу ердан ўлигингни судраб кетишади. Мен эса, ўлсам ҳам уни сенга ташлаб қўймайман.

Шероз, ҳамлага шай бўлиб турарди. Ҳозир у Тоштемирни бўғиб ўлдиришга руҳан тайёр, аммо жисмонан кучи етмаслигини англаганидан ҳамлага чоғланолмасди. Тоштемир тап тортмай бостириб келди-да икки марта тепиб, Шерозни учириб юборди.

Фарангиз унинг бу ҳолатини кўриб, овози етгунча нажот излаб чинқира бошлади.

Шероз ўрнидан турди-да, Фарангизга қараб: «Бақирманг», деди. У одамлар йиғилиб, гап-сўз кўпайишини истамасди.

— Тоштемир, уни қўйиб юбор. Токи мен бор эканман, унга қўл теккизишингга йўл қўймайман. Мен сен билан шу қиз учун эрталабгача, қатра қоним қолгунча ёқалашишга тайёрман. Уни қўйиб юбор!

— Йўқ. Мен уни сенинг кўз олдингда... Қара қандай чиройли кўтирчоқ. Кейин кўзинг очилади, кейин эркак одамнинг ишига аралашмаслик кераклигини тушунасан. Вақти келиб эса, бунақа «артист»ларни мендақа йигитларга қўшқўллаб топшириш кераклигини тушунасан. Сендақа шеър ёзиб, ошиқ бўлиб юрганларни эса... ичагини суғуриб салла ясаб бошига кийгизаман.

Тоштемир, зарб билан уриб, Шерозни саккиз қадам нарига учуриб юборди. Шероз, Тоштемирни бу қалар қаҳрга тўлганидан, қуши жойида эмаслигини, наша кайфида ҳаракатланаётганини тушунди. Унга тўғрилиқча бас келиб бўлмасди. Ва... алам билан ерда ётган тошни қўлига олди.

— Энди ё сен тирик қоласан, ё мен!

Шерознинг ҳам ичига шайтон оралаганидан ўзини бошқаролмай қолганди. Урмоқчидай чап қўлини силтади-ю, ҳимояга шайланган Тоштемирни доғда қолдириб, ўнг қўлидаги тош билан, қоқ бошига урди. Тоштемирнинг юзига дарҳол шовуллаб қип-қизил қон қуйилди. Бирдан ғазабга тўлган Тоштемир, Шерозни аёвсиз тепа бошлади. Шероз тошни мўлжаллаб, унинг пешонасига иккинчи бор урди. Тоштемир гурсиллаб йиқилди.

Шероз оҳиста бориб, Фарангиз боғланган арқонларни ечди. Сўнгра, инграб ётган Тоштемирга қарамай, бирмабир қадам ташлаб фалокат рўй берган жанггоҳни тарк этишди.

Ўша туннинг ўзидаёқ Шерозни ҳибсга олишди. Тоштемир касалхонада жон берганди. Кўп ўтмай суд жараёни бошланди. Шероз, воқеа Фарангиз туфайли юз берганлигини суддан яширди. Иккаласи шунчаки уришиб қолишганлигини, тош тўсатдан бошига тегиб кетганлигини, ўзи ҳам анчамунча жароҳат олганлигини гапирди.

Агар, Фарангизнинг номи ўртага олинса, унинг номи бир умр иснодга қолишини ва Фарангиз ўз номини ҳеч қачон оқюлмаслигини Шероз яхши тушунарди. Марҳумни, «зўрлаш»да айблаб бўлмасди. Бу балки, Шерознинг айбини бир оз енгиллатиши мумкин эди. Лекин, Фарангизнинг орномуси, Шерознинг ор-номусига айланиб улгурганди. У бу ор-номусни энди кўз қорачигидай авайларди. Энди у бу ор-номус учун, ўлимга ҳам тайёрлигини бўйнига олганди.

Суд, Шерознинг ёшлигини, билиб-билмай қилган гуноҳини инобатга олиб, олти йил озодликдан маҳрум этди. У, балоғат ёшига тўлгунга қадар, маҳбусликнинг дастлабки қисмини болалар колониясида, сўнгра катталар қамоқхонасида ўтайдиган бўлди. Судда жуда кўп одам қатнашди. Ота-онаси, ака-укалари, қариндош-уруғлар, ўқитувчилар, маҳалладошлар. Келажакда, катта инсон бўлиб етишадиган бир боланинг, ҳаёти тескари айланиб, чаппага кетгани, ҳаммани ҳайрон қолдирар, юракларини аянчли оғриққа тўлдирарди. Шерознинг ўзи ҳам буни кутмаганди. Суд жараёни тутар экан, зал йиғи-сиғига тўлди. Одамлар хайрлашиш учун бақирар, ердан тобут кўтарилганда, аёлларнинг қий-чуви еру кўкни тўлдирганидек, маҳбусни суд зали панжарасидан олиб чиқаётганларида, йиғи-сиғи шу даражада авжига чиқди.

— Менинг касримга қолдингиз. Сизнинг ўрнингизга мен қамалишим керак эди! — дея ингради Фарангиз, у билан хайрлашаётиб.

— Йўқ, ундай деманг. Агар бу ҳолат яна такрорланса, яна шундай қилардим.

— Сиз ўлганингизда нима бўларди?

— Мен ўлмайман. Сизни ҳеч қачон ташлаб кетмайман. Ўша кунни ўлсам ҳам, аввал сизни қутқариб, кейин ўлардим. Энди мен жиноятчиман. Энди мен ёмон одамман. Энди мен сизга нолойиқман. Мени кечиринг. Мени кутманг.

Фарангиз ҳайратдан қотиб қолди. «Сизни кутаман», — дея бақирмоқчи эди, одамлар Шерозни ўраб кетаётганини кўриб, сўзи бўғзида қолди.

Сўнг инграб юборди. «Сизни ўлгунимча кутаман».

Шерозни қамоқхонага, кечқурун келтиришди. Соқчилар қоп-қоронғу хонага киргизиб, ортидан итариб юбо-

ришди. Шероз ерга қараб қип-қизил полни кўрди ва маҳбусларни роса уришганидан ҳаммаёқ қип-қизил қонга бўялибди-да, энди мени ҳам уришса керак деб, ичига қўрқув кирди.

Жойида қотиб тураверганди, кўзи қоронғуликка мослашиб, полда ётган одамларни кўрди.

Кейин кимдир: — Жой топиб ётавер, — дегач, чўчинқираб ерга чўккалади. Ўша туннинг ўзидаёқ, ўз ўтмишида қора доғ бўлиб қоладиган бирор воқеа юз беришига йўл қўймаслик учун, ўз-ўзига қасам ичди.

Худонинг кунни тўхтамас экан. Бора-бора у ҳам тор, ифлос ва жирканч хонага кўникиб кетди. У нима биландир банд бўлишни истар, Худодан иш беришини сўрарди. Тоғлардаги йўл қурилишига бўлса ҳам, ариқ тозалашга бўлса ҳам, жон деб борар, станокларда бош кўтармай ишлар, деворий газеталар чиқарар, расм чизарди. У ўзини иш билан овутишга ҳаракат қиларди.

Бир кунни унга Саидаъло деган ҳамхонаси:

— Иродангизни чўктирманг! — деди. — Худо сизнинг ҳаракатларингиз, ҳақлигингизни албатта инобатга олади. Худога ишонинг. Худога ишонмаганлар эса албатта ҳалокатга учрайди. Одам зиндонга ташланганда очликка йигирма кун чидаши мумкин, сувсизликка ўн кун чидай олади. Аммо иродасиз бўлса, иймонсиз бўлса, қўрқув ва таҳликада уч кунгина яшаши мумкин. Кейин эси огиб ўз мувозанатини йўқотиб қўяди! — деди. Бу гап Шерозни ёдида бир умрга қолди. Тушкун дамларида, Саидаълонинг шу гапларини эслаб, келажакка умид билан қаради.

Унинг истеъдодини кўрган Саидаъло, илм олишга ундарди. — Ҳали ёшсиз, ўқинг — дерди у. — Одам илм излаб ухлаб қолганда, фаришталар қанотларини ёзиб, соябон қилиб турар экан. Илмли одамнинг мартабаси шаҳиднинг мартабасидан, ҳожининг мартабасидан улуғроқ. Еру осмондаги барча жонзот олимнинг гуноҳи кечирилишини сўраб туради. Ҳатто сувдаги балиқлар ҳам истиффор айтишади. Ёшлигим ўтди, илмга яроқсизман дея, зинҳор тушкунликка тушманг.

Қаддингизни баланд тутинг. Қамоқхона — тирикларнинг қабристони — деган гап тўғри. Лекин озодлик — қайта ти-

рилиш эканини унутманг. Муҳаббат эса кишини вужуд
исканжасидан руҳий озодликка олиб чиқадиган илоҳий
мақом. Лекин, ҳамма ҳам чин муҳаббат билан сева олмай-
ди. Бир куни Мажнуннинг қийналиб юрганини кўрган
ота-онаси, уни етаклаб, бир қанча гўзал қизларни кўрса-
тишга олиб борибди. Мажнун бошини ҳам кўтариб қараб
қўймабди. Отаси — «Бир қара, қанчалик чиройли қизлар-а,
нега қарамаялсан», деса, Мажнун: «Бош кўтарсам, Лайли
нигоҳининг қиличи бошимни кесиб ташлайди» деган
экан. Ҳақиқий муҳаббат шундай бўлади.

Шероз, дастлабки йиллар Фарангизга бир-иккита хат
ёзиб юрди. Кейин, тушкунликка берилиб, у ким-у, мен
кимман деган хаёлга борди. Қиз боланинг бахтини боғ-
лашни истамди. Унинг қамоқхонада ёзган шеърларининг
бири қуйидагича эди:

Сизни ардоқлашди,
Сизни суйишди,
Қўл чўзиб қолдилар
кўкка кўтариб.
Кўз тикиб толдилар,
кулдай куйишди.
Васлингиз ахтариб,
ўн мингта ғариб.
Юракни тилдилар,
тилишар ҳамон.
Суякка қадалди
санчилган пичоқ.
Сизга етмоқ армон,
сиздан кетмоқ армон.
Бироқ ечилмас сиз,
бойлаган сиртмоқ.
Сиз жуда гўзалсиз,
бўлмайди чидаб.
Қутурар, ингранар
ўртанган жонлар.
Бир лаҳза тин олмоқ учун
чинқираб,
Қақшаб, Сиздан изн
сўрар бўронлар.

Сизни севиб бўлмас,
севиб қолгандан.
Пойингизга қулар
симёғочлар ҳам.
Томоғда чўғ ёнган,
дард ўтиб жондан
Симоб симирмоқда
тўқ ҳам, очлар ҳам.
Сизга тараф йўқдир,
бас келгувчи йўқ.
Баҳс қилгувчи йўқдир,
қилолмагай арз.
Сизга бир боққанга
ёғар мингта ўқ.
То нафас узгунча,
узолмагай қарз.
Сиз — ҳурсиз, ҳуснингиз
нурдан яралган.
Машҳурсиз, расмингиз
минг-мингларда бор,
Сиз кетган тоғларда
қорлар қорайган.
Сиздан дастхат сўраб
излайди баҳор.

Минг бор танг қолдирган
ҳоритган, қувган
Таҳликада тутган
пойлаб саҳарда.
Қуёшсиз. Умид ва
қўрқувда турган
Туни бўйи нажот
кутган Қайсларга.

Сизни севганларга
айламанг шафқат,
Нафрат ва ғазабла
ўтда ёндиринг.
Фақат, менда сизга
лойиқ муҳаббат.
Ёнингизда фақат
мени қолдилинг.

Орадан йиллар ўтди. У қамоқдан чиққанда, руҳи сўнган, яшашга иштиёқи умуман йўқ эди. Уни бирор жойга ишга ҳам олишмасди. Фермер хўжалиги очиб, деҳқончилик билан шуғуллана бошлади. Бу пайтда, Фарангиз Тошкентда юрар, машҳур хонандага айланган, телевизорда бот-бот кўринарди. Унинг мафтункор суратлари босилмаган газетанинг ўзи йўқ эди. Булар ҳаммаси қасддан уюштирилаётганга ўхшарди. Шероз қайси газетани очиб қараса, унда Фарангиз кулиб турган бўлар, интервьюларида унга мурожаат қилиб гапираётганга ўхшарди. Қачон телевизорни ёқса, Фарангиз кўринар, унга бағишлаб қўшиқ айтаётгандай, ҳар бир ноласи юракни тирнардди.

Шерозни уйлантириш учун онаси жуда кўп жойга югурди. Ниҳоят, Мушаррафларникидан розилик аломати олинди. Мушаррафнинг онаси: «Менинг ҳам ўғлим, қамоқхонада ўтирибди. Қамоқдан чиққан одам одаммасми?!» — дея, мард кетибди. Мушарраф қўл-оёғи бут, эс-ҳуши жойида, меҳрибон ва камгап қиз эди. Умуман олганда бу даврда, Шероз учун, кимга уйланишнинг фарқи йўқ эди. У унаштирилган куниёқ ўзини ёлғиз сизди ва нақадар катта хато қилганини тушунди. Мушарраф унинг ҳаётига кириб келса-да, кўнглига кириб келолмади. Шероз бундай кўнглисизликка ҳам кўникиши мумкин эди. Ахир у бир пайтлар, ўз фарзандлари, муҳаббат меваси бўлишини истамаганмиди?!

Фарзандлари, қалбининг дуру жавоҳирлари бўлишини, бу дуру жавоҳирлар дунёдаги энг гўзал, энг мард, энг чиройли болалар бўлиб, орзуларининг, эзгу ниятларининг тимсоли бўлиб, дунёга келишларини истамаганмиди?!

Шероз бир куни, қисматини бугун ўзгартирмаса бошқа ҳеч қачон ўзгартиролмаслигига кўзи етгани учун елкасига костюмини илди-да, уйдан чиқиб кетди.

Фарангиз Шероз қамалиб кетганидан кейин Ховосда туролмади. Одамлар тугул кўчалар ҳам, дарахтлар ҳам, ҳар бир турмуш воқеалари ҳам уни айблаётганга ўхшар, зеро судда унинг номи зикр этилмаган бўлса-да, ҳамма унинг ёлғиз қолганидан, аламлиси, у бир жиноятчини севиб юрганидан қандай қилиб жиноятчини севиб қолиши мумкин-у ва бу мумкин бўлмаган нарсани Фарангиз қилиб юрганидан, демак жиноятчини севса, бунинг ҳам бир иллати бўлса керак-да, дея ўйлашларидан сиқилар, ҳамма уни кўрсаткич бармоғи билан нуқиб қараётганга ўхшар, шунинг учунми мактабни битиргунча умуман кўчага чиқмади. Мактабни тугатди-ю, Тошкентга ўқишга кетди. Омади чопиб консерваторияга ўқишга кирди.

Уни ўқишдан ҳам кўра ҳақиқий ҳаёт мактаби кутиб турарди. Овозини чархлаш учун вокалга қатнашиши, қўшиқ матнини танлаши учун шеърят оламига кириб келиши, аранжировкачилар билан ишлаш, шеърга боп мусиқа танлаш, мусиқани ҳали ҳеч ким кашф этмаган наволарини яратиш, бу наволарни маромига етказиб ижро этувчи, юзага чиқарувчи студияларни танлаш ва буларни ҳаммаси қўнгилдагидек бўлиши учун олам-олам маблағ кераклиги, бу маблағлар манбаи бўлмиш тўйлар, чарларлар, туғилган кунларда узлуксиз ишлаш кераклиги кишидан жуда катта сабот ва истеъдод талаб қиларди. Фарангизнинг омади шунда эдики, у ўзи ҳам кутмаган ҳолда қўшиқлари машҳур бўлиб кета бошлаганди. Шунинг учун у бастакорларни, продюсерларни, журналистларни эшигини тақиллатиб боришга улгурмай уларнинг ўзи унинг эшигини тақиллатиб кела бошлаганди. Бу ташқаридан қанчалик ялтироқ кўринмасин, унинг ичкарисиди тинимсиз меҳнат, аччиқ заҳмат ва одамлар билан муомала қила билиш санъати ётарди. Муомала санъати шу қадар нозик санъат эдики, уни ҳеч қайси китобдан, ҳеч қайси бир университет дарсликларидан топиб бўлмасди.

Фарангизнинг иши юришиб кетган бўлса-да, у ёлғиз эди. У ҳамиша тўда-тўда одамлар орасида юрар, лекин қалбан ёлғиз эди. У Шероз қамоқдалигида кўриш учун бир неча бор борди. У Шерозга таскин беришга ҳаракат қилар, лекин ҳар борганида Шероз уни кўриб баттар қийналишини, уни кўриб жароҳатлари янгиланишини сезар, бундан ўзи ҳам оғринарди. Шероз ўзини мағрур ва мард тутишга ҳаракат қилар, лекин бу унинг ожизлигини, иложсизлигини янада кўпроқ намоён қилгани учун ҳақоратлангандай, камситилаётгандай бир ҳолат юзага келарди. Шунинг учун кейинги пайтларда кўпроқ «посилка» жўнатар, оралиқда тобора кенгайиб бораётган тафовутни тенглаштирувчи мактублар жўнатар, бу мактубларга жавобан эса тобора қисқароқ, дудмалроқ, тушунарсизроқ жавоблар оларди. Бу жавобларнинг совуқлигини кўриб, гоҳида Шероз энди мени севмасмикан, ўзи аслида ҳам қачонлардир севганмиди дея ўйланиб қолар, уларнинг танишишлари ва муносабат ўрнатганларидаги фурсат шу қадар қисқа эдики, ўртамизда муҳаббат туғилиб улгурганми ё улгурмаганми дея ўйланиб ҳам қоларди.

Гоҳида концертлардан, тўйлардан чарчаган кезлари уйга ёлғиз қамалиб олиб йиғларди ва Шерозга узундан-узоқ мактуб ёзарди.

Биз азиз ўқувчини шу пайтгача Фарангиз билан юзаки таништириб келгандик. Ниҳоят унинг кўнгил олами билан таништиришга журъат этдик. Бу кўнгил оламини ярқ этиб намоён этувчи дамлар Фарангизнинг Шерозга атаб ёзган, аммо жўнатмаган, хатлилигича, сирлилигича қоғозда қолиб кетган, унинг иффати, унинг қиз бола сифатида ўзини асраб-авайловчи, қиз бола бўлганлиги учун чегарадан чиқиб кетолмаслиги, чиқиб кетиши мумкин бўлмаганлигини исботловчи минг битта мактубидан бирини эътиборингизга ҳавола этамизки, шу кичкина бир далилнинг ўзиёқ унинг нақадар катта ва нозик қалб эгаси эканлигини кўрсатиб беради ва унинг ўзини ўзи чизиб бериши орқасидан «Ноннинг ушоғи ҳам нон» деганларидек бу ушоққина далолат қанчалик тоза, қанчалик улуғлигини кўриб оласиз.

Бу хатни у Шероз қамоқхонадан чиққан кезлари уни излаб келишига маҳтал бўлган, кутган, йўл пойлаган,

пойлайвериб умидсизликка тушган, умидини сўндирмас-
 ликка интилган, ўзидан нима айб ўтганлигини ахтараве-
 риб, кўзлари киртайган, келмаётганлиги учун гоҳ Шероз-
 ни, гоҳ муҳаббатни айблаётган кезлари ёзганди. Мана ўша
 мактуб. Балки бу мактубмас, балки унинг хаёлларидир: «Бу-
 гун менинг туғилган куним. Шундай кунда ёлғизлигинг,
 танҳолигинг ёмон билинар экан. Ҳаттоки, жигардек яқин
 дўстларинг ҳам дардимга малҳам, жонимга оро бўлолмас-
 лигини, барибир қандайдир бўшлиқ ҳаётимда тўла-тўқис
 ҳукмронлик қилаётганини, нимадир етишмаётганини сизга
 қандай қилиб тушунтирай. Улар уйимни тўлдириб, олам-
 олам шодликлардан сармаст бўлиб, менинг байрамимни
 нишонламоқда. Кимдир диванда оёғини чалиштириб, ичим-
 лик ҳўпламоқда. Яна биров мусиқани тушунган одам сифа-
 тида берилиб, бошини тебратган кўйи куй тинглаяпти. Яна
 бир жуфтлик бир-бирини елкасига бош қўйиб рақсга туша-
 япти. Яна кимдир бемаъни хотиралар кўзгуси билан фото-
 альбомни варақламоқда. Кимдир билимдонлигини намоёй-
 иш этиш мақсадида қўлидаги китобни рўқач қилганча буюк
 мутафаккирлар ҳақида билиб-билмай фалсафа сотади. Бал-
 ки қаердадир қулоғига чалиниб қолган маълумоти унинг
 орзусини рўёбга чиқишига ёрдам бераётгандир. Кулгим қис-
 тайди. Хонамга тўлиб олган сигарет ва ичимлик ҳидидан
 кўнглим озиб ташқарига йўналаман, нима учундир мана
 шу ҳолатга хулоса ясагим келади: одам тўла бўшлиқ! Бал-
 конга чиққанимда бирданига совуқ ҳаво юзимга урилди:
 қандай яхши! Назаримда гўё бугун менинг ҳаётимдаги энг
 тантанали куним эмасдай. Ўзи доимо шундай: байрам кун-
 лари мендан бахти қаро кимса йўқдай туюлади.

Ичикдим, соғиндим сени шекилли,
 Хўрлигим келтирар ғалат эътироз,
 Нимага одамлар шод, хуррам, мамнун.
 Бизлар одаммасми, севгилим, Шероз.

Демак бизлар одам эмас. Юлдуз тўла осмонга тикилар
 эканман, нима учун инсонни самога бунчалар меҳр қўйга-
 ни сабабини излайман. Чунки... чунки унинг бағри кенг,
 жуда ҳам кенг. Нима учун заминдай зил изтиробларим қолиб,

осмон ҳақида фикр юритиб қолдим, ўзим ҳам тушунолмаي ҳайронман. Йўқ, жуда яхши биламан, у сизни эслатади. Тунда қаро кўзларингизни акси эди у.

Азизим! Сизга бошқа қандай мурожаат қилишга ҳам ҳайронман. Ҳеч нарса деб атаб бўлмаслигига чидаш қанчалар оғир! Сиз шунчалар яқинсизки, гўёки қўлим етадигандай. Шунчалар узоқсизки, бу масофани босиб ўтиш учун бутун умрим ҳам камлик қилади. Бир далли айтмоқчи, бир осмон остида, бир Ватанда яшаб туриб сизга етишмоқликнинг иложи йўқлигига кўникмоқ қанчалар азоб! Иложсизлик, аммо у асрларга татиса, юрагингни кўртдек емириб битирса, додингни кимга айтасан? Соғинчимнинг бўйи осмонлар билан тенглашиб кетди. Юрагим эса қафасдаги шеър каби ўкирмакда: «Қўйиб юбор мени, қўйиб юбор. Бир маротаба озодликка чиқар мени». Мен эса озодлик таъмини тотиб кўрган юракнинг нималарга қодирлигини ҳаёлимга келтираман-да, титраб кетаман. О, қани менда илож бисёр бўлганида эди, сарғайиб кетган юракнинг ортидан ялангоёқ чопмасмидим!? Қурб етарли бўлганида дийдорингизга тўйиб-тўйиб тикилишдан ўзимни тутиб турмаган бўлар эдим.

Азизим!

Сиз ўйлайсизки, менинг ҳаётим фараҳли, сурурбахш. Лабимдан ҳеч қачон кулгу аримайди, ҳар қандай тантанали кечаларни қолдирмасликка ҳаракат қиламан. Оёқларим тортмаса-да, кўнгил чопмаса-да, уларни мажбурлайман. Чунки ёлғиз қолсам, ҳаёлларим қонимни қора зулукдай сўраверди. Назаримда, этим устухонимга ёпишиб кетди. Оёқларим ўзимга бўйсунмай сизнинг ҳузурингизга ошиққан чоғи «Иродам кучли менинг!» дея бақираман. «Ҳиссиётларимни енгишим керак, уларнинг устидан ғалаба қозонишим керак», дея пичирлайман охирида мажолим етмай. Қўлларим телефонга ёпишади. Сизга — Ховосга телефон қилмоқчи бўламан. Бир оз туриб фикрим ўзгариб қолишини билган ҳолда шоша-пиша рақамларни тера бошлайман. Ярмига келганда қаёқдандир «Сабр тоқатинг етмади-а?» дея кимдир устимдан қаҳқаҳа отиб кулгандай бўлади. Дарров сергак тортаман: Овоз жуда-жуда таниш. Уни қаердадир эшитганман! Тўхта-тўхта, у ўзимнинг овозим-ку ва ниҳоят гўшак кўтарилади. Бошқа биров олди чоғи. Сизнинг овозингизни минг

чақирим наридан ҳам танисам керак. «Ким керак?» дейди бегона овоз. Бу ҳол менга болалигимдаги бир ўйинни эслатади. Унда болалар икки сафга тизилиб туришарди-да бир-бирларига савол ёғдиришарди.

Оқ теракми, кўк терак,
Биздан сизга ким керак?

Кейин сўралган бола югуриб, нариги сафни ёриб ўтишга ҳаракат қилади. Бунинг оқибатида йиқилиб тушиш, яраланиш, шим-кўйлагини йиртиш, камида бунинг учун ота-онадан сўкиш эшитиш, ҳаттоки калтак ейиш мумкинлиги ҳеч кимнинг хаёлига келмасди. Фақатгина биргина мақсад: нариги сафда бир болани ютуқ эвазига эргаштириб келиш истаги ҳамма нарсадан устун эди. Қани энди, ҳаётда ҳам шундай бўлса, мен дунёдан сизни сўрардим. Иккиланибми, иккиланмай, билибми, билмай сиз мен томон ўқдай учиб келдингиз. Аммо тутиб қололмадим. Қўлларим, балки дилим лат ейишидан, балки ишончсизликдан маҳкамроқ, рисоладагидай тура олмагандирман. Ўша пайтда ўз-ўзини аяш эвазига оқарган сочларим, заҳар-заққумга тўла, нурсиз ҳаётим билан товон тўлаб ўтишимни билмагандим, билмагандим, ахир! Мен ҳали-ҳануз сизни зорланиб чорлайвераман:

Оқ тераг-у кўк терак,
Бир кўрмоққа ёр керак.

Овозим тубсиз бўшлиққа сингиб кетади. Гўёки сизни кўзи қиймай, у ҳам ортингиздан эргашиб, борса келмасга равона бўлгандай.

Азизим!

Менинг бутун умрим шу ўйинни ўйнаш билан ўтадиганга ўхшайди. Аммо унда ким ютади-ю, ютуқнинг кимда кетганини ҳали-ҳануз ўзим ҳам билолмайман...

Сизни билиб бўлмайди асти,
На иблиссиз ва на фаришта.
Юз минг марта уринсам ҳамки,
Гоҳ узилиб, боғланар ришта.

Сизни кутиб яшайман ҳамон
Биз томонга келасиз қачон...

Фарангиз»...

Шероз Тошкентга келганида қисмат ўйинини қарангки, Фарангиз «Халқлар дўстлиги» саройида концерт бераётганди. Шероз айнан Фарангиз учун Тошкентга келган бўлса-да, у билан учрашиш учун, жуда узоқ пайтдан буён тайёрланиб юрган бўлса-да, унинг концертига киришга иккиланиб турди, сўнг гулбозорга бориб, Фарангизнинг бўйи баробар гулдаста ясаттирди. Гулдастани кўтариб келар экан, ўзи саҳнага чиқиб у билан юзма-юз бўлолмаслигига, болаликда бўлиб ўтган, бўлганда ҳам беихтиёр бўлган ва забунликка юз тутиб беҳайр тутаган муҳаббатни эслатувчи кимса сифатида унинг кўзига кўринолмаслигига фаҳми етди.

Концерт бошланишига беш-ўн дақиқа қолганда, етаклашиб келаётган бир қиз ва йигитдан гулдастани олиб хонандага олиб чиқиб беришларини илтимос қилди.

— Исмингиз нима, ака? — сўради йигит.

— Номимни айтсангиз, кирмай кетганимга хафа бўлади. Яхшиси, ўз номларингдан табриклаб қўя қолинглар. Ўзи атай шу концерт учун келгандим, чақириб қолишди, ноилож қайтиб кетаяпман, — деди Шероз.

— Майли, хотиржам бўлинг! — деди қиз, — албатта бериб қўямиз.

Улар кириб кетгач, Шероз атрофда бир оз айланди-да, саройга қайтиб келди ва кўзга кўринмас жойга ўтириб олди.

Фарангиз куйлаганда, сарой жонланар, одамлар жўр бўларди. Худди поезд жойидан силжиганда, одамлар қўл кўтаргандай унга қўл силташлари, унинг машҳурлигини, севимлилигини юзага чиқарарди.

ФАРАНГИЗ, САРМАСТ БЎЛИБ КУЙЛАРДИ:

Мени кучлироқ сев, кечагидан ҳам.
Керагидан ортиқ, кечагидан қўп.
Кеча қолмас эди, юрагимда ғам.
Кеча севар эдинг, керагидан қўп.

Ҳар лаҳза юз бора мени сўзлардинг,
Ларзага тушардинг ҳар лаҳза юз бор.
Юзларинг кўкариб, юз бор бўзлардинг,
Юз бор улуғлардим, юз бор бўлсанг хор.

Бугун ҳам сен мени кечагидай сев,
Кеча уни сендан сўрамагандим.
Эртага емасин юрагимни дев
— Кечани қўмсаган азиятларим.

Кеча сен мен билан эдинг шаҳзода,
Мен ҳамон муҳаббат элтган ойдаман.
Мен билан бирга бўл сархуш фазода,
Кечагидай сев ва кетма самодан.

Қоқ икки бўлиниб кетмасин фалак,
Қоқ икки бўлиниб, бўзламасин ой.
Фақат сени дея уради юрак,
Фақат сен учундир кўксимдаги жой.

Кўшиқ тугагач, бутун зал гулдурос қарсақларга тўлди.
Мухлислар кучоқ-кучоқ гуллар, кимлардир эсдалик сов-
ғалар иргитарди. Шероз залнинг олқишини кўриб, энди
Фарангизга ҳеч қачон қўли етмаслигини, унинг олдида
хору хасчалик қийматга эга эмаслигини англади. Ва музтар
ҳолатда улкан саройни тарк этди.

Шероз Ховосга қайтиб келди. Тўй куни тобора яқинла-
шаётганди. Аммо унинг кўнгли бундан тобора сиқилиб бо-
рар, худди дорга осиладиган куни яқинлашаётган маҳбус-
дай, қочишга жой тополмас, ҳатто маҳбуслик кунлари ҳам
бунчалик юраги эзилмаган, у пайтда қачондир озодликка
чиқишини биларди, энди эса, яқин кунларда, санокли кун-

лар ичида дорга осилиш маросими ижро этиладигандай, юраги энтикарди.

Шу туфайли, Мушаррафни кўришга ҳам, уни кўнглини олишга ҳам, берган розилиги учун ундан миннатдор бўлишга ҳам, ҳар бир куёвнинг олдидаги бурч, бўлғуси келиннинг қошига бориб, ундан ҳол-аҳвол сўрашга ҳам ошиқмас, дўстлари, ўртоқлари билан тўй тадоригини кўриб, ҳозирланишга ҳам шошилмас, ниманидир рўй беришини кутар, Фарангизни бир бора кўриш учун юраги ёрилар даражада соғинарди. Ниҳоят, тўй куни белгиланиб, никоҳдан ўтиш маросими бошланди.

Тўй тўйдайд бўлиши керак эди. Ҳар бир ўзбек ўзи истаса истамаса-да, ўзи билса билмаса-да, у хоҳ камбағал бўлсин, хоҳ оддий хизматчи бўлсин, худди минг қўйли бойдай давлатманд, саховатманд хўжага айланади. Мисқоллаб топганини ботмонлаб совуради. Табиати шундай.

Шерозда ҳам беихтиёр шундай бўлди. Озми-кўпми топганини ҳаммасини шу тўйга тикди. Топгани эса кам эмасди. Уч йилдан буён фермерлик қиларди. Ҳисоб рақамига миллионлаб пул келиб тушишга улгурган эди.

Шунинг учун кўча тўлиб никоҳ маросимига келган қизил белбоғлар боғланган енгил машиналарнинг сигналлари, болаларнинг қий-чуви, карнай-сурнай наволари еру кўкни тўлдириб юборганди.

Шероз оқ қўйлак, қора костюм-шим, қизил галстугини тақиб, кўзгу ёнида ясан-тусан қиларкан, бу қий-чувларга эътибор бермас, бамайлихотир сочини тарар, юзини шапатилаб қизартиришга ҳаракат қилар, ғамгин кўзларида шодлик жилваланиши учун беҳуда уринар, ўзини рисоладагидек ҳолатга келтириш учун яхши ўйларни ўйлашга тиришар, яхши ўйларнинг ҳаммаси эса Фарангиз билан боғлиқ хаёллар эди.

Бир пайт тезлашиб кетган ғала-ғовурдан безовталаниб деразага қараган эди, кўча томондан уйи дарвозалари рўпарасида турган, салафанлари олинмаган яп-янги оппоқ «Нексия»га кўзи тушди. Ва кимники эканлигини билолмай ҳайрон бўлди. Ҳали ҳушини йиғиб ололмаган эди-ки, хонага бир тўда бола бостириб келди. Улар ким ўзарга бақирешарди.

— Сизга «Нексия» олиб келишди. Артист Фарангиз тўйингизга тўёна деб «Нексия» совға қилибди. Чиқиб калитини оларкансиз, — дея бақир шарди улар.

Шероз худди Фарангизнинг ўзи келгандай югуриб кўчага чиқди.

Фарангиз ҳар қанча иродали бўлмасин, ўзидаги энг ожиз нуқта — Шероз ҳақидаги хаёлларга берилганида мутлақо эсанкираб қолар, ожиз ва нотаваон кимсага айланарди. У Шероз учун янги оппоқ «Нексия»ни тўёна қилиб жўнатган бўлса-да, бу кўнглидаги чигилни ёзолмас, тумандай босиб келаётган ғуборни тарқатолмас, худди бу булутлар бирлашиб момақалдироқ чақнаши, қаерлардадир яшин учиб тушиши лозим бўлганидай юрагининг тубтубида аламзадалиқ гулдурослари, ўкинч кўчкилари уни қуюшқондан чиқариб юборадиган, муҳаббат тошқинлари, хўрлик зилзилалари силтаниб ётар ва ҳар дақиқада ҳаётини издан чиқариб юборишга шайланарди. Фарангиз бир ўзи ўзини бошқаролмаслигига фаҳми етиб, ўша кунни дўстлари даврасида ўтказишга қарор қилди. Ахир бугун Шероз Мушарраф билан никоҳдан ўтади. Икки кундан кейин эса тўй.

Ахир у нима учун кутди? Кимни кутди? Нега? Унинг ҳаётида унга муҳаббат изҳор қилганлар кам бўлдимиди? Унга пой-патак бўлганлар, уни қийин дамларида суяганлар, унга ҳақиқий муҳаббат билан муносабатда бўлганлар, унинг бахтли дамларида расмана қувонганлар ва уни дунёдаги энг покиза ва энг гўзал қиз деб билганлар, унинг учун жону жаҳонини аямаганлар кам бўлдимиди? Йўқ, улар кўпчилик эди ва уларнинг кўпчилигининг Шероздан афзалроқ томонлари, етукроқ фазилатлари бор эди. Лекин нима қилсин, у биринчи муҳаббат билан, беғубор қалб оташлари билан Шерозни севди ва бу муҳаббат йиллар давомида унинг қон-қонига, жон-жонига сингиб борди. Ва бора-бора унинг бутун қисматини, феъл-атворини, дунёқарашини Шерозга бўлган муносабат белгилаб борди. Шероз унинг ҳаётининг ажралмас қисмига айланди.

Лекин қизиқ, у қанчалик гўзал, қанчалик машҳур ва ҳамиша гавжум одамлар орасида бўлишига, ҳамма унга ҳавас билан қарашига, ҳамма унга муҳаббат билан қарашига қарамай у ёлғиз. Унинг атрофида ҳеч ким йўқ. Ёнида қалбига энг яқин одам — севгилиси йўқ. У ёлғиз яшаяпти. Бугун эса мана шу ёлғизлик бундан кейин ҳам давом этиши учун қаерлардадир унинг умидларини чил-парчин қилувчи, уни яна ёлғизлик қаърига ташловчи, унинг муҳаббати сароб эканлигини ошкор англатувчи ҳукм ўқилаяпти. Бу ҳукм ўқилганидан кейин Шероз қонуний равишда ундан бегоналашади. Ораларига мустаҳкам тўсиқ қўйилади ва бу тўсиқ элга ошкор этилади. Эл бу тўсиқнинг ўрнатилишига гувоҳ бўлади. Ва бу тўсиқни бузиш элнинг назарида шармандалик қилиш ҳисобланади. Элни бу тўсиқнинг бузилишига розилик қилиш эса ҳеч қачон амалга ошириб бўлмайдиган ҳодисадир. Фақат нима учун, қайси айби учун Фарангиз четда қолиб кетди?!

Нега Шероз унинг олдида бош уриб келмади?! Нега бир оғиз кўнгил сўрамади? Эски қадрдонлик ҳурмати, болаликдаги муҳаббат ҳурмати нега уни йўқламайди? Қачон улар шунчалик бегоналашиб кетишга улгурди? Тўғри, Шероз унга ҳеч қачон муҳаббат изҳор қилмаган. У билан юзма-юз туриб аҳду паймон қилмаган. Тўғрироғи, бунга фурсат бўлмаган. Ҳар иккиси ҳам бир-бирларига талпинишган. Бир-бирларини ўртасида муҳаббат риштаси ҳис қилинган. Лекин э воҳ, энди ҳар иккиси ҳам бу ҳиссиётлардан юз бурмоқда.

Фарангиз бу эзгин ҳаёллардан ўзини қутқариш учун анча вақтлардан буён «Бир ўтирайлик» деб ҳол-жонига қўймай юрган танишига қўнғироқ қилди ва бугун унинг меҳмони бўлишга розилик билдирди. Бошқа дўстларини ҳам, продюсерини ҳам, яқин дугоналарини ҳам ўша жойга таклиф қилди.

«Халқлар дўстлигида»ги концерт катта шов-шувларга сабаб бўлган. Бу лойиҳа учун қирқ миллиондан ортиқ харажат сарфланган. Нафақат ўзи, балки бутун гуруҳ аъзолари тинка-мадорлари қуриб чарчаган эди. Бугунги ўтиришга ҳам бутун гуруҳни таклиф этди.

Лекин ўтириш ҳомийси Фарангизни розилигини бош-қача тушунган эди. У неча йиллардан буён Фарангизнинг қўлини сўраб юрган, кечаги концертига ҳам, овоз ёзиш студияларидаги харажатларга ҳам ёнидан маблағ сарфлаб юрган ва керакли пайтда бу харажатларни икки ҳисса чиқариб юрган одам эди. У Фарангизнинг бу таклифини ўз муҳаббатига розилик аломати деб тушунди. Ва зиёфатга алоҳида тайёргарлик кўрди.

...Фарангиз қоп-қоронғу хонада кимдир уни ечинти-раётганини хотирлай бошлади. Хушёр тортиб ўзига келишга ҳаракат қилди. Унинг пойида тиз чўкканча қўллари қалтираб Элтурсун Ғайратович турарди. Фарангиз қўлларини унинг ялтироқ бошига қўйди.

— Жоним! — дея ғулдуради у. — Бутун оламни оёғингиз тагига ташласам майлими? Изн беринг, оёғингизни бир ўпай. Тирноқларингизни ўпайин, жоним. Ахир мен бу изнни неча йиллардан буён зориқиб кутдим...

— Биз қаердамиз? Бошқалар қани?

— Ҳаммага ўзингиз жавоб бериб юбордингиз. Мени кузатиб қўйишга ўзингиз изн бердингиз.

— Биз қаердамиз, чироқни ёқинг!

— Жоним, ўзингиз ухлайман дедингиз-ку?

— Ухлайман, лекин сиз билан эмас.

— Жоним...

— Тортинг қўлингизни...

— Фарангиз, айтинг сиздан бир бўса олиш учун нима қилай? Мени топганим сизники...

Элтурсун Ғайратович туриб чироқни ёқди-да, шошапиша қаердандир дипломат кўтариб келди ва уни калит билан очди-да, даста-даста пулларни унинг оёғи тагига сочиб ташлади.

— Олинг, Фарангизхон! Юз минг доллар. Ҳаммаси сизники. Сизга бўлган муҳаббатим эвазига биргина бўса берсангиз бўлди.

— Мени кўйлагим қани? — сўради Фарангиз бамайлихотир.

— Фарангизхон келинг, йўқ деманг, — дея чўккалаганча унинг оёқларини ўпа бошлади Элтурсун Файратович.

— Мени кўйлагим қани? — дея фармонбардорларча такрорлади Фарангиз.

— Фарангизхон...

— Йўқол, оёғимнинг тагидан! — бақирди Фарангиз ва оёғи билан унинг елкасини тепиб юборди.

Элтурсун Файратович тисарилиб турди-да, яхши гап билан муддаосига етолмаслигига тушунди ва ғазаби келиб ўрнидан тураркан: — Мана сенга кўйлак, мана манжа-лақи! — деди-да, Фарангизнинг юзига тарсаки тортиб юборди. — Жалаб,— дея уни диванга итариб юборди! — Ҳозир гинг десанг чавақлаб ташлайман.

Фарангизнинг мастлиги тарқаб ҳушёр тортди. Ва ўзининг ожизлигини, кучсизлигини тушунди. Уёқ-буёққа қараб қўлига илинадиган ва урса рақиб нари кетадиган бирор нарса ахтара бошлади. Шу пайт Элтурсун Файратович ваҳший ҳайвондай ўзини унинг устига ташлаб юз-кўзларидан ўпа бошлади. Фарангиз ҳарчанд силтанмасин, унинг остидан чиқишнинг уддасини қилолмади. Сўнгра зўрға бир қўлини бўшатиб олдида, кўрсаткич бармоғини Элтурсун Файратовичнинг кўзига урди.

У додлаганча нари сурилди.

Унинг кўзидан қон оқа бошлаганди.

Фарангиз жойидан кўзгаларкан: — Билиб қўй, менга тегинмоқчи бўлган биринчи одамнинг ўлиб кетганига тўққиз йил бўлди. Мени ҳимоя қилмоқчи бўлган одам эса олти йил қамоқда ўтириб чиқди. Агар сен ҳам ўлишни истаётган бўлсанг, ҳозир жойингдан қимирлаган заҳотинг иккинчи кўзингни ҳам ўйиб оламан. Мен ўз номусимни шунча йиллардан буён сендақа газандаларга сотиш учун асраб юрган-им йўқ. Бу номус сендақаларданмас, керак бўлса, менинг ўзимдан ҳам қиммат туради. Унинг қанча туришини эса сендақалар эса ҳеч қачон билмайди. Мабодо номусим сендайларнинг чангалида бузиладиган бўлса, санъат соҳасини ўша куни тарк этиб кетишимни сен мутлақо тушун-майсан.

Фарангиз кийинди-да, инграб ётган Элтурсун Файратовичга қарамай эшикни бир тепиб чиқиб кетди.

◆

Шероз Фарангиз юборган совғани кўриб ҳайратга тушди. Унинг олдига боришга баҳона топилганидан, уни кўриш имконияти туғилганидан, гўё жарга қулаётган одамнинг қўлига ушлаб олиш учун илмоқ илингандай қувониб кетди. Тўйнинг мингта ташвиши бўлишига қарамай, Тошкентда Фарангизни қаердан топишни билмаса-да, йўлга чиқди. Фарангизни ҳамма танигани учун ҳам уни албатта топиб олишини биларди. Фақат унинг олдига бориб нима дейишини билмас, тўғрироғи Фарангиз уни қандай қарши олишини, юборган совғаси тўловми ёки миннатдорчилик нишонасими ёки муҳаббат эҳтиромими, мана шуларни билмас, шунинг учун ўзини нимага ҳозирлаш кераклигини англолмай йўлга чиққан эди.

Кечқурунги соат саккизларда улар Тошкентнинг энг гўзал ресторанидан бирида сўзлашиб ўтиришарди.

— Мен сизнинг келишингизни билардим. Келишингизни интизорлик билан кутардим. Мен, мен учун олти йил қамокда ўтирган одамни унутиб юборадиган даражада аҳмоқ эмасман. Мен ўзим, сизни излаб бормоқчи эдим. Лекин уйланаётганингизни эшитиб, қаттиқ хафа бўлдим.

Лекин, бўлиб ўтган воқеалар туфайли Ховосга ҳам бормай кетганимга, эҳ-ҳе неча йиллар бўлди. Уйдагиларнинг ўзлари келиб туришади. Лекин, сиз келмайсиз. Нега шу пайтгача бирор марта келмадингиз? Бирор марта йўқламадингиз? Ҳеч бўлмаса қўнғироқ қилсангиз бўларди-ку. Озодликка чиқққанингизни эшитиб келишингизни ҳар бир дақиқада кутдим. Сизга турмушга чиқаман деб ўйлагандим. Қамалганингиздан кейин эмас, унаштирилганингиздан кейин, йўлимиз бошқа-бошқа томонларга кетганини англадим, умидларим пучга чиққанди. Лекин ҳозир ҳам сизни аввалгидай яхши кўраман. Сизга турмушга чиқиш, чиқмасимдан қатъи назар сиз билан бирга яшамасакда ва йўлларимиз айро кетган бўлса-да, сизга бўлган муҳаббатим сўнгги нафасимгача сақланиб қолади.

Шероз, Фарангизнинг кўзларига қараб тураркан, ичидан тўлғонди. У аёл киши ҳеч қачон кечири олмайдиган

хиёнатни содир этганини, бу хиёнатни ювиш учун товон тўлайдиган қудратга эга эмаслигини англади.

— Мени кечиринг, Фарангиз! — деди у. — Мен сизга хиёнат қилганим йўқ. Мен журъатсизлик қилдим. Ўша пайтлар сизнинг олдингизга келишга кучим, шижоатим етмасди. Мен, ҳаётдан узилиб қолгандим. Менинг юрагимда яшашга иштиёқ сўниб битганди. Ҳеч нарсадан умид қилолмасдим. Мен учун гўё ҳамма эшиклар тарақлаб ёпилганди. Бошимдан ўтган, бошимни янчган савдолар, кўзимни очиришга йўл қўймасди. Ҳатто ҳозир ҳам сизга оғиз солишга журъатим етмайди. Ростки, Тошкентга сизни излаб келдим-у, кел, дейишингизни орзу ҳам қилолмайман. Сиз учун қамалганимни эса, унутиб юборинг. Розиман. Ўшанда юз берган ҳодиса бутун умримни фалаж қилди. Биров атайдан уюштиргани ҳам йўқ. Бехосдан бўлди. Ўзимни ҳимоя қилиш учун, уни тош билан урдим. Тош қаттиқ тегиб, у ўлди. Буни қаҳрамонлик десак, аҳмоқ бўламиз. Бу шунчаки тасодиф. Мен сизни, боғлиқ ҳолда ташлаб кетолмасдим. Менинг ўрнимда бошқа одам бўлганда ҳам шундай қиларди. Шунинг учун у кунларни унутиб юборинг. Мендан кўра кучлироқ бола бўлганда, Тош-темирни ўзини дарахтга боғлаб қўярди, тамом-вассалом, ҳеч қандай фожиа юз бермасди. Бўлган воқеалар менинг ношудлигим туфайли юз берди. Шунинг учун, виждон азобида юришингизни истамайман ва юз берган ҳодиса олдида, ўзингизни айбдор сезиб, шу айбингиз учун мени унутолмай ва мана шу унутолмасликни маҳаббат десангиз, янглишасиз. Мен, сизнинг олдингизда, қачонлардир қилган қаҳрамонлигим учун, совға сўраб келганим йўқ! Менга, сизнинг қалбингиз ёқади. Сиз, худди менинг юрагимнинг таржимонига ўхшайсиз. Сизнинг сўзларингиз, худди менинг юрагимдан олиб гапирилаётган сўзларга ўхшайди. Иккаламиз худди қачонлардир, ҳали туғилмасимиздан олдин битта одам бўлганмиз-у, кейин бошқа-бошқа оилаларда дунёга келганга ўхшаймиз. Ўтган йиллар ичида бир лаҳза йўқки, сизни ёдга олмаган, сизни қўмсамаган, сиз билан ҳаёлан гаплашмаган бўлсам. Бугундан бошлаб, сиз билан яна қайта учрашмаслигимиз мумкин. Сиз, шафқатсизларча йўлимизни бошқа-бошқа тарафга буриб юборишингиз мум-

кин. Лекин бу дегани бизлар ажрашдик дегани эмас. Сиз яна менинг кўз олдимда ҳар лаҳза намоён бўлаверасиз. Ҳар лаҳза сиз билан гаплашиб туравераман. Сизни ҳар лаҳза соғиниб, ҳар лаҳза севавераман. Бу то ўлгунимча давом этади. Дунёда энг сўнгги гул қолса ҳам уни сизга ҳадя этган бўлар эдим.

Ресторандан чиқишгач, Фарангиз Шерозни уйига таклиф қилди.

Фарангиз икки хонали уйда ёлғиз яшарди. Хоналарга кўрк бериб турган ақл посонгисини бузиб юбуровчи ниҳоятда қимматбаҳо мебеллар, эстрада хонандасининг юлдузи кишини эсанкиратар даражада порлоқлигидан дарак берарди.

Шероз оппоқ диванга ястанаркан, Фарангизнинг қўлини ушлаб, ўзига тортди. Бу Фарангизнинг қўлини биринчи бор ушлаши эди. Аниқроғи муҳаббат билан ушлаши, янада аниқроғи муҳаббат изҳор қилиш учун, ўз эҳтиросларини жиловлай олмай, уни ўз бағрига тортиш учун, ўзини у билан бир бутликда кўриш учун ушлаши эди.

— Фарангиз сизни нақадар яхши кўришимни биласизми? Сиз мени борлигим, ёшлигим, бугуним ва эртанги ҳаётимсиз! Менинг барча ўтмиш хотираларим сиз билан чамбарчас боғланган. Сизсиз эслайдиган хотираларимнинг ўзи йўқ. Сизсиз, тасаввур қиладиган келажагимнинг ўзи йўқ. Келинг, менга турмушга чиқинг. Истасангиз, Тожмаҳалга бориб, зиёрат қиламиз ва ўша ерда муҳаббат ва садоқат билан бир умр бирга яшаймиз дея, қасам ичамиз. Шунга розимисиз! Истасангиз, умра сафарига борамиз, Каъбатиллони айланиб, никоҳдан ўтамиз. Истайсизми? Истайсизми, мен бир қадам ҳам олдингиздан кетмайман. Истайсизми, мен машинамни сотаман, уйимни сотаман, ҳисоб рақамимдаги ҳамма маблағимни ва бутун умримни сиз учун сарфлайман, сизнинг санъатдаги мавқеингизни ривожлантириш учун сарфлайман. Мен ҳозир боши берк кўчага кириб қолганман. Олти йиллик умрим, келажагимга тамал тоши қўйиладиган йигитлигимнинг энг гўзал давр-

ларини зах ва рутубатли хоналарда шахтимни, шижоатим-ни синдириш учун алам ва азобда ич-ичимни еб ўтқаздим. Қамокдан чиққанда энди ўз ҳаётим тугади, энди оила қураман, хотиним менга ўғиллар туғиб берса, ўз келажагимни шу ўғилларим ҳаётида давом эттираман дегандим. Мен Мушаррафни ҳам айбламайман. Бунинг ҳаммасига мен ўзим айбдорман. Мен ўзим гуноҳқорман. Лекин мен ўз келажагимни бундай таназзул ботқоғида қолдиролмайман. Менга ёрдам беринг! Менга ёрдам қўлини чўзинг! Келинг, биргаликда оила қурайлик. Фарзандлар кўрайлик. Бир оғиз айтинг, тўйни тўхтатайми? Тўйни тўхтатсам, менга тегишга рози бўласизми?

— Йўқ, бу бўлиши мумкин эмас. Мен ундай қилолмайман.

— Демак, йўқ.

— Ҳа, боринг бахтли бўлинг.

— У билан ҳеч қачон бахтли бўлолмайман.

— Мен ҳам кеча ўзга одамга турмушга чиқишга розилик бердим.

Фарангиз бу сўзни қаердан келиб қолгани-ю, нега айтиб юборганлигини билмай қолди. Бу сўз унинг юрагидаги аламнинг ифодаси, Шерозга кинояси эди холос.

— Балки тўйимга борарсиз?!

— Йўқ.

— Илтимос, боринг, бу бутун ҳаётим давомида берилган энг катта бахт, энг катта омад бўлади. Менга бундан ҳам каттароқ бахт берилиши мумкинлигини тасаввур ҳам қилолмайман.

Шероз худди зулмат қўйнида юриб-юриб, излаб-излаб милтираган бир шуълани топгани-ю, ўша шуъла бирданига ўчиб қолгандай, эсанкираб, нима қилишини билмай қолган телбага ўхшарди. Унинг юрагида кучли оғриқ уйғонди. Алам ва нафратдан ерга муштлаб ҳайқирди:

— Эй, Худо нега топдим деганимда, қалбимнинг ардоғидаги, кўзимнинг қароғидаги, жонимнинг титроғидаги жавоҳиримни йўқотдим. Нега?— деди-да ўзини ерга ураверди ва бехос Фарангизга қаради-да:

— Тўйни тўхтатсам, менга тегасизми, йўқми?! — деди.

— Йўқ, — деди Фарангиз.

У воқеалар шиддати бу даражада тескари айланиб кетишини ҳали тасаввур қилиб ололмаётганди.

— Мен кетдим! — деди Шероз ва эшикни қарсиллатиб ёпиб чиқиб кетди.

Фарангиз унинг ортидан кўчага отилди. Аммо кўчада ҳеч ким йўқ эди.

Тўй авжига чиққанда, дарвозанинг кўчага қараган тарафи иккига бўлиниб тўй ўртасига Фарангиз ва унинг бир тўда созанда-ю, органчилари кириб кела бошлади. Тўйда маҳаллий қўшиқчилардан бири одамларнинг юрагини эзиб, айниқса Шерознинг дарду дунёсини қоронғу қилиб: «Муҳаббат йўқ экан, муҳаббат йўқ экан, бевафо кўп экан дунёда!» — деган ҳазин қўшиқ куйлаётган эди. Одамлар Фарангизни кўриб ёппасига гулдурос қарсақлар билан ўринларидан туриб кетишди. Ҳамма тўхтамай қарсақ чалар, одамлар унинг қўшиқларини хотирлаб олқишлар, кўринмай кетган ўзларининг машҳур ҳамқишлоқлари бугун тўйга келганидан ҳайратланишар, кўпчилик унинг нега келганини билмас, билганлар воқеалар ривожини бундан кейин қайси томонга кетишини англолмай ҳайрон. Баъзилар эса уни фақат хонанда сифатида ташриф буюрган деса, баъзилар уларнинг орасида қачонлардир бўлиб ўтган кичкинагина муҳаббат ҳали ҳам давом этаётганидан ҳайратда эди.

Фарангизни кўриб ўз санъати таназзулга юз бурганини сезган маҳаллий қўшиқчи, қўшиғини тугатмаёқ овозини пастлатди ва ҳамма билан бирма-бир кўришаётган Фарангизга имо қилиб уни ўртага таклиф қилди.

— Азиз меҳмонлар, ҳозир давраимизга эстрадамининг порлоқ юлдузи, ўзининг бетакрор қўшиқлари билан миллионлаб мухлислар юрагини забт этган, машҳур хонанда Фарангиз ташриф буюрди. Фарангиз асли ўзимизнинг Ховосдан. Мен бундай ҳамшаҳарим борлигидан фахрланаман ва мамнуният билан микрофонни элимизнинг ардоқли санъаткори Фарангизга топшираман.

— Ассалому алайкум, азиз юртдошлар, азиз меҳмонлар! Мен ўзимни сизнинг даврангизда кўриб турганимдан, сиз-

нинг даврангизда иштирок этаётганимдан беҳад хурсандман. Менинг ташрифимнинг боиси мана бу икки ёш. Мен бу ёшларга бахт, саодат ва туганмас муҳаббат тилайман ва ҳозирги айтадиган қўшиғимни мана шу ёшларга бағишлайман.

Фарангиз жимиб қолган ва ундан мўъжиза кутаётган даврага қараб, ўзининг янги қўшиғини айта бошлади:

Бўғзимда бир йиғи исмингни айтсам,
Бахт деганлари ҳам аччиқ шаробми?
Дунёга севмасдан юрганлар ҳакам,
Севганларнинг ҳоли мендай харобми?

Сен билан умрнинг гуллаб-яшнаган,
Ҳеч ким учолмаган тоқида учдим.
Аммо бугун тушкун, зор-зор қақшаган,
Иложсиз қолганлар чоҳига тушдим.

Чопай десам, энди оёқларим йўқ,
Сени топай десам, кўрмас кўзларим.
Сени чорлай десам, томоқларим йўқ,
Узилиб-узилиб инграр сўзларим.

Титроқ юрагига найза санчилган,
Ўксик ва ташландиқ девонадайман.
Бир-бир чиқаверар жоним ҳалқумдан,
Ҳеч қачон келмайсан, даволамайсан.

Ҳаёт ёмон кўрмаганди мени асло,
Балки бағри тўла ҳали мурувватга.
Ҳаёт билан хайрлашмоқ мумкин, аммо,
Хайр дея айтолмайман муҳаббатга.

Унинг қўшиғини тинглаб турган тўйхона худди сел қуйгандай жим-жит бўлиб қолган эди. Шунда Фарангизнинг микрофон тутган қўллари титрай бошлади.

— Азизлар, биласизларми, бу қўшиқ кимга аталган? Бу қўшиқ бугун тўйи бўлиб ўтаётган акамиз Шерозга аталган. Ёдингизда бўлса, бундан тўққиз йил олдин бир мудҳиш воқеа сабабли Шероз ака қамалиб кетган эдилар. У кишининг қамалиб кетишига, ҳаётлари абгор бўлишига мен сабабчи эдим. Биз мактабда ўқиб юрган кезларимизда

бир-биримизни яхши кўрар эдик. Бир куни Шероз ака мени ҳимоя қиламан деб Тоштемир исмли болани ўлдириб қўйдилар ва олти йилга қамалиб чиқдилар. Лекин у киши бу ҳақда ҳеч кимга айтмадилар. Бугун у кишининг тўйи. Қаранг, муҳаббат учун, бир қиз боланинг ор-номуси учун, ўз ҳаётини абгор қилган, умрининг энг гўзал дамларини зах ва қоронғу жойларда, ташландиқ ва кишанбанд ҳолатда ўтказган ва бунинг учун ҳеч кимдан ҳеч нарса даъво қилмаган, бир улуг инсоннинг тўйида ўтирибмиз. Мен бир ўзбек қизининг бокира шаъни учун курашган, поймол бўлишидан, таҳқирланишидан асраб қолган мана шу йигит олдида бир умр қарздорман. Бошим ерга теккунча таъзим ва ташаккурдаман.

Тўйхонага оғир сукунат чўкди. Ноқулай вазият юзага келганди.

Шу пайт ўртага бир одам юриб кела бошлади. Титраб турган Фарангиз уни кўриб қўрқиб кетди. У Тоштемирнинг отаси эди. У микрофонни олдига яқин келиб, қўлига микрофонни олиб, халойиққа қараб гапира бошлади.

— Мен ўша ҳаётдан эрта кўз юмган, болалигидаёқ жувонмарг бўлиб кетган Тоштемирнинг отасиман. Мана ҳозирги санъаткоримиз Фарангиз айтаяптиларки, менинг болам у кишилар билан ёқалашиб ўлиб кетган. У киши эса Шероз билан хоҳлашганмиз, Шероз бир қизнинг ор-номуси учун курашди деяптилар. Мен бу гаплардан беҳабар эдим. Болам шундай номаъқулчилиги учун жазосини олибди. Нега энди улар бир-бирлари билан турмуш қурмай тўй куни ўз дардларини дунёга дoston қилиб ўтирибдилар. Шундай экан, булар бир-бирини шунчалик хоҳлашган экан, буларнинг ота-оналари ҳам шу ерда ўтиришибди. Келинлар, шу икки ёшнинг тўйини ўтказайлик. Менинг ўғлим жувонмарг бўлиб кетган бўлса, буларнинг ҳаёти жувонмарг бўлиб кетмасин.

Ҳайратда қотиб қолган одамлар бирданига шовқин-сурон солиб чапак чалиб юбордилар.

Шероз онасига қаради.

Шўрлик онаизор ўғлига тикилганча дув-дув йиғлар, кўз ёшлари икки юзини сел бўлиб юварди.

Фарангиз юзага келган вазиятдан ниҳоятда ҳижолатда эди. Ахир у кимнидир тўйини бузаяптику? Ахир ўртада фотиҳа ўқилган, никоҳ қийилган-ку? Ахир улар бугундан бошлаб расман рўйхатдан ўтишган ва бу ерга йиғилганлар Шероз ва Фарангизнинг томошасига гувоҳ бўлиш учун эмас, Шероз ва Мушаррафнинг тўйида иштирок этиш, уларнинг бахт ва висол кечаси билан қутлаш учун йиғилишган-ку. Нега улар Фарангизни олқишламоқда. У хонанда бўлгани учунми ёки юрагидаги дардларни тўкиб солгани учунми? Ахир у — бу гапларни тўйни бузиш учун айтгани йўқ-ку!

Шу пайт Шероз ўрнидан туриб Фарангизнинг олдига келди ва микрофонни қўлига олиб тиз чўкди:

— Фарангиз, менга турмушга чиқинг, йўқ деманг, розиман денг?

Шу пайт оппоқ ҳарирга ўралган Мушарраф тўйхона ўртасига юриб кела бошлади. Ҳамма у томонга ўгирилиб қаради ва у нима қилар экан дея саросимада, таҳликада жим бўлиб қолди.

Мушарраф секин-аста юриб келар, юзлари ҳижолатдан қизарган. Аммо кўзларида самимий бир ёлқин, лабларида ним табассум бор эди.

У ўз бармоғидаги узукни ечди-да, бир қўли билан Фарангизнинг, бир қўли билан Шерозни енгидан тортиб, «кийдириб қўйинг» дея жилмайди.

Шероз узукни Фарангизнинг қўлига кийдира бошлади. Фарангиз қўлини тортиб олмаганлиги унинг розилигини билдириб турарди. Фақат у ҳижолатдан қизарар, ўзини қўйишга жой тополмасди.

Одамлар «розимисиз, розимисиз» дея сўрайвергач, микрофонни олди-да «розиман» деди.

Ҳамма яна қарсак чалиб юборди.

Одамлар Фарангиздан қўшиқ айтиб беришни сўрай бошлади. Ўша кунги тўй тонггача давом этди.

Унда Фарангиз айтган ушбу қўшиқ такрор-такрор
янгради:

Ичимда ҳаёт барқ урмоқда,
Исён кўтармоқда шодлик.
Ёшлик ҳуш гаштини сурмоқда,
Ўз бағрига олди озодлик.

Кўнгилда бир қатра ғубор йўқ,
Ташвиш йўқ, ҳаёл йўқ ўйлашга.
Бу ёруғ оламдан кўнглим тўқ,
Тайёрман сел бўлиб куйлашга.

Бу сархуш юраклар ҳаётнинг,
Энг тотли айшидан яйрасин.
Яшаш учун келган ҳар одам,
Ҳар кун бахтлиман деб яшасин!

САҲРОЙИ ГУЛААР

Ҳикоя

Яланглик узра гармсел тўлқинлари сассиз-садосиз мавжланади. Енгил эпкин, қўлсиз одамнинг енгидай шалпайиб қолган тўппалак қовун япроқларини ўйнайди. Чайлада эллик-олтмиш ёшлардаги икки овсин ва амалкивачалар терлаб-пишиб чой ичишаркан, ҳалигина бригадир ташлаб кетган ва зиммаларига бирданига тушиб қолган оғирлик — оғир гапни тошу тарозига солишиб, тарози палласининг ўзлари турган томонига вазмин феълларини ҳарчанд бостирсалар-да, бас келолмай диққатлари ошиб ўтиришибди.

— Ҳозирдан ўн олти тонна бўлса, кузга келиб, ўн саккиз тонна берасан дейди, ноинсофлар, — чеча фақат қорачиғигина кўринувчи ботиқ кўзларини пайкалга тикади.

— Кўкламда гектарига ўн икки тоннадан берасизлар, деб шартлашганди. Ўшанда хат-қоғоз қилиб олмаганимиз мана энди панд беряпти. Биз буни бети бор, бурди бор деб, қоғозга ҳам қарамаган эканмиз.

Кун қайнаб кетганди. Тўрт томонни ёндириб ётган саратон оловининг тафти чайла ичкарисига дам-бадам урилади. Устунга илинган қалампир шодалари лиқиллайди. Бу қалампирлар инсу жинсларни даф қилар эмиш. Бўлса бордир. Шуниси аёнки, ўргимчак ёки бошқа жондорлар бурчакларга ин қуриш тугул, шу атрофда айланишганига бирор киши гувоҳ бўлган эмас.

— Кўклам келаверса, бир нарсадан қуруқ қолкетадигандай ичимиз гимирлаб қолади-ёв. Эл қатори юраверсак, кунимиз ўтмайдими? — Энақиз опа кулади.

— Кузда кармонга пича пул тушса, чарчоқ ўлгур қолади. Тушмай-тушмай юрган пул бир тушса катта кўринади-да.

— Тўғри-ёв. Умримиз кетмонни суйраш билан ўтди, тағинам, бояги-бояги бой бовамнинг таёғи.

— Кетмон, бой бовангизнинг бошингизда ўйнатган таёғими, нима у?

— Ким билади, шўримиз қайнаб, энамизнинг эмчагини қаттиқ тишлаган эканмизми, биримиз икки бўлмайди, битимиз сирка...

Ҳангома шу йўсинда айланади, Аҳмаднинг жимлиги суҳбат мавзуига бригадир можаросини қўшди.

— Закунчи бўлсанг экан, буларнинг суробини туврилсанг, — дейди Чеча, — ундайчақаларга тишимиз ўтмаса. Жоғалашиб борай десанг, уят бўлса...

— Уялган киши ошдан қуруқ қолар! — Опа ўпкаланди. — Ошдан қуруқ қолиб, яна кетмонга ярамасанг.

— Ҳали бораман, — дейди Аҳмад ўзича.

— Сабр қил-чи. Битта югурдакка гап қайтариб, барака топармидинг. Ишламасанг, кет, дейди. Келадиган сон мингта дейди. Ишқилиб, бўлар иш бўлди, бўёғи кўчди.

Ўртага мурасага солувчи жимлик чўкди.

— Амаки қандай, тузалай деб қолдими?

— Бир нав, тузук. Шўрлик кетмонини қаттиқ урганда ошқозони оғриса, қовурғам санчиётибди деб юраверди, юраверди, охири дўхтирга борса, ётқизиб қўйибди. Кеча кўргани бордим, ранги докадай, гапирмайди. Ҳа, Моҳигул, нима бўлди десам, булк этмайди. Бир гап эшитиб қолганми дейман-да. Қони сал юришсин деб, қўлларини уқаласам, бадани иссиқ. Қайтаримни билмай келаверганим...

Чеча ориқ қўлларини чўзиб, дастурхон зийини ёпди.

— Камбағал боёқишники шу экан-да. Эплаган икки ошар, энсаси тушган бир ошар, деб бекорга айтадим. Мана бу иш

бўпқолағайсин, мана бу иш бўпқолағайсин деб, айна етишар маҳалинга лоп этиб бошқаси чиқиб туради. Бошингни қайси деворга уришни билмай довираб қолаверасан.

Опа юзидаги терни артди. Унинг қовоқлари тер тўкилаверганиданми, шишган, юпқа териси остидаги қон терни артганда, қовоқлар пириллаганида сачраб кетадигандай қизариб турарди.

Чирилдоқ яқин-яқингинадан чўзиб-чўзиб чириллади. Кун ҳаддан ташқари ёруғлашиб кетганди. Ялангликка узок тикилиб бўлмас. Одамнинг кўзи қамашарди. Зарлангандек, ярқираган сап-сариқ тупроқ қўйнидаги қуп-қуруқ тиканак гул шамолда бутун борлиғи билан қимирлаб, қисирлаган ун чиқарар, бошидаги катта нишдор ғужуми, эрта тонгда нурлари найзадек сачровчи қуёшнинг кичкина аксини ёдга соларди.

Атамасиз ўсимликлар бахмал баргли, чумчуқнинг кўзича келадиган хўжағат шонали оч кўкиш гуллар, ҳар қанча жазирама бўлса-да, забаржад рангидаги, аранг кўзга ташланадиган майда-майда ғунчаларини асрай олувчи, новдаси йўғон гуллар, танаси ҳам, ранги ҳам олачипор махлуққа ўхшаган, ер бағрига эшилиб, уланган ёввойи ўтлар — ҳамма-ҳаммаси саҳрога янги келган кишини бегоналлатиб қўяди. Бу саҳройи гуллар ҳам одамнинг кўнглидаги, унинг ўзи ҳам билмайдиган туйғулар каби ҳар йили барқ уриб дунёга келар, ўз бўйини таратар, уруғ сочар, қиш изғиринида яна ўзи билан ўзи андармон бўлиб замин бағрига сингар, кўкламда кўпайишиб, яна ер юзига қайтиб келарди.

— Саратон офтобининг тафти қайтди. Энди офтоб ғанимат. Ҳадемай кун ботади. Ҳали-бери қоронғи тушмайдиганга ўхшайди-ю, аслида...

Жўяк ичидаги ўтларни чопиқ қилаётган Дилшоджон қавариб сўғаллашган қўлларини энасига кўрсатади.

— Кетмон дастасини сиқиб ушлама-да, қўлинг бўш ҳаракат қилсин, — дейди энаси. Дилшоджон энасидай ишлолмаганидан ғайирлиги келиб, кетмонга зўр беради. Ўпкаси тўлиб, юраги ўйноқлайди. Ўчакишади. Ўзини тўхтатиб олишни эп кўрмайди. Ахир, тинмай ишлаш учун катта жисмоний куч бўлиши шарт ҳам эмасди. Ана, энаси бошини кўтармаяпти. Бошқалар ҳам. Атрофдагиларнинг ҳаммаси бунга

кўникиб кетган. Уларни меҳнат эркинлигининг кўринмас занжири тутиб тургандай ҳамма ўз ихтиёри билан ишлай-веради. Шундай экан, салгина ўтириб губорини ёзишга Дилшоджон ҳам ор қилади.

Уйга шом қоронғусида кириб келишди. Соат ўн бирдан ошиб қолганди.

Чеча ҳар куни югуриб чиқадиган болаларининг жимлигидан хавфсиради. «Моҳигулга бир гап бўлдимикин?» — эри ҳақидаги ўй кўнглидаги туманни жунбушга солди.

— Тинчгина ўтирибсизларми? — деди у, тўшанчига оғир чўккаларкан. Ўрганиб қолганиданми, беихтиёр «вой, жоним-эй» деб юборди.

— Отамни бугун апараста қилишибди, — деди кенжа кизи. У тирноқларини ҳадеб ишқаларди. Келини эса қайнонасига яқинлашолмай, ярим йўлда қовоғини уюб турарди.

— Бугунми? — келинига юзланди чеча. Ундайчақа гап йўқ эдику? Нимага туйқусдан уйтади? — чеча сўнгги гапни ўзига-ўзи айтди.

— Қаҳҳор, юр мошинангни ҳайда, бориб келайлик.

Тун ярмидан оққанда шаҳар касалхонасига кириб боришди. Ҳамширалар вақт алламаҳал бўлгани учун эмас, бемор махсус хонада ётқизилгани учун уларни ичкарига киритишмади.

Чеча коридорда туриб, баланд каравотда оппоқ чойшаб ёпиниб ётган, кўзи очиқ бўлса-да, таниш овозларни эшитганда ҳам қимир этмаган, ғарибгина туюлиб кетган эрини элас-элас кўрди. Эр чала уйқуда, тарки дунё қилмоқчи бўлгандек, таниш овозларга қайрилиб қарай олмас, таниш овозлар жонли, аммо бирор нафи йўқ руҳлар сингари бежо силкиниб, ғайритабиий товушлар чиқарарди, холос.

Чеча махсус хонадан четланар экан, хонадаги қоронғилик таъсириданми, негадир ўзини айбдор сезди. Нечукдир ҳаётдан кўрқди. Яшаш мушкуллигини англамаган экан. Англамай туриб яшайвергани учун ҳам ҳаёт энди ундан ўч оладигандай туюлди. «Вой, худойим-эй» деб юборди. Бу зорланиш ич-ичидан ўрмалаб келди. Ўғли ўтирилиб қаради-ю, нима дейишини билмай ютинди.

— «Бу шўрлик ҳам индаёлмайди, — деб ўйлади чеча. — Дарди ичида. Одамгина ичмай туриб, заҳарни билмайди-я.

Хайвон билади. Бу бояқиш ҳам то Моҳигулнинг аҳволига тушганча юраверади». Чеча ўғлининг йўғон бўйнига термиллиб, ўзида сўнгсиз меҳр, фидойилик туйди. Кўзлари мўлтиради. Кўнглидаги гаплар учун ўзини қоралади. «Нега ўз азангни бошқаларга ҳам тиқиштирасан? Кул ўлмай, ризқи камаймас. Қозонингни сувга солиб қўясанми, тишингнинг оқини сўрасанми, ўтиши керак бўлган кун бир амаллаб ўтади-да, шунга шунчами?»

— Бўлди энди, деҳқончиликни ҳам йиғиштириб қўйсак бўлар, — деди у оҳиста.

— Ҳа, йилда шу гапни айтаман, бир тўхтамга келмайсиз, — деб койинди ўғил.

Улар етиб келишганда, уйдагилар ухлаб ётишар эди.

Чеча кўрпага чўзилар экан, танаси титраётганини сезди. Унинг руҳи ўзгарган бўлса-да, танаси бугунги кўникмалардан қутулолмаганди. Меҳнатда қотган суяги энди тўғриланмасди. Чечанинг кўнглида туғилган ният эса, айрича ташвиқот билан ваҳима соларди.

Чеча ҳориган бўлса-да, кўзи илинмай ётди. Туннинг қайсидир маҳалида туш кўрди. Тушида кўринган оқ нарса эр ўралган чойшабмикан, илғай олмади. Оқ нарса қоронғилик қўйнидан яқинлашаверди. Бу икки бошли илоннинг оғзидаги тилла танга экан. Тилла ой нурида ялтирар эди. Чеча яхшироқ разм солди. Илон инидан тангаларни битта-ма-битта олиб чиқиб қуритяпти. «Сабр таги — сариқ олтин. Ана, менинг сабрим. Илоннинг оғзидаги абадий сабрим!..»

Кейин чеча илоннинг кўзини яққол кўрди. Қора тўр чизиқлар тортилган, аммо тўрлар кўринмайдиган даражада қип-қизил, бу шуълаланувчи кўзлар чечанинг таранг тортилган миясида намоён бўлди-ю, шу заҳоти ромлаб ташлади. Чечанинг нафаси ичига тушиб, уйқуга кетди.

У эрталаб уйғонди-ю, кундалик майда-чуйдаларга уннади. Анча вақт ўтиб тушидаги илонни эслади. Бугун ишим ўнгидан келади деб суюнди. Эрини ўйлади. Хабар олгани бежиримгина кийиниб йўлга отланди.

Эри бир кеча-кундуздаёқ чўкиб қолганди. Кўзлари милтиллаб турарди. Чеча талмовсираб, айланиб-ўргилди. Тинкаси қуриган эри индамайди. Калта-култа тўнг жавоб қиладди. Ўзини тутиб кўнгил ёришни истамади. Шифтга қараб

ётгиси келмай ағдарилмоқчи бўлди. Илож йўқ эди, бошини ёстиқ остига олди. Чечага кап-катта одамнинг бу қилиғи эриш туюлди. Аммо яна индамади.

Орадан ҳафта ўтди. Эрининг қовоғи ҳамон очилмасди. Дастлаб кам-камдан чўқилаб еди, сўнгроқ шуни ҳам тусамай қўйди. Кўзидаги тундлиги аримади, қайтага болалади, оғирлигини ташлаб кўзини чўктирди.

Чеча далага қатнамай қўйди. Болаларини ҳам юбормади. Эрига уззукун қадалиб ўтираверди. Бир куни эри тапдан гап чиқиб, ичини ёрди.

— Одам боласи тўққиз ойда туғиларкан. Яратган эгам ҳисобни камайтирса камайтирар экан-у, оширмас экан. Худди шунингдек ўлим ҳам 9 ой олдин дарак бераркан. Бу гап ўзимдан чиқдим, биров айтиб қулоғимга қўйиб кетдим, билмадим, лекин кўнглим хижил, талвасадаман. Ажалим яқин шекилли... Ичим қизийди. Бир қултум бўлса ҳам, сув ичиб ўлсам дейман...

Чеча уни ортиқ гапиришига қўймади, жеркиб ташлади. Оғир ўйда қолди. Аччиқ-аччиқ кўз ёш тўкди. Болаларни бағрига босди. Уйга қайтганида ҳам ихтиёри ўзида эмас эди. Шунинг учун бўхчаларини титкилади, сандиғини очди, азалик матоларини бир-бир кўрди-ю бўшанди, куя дори ҳидидан кўнгли озди, нима қилаётганини уйдагиларга билдирмади. Шу куни хонадонда чироқлар эрта ўчди.

Кунлар шундай зайлда ўтаверди.

Эрининг қорни шишиб, дўмбирадай таранглашиб кетганди. Ютоқиб, ҳар қанча бўлса сув ичар, кам овқатланар, оёқ-қўллари чиллакдай озиб, танаси бужур-бужур шалдираб, қувватдан қолганди. Ошқозон ҳеч ўзига келай демасди.

— Дала қайтди экан? Бормай қўйдинглар. — деди бир куни эри.

Чеча нима жавоб қилишини билмади. Бир кўнгли «Э, қўйинг шу далани» дегиси келди, бир кўнгли «Қандай қилиб бўлса ҳам тирикчиликни ўтказиш керак-ку» деган хаёлга борди. Полизнинг уволига қолмай, деди. Суяк-суягидан ўтиб кетган ўлим қутқусини енгди. Эрининг ёрданидан умидини узди. Унинг кўзларидаги дард шарпалари руҳини қитиқламай қўйди.

Эртаси кун саҳармардондан қаватига ўғлини олиб, турмуш аравасини судраганча далага отланди. Офтоб сўфитўр-

гай сайрамасдан биратўла чарақлаб кўринди. Тун бўйи сал нам тортиб қорайган тупроқ сарғая бошлади, сўнг оқариб кетди. Салқин шабада эсди, кейинроқ у ҳам қуруқлашди.

Одамлар кун қизигунча ишлаб олиш пайида, кетмонларни илдамлик билан бўйлари баробар кўтариб, чопиқ қилишар, кетмоннинг шақирлаб қуриб ётган кесакларга урилгани эшитиларди.

Энаси Дилшоджонга ўгит берарди:

— Куруқ тупроқни қўлингда сиқимлаб ушат. Қўлингни қуритсанг, кетмон дастаси бемалол ўйнайдиган бўлади...

Дилшоджон энаси айтгандай қилади. Тўхтамай ишлашнинг машқини оларди.

Кун тиккага келганда тушликка чиқишди. Кумфон қайнагунча радио эшитган бўлишди: «...Пахтакорлар шарбат сувини оқизишда юксак ютуқларга эришдилар».

— Вой жоним-эй, — деди кўрпачага чўкаркан Энақиз опа. — Ер ҳам тош-метин қотиб кетибди, урсанг кетмон сапчийди.

Чайла ёнида сув истабми, соя истабми келиб қолган узунлиги ярим қулоч кўлвор илон қулча бўлиб, гоҳ тилини раққосанинг қўлларидек силкитиб қўйиб, беозоргина ётарди. Ҳеч ким унга парво қилмади. Мабодо кўриб қолишганда ҳам, озроқ шов-шув билан гапни шу томонга буриб, хангомани давом эттиришарди. Агар эсида қолган бўлса, Чеча ҳам кўрган тушини қистириб ўтарди, албатта.

БАЛОҒАТ БЕКАТИ

Теленовелла

Ўшанда Рашид ўнинчи синфда ўқирди. Илҳом билан бамайлихотир, аста мактабдан қайтаётганди, кутилмаганда бир тўда бола уларни ўраб олди. Биттаси чиқиб Рашиднинг ёқасидан ушлади:

— Нега синглимга гап отиб юрибсан!

— Йўқ гапни қаердан олдинг?! — деди Рашид.

— Йўқ гапни сен чиқаргансан. Ҳозир бақрайган кўзингни ўйиб олайми?

— Кўлингни торт, — деркан, Рашид уни силтаб ташлади.

Бироқ, лунжига тушган муштдан эсанкираб қолди. Ва ўзини ўнглаб рақибининг биқинига зарб билан урди. Тасир-тусур уриш бошланди. Уришга тўдадаги болалар ҳам қўшилди. Илҳом эса Рашид билан тенгма-тенг савалашиш ўрнига, Рашидни маҳкам кучоқлаб ҳаракатланишга қўймади. Рашиднинг бурнидан шариллаб оққан қонни кўрган рақиблар қочишга шайланишди. Рашид ердан тош олиб уларнинг ортидан отди ва Илҳомга қараб бақирди:

— Мени нега ушлаб турдинг?

— Улар кўпчилик. Барибир кучимиз етмасди. Уришма десам, ҳеч қулоқ солмайсан. Ахир у Гулюзнинг акаси-ку!

— Лоақал уларнинг биттасини чалғитиб турганингда, қолганларини пўстагини дорга ёйиб қўйиб, биттама-битта қоқардим. Насиҳатингни эса кейин айтаверар эдинг, кўрқоқ.

— Э, кўявер, одам калтак еган билан ўлиб қолмайди.

— Сенга фарқи йўқ. Гулюз эшитиб қолса устимдан кулади.

— Кулса кулар. Ҳали танимайди-ю. Бирон марта гаплашган бўлмасанг!

— Энди, танишишни ҳам истамаса керак.

Рашид ўша оқшом уйда ўтиролмади. Атрофга қоронғу чўкиб, ой тиккага келганда, аста сирғаниб кўчага чиқди. Гулюз яшайдиган кўча бошида тентираб юрди. Ўйноқи жилға сувлари жилдирар, терак барглари майин шитирларди. Рашид, Гулюз яшайдиган уй деразасидан кўз узмай, қораси кўриниб қолармикан дея умид қиларди. «Қанийди Гулюз деразадан бир бор кўчага қараса, мени кўриб ёнимга келса-да:

— Сиз мени яхши кўрасизми? — деса.

— Ҳа, яхши кўраман. Шу нарсага ич-ичимдан иқрорман, — дердим.

— Бўлмаса, нега доим мендан қочиб юрасиз?

— Сизнинг олдингизда ўзимни йўқотиб қўяман.

— Ҳозир бинойидек гапираяпсиз-ку!

— Ҳозир мен гапирмаяпман. Ҳатто овозим ҳам чиққани йўқ. Гапирётган, ичимдаги қуш. У айтадиган гапларимни ўргатиб турибди. Сизга хаёлан гапиравераман, гапиравераман. Ҳеч қачон кўз олдимдан кетмайсиз. Турсам ҳам, ўтирсам ҳам сизни ўйлайвераман».

Гулюз хонадонларининг чироқлари ўчгач, Рашид уйга қайтиб келди.

Эртаси кун, танаффус пайти Рашид бир қиздан икки энлик қоғоз олди. Унда шундай сўзлар битилганди: «Рашид!

Бугун биз дарсдан сўнг навбатчиликка қоламиз. Сиз ҳам қолинг. Айтадиган гапим бор.

Гулюз!»

Рашид хатни ўқиб, қизариб кетди. Ўзини қўйишга жой тополмай қолди. Бир хаёли дарсдан чиқиб, қочиб кетишни ҳам ўйлади. У, ўғрилиқ устида қўлга тушгандай, ўзини айбдор сезарди. Гулюз уни сўроққа тутиб, жонини суғуриб оладигандай эди. Хатни Илҳомга кўрсатди, ва «Бирга қол» — деди.

— Дадил бўл, дўстим, мана сен кутган ғалвали пайт келди, — дея далда берди, Илҳом.

Дарсдан сўнг ҳамма синфни тарк этгач, Рашид полни ювиш учун пақир кўтариб коридорга чиқди. Кўшни хонада Гулюз Назокат билан синфни тозалаётганди. Ўтиб кетаётиб уларнинг синфига мўралади. Бир-бирини билдирмай излаган кўзлар тўқнашди.

— Яхшимисиз?

— Раҳмат.

— Келинг. Сиз билан биринчи марта кўришаямиз, шекилли.

— Йўқ, мен сизни ҳар куни кўраман.

— Мен эса сизни биринчи марта кўриб турибман, — деди Гулюз қатъият билан.

— Эътибор бермагансиз-да.

— Биз ҳақимизда нега ҳамма гапириб юрибди.

— Билмадим. Беҳабарман. Ростининг ҳам қулоғимга у-бу ёқимли гаплар чалинди.

— Нима деб чалинди...

— Яхши эшитолмадим. Ёлғон-яшиққа тобим йўқ, — деди Рашид вазиятни бир оз юмшатиш учун қулимсираб.

— Ростининг қандай...

— Ростини айтилмайман...

— Ўзингиз биласиз.. Ҳамма айб менда.. Биз кўришмаслигимиз керак эди. Сизга бекор хат ёзибман. Бор гап ичимизда қолса яхши эди. Сиз мактабни тугатиб кетардингиз. Шу билан ҳаммаси тугарди.

— Мен айтмоқчи эдим... балки Тошкентга кетишдан олдин бир амаллаб айтардим.

— Қаерга ўқишга кирмоқчисиз? — Гулюз худди Рашид ҳозир жўнаб кетаётгандай диққат билан разм солди.

— Ҳатто айтишга ҳам қўрқаман. Лекин қарорим қатъий. Сиз ҳам борасизми?

— Менга ҳали бир йил бор.

— Тошкентда бирга ўқисак қандай яхши бўларди.

— Албатта, биз ҳақимизда гапирувчиларнинг дарёлардан ҳам узун гапи, бизга тош отгувчиларнинг тоғлардан ҳам катта тоши у ерга етиб бормасди.

Иккиси ҳам елкаларидан аждарҳо ағдарилгандай бирдан қулиб юборишди.

Шу кундан бошлаб улар ҳар куни кўришадиган бўлишди. Рашиднинг кайфияти баланд эди. Кучига куч, ғайратига ғайрат қўшилганди. Эрталаб мактабга чопар, тушдан кейин эшак миниб, канал зийидан қамиш ўриб келар, дарс қилар, кечалари мукка тушиб шеър ёзар, чироғ ёруғида ухлаб қолар, эрталаб дарсликларини жойлардида, мактабга ошиқар, танаффус бўлди дегунча, қўшни синфни бир айланиб келиш иштиёқида бўларди.

Унинг Гулюзга атаб ёзган шеърлари ҳам бир дафтар бўлиб қолди. Лекин у бу шеърларни ҳаммадан яширарди. Худди кўнгил сирларини барчадан яширгандек, ҳаммага ҳам ўқиб беравермас, бу шеърларни фақат Гулюз эшитишини, Гулюзгина ўқиб, хурсанд бўлишини истарди. Бир кун бор журъатини йиғди-да, шеърларидан бирини бир варақ қоғозга кўчириб, Гулюзнинг қўлига тутди. Унда шундай мисралар бор эди:

Ҳарирларга ўралганмисан,
Парилардан тарқалганмисан,
Гўзалликнинг малагимисан
Учрашдик, не ҳол бу муҳаббат?!

Сен келдинг-у менман шаҳзода
Сен келдинг-у менман афтода
Девонаман ер-у самода,
Не савдога солдинг муҳаббат?!

Сен кўнглимнинг ардоғидасан,
Сен кўзимнинг қароғидасан,
Сен жонимнинг титроғидасан
Севасанми, айтгин муҳаббат?!

- Нима бу? — деди Гулюз ҳали қоғозни очмай туриб.
- Шеър — деди Рашид. — Сизга аталган!
- Бу синфда эканлигимизни қаердан билдингиз?
- Дарс жадвалингизни ёддан биламан-у. Қачон, қайси дарсдан неча баҳо олганингизни ҳам биламан.
- Бу маълумотларни сизга ким етказиб туради?
- Синфдошларингизнинг ҳаммаси билан ўртоғман-ку.

— Қўлга олганман денг, — деди Гулюз жилмайиб.
— Ишим тушгандан сўнг шунга мажбурман. Энди акангиз билан ўртоқ бўлиб олишим керак.

— Овора бўласиз. Ҳозир акам келиб қолса мени таниганингизга пушаймон ейсиз.

— Мени ҳеч ким сиз учун пушаймон едиrolмайди, — деди Рашид пичирлаб.

— Хўп хайр, дарсга кирай...

— Қачон кўришамиз, — деди Рашид шоша-пиша.

— Кўришиб турибмиз-ку.

— Худди кўришмагандаймиз. Ҳозирги туришимиз ҳам худди хаёлга ўхшайди. Сиз билан бир соат ҳам, бир дақиқадай тез ўтиб кетади, бир соат кўрмасам, ўзимни қўярга жой тополмайман.

— Унда ўқишга кетганингизда нима қиласиз, — деди Гулюз эркаланиб.

— Билмадим. Ўқишга кириб кетсам нима бўлишини билмадиму, лекин киролмасам осмон остун-устун бўлиб кетса керак. Баъзилар фақат катта пул эвазига ўқишга кириш мумкин дейди. Лекин мен ўз кучим билан кираман.

— Мен ҳам ўз кучингиз билан ўқишга киришингизга ишонаман, — деди Гулюз унинг қатъиятидан ғурурланиб.

— Менинг бошқа йўлим йўқ. Бошқа чорам йўқ. Ўқишга киролмаслигим ҳатто тасаввуримга сиғмайди. Туғилганимдан буён ягона орзум шу. Мен бир кун, албатта шоир бўламан. Менинг шеърларимни ҳали бутун дунёда ўқишади.

— Менга шеърларингизни ҳаммасини беринг. Уларни ён дафтаримга кўчириб оламан.

— Биз ҳамиша бирга бўламиз, Гулюз. Шундайми?

— Менга сизнинг орзуларингиз, интилишларингиз ҳамиша ёқади. Сиз ҳеч кимга ўхшамайсиз.

Орадан кўп ўтмай ёзги таътил бошланди. Рашид мактаб имтиҳонларини аъло баҳоларга топширди-ю, Тошкентга кетишга тайёрлана бошлади. Унинг олдида улкан синовлар даври турарди. Рашид бу синовларни эсласа қўрқиб кетар, дорилфунунга ўқишга кириш, худди кўз кўриб қулоқ эшитмаган афсонавий ҳаётга ўхшарди. Лекин ортга йўл йўқ эди. Бутун мактаб, ўқитувчилар, синфдошлар, қўшнилар, хуллас, ҳамма ундан фақат галаба кутаётганди. Унга Гулюз кўз

тикиб турарди. Қолаверса ўз-ўзига бўлган қатъий ишончи уни кузатиб турардики, агар ўқишга киролмай, ўз-ўзига бўлган ишончини йўқотса, бир умр ўзини ўнглолмасди. Ўзига бўлган мана шу ишонч олдида ҳам, у албатта ўқишга кириши керак эди.

Бир сумка зилдай китобларини кўтариб автостанцияга келганида, уни кузатиш учун Гулюз ҳам келди. Илҳом сумкаларни автобусга жойлаётганда, Гулюз унинг қулоғига секин пичирлади:

— Сиз мен учун энг азииз инсонсиз. Сиз албатта ўқишга кирасиз. Сизга ишонмаганларга сиз ҳам ишонманг.

— Раҳмат! Сизга ҳар куни хат ёзаман. Сиз қалбимда бўлганингиз учун ҳам жуда кучлиман. Келажакда бизлар буюк одамлар бўламиз.

Улар қўл силташиб хайрлашдилар.

Рашид Тошкентга келиб, ҳужжатларини топширди. Ижарага уй топиб, қаттиқ тайёргарлик кўра бошлади. Сочини бутунлай олдирди. Куннинг ҳар бир соатини режалаштирди. Ҳар бир дақиқа вақт ҳисоб-китобда эди. Лекин, ора-сира Гулюзга мактуб ёзишни ҳам канда қилмади.

«Азизим Гулюз!

Мана, кўришмаганимизга ҳам уч кун бўлди. Лекин бир дақиқа ҳам кўз олдимдан кетганингиз йўқ. Сизни шу қадар соғиндимки, юрагим ҳозир ёрилиб кетадигандай туюлади. Бу ерда ҳар куни ўн беш соат дарс тайёрлаяпман. Агар, Ховосда, мактаб пайтлари шунчалик дарс қилганимда, ҳамма дарсликларни ёдлаб олган бўлардим. Лекин, биз билан бирга ҳужжат топширган шундай билимли абитуриентлар ҳам борки, биттаси ҳатто «Ўтган кунлар» романини бошидан оёқ ёд билади. Ўзбекистон истеъдодларга бой деб бекорга айтишмас экан. Ундай ақли бутун, узоқни кўзлаган болалар олдида мен бир саҳройиман, холос. Ягона илинжим, омаддан!

Менга омад тиланг, Гулюз».

Кўп ўтмай, Гулюздан жавоб мактуби келди. Унда шундай тавозълар ёзилганди.

«Рашид!

Салом! Аслида хат ёзмоқчи эмас эдим. Хаёлларингизни бўлиб нима қиламан? Сизга биринчи навбатда ўқиш керак. Мен ҳам худди ўқишга тайёрланаётгандек, ҳар куни қўлимга китоб оламан. Ўзимга турли хил имтиҳон саволларини бериб кўраман. Энди ўнинчи синфга ўтишимга қарамай ўнинчи синф дарсликларини бирма-бир титкилаб чиқдим. Худо хоҳласа, янаги йил мен ҳам ўқишга бораман.

Энди эса хайр!

Сизга омад тилайман!

Гулюз».

Рашид ўша куниеқ Гулюз мактубига жавоб ёзди.

«Азизим Гулюз!

Бу гапларни аввал ҳеч кимга айтмаган эдим. Олти ёшимда қаттиқ хаста бўлиб, тўшакка михланиб қолдим. Ҳар куни тунда ўлим шарпаси менга ҳамроҳ эди. Ўшанда, ҳаёт қанчалик гўзал эканлигини, мен албатта яшашим кераклигини англаганман. Докторнинг, «бу бола яқинда ўлса керак» деган гапини эшитиб қолиб, ўлимга қасдма-қасд, яшаш учун курашиш кераклигини англаб ўсдим. Кейинчалик, мен соғайиб кетдим-у, отам тўшакка михланиб қолди. Отам, ичкилик туфайли ўлиб кетди. У ўлганда мен ўн беш ёшда эдим. Шунда, маҳалладаги масжидга бориб, қўлимга Куръон китобини ушлаб, ҳеч қачон ароқ ичмайман деб, қасам ичдим. Саккизинчи синфни битирганимда, паст баҳоларим учун, мени мактабдан ҳайдашмоқчи бўлишди. Шунда мен, ўзимни қўлга олишим кераклигини, энди ҳаёт билан ортиқча ҳазиллашиб бўлмаслигини қўрқув ва даҳшат билан англаб етдим ва ўқишга қаттиқ берилдим. «4» баҳо олиш ҳам менга катта фожиа эди. Мен ўқитувчиларга фақат аъло баҳоларга ўқийман деб сўз берганим учун, тўққизинчи, ўнинчи синфни аъло баҳолар билан якунладим.

Мени мактабдан ҳайдамасликларини сўраб, ёлворган кунимдан кейин, бирор сония бўлмади-ки, ўз орзуларим учун курашмаган, жон-жаҳдим билан, ўқишга албатта кираман деб ўйламаган бўлсам.

Гулюз, мен каби, ҳар куни минг бор ёлвориб, Худодан сўранг, илоё ўқишга кириб кетай.

Умр — жар бўйида яшамоқ кулиб,
Зирҳли-зирҳли тошлар сари шарт қуламоқ,
Эй, ҳаётим кўкка ўрла қўшиқ бўлиб
Жону жаҳдим, юксақларни салт куйламоқ!

Сизни соғиниб Рашид».

Мана шундай машаққатли, таҳликали, қувончли кунларга лиммо-лим тўлиб, ёз ҳам ўтди. Рашид ўзида йўқ хурсанд эди. У кутилмаганда ўқишга кириб кетди. Ховосда бир ҳафта бўлди-ю, шу бир ҳафта қандай ўтиб кетганини ўзи ҳам билмади. Ўқитувчилари билан учрашди. Уларга миннатдорчилик билдирди. Синфдошлари билан чойхонада ўқишга кирганини тантанали нишонлашди. Ойиси, сингиллари билан суҳбатлашиб тўймади. Гулюз билан икки-уч бор кўришди. Унга, Тошкентда юрганида ёзган шеърларини қайта-қайта ўқиб берди.

Тунлар осмонга боқиб
Ойни тополмас бўлдим.
Дилни оловга ёқиб
Кўзни ёполмас бўлдим.

Билмадим бу не савдо
Бўғзимда титрайди чўғ.
Сенга шайдоман шайдо
Чиройлисан тенги йўқ.

Кўзларингни сеҳридан
Гоҳ сархушман, гоҳ нолон
Сўзларингнинг меҳридан
Гоҳ хонман, гоҳ бежон.

Мўъжиза ардоғида
Тақдир кулиб боқсайди.
Муҳаббат қучоғида
Бир жон бўлиб ётсайдик.

Гулюз шеърни ўқиб хурсанд бўлди. Рашид, унинг чақнаб турган кўзларидан ўпиб олмоқчи бўлди, лекин журъати етмади. Гулюзнинг қўлларини узоқ вақт сиқиб турди. Нимадир айтмоқчи бўлди. Лекин айтолмади. Улар жимгина хайрлашдилар.

Рашид Тошкентга кетгандан бир ҳафта ўтиб, Гулюз Илҳом билан учрашиб қолди:

— Ҳақиқат йўқ экан, — деди Илҳом. — Мени йиқитишди. Ҳамма саволларга «беш»га жавоб бергандим. Рашиднинг «танка»си кучли экан.

— Рашидда «танка» нима қилади, — деди Гулюз. — Бу йил бўлмаса, янаги йил ҳаракат қиларсиз.

— Рашид мендан яхши ўқимасди. Қандай кириб кетди, билмайман.

— Нима унга ҳасад қиляпсизми?

— Йўқ, тўғрилиқча айтаяпман. Сен ҳам ундан хомтама бўлмай қўя қол. Хо-в, кинода айтади-ку: «Энди у мобода қайтиб келса ҳам, министрнинг қизидан пастини чўқимайди», — деб.

— Нега энди. Янаги йил мен ҳам ўқишга бораман.

— Сен, жа-а кириб кетармидинг! Ҳали Тошкентга боргин, чиройли қизлар шу қадар кўп, оғзинг очилиб қолади. Ундақаларни сен фақат кинода кўргансан. Ўшалар туриб, Рашид энди сенга қарайдими?

— Қарамаса қарамас. Ўша Рашидингизга кўзим учиб тургани йўқ. Сиз ҳам ўшани олдиға боринг.

— Э, мен унинг олдида нима қиламан. Менга шу ер яхши. Сен энди ўзимга қолган кўринасан.

— Тошингизни сал нарёқда теринг!

Гулюз Рашиднинг ўртоғи билан мана шундай гап таллашиб олганидан дастлаб ўзи ҳам ҳижолат тортди. Лекин бўлар иш бўлган, бўёғи кўчган эди.

Кунлар ўтиб, Илҳом кўп бора Гулюзнинг йўлини тўсиб чиқа бошлади. Гоҳида нималарнидир гапириб, кўнглини олмоқчи бўлар, баъзан кинога таклиф этар, баъзан эса Рашид ҳақида гапириб, янада яқинлашиш пайида бўларди.

Аслида Гулюзнинг ҳам уйида вазият яхши эмасди. Онаси ўлгач, ҳатто онасининг йили ҳам ўтмай отаси уйланиб олди. Гулюз бундан қаттиқ таажжубга тушди. Анча пайтгача ўгай онани ёқтирмай юрди. Аксига олиб, ўгай она унинг олий маълумот олишига қарши эди. Мактабни тугатиши билан узатиб юбориш пайида эди. Табиийки, отаси ҳам шу фикрни маъқуллади. Фақат акаси Ғофургина Гулюз тарафдори эди. Кечалари Гулюз китоб ўқиб ўтирганда, онаси чироқни ўчириб қўяр, уйни осмонга кўтариб бақирарди: «Эй, китоб ўқиб шаҳар олиб берармидинг. Билиб қўй, сени ҳеч қачон ўқишга юбормайман. Даданг ҳам ўқишингни истамайди. Қиз болага ўқишни ким қўйибди. Қани чироқни ўчириб, жойингга ёт». Деярли ҳар кун мана шу аҳвол такрорланарди. Қолаверса, Илҳомнинг баъзи бир ножўя ва ошкора бетамизликлари нохуш гап-сўзларни чиқара бошлади-ки, бу ҳақда Рашидга айтишни ҳам, айтмасликни ҳам билмасди.

Бир кун Рашид қишлоққа келганида Гулюзга шундай саволни бериб қолди:

— Нега доим ғамгин юрасиз?

— Нимадан хурсанд бўлишим керак?! — деди Гулюз жилмайиб.

— Нега хафа юришингиз керак?!

— Баттол ва бағритош одамларнинг кўплигидан, муҳаббатнинг ўткинчилигидан, — деди Гулюз ўйланиб.

— Муҳаббатни нега ўткинчи дейсиз, ҳали ҳеч кимни севиб улгурганингиз йўқ-ку.

— Ўзим эмас, бошқалар учун шундай хулосага келдим. Ойим ўтганларидан кейин, бир йил ўтмай, дадам уйланиб олдилар. Ўттиз йил бирга яшашганди. Бир-бирла-

рини бир кун кўришмаса, туриша олмасди. Энди дадам ўтай онамни ўтқазгани жой тополмайдилар. Ҳатто биз билан ишлари бўлмай қолди... шу онам ўқишимга қаршилар.

— Бир амаллаб кўндилинг, ўтай бўлса ҳам онангиз-ку! — деди Рашид.

— Онам эмас, дадамнинг хотинлари...

— Ундан нима истайсиз?

— Кетсин уйимиздан, — деди Гулюз. Унинг овозида иккиланиш бор эди.

— Кетса, дадангизга яхши бўладими? — деди Рашид унинг овозидаги қатъиятсизликни сезиб.

— Қайдам, ўзларини ўлдириб қўйса керак.

— Шунда сизга яхшими?

— Э, боринг-е, ҳамма эркакларнинг тили бир. Ахир оламда муҳаббат, садоқат деган нарсалар бор-ку. Дадам онамни қанчалар яхши кўрарди, энди эса эсламайдилар ҳам.

— Қаердан биласиз эсламаслигини, — деди Рашид.

— Яхшиси дадангиз яхши яшаётганидан, ўқишга кетсангиз у кишига қарайдиган одам борлигидан хурсанд бўлинг.

— Агар эркаклар ҳам аёлларчалик севолса эди... Сиз ўзингиз севган одамингизни дунёда битта деб билармидингиз, — деди Гулюз шаддодлик билан.

— Ҳа, мен уни шундай севаман-ки, — деди Рашид ҳам шўхлиги тутиб. — Оловга айланса, бутун қишлоқ куйиб, кул бўларди. Ўнта ўт ўчириш машинаси кўпик сачратиб ўчиrolмасди.

— Юракдан ҳам Худо берган экан, — деди Гулюз шарақлаб куларкан. — Лекин дунёга ўт кетса-ю, вафо бир умрли бўлмаса, бу доду фарёдлар кимга керак.

— Қўлинг етган шохнинг шафтолиси ширин, дейишадими-ку, ўзгарувчан одамлар кўп.

— Ҳаётда садоқатли йигитлар ҳам бормикан?

— Ундай одамларни кундузи чироқ ёқиб топиб бўлмайди, — дея ҳазиллашди Рашид. Гулюз унга қўл кўтарган эди, Рашид қочиб қолди. Гулюз уни қувди. Рашид қочар экан, бирдан тўхтаб, Гулюзни кучоқлаб олди. Шивирлаб:

— Келинг, сўнгги нафасимизгача бирга бўламиз.

— Сиз ҳеч кимга ўхшамайсиз, — деди Гулюз.

Рашид эгилиб уни ўпмоқчи бўлган эди, Гулюз унинг қўйнидан сирғалиб чиқди-да, «Хайр!» деганча уйи томон қочиб кетди.

Рашиднинг муҳаббатга сармаст кунлари тугаб, севгиси синаладиган дақиқалар ҳам яқинлашаётганди. Унга, яқин дўсти Илҳом пинҳона рақиб чиқиб қолди. Илҳом — «агар Рашиднинг кўнглини Гулюздан совутсам, Гулюз ўзимга қолиб кетарди...» — дея хаёл сурарди.

Таътил кунлари Рашид қишлоққа келганида Илҳом ўз мақсадига эришиш учун уни бир зиёфатга таклиф қилди. Илҳом Рашиднинг йўлини пойлаб тураркан, уни кўриб, худди бехосдан учратиб қолгандай:

— Э, шоир нима қилиб тентираб юрибсан? — деди.

— Илҳом ахтариб... — деди Рашид ҳазиллашиб.

— Илҳом кўчада нима қилади. Уни изласанг, топасан. Сени эса биз билан ишинг бўлмай қолган.

— Кўйсанг-чи, бизнинг ишимиз илҳомсиз битмайди, — деди Рашид яна ҳазиллашиб.

— Э, дўстим, ҳазил-хузул билан-у, сенга расмана илҳом бағишлайдиган бир жой бор, бормаимизми?

— Қанақа жой экан? — деди Рашид нохушланиб.

— Э, дўстим, сени ёмон жойга олиб борармидим. Тумандаги қози дўстим зиёфатга чақирган. Бир яйрайлик.

Зиёфат ҳақиқатан ҳам, жуда яхши ташкиллаштирилганди. Стол усти ноз-неъматларга тўла. Биллур қадаҳларда турли хил ичимликлар. Ерга қип-қизил гилам тўшалган. Оҳанграбо куй янграмоқда. Диванда шаҳар қозиларидан бири ўтирибди. Ёнида иккита бир-биридан гўзал нозанин. Илҳом тезда қизлар билан тил топишиб кетди. Ҳатто уларнинг бирига шеър ҳам ўқиб бера бошлади:

Сиз-ки мени севасиз ёмон
Тўрт мучам ҳам қолмайди омон.
Сиздан кейин ўзга ёрнинг мен,
Ёри бўлиб кетишим, гумон.

Эртага мен нетаман дейсиз,
Шартга эрга тегаман дейсиз.
Агар сизга ишониб юрсам,
Эрсиз қолиб кетаман, дейсиз.

Унинг шеърини эшитиб, қизлар шарақлаб кулиб юборишди. Фақат бу даврага Рашидгина қўшилолмай турарди. Унинг бегонасираб турганини кўрган қози қизларнинг бирига топшириқ берди:

— Мана, Рашидбой дўстимиз, толиби илм эканлар, ҳойнаҳой ўқишдан чарчаб, ҳолдан тойиб тургандирлар. Бир кўнглини олиб, димоғини чоғ қилинг.

— Э, бунингиз ҳеч гапирмайди-ю, нима бало тилини қарға чўқиганми? — деди қизлардан бири нозланиб.

— Йўқ, сизни кўриб соқовман холос.

— Ана, ана гапирди. Демак тили бор.

— Э, нима деяпсизлар, — деди Илҳом. — Буни тили бир қарич. Шоир-ку...

— Бўлмаса шеър эшитамиз, — дейишди қизлар.

Ҳалеб қистайверишганидан сўнг Рашид ортиқча такаллуфга ўрин қолдирмаслик учун янги шеърларидан бирини ўқиб берди:

Кўкдан ҳаво эмас, бахт
Кўксимга қуюлади.
Ҳар битта тош, ҳар дарахт,
Илоҳий туюлади.
Бутун олам тортиш кучи,
Кўкайингда мужассам,
Орзиқаман, мен учун
Қалбинг, ҳар зарби карам.
Сен билан бирга ё-ҳу
Сояда куппа-кундуз
Кўкка боқсам, кўкда ой-у,
Кўринар сонсиз юлдуз,
Хуш боқсанг нигоҳингдан
Нурга тўлар сайёра.
Тунд бўлсанг қовоғингдан
Қор ёғади, қоп-қора.

Қизлар қийқиришиб, чапак чалишди. Давра бир оз қизигандан сўнг, Рашид Илҳомни четга чақириб, қулогига шивирлади:

— Мен кетдим.

— Қаерга, шундай даврани ташлаб-а, — деди Илҳом. — Қизиғи энди келади. Бу қизлар билан мазза қилиб, маишат қилмайсанми, ўпиб-қучоқламайсанми?

— Йўқ, дўстим, мен яхши кўрмаган кишимни қучоқлаб ўполмайман, — деди Рашид.

— Озроқ ўтиргин, яхши кўриб қоласан, — деди Илҳом. — Муҳаббат дегани — айшу ишрат дегани. Сен излаган ҳаёлий нарсалар, йўқ нарсалар, ҳаёлингга ишониб умрингни шамолга совурма.

— Сен ҳам, — деди Рашид эшикни ёпаркан. — Бу енгил-елпи ҳаётга ишониб, умрингни шамолга совурма!

Гулюзга ҳам ўз ҳаёти учун курашиш даври келди. Ўша кунни у, экинларни офтоб жизғанақ қилиб куйдираётган полизда, пешонасига рўмолини танғиб олганча, чопиқ қилаётганди.

— Синфдошларимнинг ҳаммаси кетиб бўлди, — деди у ниҳоят кўзларидан дув-дув ёш оқизганча. Битта мен қолдим. Яна бир кун ўтса, ҳужжатларимни қабул қилишмайди.

— Дадам ўқишга боришингга розилар, — деди акаси ниҳоят бошини кўтариб. — Фақат ойим... Ўқиганлар нима бўляпти, бирон гап-сўз чиқса, қандай бош кўтариб юрамиз, деяптилар.

— Ойимни алдаш керак, — деди Гулюз. — Барибир йиқилиб келади, йиқилса айб ўзида, кейин пушаймон еса ўзига, деб алдаб кўриш керак.

— Осон эканми? — деди Ғофур тишларини ғижирлатиб.

— Акажон, бугун соат учда Тошкентга сўнгги автобус кетади. Агар шундан қолсам тамом, кейин ҳеч қачон ўқишга боролмайман.

— Бўлмаса, сен ҳозир, кетмонни ташлагин-у, уйдан кийимларингни, китобларингни олиб жўна. Ма, менда озроқ пул бор, керак бўлганда ишлатарсан.

— Яхши қолинг ака, — Гулюз ўзида йўқ хурсанд, поллиз оралаб чопиб кетди, — дадамларга айтиб қўйинг, хаво-

тир олмасинлар. Хайр! Дадамнинг ишончларини оқлайман. Худо хоҳласа, ҳаммаси яхши бўлади.

Бир синовдан ўтган Гулюзни иккинчи синов кутиб турарди. У Тошкентга, тўғри Рашиднинг олдига бормоқчи эди. Унинг отланганини кўрган Илҳом бу йил ҳам омадимни синаб кўрай, дея у ҳам қўшилди. Улар кеч қоронғуда азим пойтахтга кириб борганлари туфайли харчанд излама-синлар, Рашиднинг манзилини излаб топишолмади. Ниҳоят, Россия меҳмонхонасининг ёнига келиб, ижарага, бир кечалик жой сўрашди. Жой ҳам топила қолди. Бу Илҳом учун аини муддао эди. «Мана энди Гулюз ўзимга қолди. Бу ерда бизни ҳеч ким танимайди. Агар тун бўйи бир жойда бирга қолсак, марра меники. Сўтак Рашид бултур ўқишга кириб кетди. Мен эса йиқилдим. Бу йил ҳам киришим гумон. Лекин ҳеч бўлмаса Гулюз меники бўлиши керак. Энди уни қандай аврасам экан... Ҳозир аҳволи чатоқ. Бегона жойнинг қўрқуви босган. Бир оз эркаласам, кўзига яхши кўри-наман. Сўтак Рашид кутиб ўтиргандир. Бундай гўзални сенга олиб бориб, тутқазадиган аҳмоқ йўқ».

Гулюзнинг мунғайиб ўтирганини кўриб, ўғрининг кўзи ўлжада деганларидай, Илҳом яйраб кетди:

— Мана, чики-чики жойга жойлашиб ҳам олдик. Энди бунини бир нишонлаймизми?

— Нима билан?! — деди Гулюз.

— Ҳозир сомса, нон, олма олиб келаман. Кейин битта шампанни пақиллатамиз.

— Шампан керак эмас! — дея эътироз билдирди Гулюз.

— Йўғ-е! Ўзингиз биласиз. Бизда зўрлаш йўқ. Бизда ичиш мажбурий, маст бўлиш-бўлмаслик эса — ихтиёрий.

— Гапни айлантирмай, ўзингиз учун алоҳида жой ахтарсангиз яхши бўларди.

— Хўп-хўп. Ўзимга алоҳида жой топаман. Кўчада қолиб кетмасам бўлди.

— Биламан, сиз кўчада қолмайсиз, — деди унинг тезроқ кетишини истаган Гулюз.

Илҳом ташқарига чиқиб кетди-ю, хиёл ўтмай қўлида пакет кўтарганча кириб келди. У шошилар, ҳаяжонланар, тўхтамай гапирарди:

— Думбали сомса деб сомсапаз ҳар биттасини очиб кўрсатса бўладими? Ҳар бирини ичида муштдай-муштдай гўшт билан, гиштдай-гиштдай думба бор эмиш.

Илҳом дастурхон тузата бошлади ва айёрона кулиб эшикни беркитди. У сомсаларнинг ичига қандайдир дори солиб келганди. Хонаки кийимда янада гулгун очилиб кетган Гулюз қорни очганидан Илҳомга миннатдорчилик билан жилмайиб чой узатди. Илҳом сомсаларни бирини иштаҳа билан ея бошлади. Гулюз ҳам сомсага қўл узатди.

Бу пайтда Рашид ётоқхона олдидаги скамейкада дилгир бўлиб ўтирарди. У Илҳом билан Гулюзнинг келишини бир неча кундан бери кутар, улар бугун ҳам келмаганлари учун тоқати тоқ бўлиб, ярим кечага яқин ётоқхонасига кириб кетди.

Гулюз ўзининг бугунги жасоратидан мамнун эди. Гўё бир сиртмоқдан қутулгандай, кайфияти кўтарилиб, эртанги ишларини хаёлан режалаштирарди. У ўзига ҳамроҳ бўлгани учун Илҳомдан ҳам миннатдор эди.

— Яхшиям, мен билан бирга келган экансиз, бўлма-са, бир ўзим, қоронғуда, кўчада қолиб кетар эканман, — деди у.

— Кўрқманг сизни ҳеч ҳам ёлғиз қолдирмайман. Эртага Рашидни топиб, сизни унинг қўлига эсон-омон топшираман-у, кейин ўзим ҳам имтиҳонларга тайёрланаман. Бултур киролмадим, бу йил қарорим қатъий.

— Рашид дарсда экан-а? — деди Гулюз.

— Амалиётда бўлса керак. Унинг иши энди ялло.

— Эртага тополармикинмиз?

— Эртага ҳужжатларни топширамыз. Сиз имтиҳонларга тайёрланаверасиз, мен ўзим уни мингта форнинг минг биринчисида ётган бўлса ҳам, топаман.

— Ўқишдан йиқилиб шарманда бўлсам-а? Ҳозир ховосликларни ҳаммаси бизга кўз тикиб турибди.

— Э, ташвиш қилманг. Илондан қўрққан ола чилвирдан ҳатламас. Ахир сиздайлар киролмаса ким киради.

— Негадир бошим айланаяпти. — Гулюз ўзидаги ўзгариш нимаданлигини билолмасди. — Бирам енгилман-ки!

Илҳом Гулюзнинг ранги оқара бошлаганидан ва ўзининг ҳам сармастлигидан руҳланиб, ҳар иккисига ҳам дори таъсир қилаётганини сизди.

— Ўқишга кирмасангиз нима бўпти, — деди у дадилланиб.

— Сизнинг гўзаллигингиз ўнта дипломдан баландроқ туради. Қаерга борсангиз қаймоқдай иш топилади. Истаган йигитингизни пешонасини чертиб-чертиб, эрга тегишингиз мумкин.

— Сиз шундай деб ўйлайсиз, лекин мен эмас, — деди Гулюз хушнуд. Унинг негадир кулгуси қистаётганди.

— Мен ҳозир Рашиднинг ўрнида бўлиш учун ҳамма нарсага тайёрман.

— Қанийди ҳозир сизнинг ўрнингизда Рашид бўлиб қолса.

— Эртага уни топиб келаман, — деди Илҳом. Ва Гулюзнинг ёнига ўтириб ҳайрон бўлгандай:

— Нима унинг шохи борми? — дея калласига икки бармоғини шох қилиб кўрсатаркан, эчкига ўхшаб масхарабозлик қила бошлади.

— Унинг шохи эмас, пешонасида юлдузи бор, — деди Гулюз, ўзини кулгудан тўхтатолмай.

— Юлдузи эмас, Гулюзи бор денг, — деди Илҳом Гулюзни қучоқларкан.

— Нарн туринг, суйкалманг, — деди Гулюз бир оз хушёр тортиб.

— Нарн тур деб, туртманг. Ургандан туртган ёмон.

— Нарн туринг! Негадир бошим айланаяпти. Шунн яхши билингки, бошим айлангани, дунё остин-устун бўлиб кетаётгани билан сиз кўзимга яхши кўриниб қолмайсиз.

— Кўйинг, ундай деманг. Чарчагансиз, озгина дам олинг. Бир оз ухласангиз ҳаммаси тушдай ўтиб кетади.

Сиз кетинг, мен эшикни ёпиб оламан, — деди Гулюз бир оз сергакланиб.

— Ҳозир, ярим кечаси қаерга бораман, ўзим топган уйдан ўзимни ҳайдаяпсизми, Гулюз, — деди Илҳом ва Гулюзга ёпишиб, ўпмоқчи бўлди. Маҳкам кучоқлаб, кроватга ётқизмоққа жон-жаҳди билан шайланди. Қўлларини қайириб, юз-кўзларидан, бўйинларидан ўпа бошлади. Гулюз силтанар, лекин Илҳом қўйиб юбормасди. Қаттиқ олишувдан сўнг, Гулюз Илҳомнинг юзларини тимдалаб, қонатиб юборди. Оқаётган қип-қизил қондан эсанкираб қолган Илҳом ўзини бир оз бўш қўйган пайтда, Гулюз стол устида турган пичоқни олди-да, унга ҳамла қилди. Илҳом, сапчиб ўрнидан турди. Гулюз ғазаб билан пичоқни бермади. Илҳом жон талвасасида хонадан ура қочиб чиқди.

Гулюз:

— Ярамас! — деганча кроватга келиб ўтирди ва ўзининг абгор ҳолатидан хўрлиги келиб, ўкраб йиғлаб юборди.

Илҳом қаерга боришини билмай анча вақт кўчада тентираб юрди, сўнг чўнтагидан Рашид яшайдиган ётоқхона манзилини олди-да, такси тўхтатди.

У Рашиднинг хонасини топганида, тун ярмидан оққанди.

Ичкаридан:

— Ким у? — деган товушни эшитиб енгил тортди.

— Менман, жўра, хайрият излаб-излаб зўрға топдим.

Икки ўртоқ кучоқлашиб кўришишди.

— Сенга нима бўлди, ким билан ёқалашдинг? — деди Рашид унга разм соларкан.

— Гулюзни бир ижара уйга жойлаштириб, сени излаётган эдим. Кўчада безориларга дуч келиб қолиб, роса ташлашдик. Биттасини шундай ясаб урди-им, қолганлари қочди...

— Юр, Гулюзнинг олдига борамиз.

— Қўйсанг-чи, қара соат неча бўлди. У ҳам роса чарчаган. Ухлаб ҳам қолгандир. Қиз боланинг олдига ярим кечаси бостириб бориш ноқулай...

— Ҳа, одамлар ҳам гап қилади, — деди Рашид шаштидан қайтиб.

— Нимасини айтасан, одамлар йўқни йўндиришади, — деди Илҳом ёзғираб. Унинг овозида кимлардандир норозилик бор эди.

— Нима бўлди? — деди Рашид.

— Бечора Гулюз. Аввал уни сен билан гапиришарди...

— Энди-чи, — деди Рашид.

— Э, қўйсанг-чи... Шунчаки айтаман-да. Хафа бўлиб юрма тагин. Дўстимсан, ичим ачийди.

— Айт-чи, нима бўлди? — деди Рашид Илҳомнинг қандайдир гапни яшираётганидан безовталаниб.

— Сен туфайли у билан гоҳ-гоҳ гаплашиб турганим учун одамлар гап чиқарибди. Гўёки мен Гулюз билан юрармишман. Ёйилган гапни йиғиб бўлмас экан. Гулюз ҳам қизиқ. Менга бир-икки илмоқи гап қилди. Ўзимни эшитмаганга олдим. Сендай жонажон дўстимга хиёнат қиламанми?! Йўқ, кўзим қиймайди.

— Бўлиши мумкин эмас.

— Уни сен учун гард юқтирмай, қўриқлаб юрдим. Бундай қаттиққўллим учун, баъзида мен билан гаплашгиси келмай қолади.

— Тонг отсин, ўзидан ҳам сўрайман.

— Бу гапларни зинҳор билдирма. Йўқса мени чақимчиликда айблайди. Уни тўғри олдингга олиб келаверай десам, кўнмади. Эртага учрашамиз, кўриш қочиб кетмас, дейди.

Рашид тонгда худди Гулюзнинг овозини эшитгандай бирданига ҳушёр тортиб уйғонди. Бутун вужуди Гулюзни қўмсаб ўртанарди. Бетоқат бўлиб ўрнини йиғиштираркан, Илҳомни уйғота бошлади.

— Турсанг-чи кун пешин бўлибди-ку!

— Йўғ-е, — деди Илҳом ўрнидан қўзғаларкан, алдашни ҳам қийворасан.

— Гулюзнинг олдига борайлик, бугун ҳужжатларини топшириши керак.

— Ўзинг бор, — деди Илҳом, пайсалга солиб: — Мен қоламан итдай чарчадим.

— Э, туре, уни қаердалигини кўрсат. Кейин келиб ёта-верасан.

Илҳом кетгач Гулюз тун бўйи азоблар исканжасида қолди. Илҳомнинг ножўя хатти-ҳаракатлари учун ўзини айблади. Уят ва аламдан нима қилишини билмасди. Хонада у ёқдан бу ёққа юраркан, уйқуси ўчиб кетган, ўзини босиб ололмасди. Тонгга яқин ўтирган жойида мудрай бошлади ва эшик биринчи тақиллашиданоқ, чўчиб уйғонди.

— Ким у? — деди жаҳл аралаш.

— Мен, — деди Рашид.

— Сиз, — дея ҳайрон бўлди Гулюз, сўнг эшикни очди. Ташқарида Рашид ва Илҳом турарди. — Қандай топдингиз? Салом, келинглар!

— Нега бизникига бормай, бу ерда қолдингиз. Нима, биз бегона бўлиб қолдик-ми?

— Адресингни йўқотиб қўйиб, зўрға топдим — дея гапга аралашди Илҳом.

Рашид хонага кираркан, шампан виноси, олмаларни кўриб ҳайрон бўлди.

— Ҳа, тунингиз кўнгилли ўтганга ўхшайди.

— Қара, ахир бир қултум ҳам ичганим йўқ... Сенсиз ўтириш ўтиришга ҳам ўхшамади, — деди Илҳом, худди қасам ичмоқчидай қўлини кўксига қўйиб. — Биз бу ерга яхши ният билан келганимизни нишонлаш учун пақиллатиб очди-гу, ичмадик.

— Агар ичганларингда нима бўларди... — Рашид Илҳомнинг ёқасига ёпишди. — А?..

— Мен Гулюзни олиб келиб, хизматим эвазига раҳматинг шуми?

Орага Гулюз тушиб ҳар иккисини ажратмоқчи бўлди: — Қўйиб юборинг уни, мен ўзим у билан гаплашаман.

— Гаплашиб оладиган гапларинг кўп шекилли, — деди Рашид аччиқ устида.

— Ҳа, бизнинг ўзимизнинг гапимиз бор, — деди Илҳом худди сен аралашма дегандай.

— Шунақами, — дея Рашид Гулюзга қаради. Гулюз «Ҳа» дегандай бошини силкиди.

— Бўлмаса мен кетдим, ораларингга мен аралашмайман, — деди-да, жаҳл билан эшикни тарс ёпиб, хонадан чиқиб кетди. Бунни кутмаган Гулюз: «Рашид!» дея бақирди. Сўнгра аламдан бўғриқиб, Илҳомга юзланди:

— Сен қайси юз билан яна келдинг.

— Нима қилибман?

— Ҳали шунча воқеадан кейин-а...

— Бўлди бас, ҳазиллашгандим.

— Сени ҳеч қачон кечирмайман. Кет...

— Ўзинг биласан. Истасанг қолишим мумкин. Бегона шаҳарда, бир ўзинг... Ҳарҳолда қийналма дейман. Рашид ҳам, ана кетворди...

— Кет, яхшиликча, — деди Гулюз нафрат билан. Илҳом унинг авзойини кўриб, сумкаларини олди-да, индамай чиқиб кетди.

Гулюз ўкраб йиғлаб юборди. Ўша куни у Тошкент Давлат миллий университетига ҳужжатларини топширди. Ўзига ётоқхонадан жой топди. Эс-ҳушини йиғиб, имтиҳонларга тайёргарлик кўра бошлади. Рашид ўша куни Гулюзнинг ёнидан чиқиб кетди-ю, ўзини қўйишга жой тополмади. Дастлаб ўзини ҳақ деб ҳисоблаганди. Бора-бора ўзининг ноҳақ эканлигини англаб етди. Гулюзни эслаган сари соғинар, соғинган сари ўзини айблар, ўзини айблаган сари хаёлан Гулюздан кечирим сўрай бошларди. Мана бугун ҳам газета таҳририятига амалиёт ўташ учун йўлга тушар экан, хаёлан Гулюз билан гаплашиб кета бошлади.

— «Яхшимисиз, Гулюз!

— Кечирасиз, мени кимгадир ўхшатаяпсиз, шекилли?

— Мени танимаяпсизми?

— Йўқ.

— Бўлмаса, мен сизни танийман, Гулюз!

— Қаердан танийсиз?

— Ховосда, мактабда бирга ўқиганмиз. Сиз мендан бир синф кичик...

— Иложи бўлганда, ўша мактабда ўқимаган бўлардим.
— Менга нисбатан бунча нафрат сизда қаердан пайдо бўлди?

— Мен сизни танимасам, сиздан нега нафратланай?
— Ўтган ишга салавот. Мени кечиринг, Гулюз!
— Бизлар бир-биримизга бегонамиз. Мени шундай қийин дамларда ташлаб кетдингиз, сиздан яхшилик кутиб бўлмайди.

— Мени кечиринг, Гулюз! Ҳамма айб менда. Мен ноҳақман. Мен тирноғингизга ҳам арзимайман. Энди хушёр бўламан. Бу хатоимни бошқа такрорламайман», дея хаёл сулар, лекин бўйин эгиб унинг олдига боролмасди. Хаёлан унга минг бора мурожаат қилса-да, у яшаётган ётоқхона атрофида кезиб юрса-да, ётоқхонага гоҳи-гоҳи телефон қилиб уни чақиртирса-да, у гўшакни қўлига олгач, телефонни узиб қўяр, ё тўсатдан учратиб қолишини истар, ўз иззат-нафсини ҳам ерга уришни истамас, биринчи имлод у томондан бўлишини кутарди, лекин бир куни соғинч устун келган пайти, дорилфунун йўлагига унинг олдини кесиб чиқди.

— Табриклайман, бугун имтиҳонларни аъло баҳога топширибсиз, — деди иршайиб.

— Раҳмат! Тошкентда яхши кутиб олганингиз учун яна бир бор раҳмат!

— Нега шошяпсиз, бирон ишингиз чала қолдими?
— Уйга кетишим керак.
— Бирон жойда озгина ўтирмаймизми?
— Йўқ, керак эмас.
— Нега энди, нима айбим бор!?
— Мени нима айбим бор?
— Сиз, Илҳом билан...
— Гапиринг. Сиз ҳали шунчаликка бордингизми?
— Ховосга ҳам боргандим. Илҳом ва сиз ҳақингизда эл орасига гап оралабди.

— Сиз ҳам ишондингизми?
— Улар ҳаммаси ёлғон денг, Гулюз!
— Сиз менга гапирмасам ҳам ишонишингиз керак.
— Хўп, ишондим дейлик. Нега менинг олдимдан кетишга шошиляпсиз.

— Сиздан хафаман. Менга ишонмаганингиз учун хафаман. Сиз жуда катта хато қилдингиз. Мен сизга ишонардим. Мен сизга кўнгил қўйгандим. Аммо, ҳамма орзуларим саробга айланди. Осмон олис, ер қаттиқ, одам боши тошдан экан, сиз билан сўнгги бор кўришишимиз, ҳаётнинг тугаши эмас экан. Энди сизнинг ўз ҳаётингиз бўлади. Мен ҳам бир амаллаб ўз йўлимни топиб кетаман. Бўлди бас — орқамдан юрманг. Биз ҳали ҳақиқий муҳаббат остонасига қадам ташлаш учун ёшлик қилар эканмиз.

Гулюз шундай деди-да, шахдам қадамлар билан юриб кетди.

Гулюз имтиҳон жавоблари чиқишига анча кун борлиги учун, кутишга сабри чидамай Ховосга йўл олди.

Бу миш-мишларнинг сабабчиси Илҳом эди.

Бир куни у чойхонада ўтирганида, улфатлари унинг қитиқ патига тегишди.

— Тошкентга бориб келганмишсан. Гулюзни кузатиб бордингми? — деди ўртоқларидан бири.

— Гулюзни Рашидга олиб бориб, топшириб келган, — деди иккинчиси.

Бундан гаши келган Илҳом:

— Э, оғзингга қараб гапир. Гулюз меники-ю, Рашидни эслаганимиз ҳам йўқ, — деди.

— Рашид билан дўст эдинг-ку. Яна нима бўлди? Дўстингнинг севгилиси, дўстдан азиз бўлдими?

— Тўғри, дўст эдим. Лекин шундай қиз турганда юзта дўстдан воз кечиб юбораркан одам, — деди Илҳом гердайиб.

— Қиз бола шайтон деганлари шу-да! — деди ўртоқларининг бири тиззасига шапиллатиб ураркан.

— Сен жиддий гапираяпсанми?! — деди яна бири ҳангоманинг тутуни юқорига ўрлаётганидан ҳайратланиб.

— Гаров боғлашим мумкин. Гулюз меники. Унинг менда кўнгли бор. Тошкентда бир кеча бирга бўлдик. У мактаб пайтлари Рашид билан бир, икки оғиз йўқ жойдаги ҳавойи гапларни у ёқ-бу ёқдан гаплашган бўлса бордир, ҳозир узилишиб кетган.

— Йўғ-е! Кел, гаров ўйнаймиз. Агар шу қиз Рашидни ташлаб сенга тегса, кўк байталимининг тойини тўёна қилганим бўлсин!

— Энди унинг менга тегмасдан бошқа иложи йўқ. Иш пишган. Кичик калит катта уйни очар, пухта йигит тўйга шошар, жўра!

— Ў-ҳ— ҳў! Ана воқеа, — дея донг қотиб кулишди Илҳомнинг ўртоқлари.

Албатта бу гап, улфатлар ҳали ўринларидан қўзғалмасдан, бутун қишлоққа тарқалди.

Шунинг учун, Гулюз қишлоққа кириб бораркан, икки аёл уни нуқиб гапираётганидан, гап нимадалигини биллолмай, ҳайрон бўлди. Аёллар ундан қўз узмай пичирлашарди:

— Ана шу қиз, Тошкентга бормасдан, бузилиб кетиб-дими?

— Вой, ким айтди. Шундай аълочи, кўҳликкина қиз-а?

— Бегона биланмас, Нортўхтанинг ўғли Илҳом билан, дон олишиб қўйганмиш.

— Вой, бечора, энди ўқиши нима бўлади, — дея афсусланиб, бош силкирди аёл.

— Ўша Илҳом, нима бўлса бўлди, энди ўзим оламан деб, юрганмиш.

— Вой, гўрга-ей. Ташлаб кетса нима бўларди.

— Ташлаб кетса, бузилади, қолади-да, — дея масхараомуз ғамгусорлик билдирарди, ундан қўз узмай.

Гулюз кўча-кўйда, унга қизиқувчанлик билан қараб турганларнинг нигоҳини уйга келганда тушунди. Овқатланиб бўлгач, ўгай онаси уни ичкари уйга судради.

— Энди ўқишни йиғиштириб қўя қол қизим. Кўп ҳовлиқаверманг. Қиз бола, бировнинг хасми, ўқиб, ўқиб қари қиз бўлиб ўтирганлар қанча. Қолаверса, кўча кўрган қиздан, бозор кўрган эчкидан кўрқ, дейдилар, — деди ойиси.

— Ўзимга маҳкамлигимни биласиз-ку, ойи, — деди Гулюз ҳеч нарсага тушунмай.

— Ҳар қанча маҳкам бўлма, чиғириққа бир тушиб қолсанг, чиқиб кетолмайсан. Кўзга яқин қизсан, етган ҳам, етмаган ҳам қўл чўзади.

— Шаҳарда мендайлар, қирнинг гиёҳидан ҳам кўп — деди Гулюз, сиртига сув юқтирмай.

— Холбуви холанг, бир гап топиб келди, Илҳом дегани билан пинҳона тил бириктириб юрганмишсан.

— Бўлмаган гап, — деди қатъий Гулюз.

— Ораларингда нима сирлигини билмадим, лекин қушнинг келинидан, сени шу арзадага сўраттириб юборибди.

— Торт аравангни демадингизми? — деди Гулюз қатъий. Унинг шиддатини кўрган ойиси қолган гапларини гапиролмай, беихтиёр ютинди.

Гулюз кетди-ю, Рашид ўт ичида қолди. Ўзини қаерга қўйишни билмасди. Амалиёт тугашини сабрсизлик билан кутар, дарди дунёга сиғмасди. Гулюзга қўнғироқ қилар, аксига олиб, гўшакни Гулюз кўтармас, ундан доим акаси Гофурнинг овози келарди. Бир кун Гулюзга бағишлаб, шундай шеър ёзди:

Мен сени соғиндим, жоним қайдасан
Сени ахтараман, телефонларда.
Биламан, сен қўлим етмас, ойдасан,
Кўрингинг келмайди, биз томонларда.
Кўзимнинг олдида юргин, ўйнагин,
Тўёлмай қуяй сен сочган чиройга.
Соғинчдан ўзимни қайга қўяйин,
Зорман, етолмай сен яшаган ойга.
Овозинг келади гўё самодан
Гоҳида шўху шаън, булутли гоҳо.
Ернинг бор жавҳарин ваъда айлайман.
Аммо тунд авзойинг, ўзгармас асло.
Билиб қўй, бир куни тугар тоқатим.
Бир куни барига бераман барҳам.
Гарчанд сенга сира-сира ёқмадим
Забт этаман бир кун, ойни,
Сени ҳам.

Рашид шеърни хатга солиб, жўнатмоқчи бўлди. Кейин ўзим борганимда ўқиб берарман деб, чўнтагига солиб юрди.

◆

Қишлоқдаги, висир-висир миш-мишлар, аста-секин авж олиб, баландлади ва ниҳоят Ғофурнинг қулоғига етиб борди. Ғофур, бу гапларни батафсил эшитиб ўтирмади, изоҳ ҳам, исбот ҳам талаб қилмади. Кун қорайганда, кўча муюлишида Илҳомни ушлаб олиб, панага судради.

— Қани айт, нима гап — деди у дангал.

— Мен уни Тошкентга олиб боргандим. Борган кунимиз жой тополмай, бирга қолиб кетдик.

— Кимга жой топилмади? — деди Ғофур ва жавоб ҳам кутиб ўтирмасдан, Илҳомнинг оғзи-бурни аралаш, қулоч-кашлаб урди. У оғриқдан йиқилиб энкайганида, биқинига тепди. Йиқилгач, аёвсиз тепаверди. Ғофур ўзини тўхта-толмай қолганди. Илҳом эса ўкирарди.

— Сени қаматаман. Ўлигинг қамоқда чирийди. Шаҳар қозиси яқин жўрам. Бўлди қил дейман...

— Айт, Гулюзга тегишдингми? — деди Ғофур хириллаб.

— Нима бўлганини билмайман. Ўтириб шампан ичдик. Кейин, менинг борадиган жойим йўқ эди.

— Унга қўл теккиздинг-ми?

— Мен уни яхши кўраман, унга уйланаман. Шу ният-да... Гулюз фақат меники бўлиши керак.

Ғофур Илҳомни бир тепган эди, у чуқурга тушиб кетди. Уларни ўраб олган оломон Ғофурни нари судраб олиб кетишди.

◆

Рашид имтиҳон жавоблари чиқадиган куни, дорил-фунун ҳовлисида Гулюзни кутди. Жавоблар чиқди ҳамки, Гулюздан дарак бўлмади. Гулюз ўқишга кирганди. Бундан жуда хурсанд бўлган Рашид Гулюзнинг номидан деканатга учрашди-да кеч бўлишини кутиб ўтирмай қишлоққа йўл олди. Ховос, у борганда бирдан сукунатга чўкканди. Худди бошланадиган бўрон олдидан сукунатга чўккандек эди. Ҳаммаёқ жим-жит. Унинг нима дейишини кутиб туришгандек эди.

Кеч бўлиб қолганига қарамай, Рашид секингина Гул-
юзнинг деразасини чертди. Гулюз уйда экан, пардани
қиялатиб, ташқарига мўралади. Ташқарида Рашид жил-
майиб турарди.

— Салом Гулюз, табриклайман! — деди ҳаяжонланиб.

— Нима билан!

— Имтиҳон балларингиз чиқди. Ўқишга кирибсиз!

— Вой! Бунча зўр! Раҳмат сизга!

— Нега ўзингиз бормадингиз!

— Эрта ё индин бормоқчи эдим. Уйда озгина ишлар
чиқиб қолди.

— Эртага анҳор бўйида кўришайлик, айтадиган гап-
ларим бор, — деди Рашид.

— Билмадим. Бу ерда кўришмаганимиз яхши. Тош-
кентга борайлик...

— Кўришмасак бўлмайди. Эртага, кечки пайт, соат ол-
тиларда, канал бўйида кутаман, — деди Рашид қатъият
билан.

Гулюз «хўп» дегандек, қўл кўтарди ва дераза парда-
сини ёпди. Рашид, тераклар шовуллаб турган улкан ой
ёп-ёруғ ёритиб турган қадрдон кўчани айланиб юрди-да,
Илҳомларникига йўл олди.

У чала-чулпа бўлса-да миш-мишларни эшитган, ичи-
ни гумон ва шубҳа ити тирнарди. Шундай бўлса-да ўзини
зўрға босиб турарди, Гулюз билан ҳам, Илҳом билан ҳам,
сўнгги ҳисоб-китобни охирига етказиш учун, ҳар иккиси
билан очиқ-ойдин гаплашиб олмоқчи эди. Рашид ўзини
ҳеч нарса билмайдигандай бамайлихотир тутарди. Айтил-
ган жойга, Гулюз ҳам, Илҳом ҳам келганидан сўнг, хуш-
чақчақлик билан ҳар хил гапларни гапира бошлади. Мак-
табда ўқиб юрган кезлар, пахта ётоғига олиб борганда, кеч-
қурун гулхан ёқиб, гаплашиб ўтиришарди. Келинлар, гул-
хан ёқамиз, — деди Рашид. Сўнгга кичкинагина гулхан
ёқишди. Уфқ қизариб, офтоб ботаётган, борлиққа оқшом
қоронғулиги тушаётган, қишлоқ подалари уйга қайтаётган
маҳал эди.

Гулюз қип-қизил чўғдан завқланар, Илҳом бўлажак
оғир суҳбатдан ўзини олиб қочиш учун ҳадеб ўтин тер-
гани кетаверар эди. Оқшом тушаётган бўлса ҳам, кун

иссиқ бўлгани учун Рашид ечинди-да, ўзини канал суви-га отди.

— Ҳой, чўмилмайсанми? — дея Илҳомни ҳам чақирди.

— Ўзинг чўмилавер, мен ҳар куни шу ердан, — деди Илҳом.

— Ўзи сузишни биласизми? — деди Гулюз Рашид ҳадеб сувни ўйнаб, шапиллатаверганини кўриб.

— Сирдарёда чўмилиб катта бўлганман-у, агар Сирдарё туташ бўлганда Ҳинд океанигача сузиб борардим, — дея лоф урди Рашид.

— Тошкентга туташ бўлганида, сузиб бориб-келиб турардим, йўлкира текинга тушарди, дея қол, — деди Илҳом ҳазиллашиб. Рашид қийқириб кулди. У шу зайлда ярим соат сувдан чиқмади. Бир пайт совқотганини сезди ва қирғоқ томон суза бошлади. Бироқ сузгани сари гирдобга ботиб кетаётганини, хатти-ҳаракатлари тобора чуқурлик сари тортиб, чўктираётганини англаб қолди. Қўрқув ва таҳликада «дод» деган ҳайқириқ томоғидан отилиб чиқди. Қирғоқда Илҳом кўринмас, Гулюз бамай-лихотир оловга ўт қалаб ўтирарди. У Гулюзга қараб, яна бақирди:

— Чўкаяпман, қутқаринглар!

Гулюз унинг аҳволини тушунди шекилли, қирғоқ бўйлаб югура бошлади. Аммо яқин атрофда ҳеч ким йўқ эди. Рашид уч бора бақирганидан сўнг, сув тагига чўкиб кетди.

«Мана энди ҳаммаси тугади», — дея ўйларди Рашид. Унинг қўл-оёқлари акашакдай қотиб, мутлақо ишламай қолган, фақат онгининг қаеридадир, кул ичидаги учкун янглиғ бир фикр милтирарди: «Мана энди Гулюз ҳам кетди. Мендан энди ном-нишон ҳам қолмайди. Ким ҳам мени эслаб йиғларди. Ёлғиз онамгина доғимда адо бўлиши мумкин. Гулюз-чи, Гулюз! Наҳотки Гулюзни ташлаб кетсам!». Рашид оғриқ билан, сўнгги бор силтаниб, сув юзига қалқиб чиқди.

Қирғоқда «ана-ана у», — деган товушлар эшитилди. У яна сув остига ботиб кетди.

Гулюз қирғоқ бўйлаб югураркан, Илҳомни чақира бошлади. Югуриб келган Илҳом бир оз саросималанди-да

«мен ўзим сузишни билмайман-у, қандай қутқараман», деб тайсаллай бошлади. Рашид сув юзида кўринмай кетгач, Гулюз ўзини сувга отди. Гулюзнинг сув юзида шалопплаб юрганини кўрган, бақир-чақирдан тўпланиб келган одамлар бирин-кетин ўзларини сувга ота бошлашди. Энг сўнггида, орият юзасидан Илҳом ҳам сувга тушди, лекин қирғоқдаги ўтларни бир қўли билан ушлаб, қўйиб юбормади.

Сувга тушганлар сув тагида кўринмай кетган Рашидни ахтара бошлашди. У қалқиб чиққандагина, уни тутиб олишди. Ўзини сувга ташлаган Гулюз ҳам сузишни билмасди. Уни ҳам қутқариб чиқазилди. Аслида Гулюз ўзини сувга ташламаганда, атрофдагилар ҳам, ким сувда чўкаётганлигини билмаган, Рашиднинг чўкаётганидан беҳабар эдилар. Рашидни қирғоққа судраб чиқишганда у беҳуш эди. Кўкраги сувга тўлиб қолган, зўрға-зўрға нафас олар, ўпкаси ҳам шишиб кетганди. Кўл-оёғи ихтиёрини йўқотган, ўзини ўнглолмай зил-замбил бўлиб ётарди. У кўзини очганида шалаббо бўлган Гулюз бошида ўтирар, ҳадеб йиғларди.

Орадан бир ҳафта ўтиб, Рашид ўзига келди.

Биринчи сентябрга бир кун қолганида улар Тошкентга жўнаш учун, автостанция бекатида учрашилди.

— Мени кечир, Гулюз. Сенга жуда кўп озор бердим. Сенинг олдингда қарздорман. Энди доим бирга бўламиз. Сени ҳеч қачон ёлғизлатиб қўймайман. Ёнингдан бир қадам ҳам силжимамайман, — деди.

— Ёнимдан бир қадам силжимаслигингизга лойиқ бўлишим керак, — деди Гулюз.

— Сен лойиқсан. Сени бошимда кўтариб юришимга лойиқсан, — деди Рашид. — Сўнгги нафасимгача сени севаман.

Гулюз Рашидга қараб ғамзали жилмайди. Рашид эгилиб унинг қўлидан ўпди.

Улар балоғат бекатида туришарди.

ОППОҚ ГУЛДАЙ ОЙДИН ХОТИРА

(Ҳикоя)

Ёшинг ўтгач, шахсий муносабатларда шу қадар инжиқлашиб қоларкансанки, эҳтимолу шубҳаларни бирма-бир тусмоллаб чиқиб, ҳадиксирашга ҳожат йўқлигига ишонч ҳосил қилмагунингча, бир ишни бошлашдан хайиқиб туравераркансан киши. Худди, ҳужжатли фильмларда қариган шер кўзини лоқайд юмгани каби, сен ҳам қаршингда турган киши ҳали оғиз очмасдан, унга нима деб жавоб бериш кераклиги бўғзингда етилиб турган бўлади. Ким нима демоқчи, бундан унга нима фойда-ю, сенга нима зиён, ҳаммаси бетиним равишда тарази палласига тушиб-чиқиб тураверади. Ва ниҳоят чарчайсан. Дунёда беминнат бирон нарса борми ўзи? Биров сен учун ўзидан кечиб, бирон нарса қилганми? Хотираларинг бу яқин оралиқдан ҳеч нарса тополмай, олисларга, ёшлик, болалик йилларингга етаклайди.

Бу воқеа миямга шу қадар муҳрланиб қолганки, агар шу кетишда борса, вақти келиб, дорилбақога сафар қиладиган бўлсам, бундай ўтмиш билан яратган Парвардигор олдида нима деб жавоб бераман экан-а, дея ўйланиб қоламан. Лекин, нима қилайлик, ёшликнинг кўзи кўр дейишди, олдинда бизни нималар кутаётгани етти ухлаб тушимизга кирмасди.

У замонларда бундай ташвиқот поездлари бутун Ўрта Осиё бўйлаб санғиб юрар, ёшлар қўмитаси томонидан ташкил этилгани учун, қандайдир маърузалар ўқилар, кейин концерт, икки-уч соатга чўзилган йиғин, дискотека билан якунланарди.

Туркистон шаҳридаги йигинимиз ҳам аввалдан белгилаб қўйилгандай кетаётганди. Мен ҳам ўртага чиқиб шеър ўқиган, менга ҳам чалинган қарсақдан хижолат тортиб, елкамдан тоғ ағдарилгандай, четроқда айланиб юардим. Кеч туша бошлаганди. Поездимиз яна икки-уч соатдан сўнг, кечаси билан йўл юриб, бошқа шаҳарга етиб бориши керак эди.

Муסיқа қаттиқ чалиниб, ўйинга чорлай бошлади. Қоронғу тушиб улгурмаган, ранг-баранг чироқлар, умум хурсандчилигига қоришиб, мислсиз файзли оҳанрабони ташкил этарди.

Шу пайт, оппоқ кўйлакли қиз, йигин ташкилотчиларидан шекилли, барчани даврага тортиб юрганига кўзим тушди. Қиз маликаларга ўхшарди. Сочлари кесилган, юзлари оппоқ, қора кўзлари ёқутдай жилваланарди. Атроф шу қадар ғариб туюлиб кетдики, нақадар афтодаҳол, юпун, сафарда юравериб, кир-чирга ботиб кетганим ва олам бу қадар ҳам гўзал бўлиши мумкинлиги ҳақида ўйлаганимдан, ўзимни бутунлай йўқотиб қўйгандим. Орадан бир лаҳза ўтмаган ҳам эдики, қиз айланиб ёнимга келиб қолди.

— Юр, ўйингга тушамиз!

— Э, мен билмайман.

— Ўзим ўргатаман, келсанг-чи.

Бир сония иккиланиб турсам, бу қиз бошқа ҳеч қачон келмаслигини сезиб, беихтиёр эргашидим:

— Агар чақирмаганингда, олдингга келмасдим.

— Нега?

— Негаки сен жуда чиройли экансан.

— Сени меҳмон дедим-да!

— Раҳмат, сен меҳмон деяпсан-у, лекин сен билан ўйнаётганимни кўриб, анови болалар, калтаклашга шай туришибди.

— Энди, бу ердан ташқарига чиқма. Кетар чоғингда ҳам, ўртоқларингнинг ўртасида кет.

— Нима, уларнинг ичида йигитнинг борми?

— Йўқ. Йигитим Москвада ўқийди.

— Булар-чи?

— Улар мени қизганишяпти холос.

— Мен сени уйинггача кузатиб қўймоқчиман.

— Бунинг иложи йўқ. Улар кўпчилик. Қоронғида аяб ўтиришмайди. Бу қилигим учун, балки мени ҳам соғ кўйишмас.

— Уйинг узоқдами?

— Узоқда. Лекин сен мендан хавотирланиб ўтирма.

— Ҳеч нарсадан хавотирланганим йўқ. Сенга бор-йўғи бир гапни айтмоқчиман холос. Шунинг учун, албатта кузатиб қўяман. Мени кўрқоқ деб, ўйламай қўя қол.

— Сенга нима бўлди? Ахир сен йўлни қайтишда топиб келолмайсан-ку. Бу ернинг кўчалари қоронғу бўлсаям, чиरोқ ёқиб қўйишмайди.

— Бир гап бўлар. Илтимос, йўқ дема, сени кузатиб қўяй.

— Ўзинг биласан.

Сўнгра роса ўйинга тушдик. Ниҳоят, ҳеч кимга билинтирмай даврани тарк этдик. Ростини, унга айтадиган ҳеч қандай гапим йўқ эди. Тилимга бирор тузукроқ гап ҳам кела қолмасди. Фақат у билан ёлғиз қолишга ҳаракат қилаётгандим, холос.

Биз қоронғу кўча бўйлаб секин етаклашиб кетаётган эдик, шу пайт беш-олти бола биз тарафга югуриб келаётганини кўрдик. Шунда у қўлимдан ушлади-да, шиддат билан зим-зиё кўча қаърига бошлаб кетди.

Унга эргашиб югурар эканман, болаларнинг ҳаракатга тушиб қолганини, бақир-чақир қилиб сўкинаётганини, ниҳоят, қайсидир бири тош отганини, иш хавфли тус олаётганини англаб етдим. Энди, олдингидан ҳам тезроқ югура бошладик. Энди, унинг қўлидан ушлаб олган, қаерга бўлса-да, қочиб қутулиш пайида чопардик.

Тошлар зув-зув учиб, ёнимизга туша бошлади.

Ниҳоятда жаҳлим чиқиб кетди. Агар биронта тош Заурет (у қизнинг исми шундай эди) га тегса, ҳаммасини уриб, бошини ёраман деган фикр чархпалак бўлиб хаёлимда айланарди. Шу пайт оёғим тош тўкилган уюмга тегиб, шартта тўхтадим. Атайдан, тошларни ҳар тарафга шу қадар кўп отдим-ки, уйларнинг ойналари, шиферлари синиб, итларнинг тинимсиз вовуллаши тўрт тарафни босиб кетди. Мен одамлар кўчага чиқса, анавилар қувишдан воз кечиб, қочиб қолишади — дея, жон-жаҳдим билан зувулатиб тош отардим.

Шовқин-сурондан саросимага тушиб қолган болалар, орқага қочишди шекилли, сўқинишлари узоқдан эшитила бошлади. Биз эса, уй эгалари югуриб чиқмасдан тун қаърига ғойиб бўлдик.

Бу шаҳарни мутлақо билмасдим. Юриб-юриб кичкина хиёбон ёнидан чиқдик. Хиёбон тепасида неон чироғи ёниб турар, хиралигидан, ҳайкалчанинг кимлигини билиб бўлмас эди. Ойнинг ярқироқ нури, шабодалар гириллаб турган бўм-бўш кўчалар, бўм-бўш хиёбонни осмон билан боғлаб юборганди.

Қаерга келиб қолганимизни чамаси Заурет ҳам билолмаётганди. Менинг эса поездим кетиб бўлганди.

— Сени роса излашса керак?

— Излашади. Ҳайфсан ҳам ёзиб қўйишгандир.

— Кузатиб, бекор қилдинг.

— Ҳеч ҳам бекор эмас. Ҳадемай тонг отиб қолади. Уйингни бир амаллаб топиб олсак, бўлди. Мен ҳам тонг отгунча сен билан шу ерда ўтираман. Уйга таклиф қилардимۇ, отам билиб қолса, нақд ўлдиради. Ҳозир мени узатиш пайига тушган.

— Кимга узатмоқчи?

— Бир йигитга. Лекин уни яхши кўрмайман.

— Биронтасини яхши кўрганмисан ўзи?

— Ҳар хил бўлган. Балки севгандирман. Балки йўқ. Билмайман.

Лекин кимга бўлса ҳам тегиб кетавериш ёқмаяпти.

— Ёқадигани топилмаса-чи?

— Балки мени ёқтирадигани чиқиб қолар. Йигит севса, аёл киши яхши кўриб кетаверади.

— Мен сенга, яхши кўриб қолдим десам, ишонасанми?

— Йўқ.

— Нега?

— Негаки, сен тонг отишини кутаяпсан, холос.

— Аксинча, шу ой сенинг юзингни тонг отгунча ёритиб турса, сен кулиб турсанг, тиз чўкиб ҳар оқшомни шундай ўтказишга тайёрман.

Заурет, бошимни кўкрагига қўйиб қучоқлади. Унинг кўкракларидан хушбўй ҳид келар эди. Белидан қучоқлаганча, оппоқ сийналаридан ўпа бошладим. Сўнгра унинг ҳароратли, куйдиргувчи, жазиллаб турган оташ лаблари, тит-

роқ лабларим билан бирлашар экан, бутун аъзойи баданимни ўт бўлиб ёндира бошлади.

Кейинчалик, бу ҳолат хотирамда ногирон умримга берилган садақадай муҳрланиб қолди.

Туркистонда уч кун қолиб кетдим. Кун бўйи шаҳар айланардик, кечқурун у уйига кетар, мен меҳмонхонада тунардим. Кетар куним кечқурун уни меҳмонхонада қолишга ундадим. У «йўқ» деди. Уни ёзғириб, меҳрсизликда, бағри-тошликда айблай бошладим.

Унинг энсаси қотди:

— Нима, мен билан танишганингга, афсусланасанми? Сен билан шунча гаплашиб юрганим етмагандай, ҳали ётмоқчи ҳам бўляпсанми? Муҳаббат деганинг шуми? Мен ҳали қиз боламан. Истасанг, сен билан ётиб қолишим мумкин. Агар мақсадинг шу бўлса, юр.

— Мени кечир, Заурет!

— Сен мени жисмимнигина эмас, қалбимни ҳам севишингни истайман. Шунда севгимиз абадий бўлади.

— Мени кечир, қўлингдан бир марта ўпганимнинг ўзига, бир умр қулинг бўлишга розиман. Ҳеч ким мени сенчалик севмаган.

— Севги ҳақида ҳали гапиришга эрта! — деди у шивирлаб.

— Билмадим. Сен менга ўзингни фидо қияпсан. Мен эса... эртага кетаман.

— Нима қипти? Буёғини келажак кўрсатади. Истасанг, хабар оларсан, истамасанг, сени кутиб яшайвераман.

— Биз, албатта кўришамиз!

Ўшанда, хайрлаша туриб иккимизнинг ҳам кўзимиздан ёш чиқиб кетганди.

Орадан минг-минг кунлар, худди бир сиқим қум сингари хотиралар йиғиндисига айланиб, ўтиб кетди.

Қанча азобли, изтиробли, омадли ва бахти қаро кунлар, юрагимга бир чангал захар ташлагандай, таҳлика ва саросималарга солиб ўтиб кетди. Ҳаётимдаги аёвсиз зирқиратган ёлғизлик силсилалари, абгорлик таҳликалари даври тугул, энг бахтли кунларда ҳам ўша тунни, ўша хиёбонни, унинг очик елкаларини, суюб эркалашларини унутолмадим.

У билан ўтган лаҳзалар, энди менга тентакликнинг учига чиққан кўриниши бўлиб туюлса-да, нега ўша пайтларни кўп эслайман. Ҳаётимдаги ўша дақиқаларни нега соғинаман? Нега, юрагим орзиқиб кетади? Нега уни эслаган, дийдорини излаган, кўзларидаги оловли қарашлар ўртаган дамларда ўзимни қўйишга жой тополмай қоламан?

ИЗФИРИНЛИ КУНЛАРНИНГ БИРИ

Воқеий ҳикоя

Қаттиқ шамол чанг-тўзон кўтариб, дарахт шохларини букди, очиқ турган дарвоза қанотини тарақлатиб, ойналарни синдирди. Омонат бўлиб қолган уйларнинг шиферлари қатори, маҳалла масжидининг тош тегиб синган иккита эски шифери ҳам ерга тушиб, парча-парча бўлди. Томнинг усти очилиб, ёмғир ёғса чакка ўтиб кетадиган даражага келди.

Кунлар ўтиб, бу ҳолдан хавотирга тушган Мутаваллининг ҳаёли қочди. Юз қадам нарида данғиллама уй қураётган Иззат акага ич-ичида арзи ҳол қилди: — «Изфиринли кунларгача масжид устини беркитиб олайлик, элу юртнинг дуоси тегиб, савобга қоласиз.» У шу умидда ҳашаматли ҳовли эшигини тақиллатди. Эшикни бир уста очди. Ҳовлини кўрган Мутавалли ҳангу манг бўлиб қолди. Ҳовли-ҳовли эмас, гўё катта қурилиш майдончаси эди. Уюм-уюм гишт, шағал, шиферлар, юзлаб дераза, эшик ромлари. Мутавалли қурилиш катталигидан руҳланиб кетиб, усталарга куч-қувват, ғайрат-шижоат тилади. Иззат ака ҳам «Ҳорманг» га яраша қўлларини кўксига қўйиб, «Бор бўлинг!» қилди. Мулозамат қанчалик чўзилмасин, гап айланиб келиб, Мутаваллининг илтимосига келиб тўхтади?

— Жоним билан берардим-у, қиш келмай иморат устини ёпиб олиш тараддудидаман. Бўлмаса, иккита шифер нима деган гап!

Мутавалли сир бой бермади. «Хўп, хўп» дея, кулиб хайр-лашаркан, «номозга чиқиб тулинг» — дея қистириб ўтди, алами ичида қолди.

Бу замонда қайси масжиднинг усти ёпилмай қолиб кетибдики, маҳалла ўртасидаги гавжум бу жомеънинг томи очик қолсин. У ҳам таъмирланиб, аввалги кўрку таровати тикланиб кетди. Иззат ака эса ўша йили иморати устини ёпмаган, иккинчи қават қурилишини бошлаб юборган эди. Ажаб, шиферлар учинчи йили ҳам ишлатилмади. Чунки учинчи қават қурилиши бошлаб юборилганди. Бора-бора бу яқин орада унга тенг келадиган ҳовли қолмади, ҳисоб. Қизиги шундаки, иморат битгач, шиферлар ўрнига оппоқ ту-нукалар ёпилди. Ҳовлига мрамар ҳовузлар қазилиб, юнон-ларда муҳаббат маъбуди саналмиш Амурнинг яланғоч, оп-поқ ҳайкали ўрнатилди, қафасга тирик йўлбарс боласи ва ўргатилган бургут келтирилди.

Бир кун Мутавалли аср намозини адо этиб турганди, ташвишли қиёфада кириб келган қўшнисидан нохуш хабар эшитди: «Соппа-соғ юрган Иззат ака, иморат қурилиши тугаган куни, усталарини рози-ризалик билан жўнатибди-да, туйқусдан юраги санчиб қайтиш қилибди. Эртага пешинга чиқарилармиш».

Ёмғир эртаси куни ҳам, жаноза ўқиладиган пайтда ҳам сира тинмади. У кишини билганлар дунёнинг бевафолигидан, улфатлари эса шинаванда одамнинг бевақт қазосидан, ҳамкасблари зўр раҳбарлигидан, савдода тили ширин ва узоқни кўзлай олишидан, намозхонлар эса унинг эрта-индин намозга тушаман деб ният қилиб юрганидан гапиришарди. Хуллас, ҳаммада тушкунлик, ҳамгусорлик, Яратганнинг бундай ёзуғи қаршисида ожизлик, уни тушуниб олишга муҳтожлик бор эди.

Иззат аканинг қабрини, марҳума онаси ва болалигидаёқ нобуд бўлган бош фарзанди гўрлари орасига қазилди. Жанозага минглаб одам тўпланди, тобут қўлма-қўл бўлиб кетди. Тобуткашлар ярим қадам ташламасданоқ тобутни кўтаришга навбатдаги одам қўшиларди. Тобут имомнинг олдига қўйилди. Имом одамларга ҳаётнинг фанийлигидан, олдинда боқий дунё борлигидан насиҳат қила бошлади. Марҳумнинг қарзи қолган-қолмаганлигини жамоатга ҳавола этган-

да, унинг акаси барча қарз масъулиятини бўйнига олди, сўнгра салоти жаноза ўқилди. Аммо ёмғир бир неча кундан буён эзиб ёққани туфайли қабристонда юриб бўлмас, одам оёғи тўпиғигача ботиб кетар, тупроқ юмшоқлигидан оёқлар сирпаниб, қадам ташлаб бўлмасди. Иззатилланинг акаси сув кўлмак бўлиб қолган жойларга, балчиқлар устига шиферлардан ётқизди. Шундан сўнггина тобут чайқала-чайқала одамлар елкаси оша қабр томон сузиб кетди.

Янги қазилган қабр, албатта ҳар бир инсонни сескантириб юборади. Бир зумга бўлсин, ўйга толдиради. Мана уч қаватли иморатлар солган одам, шундай шоҳона уйида уч кун ҳам яшамай, икки газлик лаҳаднинг совуқ ва зах қаърига қўйилмоқда. Дарҳақиқат, лаҳад тепасида маҳалла оқсоқолининг овози янгради:

— Муҳтарам жамоа, раҳматли Иззат ака қандай одам эди?

— Яхши, яхши, — ҳар тарафда баралла овозлар эшитилди. Ниҳоят ипак қуртидай оппоқ кафандаги жасад тобутдан олиниб, қабрга туширилди. Бироқ... беш ўн дақиқа ўтар-ўтмас, жасад яна қабрдан чиқарилиб, тобутга солиб қўйилди. Бетоқат бўлиб турган минглаб одам яна таҳлика ва хижолатда. Нима бўлди? Қабр ҳали тайёр эмас эмиш... Лаҳм торроқ чиқибди экан. Пичир-пичир, шивир-шивирлар... Минглаб одам марҳум тезроқ қўйилишига маҳтал бўлиб қолди. Совуқ ёмғир тинай демас, изғиринли кун эди. Тобут қабр тепасида анча вақт турди. Гўрковлар яна ишга тушиб кетди.

Ниҳоят, марҳум қабрга қайта қўйилиб, устига тупроқ тортилди. Қисм-қисм тупроқлар сочилиб, янги дўнғалак пайдо бўлди. Имом марҳум ҳақиқа Қуръон тиловат қилди.

Йиғилган жамоат шошилиб тарқалди. Ёмғир ҳамон тинай демасди. Осмонни қоп-қора булутлар галаси қоплаб олган. Изғиринли шамол томчиларни юзга аёвсиз урарди. Ерга тўшалган шиферлар асқотиб, одамлар ҳақкалаганча ўшаларни босиб, ҳар ким ҳар тарафга равона бўлди.

Мутавалли ҳамма тарқалгунча қабр тепасида турди. Сўнгра қабрлар оралаб, лой кечиб, бир-бир қадам ташларкан, турнақатор териб қўйилган ва Иззатилланинг қаб-

ригача келган шиферларга қараб, беҳузур бўлди, яхтагини кўтарганча лой кечиб юриб кетди.

ЗАБАРЖАД

Қисса

Сарвар Самандарович дарвоза очилишини кутиб турарди.

Икки қаватли данғиллама уйнинг темир дарвозаси жуда баҳайбат эди. Эшик очилавермагач, машинадан тушишга мажбур бўлди. Дарвоза табақаларини бирма-бир итараркан, шиппакларини шاپиллатиб хотини келаётганини эшитди.

— Ўғлинг ҳали ҳам келмадими — деди у хотинига қарамай.

— Йўқ.

Сарвар Самандарович машинани ичкарига олиб кирди. Сўнгра сўрига ёнбошлади. Чой кўтариб келган хотини, чойнакни бир четга қўйди-да, хонтахтанинг чанг босганидан хижолат бўлиб, арта бошлади.

— Меҳрнинг нархи қанча туришини биласанми? Унинг нархи машинадан ҳам, мана шу уйдан ҳам қиммат экан. Меҳрнинг нархи ота-онадан ҳам қимматроқ экан. Биз ўғлингга ҳамма нарсани бердик. Машина ҳам, мана шу уй ҳам ўғлингники эди. Лекин унга меҳр бермаганлигимиз учун, у ҳаммасини ташлаб, бу уйдан чиқиб кетди.

— Йўқ, биз тарбия бермадик.

— Яна янглишяпсан хотин. Биз унга меҳр бермадик. Наҳотки, шунча жанжалдан кейин ҳам шуни англамаган бўлсанг. Энди бас, шовқин-сурон кўтарма. Ҳақиқатнинг юзига тик қарайдиган пайт келди. Ҳеч кимни айблаётганим йўқ. Ўғлингни ҳам, келинингни ҳам, сени ҳам.

Сарвар Самандарович бир оз тин олдида, юзини терс ўтирди: — Биз боши берк кўчага кириб қолдик.

Куй-қўшиқ авжида эди. Эстрада юлдузининг туғилган кунига мамлакатнинг нуфузли аъёнлари йиғилганди. На-

зардан бир оз четда қолган Шохруҳга, шоҳона зиёфатнинг инжа таманнолари, киборона нашъу намолари завқ бағишламай қўйди. Юраги сиқилиб, кетишга тараддудланди. Унинг йўлини кесиб чиққан Исфандиёр, қўлидан маҳкам тутиб, қўшни стол сари етаклади. Унда дугоналаридан ажралиб, биргина қиз ўтирарди.

— Салом, яхшилар! Бу киши Шохруҳ Султонов. Ёшлар орасида энг зўр режиссёрлардан. Бу хоним дебютант киноактриса Забаржад Зокирова. Албатта ғойибдан, бир-бирларингни танийсизлар, мен эса учраштирдим, холос.

— Салом, яхшимисиз!

— Салом!

— Яқинда, қайсидир кино дубляжида овозингизни эшитгандим.

— Ҳа, — деди қиз қошларини чимириб. Сўнгра ёнига худди хизматкори келгандай сўради. — Театрда нима гаплар?

— Тинчлик.

— Нега шовқин-сурон эмас.

— Шовқин кимга ёқади, ғалва кўтаришга тоқатим йўқ. Ташаббус жазосиз қолмайди.

— Аскар ухляпти, хизмат ўтяпти, денг — деди қиз ғолибона.

— Сафимизга келинг. Ухлаш ҳам катта маҳорат.

— Агар Жанна Дарк ролини талаб қилсам-чи?

— Жанна Дарк бизда қўйилмаётганига анча бўлган.

— Давлатнинг ойлигини олиб, канадай семиришнинг вақти тугади деб жар солмайсизми?

— Ҳеч ким семиргани йўқ. Ўзимнинг ҳам, бой бўлиб болтам йўқ, камбағал бўлиб халтам.

— Барибир, нимадир қилиш керак. Бошқа театрлар ишлаяпти-ю. Қотиб қолишнинг ҳузурбахшлиги сизнинг қиёфангизга ярашмас экан.

— Илтимос. Ярамни тирнаманг. Маиший мавзуларнинг бадбўй ҳиди шу қадар жонимга текканки, гоҳи ўзим қўяётган спектаклларнинг бўм-бўш можароларидан кўнглим ағдарилай дейди.

— Одамларнинг кўнгли ағдарилиб бўлган.

— Сиз менга ортиқча баҳо беряпсиз. Мен кимман? Қўлимдан нима келади? Мен бўлмасам ҳам театр кам-қўстсиз ишлайверади. Бу дунёда ҳамма актёр. Юринг, яхшиси ўйнаймиз. Битимиз бир тўкилсин!

Шоҳруҳ эрталаб чўчиб уйғонди. Лаблари аламли пичирларди: «Истамайман, истамайман, истамайман! Наҳотки яхши кўриб қолган бўлсам. Йўқ, керакмас, керакмас! Э, Худо...»

Улар бугун кўришишлари керак эди. Забаржад театрга соат учларга яқин келди. Шоҳруҳ унинг қўлига сценарий тутди.

— Нажиб Маҳфузнинг «Родопис» асари. Родопис образини талқин қилиб кўринг-чи...

— Асар нима ҳақда?

— Меренра ва соҳибжамол раққоса Родопис ҳақида: Ёш ва навқирон Меренра тахтга ўтираркан, кунларнинг бирида самода учиб юрган бургут, унинг оёқлари остига, дуру жавоҳирлар билан зийнатланган бир шиппакни олиб келиб ташлайди. Фойибдан юборилган бу ишоратнинг не сир-синоати бор эканлигига қизиққан шаҳзода мафтункор Родопис яшовчи қалъага йўл олади ва қаршисида гўзалликнинг мислсиз тимсолини кўриб...

Шу пайт Забаржаднинг қўл телефони чириллаб қолди.

— Алё, ҳа театрдаман. Гапни кўпайтирмай, олиб кетади одам деган... Ҳа, ўн беш минутдан кейин чиқаман. Ҳа, давом эттираверинг... Кечирасиз.

— Давом этмайман. Энди, хонамга телефонни ўчириб киринг. Бу ер сиз учрашув белгилайдиган жой эмас.

— Вой-бў укам-у — дея Забаржад лабини чўччайтирди.

— Укага истиғно оҳанги билан гапиришмайди.

— Шунақа гапириш мавриди эди.

— Мен ёлғонни ёмон кўраман.

— Кейин нима бўлди?

— Учрашувни бекор қилсангиз айтаман.

— Йўқ, кетишим керак.

— Агар сиз... агар сиз кўзимга яхши кўринмаганингизда бу қилигингиз учун ҳеч қачон кечирмаган бўлардим. Тўппончам бўлса...

— Ҳа. Ана сахнада тўппонча пайдо бўлди. Станиславский назарияси бўйича, спектакл давомида энди у отилиши керак. Ҳа, илтимос у отилганда ҳақиқий отилсин. Ўқ ўрнига пахта отилиб чиқмасин. Ўқ товуши ўрнига мусиқа чалинмасин. Хўш, сиз мени қайси спектаклга чақиряпсиз ўзи? Ижодингизда Родопис бўлишим керакми? Ё ҳаётингизда? Оқиқ айтаверинг. Мен ҳаммасини ижро этавераман. Мен бор маҳоратимни аямайман.

— Аввал асарни ўқиб кўринг. Катта кетманг. Ҳали синовдан ўтасизми, йўқми Худо пошшо...

— Хоҳишингиз... Фармон сиздан, ижро биздан. Хўп, хайр.

Шоҳруҳ бир ҳафтадан буён телефон қилмагани учун Моҳичеҳранинг кўзларига ёш тўлди. Бир ҳафтадан буён алам-ли бир ҳақиқат аён бўлиб бораётганди. Авваллари Шоҳруҳ унга кунда бир, икки телефон қилар, гоҳо ҳар соатда ҳолидан хабар олар, шунчаки ҳам валақлашиб ўтирарди. Телефон қилмаётгани ундан воз кечганидан далолат эди. Изоҳлашнинг, нега, нега, нега деган савол-жавобларнинг ҳожати йўқ эди. Шундай бўлса-да, аёллигига борди. Бағрикенглик қилди. Телефон гўшагини кўтарди.

— Алё, Шоҳруҳ ака, яхшимисиз?

— Ҳа, Моҳи, қалайсиз?

— Кўринмайсиз? (ичида ўз саволига ўзи жавоб айтиб ўтирарди: Янги ёр топилганда эскисидан кечмоқ керак.)

— Э, бир оз ишларим кўпайиб кетди. (Кўринмайсиз эмас, Родопис ролини таклиф этмоқчи бўлиб юрувдингиз, нега индамай кетдингиз.)

— Ҳа, мен ўйлабман, биздан билиб-билмай бир оз хатолик ўтган бўлса, кечирим сўраб қўйсаммикан. (Ишларим кўпайиб кетганмиш! Керак бўлса Олий Мажлис кенгаши-ни ташлаб келардингиз-у, дангалини айтиб қўя қолсада эркак деган.)

— Э, хато сизда нима қилади? Онангиз ҳам сизни бета-хорат эмизмаган (Родопис ролига нега раво кўрмаяпсиз демоқчи. Уни сенга берсам, исёнкор муҳаббат маъбудаси эмас, ҳис-туйғуларга қул бўлган ва шу сабабли Моренрани ҳалокатга учратган фоҳиша қиёфасини яратиб берасанми? Раҳмат, керак эмас).

— Бугун кечқурун спектаклим бор эди. Ҳафсалам бўлмай турибди. (Спектаклдан кейин бўшман, сиз нима қилмоқчисиз, Шоҳруҳ ака. Бир илиқ сўз айтсангиз-чи, кучимга куч, ғайратимга ғайрат қўшиб жўштирадиган. Шунчаям интиқ қиласизми?)

— Мениям негадир ҳафсалам йўқ. (Энди қармоғингга илиниб бўпман. Чақирсанг ҳам бормайман.) Бўпти, бўлмаса. Сал ишларим саранжом бўлсин, ўзим телефон қиларман. (Керак бўлсанг, ўзим топиб оламан. Ҳадеб телефон қилиб, жиғимга тегма.)

— Бўпти. Хайр, Яхши ишланг! (Нозу карашмани сал оширишим керак шекилли, унча-мунча гап таъсир қилмаяпти. Ҳали кўрамиз, бир югуртирай, ўзинг келиб, оёғим тагига ётиб оласан.)

— Бўпти. (Хайрият, осонликча қутулдим. Бу билан ҳисоб-китобимиз охирлаб қолган кўринади. Вақт — олий ҳакам. Кунлар ўтиб, ҳаммаси унутилиб кетади. Хафа бўлма, Моҳичеҳра.)

Сарвар Самандарович машинасини дарвоза тагига тўхтатди-да, сигнални босди. Тўғриси, шу қадар чарчаган, ҳолдан тойган эдики, машинасини кўчада қолдириб, киришга ҳам тайёр эди. Бироқ, ўзига Худодан озгина сабр сўраб турди. Бир оздан сўнг, улкан темир дарвозани бир неча қулфларини шарақлатиб, дарвоза ёнида хотини пайдо бўлди.

— Ўғлинг, телефон қилмадими? — сўради Сарвар Самандарович, сўрига ёнбошларкан. Ҳовли ўртасида фаввора сув сачратиб, шовқин солар, палма дарахтининг улкан барглари, салқин шабадада силкинарди. Икки қаватли баҳайбат уйнинг фавворалари қанчалик баланд отилмасин, шамол осмондан куч билан тушмаса, ҳаво айланмасди.

— Йўқ, — деди хотини.

— Нима, энди қайтиб келмасмикан?

— Қайнанаси, битта-ю битта қизим, шу уйда яшайверинглар, деганмиш.

— Нима, мени ўғлим иккитами? Ё яшириб қўйган, яна бир иккита болам борми? Бу уйларни ким учун солганман ахир?! Фалончини ўғли, хотининикига кетиб қолибди деган иснодга қолдим-ку?

— Бу гапларни урмасдан олдин ўйланг эди.

— Нима ўз боламини ҳам уролмайманми?

— Бу гапларни ёшлигида айтиш керак эди. Энди суяги қотиб, қулоғига гап кирмайдиган пайтда айтганингиз бекфойда.

— Болалигида бола дедик, битта бола деб, қош-қовоғига қарадик. Мана оқибати. Ҳаммасига сен айбдорсан. Яна битта туғсанг, ўлиб қолмасдинг.

— Қон босимим бор. Баъзиларнинг битта боласи ўнта боладан афзал. Худо, берадиганини битта боланинг орқасидан ҳам бераверади.

— Агар иккита бўлганда биттаси кетса, иккинчиси суянчиқ бўларди.

— Шу пайтгача қаерда эдингиз, ҳой мард бола. Шу пайтгача ўйнашлардан бўшаганингиз йўқ-ку?! Мен, қон босимим бор деб важ кўрсатган эканман, нега мени дўхтирга олиб бориб тузатмадингиз. Ёшим қирқдан ошиб, элликка кетаётганида сизга энди бола керак бўлиб қолдими? Энди туғсам, бу бола йигирма йилда катта бўлиб олтмишдан ошганимда менга нима каромат кўрсатиб беради.

— Бу гапни сенга ўн беш йилдан бери айтаман. Гапга қулоқ солмайсан.

— Менга айтишингиз эмас, шу ишни қилишингиз керак эди. Сиз аксинча, мендан аразлаб, кўчада ялло қилиб юрдингиз. Мана энди бошимиз деворга «тақ» этиб урилгандан сўнг, ҳамма айбни менга тўнкаяпсиз. Мен кимман, мен сизнинг соянгизман холос. Ўзингиз тўғри бўлганингизда соянгизни эгрилигидан қўрқмасдингиз.

— Ўғлингга телефон қил, қайтиб келсин.

— Келади, келмай қаёққа боради. Ҳозир унга хотинининг гапи гап, сўзи сўз бўлиб турибди. Бир икки кун ўтсин,

хотини бир ҳунарлар кўрсатсин... Сарвар Самандарович хотини келтирган овқатдан истамайгина, чўқилаб-чўқилаб еди. У парҳез ҳаракатида юрарди. Семириб кетишни ёқтирмасди. Аниқроғи, унинг атрофидаги одамлар, унинг семириб кетишини ёқтирмасди.

Сарвар Самандарович келишган, хушмуомала, ҳаётда жуда кўп одамлар билан мулоқотда бўлгани, доимо яхшилиқ умидида яшаб, оғир меҳнатдан сира бўйин товлагани учун, ҳамма билан чиқишиб кетар, ҳаёти ҳам кам-кўстсиз, фаровон кечарди. Театрдан ташқари ҳам, Тошкентда, Самарқандда, Андижонда шахсий фирмалари, дўконлари бор эди. Даромад ўшалар кетидан келар, театрдаги раҳбарлиги, обрўси дўконлар ишини юрғазишга хизмат қиларди. Лекин, Худо бандасининг ҳамма ишини тўла-тўқис уюб ташламас, албатта бир томонини кемтик қилиб қўяр экан. Сарвар Самандарович, серфарзанд оилада ўсди. Ўзи ҳам серфарзанд бўлишни истаган эди. Бироқ хотини битта туққандан кейин, туғишни орқага солиб юраверди. Кейин, кейин «қон босимим бор» деган ваз-қарсон топди. Кейин-кейин, энди қаридик, шу битта фарзанд етади деб туриб олди. Сарвар Самандарович эса бекитиқча яна уйланишни ният қилиб юраверди. Хашакдан ўтин чиқмас, ўйнашдан хотин чиқмас деганларидек, ўйнашлар бири келиб, бири кетар, у эса уларнинг ичидан жиддий ўйлаб кўришга арзийдиганини ахтарарди.

Шоҳруҳ таништириш ва у бош ролда ўйнашига изн сўраш учун Забаржадни Сарвар Самандаровичнинг олдига олиб кирди.

— Шунақа денг. Хўш, Забаржадхон малика ролини ўйнай оласизми?

— Ҳаётда ҳеч малика бўлмаганман. Қўлимдан келмаса керак.

— Агар малика бўлганингизда сизни роль ўйнаш учун чақиришга ҳаддимиз сиғмасди. 15-асрда яшаганингизда эса чақиришга янада қийналардик.

— Хафа бўлманг, мен маликалик даъво қилаётганим йўқ. Бор-йўғи роль сўраяпман холос.

— Албатта рухсат бераман. Ҳеч қайси маликадан кам жойингиз йўқ. Одамлар сизни ҳақиқий «Родопис» дея қабул қилишларига ҳам ишонаман. Аслини олганда бу асар Шоҳ Моренра ва Родопис ҳақида эмас, сўнмас муҳаббат ҳақидаги қўшиқдир. Чин севгининг қисмати шундай. Одамлар келиб-кетаверади. Аммо ҳақиқий муҳаббат асрлар оша яшайверади.

— Мен ҳам шундай сўнмас муҳаббатни яратишга ҳаракат қиламан, Сарвар Самандарович.

— Марҳамат, саҳна сизники.

Орадан бир ойларга яқин вақт ўтди. Спектакл машқлари жараёнида Забаржад Родопис образини Шоҳруҳнинг кўнглидагидай қойилмақом қилиб ижро этди. Бу ролга даъвогар бўлган Моҳичехранинг ҳам, Гулбаданинг ҳам талқинлари ўтмади. Забаржад бу образи орқали Моренра образини ижобийлаштириб юборган эди. Моренра ҳақиқий муҳаббат қурбони, қаҳрамони эди. Родописни бутун жон-жаҳони билан севиб қолган ҳукмдор Моренра салтанат юмушларини, тожу тахт сиёсатини унутиб, ўзини муҳаббат изнига ташлаб, Родопис учун қаср қурдира бошлайди. Бундан дарғазаб бўлган коҳинлар ғалаён кўтаришади. Моренра мардларча исёнкорларга пешвоз чиқади ва ҳалок бўлади.

Моҳичехра талқинидаги Моренра, маишатга берилган, кайфу сафо, ҳирсу ҳавас туфайли салтанат ихтиёрини ҳокимлар қўлига топшириб қўйган ва сармаст ҳолда, ҳақиқатталаб жафокашлар тифига дучор бўлган бебурд шоҳ образи эди.

Гулбадан талқинидаги Моренра эса, ўзини нима қилаётганини билмайдиган, авваллари аёл қучоғидан баҳраманд бўлмагани учун, раққоса Родопис тузоғига тушиб қолиб, ўзини қўярга жой тополмай, дарғазаб иғвогарларнинг зуғуми туфайли заҳарли тифга ўзини урган шўрлик шоҳ образи эди. Асар сюжети ҳам, сўзлари ҳам заррача

ўзгартирилмаган, асл ҳолида қолганди. Фақат талқин этиш, сўзларга жило бериш, оҳанг ва шиддат бағишлаш, жон киритиб ижро этиш ўзгарганди холос. Бу образга ҳамма ўз нуқтаи назаридан ёндошганди.

Сўнгги бош репетиция ҳам муваффақиятли ўтди. Эртага премьераси. Шоҳруҳ имкон топиб Забаржаднинг қулоғига пичирлади:

— Бугун сизни кузатиб қўяман!

Улар Забаржад яшайдиган кўча бошига етишганда, кун алламаҳал бўлиб қолган, кўчада одамлар сийраклашган, чанг-тўзон, шовқин-сурон тинганди.

Шоҳруҳ энгашиб Забаржаднинг қўлидан ўлди, сўнг бағрига тортди.

— Ҳамма актрисаларингиз билан шундай хайрлашасизми?

— Йўқ.

— Ким сизга бу ҳуқуқни берди?

— Сизни яхши кўраман. Шунинг учун ўпишга ҳаққим бор деб ўйлайман.

— Яхши кўришингиз сизга яна қанақа ҳуқуқларни беради, билсак бўладими?

— Сиз мени яхши кўрмайсизми?

— Йўқ, яхши кўрмайман. Мен сизни билмайман. Сиз мен учун мавҳум одамсиз. Танишганимизга ҳам бор-йўғи бир ой бўлди.

— Бир пайтлар бир қўшиқ бўларди:

Мен кетганда анча ёш эдинг,
Богбон қизи гуллар эркаси.
Мана энди ойдек тўлибсан,
Хаёлимнинг эй арзандаси.

Хаёлимда болаликдан бирга ўсгандаймиз. Бирга улғайгандаймиз. Кейин бир, икки ой бир-биримиздан узоқда юрганмиз-у, яна кўришиб тургандаймиз. Мен, ўзимнинг қадрдон ва жонажон дўстимни топиб олгандайман.

— Хотиржам бўлаверинг. Мен болалигимда ҳеч сизга ўхшаган дўстга йўлиқмаганман.

— Забаржад... — Шоҳруҳ Забаржадни қучоқлашга уринди:

Забаржад. Менга қаранг.

— Хўш, нима дейсиз?

— Сизни яхши кўраман!

— Нима бўпти? Қизиқ экансиз. Бу сўз мен учун ҳеч нарсани англатмайди. Ё шу гапни айтганингиз учун сизни яхши кўриб қолайми?

— Забаржад, туйғуларимни ҳақоратламанг.

— Сиз, ҳақоратламанг. Мен нима десангиз жим тура-верадиган кўғирчоқ эмасман.

— Ҳеч бўлмаса, кетишимдан олдин бир оғиз ширин сўз айтинг.

— Яхши боринг.

— Шуми?

— Шу. Майли кечирдим. Агар, спектаклда роль берганим учун, қучоқлашга ҳаққим бор деганингизда, кечирмасдим. Ҳарқалай, ўраб гапирдингиз-ку!

— Фаросатингиз, шунга етганига раҳмат!

— Яхши қолинг. Хайр!

Шоҳруҳ то Забаржад уйга кириб кетгунча қараб турди.

Сўнгра чўнтагидан машина калитини излай бошлади.

Моҳичеҳра чуқур қайғуга чўкиб ўтирарди. Шоҳруҳни ўзига қаратмоқчи эди, бўлмади. Агар йўлини қилсам, унга тегиб оламан деб, умид қилганди, қаердандир Забаржад пайдо бўлди-ю, ҳаракатлари зое кетди. Умид ва иккиланишлар, гумон ва муҳаббат алангасида икки йиллик умри ўтди. Бу икки йил қиз боланинг айни гуллайдиган ўн саккиз, йигирма икки, қолаверса йигирма тўртга тўладиган қисқа даври учун, жуда катта муддат эди. У мана шу жуда қисқа муддатнинг икки йилини Шоҳруҳга бағишлади ва охир-оқибат, Шоҳруҳнинг ҳаётида Забаржад пайдо бўлди-ю, ундан қуруқ қолди. Ҳатто унга насиб этиши керак бўлган,

бош роль ҳам, ундан қиялаб ўтиб, Забаржадда тўхтади. Унга эса канизак роли тегди. Мана у саҳнада Забаржадга канизаклик қилади. Ҳаётда эса ундан ҳам баттар, мағлуб бўлган маъшуқа. Газеталар ҳам театр саҳнасида Забаржад Зокирова деган янги юлдуз пайдо бўлганлиги ҳақида тинмай ёзиб ётибди. Унинг канизак ролини ўйнашга рози бўлганлиги ҳам Шоҳруҳдан умидини узмаганлиги туфайли эди. Ҳарқалай узоқлашиб кетгандан кўра кўз-кўзга тушиб тургани яхши-да.

Моҳичеҳра ойнага қараркан, унинг аксидаги соҳибжамолни кўриб: «Э, бу Шоҳруҳ деганнинг кўзи кўрми-я» — деб юборди.

Моҳичеҳра ўз қоматига ўзининг суқи келиб, ойна атрофида гир-гир айланиб, ошифта бўларкан, телефон қўнғироғидан чўчиб тушди.

— Алё.

— Алё, Моҳи...

— О, Сарвар Самандарович! Хайрият, хайрият, беҳато нишонга олувчи назарингиз ён дафтарингиздаги тўтигуллар рўйхатидан ортиб, бизга қадалганидан беҳад бахтиёрман.

— Бўлди, бас қил. Давлатнинг жуни билан ўзингни жунингни аралаштирма. Биласан ишли одамман. Бош қаший деб бошимни, ош ошай деб оғзимни тополмайман. Сени ҳам туну кун менга кўзингни қадаб турган жойинг йўқдир.

— Сарвар ака, мен бўлмасам ҳам буни куни ойдай ўтаверади деб ўйлайсизда-а?

— Кунингиз менсиз, нафақат ойдай ўтади, қуёшдай ёруғ ўтаверади.

— Қўйсангиз-чи, сизсиз ўтган куним қурсин. Маймунлар ҳам ҳолимга йиғламай қўйган, ўзим уларнинг олдига бориб, ҳўнг-ҳўнг йиғлаб келяпман.

— Олдингизга, бугун бир маймун борса, қабул қиласизми?

— Кўз ёшимни артишгами ёки сочимни силаб, ўйнашгами?

— Ўйнашга. Очинг эшигингизни.

Моҳичеҳра югуриб
бориб эшикни очди. Таш-
қарида қулоғига қўл те-
лефонини қўйиб, Сар-
вар Самандарович ту-
рарди.

— Вой, келинг, шун-
ча гапни кўчада айтиш
шартмиди?

— Бу ерга келганда
лабларим лаззатли юмуш-
га тушиб кетади, эсим
оғиб гап тополмай сар-
маст бўламан.

— Вой бў, кўрамиз
неча марта сармаст бўлар-
кансиз.

Моҳичеҳранинг ғам-
заси юракни ўртаб юбо-
рарди.

— Бу, сизни маҳора-
тингизга боғлиқ-да.

— Бизда ҳеч ёмони
бўлмаган.

— Ўзингизни эҳтиёт
қилинг, очкўз эшак тўр-
ва тешар.

Сарвар Самандарович костюм, галстукларини ечаркан,
Моҳичеҳрани бағрига босиб, эркалай бошлайди. Узоқ
ўпичдан сўнг, Моҳичеҳра унинг қучоғидан силтаниб, нари
сурилди.

— Мен сизга ётганда яхшиман, бошқа пайт ёмонман,
шундайми?

— Ҳа, яна нима бўлди?

— Театр раҳбарисиз. Бир оғиз айтганингизда менга бош
ролни беришарди. Кўчадан келган анови қиз, театрда иш-
ламай туриб, э йўқ, бе йўқ, бош ролни илиб кетди. Мен
бурнимни тишлаб қолдим. Сиз нима бўлаётганига қара-
майсиз ҳам. Шоҳруҳ Султонов бўлса бугунги замонда шах-

ватпараст шоҳлар ҳақида спектакл қўйиб юрибди. Ҳозир шу керакми? Нима демоқчи, нималарга ишорат қилаяпти? Шунча йил театр остонасини ялаб, тажриба орттириб, устозлардан ўрганиб, бирим икки бўлсин, битим сирка бўлсин деб, жоним ҳалак юрсам-у, қаёқдаги Шоҳруҳ Султонов кўчадан ўйнашини етаклаб келиб, мени унга канизак қилиб қўйса! Лаллайган ўртоғи Исфандиёр шоҳ ролини ўйнармиш. Таниш-билишчилик, ошна-оғайничилик, ҳамтовоқлик ҳам эви билан-да?! Раҳбар бўлиб, қаёққа қараяпсиз? Мен бечора бу ерда яхшиман, у ерда кўриб кўрмаганга, таниб танимаганга оласиз, ўтирсам ўпоқ, турсам сўпоқман.

— Ўзингизни босинг. Зокировага шунча ҳасадми?

— Ҳасад — қўғирчоқларга қилинмайди!

— Буниси бўлмаса, бошқа спектаклдан бош ролни олиб берарман? Шунга шунчами?

— Йўқ. Мен Родопис бўлишни орзу қиламан, Родопис.

— Мен кетдим. Ўтиришни ҳам расво қилдинг. Менга ҳеч жойда шафқат йўқ.

— Сарвар Самандарович, тўхтанг. Раҳбар бўлгандан кейин, халқни дардини эшитиш керак-да. Индамай жуфтакни ростлаш, ҳар дангасанинг қўлидан келади.

— Сизни бир хурсанд қилмоқчи эдим, аммо начора, битмаган савдога ширинкома йўқ.

Спектакл ижроси жуда муваффақиятли тугади. Томошабинлар ўринларидан туриб, ижрочиларни роса олқишлади. Шоҳруҳ одамларга назар ташлар экан, юраги ғурудан гупириб кетди. Спектакл қаҳрамонлари қайта-қайта сахнага чиқиб таъзим қилишди. Отилган қип-қизил гуллар гиламдай уларнинг оёғи тагига поёндоз бўлди. Театр раҳбари, янги спектаклнинг барча қатнашчиларига, жамоа оқсоқолларига зиёфат беришга ваъда қилди. Актёрлар, бу хушхабар учун яна чапак чалиб, шодон қийқиришганча, гримхоналарига отилишди.

Забаржад ҳам, ўзига биркитилган хонага отилди. Кўзгуга қараб, маликалик қиёфасидан кўзлари чақнаб кетди. Сўнгра кийимларини алмаштирди. Яна оддий либосларга қайтиш,

эриш туюлди. Начора, театр ҳаёти шундай. Саҳнада шоҳсан, ҳаётда яна ўз ҳолингга қайтасан. Яна эл қатори қорин тўйдириш ташвишига тушувчи, уйга қайтиш учун автобус кутувчи, шилқимларнинг телба-тескари гапларига жавоб қайтаришга мажбур йўловчига айланасан.

Забаржад мана шу ҳаёлларда, упа кетқазувчи латтани юзига суртганди, даҳшатли оғриқдан чинқириб юборди. Нима бўлганини билиш учун, кўзига тўлган ёш билан кўзгуга қараганди, қулоғининг олди, чакаги остидан то иятигача териси қип-қизил бўлиб, шилиниб тушганини кўрди. Фалокатнинг хунук жароҳатидан яна ваҳимага тушиб, баттар бақириб юборди. Хона бирпасда одамга тўлди. Кимдир, упа латтани ҳидлаб, кислота эканлигини аниқлади. Кимдир «Тез ёрдам» машинаси чақирди. Кимдир Забаржад ҳушидан кетмаслиги учун сув сепиб турди.

Кунларнинг бирида Забаржадни кўриш учун шифохонага Сарвар Самандарович келди.

— О, Забаржадхон. Ётаверинг, ётаверинг, ҳеч безовта бўлманг.

— Салом, яхшимисиз? — Забаржад дик этиб, ўрнидан турди:

— Кечирасиз. Бир оз кўзим илинибди.

— Кўринишингиз яхши. Кўз тегмасин. — Сарвар Самандарович, Забаржадга яхшироқ разм солар экан, ичида ўйлади: «Қиз бечора, анча талофат кўрибди-ку. Бунини, бу ҳолатда кўрган одамнинг афти буришмай иложи йўқ. Бу чандиқларни гриммда ҳам бекитиб бўлмаса керак.»

— Дори-дармонлардан танқислик йўқ-ми, Забаржадхон, биздан нима ёрдам. Лекин, ўша-ўша гўзалсиз. — Сарвар Самандарович юзида табассумини қўймасди, ичида эса: «Спектаклни бекор тўхтатган эканман, гоҳ-гоҳ қўявериш керак, Моҳи ўйнайверади. Сал шошилибман, энди бу менга тўғри келмайди. Меникини, тирноғида ҳам доғи бўлмаслиги керак», — дея ўйларди.

— Ўзингиз чарчамай ишлаб юрибсизми, Сарвар Самандарович, театрингизда бир жонимни бериб ишлай девдим, бўлмади. Сизга қойил, бир-бирини кўришга кўзи йўқ шун-

ча одамни бошини бирлаштириб турибсиз, маҳоратингизга тан бердим.

— Э, ҳали ишлайсиз. Сиздай гўзал қизлар, дунёга минг йилда бир келади. Соғайиб кетинг, ҳали кўп кўришамиз. Энди мен бораё.

Сарвар Самандарович Забаржадни қўлини ўпди:

— Бош рол сизники. Чиққунингизча кутамиз.

Сарвар Самандарович ҳовлига етмай яна ўйлади: «Хотин қилмасам, ўйнаш қиларман. Даргоҳимни бир четида юрса, юрибди-да. Асл айнимас, деганлари шу бўлса керак, хуснини йўқотмабди.»

Забаржад уни кузатаркан: — «Афтинг курсин, қари тул-лак, бетингдаги тиришлар, меникидан хунуту, бужмайтирганига ўлайми — дерди ичида: — Мен нимани ўйлаётганимни билмайди деб ўйлаяпти, шекилли. Мендан воз кечиб юборгани шундоққина кўриниб турибди-ю. Мендан-а, мендан!».

Забаржад, кўзгуни қўлига олди. «Мен шунчалик хунукман-ми?» У юзидаги битиб бораётган тиришни силаб қўйди. «Мендан воз кечди-а?! Саҳнада Родописни ким ўйнашини кўрасиз! Ўйнаш қанақалигини бир кўрсатиб қўяй!»

Кун кеч бўлганда, Моҳичеҳра ва Гулбадан кириб келди.

Иккаласи ҳам шодликларини яширолмасди.

— Вой, Забаржад, сенга нима бўлди-а. Юрагим бир ачиди, бир ачиди. Келиб, келиб шундай гўзал қизни, Худо уриб қўядими? Кел, энди, чин дўст бўламиз. Сенга яқин дугона бўламан. — Шундай деяр экан, Моҳичеҳра Забаржадни юзини ўпиб қўйди. Ичида эса «Ҳа, Шоҳруҳга осилмоқчи эдинг. Баттар бўл. Энди унга яқинлашиб бўпсан. Чалпакка ўраб, олдига ташлашса сенга қарамайди. Бировни ошига қўл узатганнинг аҳволи шу. Шоҳруҳ акам, энди ўз-ўзимга қолди».

— Вой, Забаржад опа, ҳалиям бир чиройлисиз, бир чиройлисиз. Қанийди шу чирой менда бўлса, шу чандиққа ҳам рози эдим — деди Гулбадан.

Қизлар қийқиришиб кулишдилар.

— Қўйинг, ҳеч кимга кўргулик қилмасин. Душманимга ҳам раво кўрмайман — деди Забаржад.

— Шу чандиқни ҳам бир силашга зор йигитлар қанча ахир.

Гулбадан яна қийқирди. Ичида эса, «Ҳа, Исфандиёр акам ўзимга қолиб кетди. Кеча мени излаб боришининг сабаби бу ёқда. Сендан қочади энди, қочганда ҳам бетинг курсин, деб қочади. Ва-ҳаҳ-ҳа». Гулбадан ич-ичидан шодланиб қийқирарди. — Силатманг, силийман деб, қувласалар, қочинг!

— Жа-а, узоққа қочиб кетмасинлар, — гапга гап кийгизди Моҳичеҳра: — Барибир кимгадир силатиш керак, сен нима бу парини ҳамма жойи куйган деб ўйлаяпсанми? Куймаган жойлари ҳам бор.

— Майли, майли энди куймаган жойлари билан куйдираверсинлар — яна қийқирди Гулбадан.

Забаржад уларнинг бу қадар безбетлигидан ҳайрон қолди. Сўнгра, юзини буриштириб «Оҳ» — деди-да ётиб олди: — Қизлар, узр, миямга ҳам таъсир қилган шекилли. Бошим зирқираб қолди.

— Э, ётинг, ётинг — деди иккаласи ҳам бараварига.

Ўзингизни яхшилаб қаратинг. Мия кетса чатоғ-а. Яна бизни таниёлмай ўтирманг.

Улар кўнгиллари хотиржам хайр-хўшлашиб чиқиб кетишди.

Келмаганлар орасида, Исфандиёр қорасини кўрсатмай кетганди. У Забаржад шифохонага тушганининг биринчи куни келди-ю, шу билан йўқ. Унинг келмаётгани нима фикрда юрганидан далолат берарди. Фиръавн ролини ўйнаган, одамлар кўзига қатъий фикрли, мард ва шиддаткор бўлиб кўринган Исфандиёр нега бунчалик тез ўзгарди, юз ўгирди. Ахир, у эмасмиди, «тўйни тезлатайлик» дея шоширган. Ахир у эмасмиди «спектакль тугагач, биринчи куниёқ, мен шоҳ либосида, сен малика қиёфасида одамлар онгидан кетмай турибоқ, тўйни бошлаб юборамиз. Розилик берсанг бас, ўша кун уйингга совчи жўнатаман» — деган. Мен унга нима деб, жавоб беришни билмаганим учун, унинг самимийлигига шубҳаланганим учун, индамагандим. Бу ер шифохона эмас, ҳақиқий театр экан.

Шомга яқин бир даста гул билан Исфандиёр кириб келди.

— Забаржад, тузукмисиз?

— Раҳмат. Сиз сўрадингиз, энди бутунлай тузалиб кетсам керак. Фақат бир оз бошим оғриб турибди.

— Бу ҳавонинг ўзгариб туришидан бўлса керак — деди Исфандиёр.

Ичида эса «Бошинг тузалгани билан бетинг тузалмайди. Сендан Гулбадан чиройлироқ. Энди Гулбаданга уйланганим маъқул. Клара Искандаровнанинг зуғуми ҳам босиларди, қоларди. Нервимни бузиб юраманми? Дадамга ўхшаб ётиб қолсам, бизни ким боқади. Сабр қилиш керак. Қайғуриш кимга зарил. Бунга уйланиб, умрим ҳасратда ўтсинми? Агар бунга уйлансам, Клара Искандаровна мени театрдан ҳайдаб юбориши аниқ».

— Ўзингизни ишларингиз яхшими, Исфандиёр ака — деди Забаржад самимий оҳангда. Негадир Исфандиёр билан озгина дардлашгиси бор эди.

— Ойим, тўйни тезлат деяптилар!

— Тезлатинг, нега тўхтаб турибсиз.

Исфандиёрнинг ранги оқариб кетди: — Сиз касалсиз-ку.

— Соғ қизлар кўп-у!

Исфандиёр енгил нафас олди.

— Мен сизни кутай десам, ойим тўйни тезлат деяптилар. Адам касал.

— Адангизни ўртага қўшманг. Ҳамма ҳам касал бўлавермайди. Юраги ёниб турган одамларгина касал бўлади. Сизнинг уйланишингизга қарши жойим йўқ. Мени кутманг.

— Сиз, ақли қизсиз, Забаржад. Латофатли, дилбар қизсиз. Айниқса юрагингиз гўзал.

— Майли, энди боринг. Бахтли бўлинг. Тўйингизга айтсангиз, жон деб борардим-у, одамларнинг кайфиятини бузиб нима қиламан.

— Йўқ, йўқ бораверинг. Рўмол ўраб боринг. Рўмол ўраш ҳозир урфга кираяпти.

— Балки, бир амаллармиз... — Забаржад, чуқур хўрсиниқ олиб, ютинди.

Премьерадан бир ҳафта ўтгач, театр Бадиий кенгашининг «Родопис» спектаклига бағишланган йиғилиши бўлиб

ўтди. Йигилиш турли-туман баҳсларга сабаб бўлди. Театрнинг кекса режиссёрларидан бири шундай деди:

— Ёш режиссёр Шоҳруҳ Султонов жуда қизиқ мавзунини кўтариб чиққан. Мен уни бу муваффақияти билан табриклайман. У асарга оригинал ёндошган. Айниқса, бош қаҳрамон ролига Забаржад Зокирова яхши танланган.

Кекса режиссёр мана шу тарзда узундан-узоқ гапирди. Гапни таниқли актриса Клара Искандаровна давом эттирди:

— Биз ёшларимизга бу қадар эрк бериб юборишимиз тўғри эмас. Ахир театримизга улуғ устозларимиз мустаҳкам тамал тошини қўйиб кетганлар. Мен хирс-ҳавас ботқоғига ботган раққоса Родопис сингари салбий образни бош қаҳрамон даражасига олиб чиқиб, муқаддас театримиз саҳнасини топтаётганлари учун, улуғ устозларимиз руҳи олдида хижолат тортаяпман.

— Тўғри айтдингиз, Клара Искандаровна — деди унга кўзини сузиб ўтирган Ботир Болтаев. — Мен ҳайрон қолдим. Солиқдан тушган пуллар, ўйнашининг оёғи остига ташланса-я! Буни қандай тушунса бўлади. Театримизга дам олишга келган азиз томошабинларимизнинг кўнглига гулгула тушмайdimи? Кейин, анови бош қаҳрамон қизимиз Забаржад Зокирова, жа-а қаттиқ муқом қилиб, ўзини маликалардай тутворган.

Сўз навбати актриса Гулбадан Зуннуновага тегди:

— Ахир у малика эмас, бор йўғи шоҳнинг ўйнаши холос.

— Забаржад Зокирова сира ўйнолмаган. Бу режиссёр Шоҳруҳ Султоновнинг хатоси. Биз дебьютант актрисанинг гарданига оғир юкни, у кўтаролмайдиган юкни қўйиб хато қилдик. Томошабинларимиз эснаб, қарсак чалиш ҳам эсларидан чиқиб кетганини кўрган Забаржад охири тақдирга тан берди. Юзига кислота тортди. Мана энди жабрини чекиб, шифохонада Оллоҳдан мадад кутиб ётибди. Балки ҳозир у, кислота эмас, қора сурсам бўларкан деб ўйлаётгандир, аммо энди кеч.

— Тарихий асарга бу тарзда замонавий ёндошмаслик керак — ўрнидан туриб кетди Исфандиёр. — Шоҳ асар дунёга келган. У театримизда ҳар куни ўйналса арзийди. У ҳар куни олчоқлар қулоқлари остида жаранглаб туриши керак.

— Э, мунча бақирасиз! — дея гапни бўлди Клара Искандаровна. — Сиз фиръавн Моренра эмассиз-ку. Бор йўғи Шоҳруҳнинг ўртоғи, ҳамтовогисиз. Забаржад ҳам Шоҳруҳга бегона эмас. Янги танишларидан. Моҳичехра эса эскиси эди. Оғиз-бурун ўпишишлар театримизда нега бу қадар илдиз отиб кетди, Сарвар Самандарович!

Ниҳоят гапга театр раҳбари Сарвар Самандаровичнинг ўзи аралашди.

— Ўртоқлар, мен билмаган эканман. Актёр маҳоратига, саъй-ҳаракатига тўғри баҳо бермаслик, таниш-билишчилик кучайиб кетганини билмаган эканман. Раҳмат сизга Шоҳруҳ Султонов. Мени бундан ўз вақтида огоҳ этдингиз. Ҳамма гаплар деярли айтиб бўлинди. Хулоса, спектакль театр режасидан олиб ташлансин. Ёш режиссер Шоҳруҳ Султоновга саҳналаштириш учун спектакль берилмасин. Унинг ишда қолиш-қолмаслиги кўриб чиқилсин. Бу таклифга розилар қўл кўтарсин.

Йиғилганлар Сарвар Самандаровичнинг авзойига қараб туришди. У қўлини кўтаргач, бирин-кетин бошқалар ҳам қўшилди.

Сарвар Самандарович уйга келса, ҳовлида шовқин-сурон авж, болалар югуриб-ўйнар, қийқиришар, оналарига ҳам қулоқ солмай, ўтларни, гулларни пайҳон қилишарди. Унинг қораси кўринганидан болалар, «тоғам келди» — дея, унинг этагига ёпишишди. Сарвар Самандарович уларни бирма-бир даст кўтариб, юзларидан ўпди. Қишлоқдан синглиси, болалари билан келган экан. Синглиси ҳам, ўтирган жойидан ирғишлаб туриб, унинг истиқболига пешвоз чиқди. Сарвар Самандарович дастурхон ғариблигини кўриб, хотинига бошқатдан қозон осишни букюрди. Ўзи эса, дастурхон бошида ўтиришга сабри чидамай, ўз хонасига кириб кетди. Синглисининг икки ўғли, бир қизи бор эди. Кўёви эса учма-уч рўзғор тебратар, вақти келганда, Сарвар Самандарович қўли билан, ўрни келганда тили билан синглисининг кемтик рўзғорига қарашиб турар, унинг шамоли билан, синглисининг ҳам бир куни амал-тақал ўтиб турарди. Лекин бу сафар синглисининг ташрифи ҳам, жиянла-

рининг хархашалари ҳам ортиқча ҳузур бағишламади. Қайтанга, юрак-юрагининг тубида яшириниб ётган аламларини юзага чиқариб юборди: «Қани энди мени ҳам шундай яна бир фарзандим бўлса, мана шу улкан ҳовлида ўйнаб юрса. Болали уй бозор, боласиз уй мазор деганлари рост экан. Наҳотки, ҳаётим шони бошланган бўлса. Наҳотки, энди мен тугаб бўлдим. Наҳотки умримни шамолларга совурдим. Наҳотки, энди одамлар олдида юзим шувут. Болаликда, фарзандларим кўп бўлишини орзу қилардим. Наҳотки, орзуларим армонга айланса. Нега бу ҳақда жуда кеч ўйлапман. Нега ҳаётимни ўйнашлар оғушида саробга айлантирдим. Нега, қайта уйланиш ҳақида жиддий ўйлаб кўрмадим. Нега ҳамма нарасада, ҳамма ишда ютиб чиқишга ўрганган одам, энг муҳим нарсани, ҳаётимни бой бердим. Уйим бор, давлатим бор, шон-шуҳратим бор, Худо яна бир-иккита фарзанд берганида, бу дунёдан беармон ўтмас-мидим».

Шоҳруҳ мажлисдан тушкун кайфиятда чиқди. Туриб гапирмоқчи эди, лекин сўз бермаганларидан кейин, нима қилсин. Сўз берганларида ҳам ўзини оқлаш учун, бирор жўяли ваз-қарсон тополмаган бўларди. Доимо шундай бўлиб келган. У ўзини ҳимоя қилишни билмасди. Дарҳол сўз топиб беролмасди. Жўяли жавоблар унинг ҳаёлига доимо кеч келади. Умуман олганда унга туҳмат уюштиришди. Балки бу туҳмат эмас, унинг хатоларидир. Балки, хатолари учун тўғри жазолашаётгандир. У ҳеч қачон хато қилмайдиган силлиқ одамларга доимо ҳавас қиларди. Жазолангандан сўнг, эртасигаёқ тавба-тазарру қилиб, бошлиқнинг оёғига йиқилиб-ёлворадиганларга ҳам. Бироқ бундай қилиш унинг қўлидан келмайди. У қаттиқ тушкунликка тушиб кетади. Қаттиқ азоб чекади. Жуда қаттиқ ўйланиб, уни нега бунча ҳўрлашларини тушунолмай, кўзига ёш тўлади. Бировга ҳеч қачон ёмонликни ўйламаса, қўлидан келганча ҳаммага яхшилик қилиш пайида юрса-ю, нега доим калтак тагида қолади. Нега оёқлари остига олиб тепкилашади? Ахир биров унга зарра ишонч билдирса, шу ишончни оқлаш учун жонини ҳам беришга тайёр-ку. Шунча шармандаликдан сўнг, энди бошимни қандай кўтариб юраман? Ким деган одам бўлдим?

Шоҳруҳ мана шундай ғуссали хаёллар гирдобида кўча кезиб юрганди, Исфандиёрни учратиб қолди.

— Э, қайда юрибсан. Изламаган жойим қолмади.

— Кўча кезиб юрибман. Қаёққа ҳам борардим. Уйга борай десам, уйга сиғмайман. Ишхонада ўтирай десам, одамларга қарашга бетим чидамайди. Яна бир оз ёлғиз қолсам, ўзимни ўзим еб қўйсам керак.

— Э, қўйсанг-чи бўлмағур гапларни. Сабр қил, ҳаммаси ўтиб кетади. Юр, иккита-иккита пиво урамиз.

— Биласан-ку, ичмайман.

— Бўлмаса, бизникига кетдик. Битта яхши қўлбола ош қилдираман.

— Қўйсанг-чи, керакмас. — Шоҳруҳ индамай афтини буриштирди.

«Исфан... Забаржадни ростдан яхши кўрармикин? Яхши кўрса нега бу ҳақда ҳеч гапирмайди? Ё Забаржадни яхши кўришимни билгани учун индамайдими? Аёл киши учун ажралиб кетган дўстлар қанча! Эркак одам аёлни қизганганчалик бошқа ҳеч нарсани қизганмайди.»

— Гулбадан билан ҳали ҳам муносабатларинг яхшими? — деди Шоҳруҳ Исфандиёрни кўнглига қўл солиш учун.

— Ҳа. Яхши!

— Нега бўлмаса, Клара Искандаровна сенга ташланиб қолди. Қизи билан муносабатларинг яхши бўлса, бундай қилмасди-ку?

— Аввалгидай эмас. Гоҳ-гоҳ кўришиб турамиз-у, энди шунчаки учрашаётганимиз аён бўлиб қолди шекилли. Балки бу ҳақда ойисига айтгандир.

— Энди ким билан юрибсан?

— Вақти келса айтарман. Савдомиз пишмайроқ турибди. Қани уйга кетдикми? Такси...

Улар таксига ўтириб, Исфандиёрларникига йўл олишди.

Шоҳруҳ Исфандиёрларникига кирган заҳоти, бўғиқ овозни эшитди: — Ҳой, ким, Исфан... сенмисан?

— Ҳа, менман дада. Ўртоғим билан келдим. Бирга ишлаймиз. Исми Шоҳруҳ.

Шоҳруҳ овоз келган хонага мўралади-ю, кроватда ётган одамга кўзи тушди.

— Э, ўғлим кел. Бир қўл, бир оёғим ишламай, шол бўлиб қолган. Инсультдан. Ўзинг яхшимисан?

— Раҳмат. Юрибмиз. Илоё, соғайиб кетинг.

— Бу дарддан соғайганлар кам бўлади. Ётиб қолганимга етти йилдан ошди. Бу қайғу-ҳасрат ҳеч кимга тушмасин. Театрда ўн беш йил етакчи режиссёр сифатида ишладим. Бир куни театрға янги раҳбар келди-ю, икки-уч хатойимни топиб, оддий режиссёрликка тушириб қўйди. Театр — мен учун дунё маркази эди. Театрсиз менга ҳаёт йўқ эди. Қаттиқ тушкунликка тушдим. Ётиб ичдим. Чекдим. Кўкрагимни захта бериб ётдим. Ғам-ҳасрат эзиб ташлади. Бош кўтаролмай қолдим. Аммо тортган аламларим ҳолва экан. Бошимга қон қуйилиб, инсулт бўлдим. Бир ойдан сўнг, мени яна етакчи режиссёрликка тайинлашганида, театрға боролмадим.

Мана етти йил бўлди. Энди болажонларимни тўйига ҳам бош бўлолмайман. Одам бўлиб бирор маъракага қатнашолмайман. Шунинг учун бошингга бирор кулфат тушганда, сабр қил, бардам бўл, ироданг мустаҳкам бўлсин. Суягинг синса синсин-у, ироданг синмасин. Бўлмаса, ношукур бандасини Худо шу кўйга солиб қўяркан.

— Илоё, соғайиб кетинг. Менга ҳеч нарсa қилгани йўқ амаки. Ишларим яхши.

— Ҳа. Ишларинг яхши. Меникидан сал яхши. Кўзларинг айтиб турибди.

— Йўғ-е. Қани бир дуо қилинг. Энди мен борай.

Улар яна озроқ у ёқ-бу ёқдан чақчақлашишди-да, ўринларидан қўзғалишди. Шоҳруҳ бир оз ўзини ўнглаганиди.

Шоҳруҳ уйга ярим кечаси кириб келди. Ошхонада ги-мирсиб яримта қотган нон ва очилмай қолган консервани топди. Қотган нонни қисирлатиб ер экан, ушоқлари томоғига тикилиб қолгани учун, эринчоқлик сиртмоқларини бирма-бир ечиб, чой қўйишга мажбур бўлди. Аммо консервани иситишга мажоли етмади. Диванга чўзилар экан, дўкторнинг аянчли қиёфаси, инграниб айтган гаплари хаёлида мингинчи бор жонланди. «Унинг юзига нима суртилганини билиб бўлмаяпти. Шунинг учун заҳа олиб кетиш хавфи бор».

«Сени ҳеч қачон ташлаб қўймайман, Забаржад. Ҳеч қачон хор бўлмайсан. Сен учун жонимни ҳам аямайман. Сен учун сўнгги чақамни ҳам тикаман. Сени театрға мен олиб келдим. Сен мен туфайли ҳасадгўй илонларнинг заҳрига йўлиқдинг. Сен бир кунда театр саҳнасининг порлоқ юлдузига айландинг. Сенинг бу ғалабанг қанча одамларнинг юрагини куйдириб юборди. Сен алам ва нафрат қурбонига айландинг. Мен сени севаман ва ҳеч қачон хор қилиб қўймайман, Забаржад. Сен менинг қалбимдаги оловсан. Сен кўзларимнинг қароғисан, сен жонимнинг титроғисан, сен умримнинг ардоғидасан. Энди, бу театрда сени саҳнага чиқазишмас экан, мени ишдан ҳайдар эканлар, «Родопис» деган кино ишлайман, сен малика образини яратасан, сени номинг бутун оламга ёйилади. Бу кинони яратиш учун, мен уйимни сотаман, телевизоримни сотаман, кимга нима керак бўлса, ҳаммасини сотаман, сени даволайман, сени бу фалокатлардан эсон-омон олиб чиқаман».

Шифохона. Юзига дока ўралган Забаржад бошини қуйи эгиб ўтирибди. Қаршисида таскин берувчи сўз тополмай жони ҳалак Шоҳруҳ.

— Қўйинг, йиғламанг Забаржад. Ҳаммаси яхши бўлиб кетади.

— Йўқ, ҳаммаси тугади. Энди театрға қайта бормайман.

— Ҳали, тузалиб кетасиз. Сиз жуда чиройлисиз.

— Чиройдан асар қолмади. Энди нафақат театрда, кўчада ҳам юролмайман.

— Сизнинг анкеталарингизни Болливудга жўнатгандим, то тузалгунингизча, жавоб келса ажаб эмас.

— Қўйинг, устимдан кулманг.

— Мен сизни яхши кўраман.

— Сиз ишингизни яхши кўрасиз. Сизнинг ишингизни бажариб турганим учун ҳам, кўзингизга яхши кўринардим. Энди ҳаммаси ортда қолди. Эртага спектаклингизда Моҳичеҳрами, Гулбаданми ўйнайди. Муваффақият келтиради. Шу билан улар ҳам кўзингизга яхши кўринади. Ўшалардан бирини яхши кўриб, яна андармон бўласиз. Мени яхши

кўрганингиз, хотираларингиздагина қолади. Энди мени умрим кадр ортида, дубляжлардагина ўтади.

Актёрнинг омади — гўзаллигидадир.

— Мен сизни бениҳоя гўзал қалбингиз учун яхши кўраман.

Фақат ташқи гўзаллигингизга қизиққанымда, сизни бу қадар яхши кўрмасдим. Нима, Моҳичеҳра чиройли эмасми? Гулбадан гўзал эмасми? Уларнинг ортидан ҳал-лослаган итдай югурганим йўқ-ку. Актрисанинг гўзаллиги, бу ҳамманики. Саҳнанинг бешафқатлиги шундаки, актрисанинг гўзаллигидан ҳамма завқ олади, ҳамма баҳраманд бўлади, ҳамма уни ўзиники қилиб олади. Актриса ҳам, бу баҳраманд бўлгувчилардан ҳусни-малоҳатини қизганмаслиги шарт. Санъат — қурбонлик талаб қилишининг моҳияти — шу. Ҳолбуки, мен сизни яхши кўрар эканман, ташқи кўринишингизга эмас, қалбингиздагина эгалик қилишдан бошқа чорам қолмайди. Қалбингиздагина меники бўлсин дея оламан. Сизни ҳали-ҳануз севишимнинг исботи шуки, аввал ҳам қалбингизни севганман, ҳозир ҳам. Юзингизга тушган чандиқ, мен учун ҳеч нарсани ўзгартиролмайди.

— Сиз, яхши кўриш деганда нимани тушунасиз? Ахир, дунёда яхши кўришдан-да баландроқ туйғулар борку? — деди Забаржад хомуш тортиб.

— Уйланиш ҳақида, гап очишимни истаяпсизми? Ҳали, бу ҳақда гапиришга эрта. Чунки, ҳали мени яхши кўришингизни билмайман. Мен ҳали сиздан ҳеч қандай меҳр кўрмадим. Сиз менга бир умр вафодор бўлишингизга ҳам кўзим етмайди. Сиздан ўзимга тегишли бирор илиқ сўз ҳам эшитганим йўқ. Оила қуришимиз учун, фақат менинг яхши кўришим камлик қилади.

— Мен театрни ташлаб, бутунлай қишлоққа кетмоқчиман. Балки актрисаликни ҳам ташлаб юборарман. Ўқитувчи бўлиб ишлайман. — У бу сўзларни Шоҳруҳни кўзларига тик қараб айтди.

— Нега? Бир ҳафта-ўн кундан кейин мутлақо тузалиб кетасиз. Чандиқнинг ўрни қолмайди. Ҳеч нарса кўрмагандай бўлиб қоласиз, — Шоҳруҳ унинг иккала қўлини маҳкам ушлаб турарди.

— Лекин мен кетсам ҳам, жўн кетмайман. Аввало бу ишни ким қилганини топаман. Ундан ўч оламан. Кейин бутунлай кетаман. Сиз билан ҳам бошқа кўришиш ниятим йўқ.

— Биринчидан, бу ишни ким қилганини билиш жуда қийин. Сизнинг хонангизни калити фаррошда бор, раҳбарда бор. Сиздан аввал турган, актёрларда ҳам бўлиши мумкин. Уларнинг қайсидир бири, бу кислотани упадонга кечаси қуйиб кетган. Иккинчидан, театрдан кетишингиз бургага аччиқ қилиб, кўрпани ёқиш билан баробар бўлади. Учинчидан, мен билан бошқа учрашмаслик ниятингиз борлиги, нима, мени жазолашми? — Қайси айбим учун?

— Сизни айблаётганим йўқ. Энди мен бу ҳолатимдан кейин, сизга нолойиқ бўлиб қолдим. Мен сиздан кетмасам, барибир бир кунмас бир кун сиз мендан кетасиз.

— Сиздан кетмаслигимни исботи сифатида истайсизми, мен ҳам худди шундай кислотани юзимга сураман.

— Халқимизда «Хашакдан ҳашам бичма, ёлғондан қасам ичма» деган нақл бор.

— Демак, Сиз розисиз? — Шоҳруҳ, Забаржаднинг қўлини бир силтаб қўйиб юборди-да, хонада зарда билан кезина бошлади. У ниманидир ахтараётгандай эди. Унинг шашти шу қадар баланд эди-ки, ҳозир қўлига заҳар тушса, ичиб юборишга ҳам тайёр эди.

— Мен сизга гард юқишини истамайман. Агар мен учун шундай қиладиган бўлсангиз, сизни бир умр кечирмаслигим аниқ.

— Бўлмаса, театрдан кетиш фикридан қайтинг. Ўтган иш ўтди. Кавлаштираверишнинг кераги йўқ. Душман барибир топилмайди. Топилганда ҳам у сизга дўст бўлиб қолмайди. Мабодо топилса, у сизга очиқ душманга айланади.

— Агар, топмасам, у бу ишни яна такрорлаши мумкин. Балки униси бундан ҳам аянчлироқ бўлиб чиқар.

— Билиб қўйинг, душманни топаман деб, дўстларни йўқотиб қўйишингиз мумкин.

— Дўстингиз Исфандиёр уйланиш ҳақида, анча вақтдан буён мени қистовга олиб юрганди.

— Воҳ, ярамас!

— Эсингизда бўлса, бизни у таништирганди. У бу гапларни бизни таништирмасдан олдин айтган.

— Сиз нима дедингиз?
— Ўйлаб кўраман.
— Асло ундай қилманг!
— Нега?
— Негаки, у сизни севмайди.
— Севишини сизни олдингизда айтмагани учун ишон-
маяпсиз шекилли.

— Забаржад, у спектакль кўяяпти. Ахир у Фиравн
Моренра эмас, Исфандиёр-ку.

— У ўз сўзлари билан: «Рози бўлинг, Сизга уйлана-
ман» — деганди.

— Забаржад, рози бўлманг, ёлғончи у. Сиз мени сева-
сиз-ку, у билан қандай яшайсиз.

— Сизни яхши кўришимни қаердан биласиз?

— Кўзларингиз айтиб турибди, Забаржад.

— Энди кетинг, гапларимиз тугаган кўринади. Одамлар
келиб қолиши мумкин.

— Ҳали бекитиқча ишни пишитиб юрибсизми?

— Аёл киши ҳамиша сирли бўлиши керак.

— Ундан бошқаси ҳам борми?

— Ҳа, яна бир киши таклиф қилиб юрибди. — Забар-
жад иккинчи хотинликка маъносида икки бармоғини кўр-
сатди.

— Бу гапларни менга айтишга уялмайсизми?

— Бу гапларни сиздан яшириш уят! Энди кетинг.

— Ҳа, кетаман. Индамасам бутун шаҳарни айтиб чиқа-
сиз шекилли.

— Ҳа, бутун шаҳар менга ошиқ!

— Жинни бўпсиз. Топганингизга тегиб кетаверинг.

Шоҳруҳ ўрнидан турди-да, шифохона эшигини тарақ-
латиб чиқиб кетди. Забаржад чуқур хўрсинди.

Театрда, спектаклни яна қўйиш-қўймаслик борасида
қизгин мунозаралар кетарди. Сарвар Самандарович бу ху-
сусда Забаржаднинг фикрини билиш учун йўли тушганда
шифохонага келди.

— Сарвар ака, сиздан бир нарсани илтимос қилсам
майлими? Яна бирор ҳафта кутишнинг иложи борми?

— Нега? Ахир ҳамма бу ердан тезроқ чиқсам деб, ҳаракат қилади-ку?

— Қани, бир оз кутайлик-чи, ахир уларнинг ҳам ҳақиқий башараси бордир.

— Актёрлик қилмоқчимисиз?

— Ҳа, мен актёрлигимга бориб, ҳаётда ҳам роль ўйнайман.

Энди... улар мени кўғирчоқни ўйнатгандай ўйнашларига йўл қўёлмайман. Улар туйғуларимнинг устидан кулишди, улар ўй-хаёлларим устидан ҳукмронлик қилишди. Энди атрофимдаги ҳаёт нимадан иборатлигини кўрмоқчиман.

— Спектакль режада турибди. Уни тўхтатолмайман. Балки ўрнингизга биров ўйнар.

— Ўзингиз биласиз. Ҳозир менинг юрагимда ҳам, худди юзимдаги сингари жароҳат бор. Менда кимнинг бу қадар хусумати борлигини билмасам бўлмайди.

— Ўзингизни қийнаманг, Забаржад. Барибир ҳеч нарса-ни ўзгартириб бўлмайди.

— Мен кўзимни юмиб яшолмайман. Агар кўзим мана шундай юмуқ юраверса, яна бир кун чоҳга тушиб кетишим мумкин.

— Бу дунёда айбланмаган, адашмаган, чоҳга йиқилиб, юрак бағри қон, абгор бўлмаган одам борми?

— Мен саҳнадагина сценарийда ёзилганини ўйнашга мажбурман. Ҳаётда эмас.

— Ҳаётда ҳам... Худо пешонангизга ёзганини ўйнайсиз.

— Худо менинг пешонамни бир қарич ялтироқ қилиб яратган. Нима ёмонлик кўрсам, бу — ўзимдан, нима яхшилик кўрсам, бу — Худодан. Мен Худога ишонаман.

Бир кун Сарвар Самандарович Шоҳруҳни чақириб, ишдан ҳайдамаслигини айтди. Гап орасида «Родопис» спектаклини ҳам онда-сонда қўйиб туриши мумкинлигини уқтирди. Бош ролга Моҳичеҳрани тавсия қилди. Шоҳруҳ, Сарвар Самандаровичнинг тавсиясини рад қилди. Бош ролда фақат Забаржад Зокирова ўйнайди — деди. Театр раҳбари Забаржаднинг номини эшитиб, тортишиб ўтирмади. Ўзинг биласан, деди. Лекин ишхонадаги бу енгиллик Шоҳруҳ-

нинг кайфиятини кўтаролмади. У Забаржад билан аразлашиб қолганидан сўнг, Забаржаднинг телефон қилишини кутарди. Ўзи телефон қилишга, шифохонага боришга гурури йўл қўймас, ялиниб боришга истиҳола қилар, шифохона атрофини айланиб-айланиб кетар, тўсатдан учрашиб қолсак қандай яхши бўларди деб орзу қиларди.

Қўл телефони ҳам туну кун ёниқ турар, Забаржад телефон қилиб қолармикин дея, жирингламаса ҳам бот-бот қарарди. Гоҳ-гоҳ унинг мендан бошқа ошиқлари ҳам бор дея, гумонсирар, бу шубҳа, жаҳлни чиқарар, шундай кезларда, шифохона скамейкаларида ўтирган кезлар, ўрнидан туриб, кетиб қоларди. Ўзига келган кезлар, хаёлан Забаржадга ўз шартларини айтарди: «Сенга уйланганимдан кейин, мендан бошқа ҳеч ким билан гаплашмайсан. Менга алоҳида вақт ажратасан. Менга ғамхўрлик қиласан. Мехрингни аямайсан. Менга ўғиллар туғиб берасан.

Фақат меники бўласан. Фақат мени дейсан. Фақат мен билан гаплашасан. Кўзларингни олиб қочмайсан. Ширин гапларингни аямайсан. Ҳуснингга тўйгунимча ёнимда ўтирасан. Бир жойга борсанг, сўраб борасан. Йўқ, яхшиси фақат мен билан борасан. Фақат мени спектаклларимдагина ўйнайсан. Фақат ижобий ролларда ўйнайсан. Мени қийнамайсан. Гап қайтармайсан. Мен нима десам маъқуллайсан ва ҳ.к. ва ҳ.к».

Бир куни уни қаттиқ соғинганида туш кўрди. Тушида унинг хархашалари, инжиқликлари аччиқ-тизиқ гаплари, инкорлари, камситишлари, ўзини катта олишлари, менсимасликлари ҳамма-ҳаммасини унутиб, бош эгиб борган эмиш. Унинг хонасига киришга юраги бетламай, ташқаридан туриб, бировдан айттириб юборган эмиш.

— Келинг! — дебди Забаржад жиддий.

— Келдим. Ўтган сафар келганимда, сотовойимни гилофи тушиб қолибди. Шуни олиб кетмоқчийдим.

— Ҳеч қанақа гилоф қолгани йўқ.

— Бошқатдан бир излаб кўринг, балки қолгандир.

— Беш тийинга, унақа гилофдан бештасини беради.

— Менга ким беш тийинни беради. Кўчада ётган бўлса айтинг, бориб олай, олиб берадиган ошиқларим бўлмаса.

— Ажаб бўпти.

— Бетингизни очинг, бир кўрай.
— Сиз менга кимсиз, бетимни кўрадиган...
— Сизни яхши кўраман!
— Сиз яхши кўрадиган бетим куйиб қолган.
— Сизга уйланаман.
— Нима-а?!

— Мен охири шу қарорга келдим.

— Қарорга келишдан олдин мен билан маслаҳатлаш-дингизми?! Мен рози бўламанми, йўқми? Мени шартларимни бажарасизми? Ҳали сизни яхши кўришим учун тай-ёرمىсиз. Биринчидан, нима десам ҳўп дейишингиз керак. Доим гапимни маъқуллашингиз керак. Гап қайтармасли-гингиз керак. Мени қийнамаслигингиз керак. Мен ота-онам-нинг эрка фарзандиман. Улар доимо мен билан маслаҳатла-шишган. Сиз ҳам шундай бўлишингиз керак. Менга доимо вақт ажратишингиз керак. Меҳрингизни аямаслигингиз ке-рак.

— Бўлди, ўчир овозингни...

Забаржад Шоҳруҳнинг бақиригидан ҳайратланиб, кўзла-ри катта-катта очилиб кетибди.

Эсанкираб қолган Забаржадни қучоқлаб, лабларидан қаттиқ ўпа бошлабди. У Шоҳруҳни дўппослай кетибди. Анча вақт дўппослаб турибди-да, Шоҳруҳ кўйиб юбормагач, жимиб қолибди.

Театрда ҳаёт яна ўз измига тушиб кетганди. Сарвар Самандарович яна «Родопис» спектакли қўйилиши ҳақида топшириқ бергач, актёрлар ғимирлаб қолишди. Родопис ролида Моҳичеҳра ўйнайдиган бўлди. Қизгин репетициялар даври бошланди. Забаржад ҳақидаги шов-шувлар, миш-мишлар четга сурилди. Шоҳруҳ ҳам ҳаммасини унутаёт-гандай эди. Актёрлар билан спектакль ҳақида мунозаралар юритар, аввалги доврўғи сўнмаслиги учун жон-жаҳди би-лан ҳаракат қиларди. Ҳатто бир куни Моҳичеҳра билан сахна ортида гаплашиб туришганида, ариза ёзиш учун театр-га келган Забаржадни кўриб, салом берди-ю, Моҳичеҳрага қараб яна гапини давом эттираверди. Уларнинг олдидан тез-тез юриб ўтиб кетган Забаржад, алам ва изтироб алангасида

қолди. Сарвар Самандаровичнинг қабулига кириш учун бир оз пойлади-да, кутишга ортиқча тоқати етмай қабулхонадан чиқиб кетди. Кўлидаги аризасини эса йиртиб ташлади. Сўнгра театр саҳнаси томон юриб кетди.

Театрда айнан «Родопис» спектаклининг репетицияси бўлаётганди. Ҳар бир хатти-ҳаракати, ҳар бир сўзи ўзига таниш бўлган манзарани кўриб эти жимирлаб кетди. Театр катта даргоҳ эди. У бўлмаса ҳам театр ҳеч нарса йўқотмасди, ўз измида кетаверарди. «Мен бўлмасам, театр ҳаёти тўхтаб қолади» — деган одам янглишарди. Нафақат, Забаржад, нафақат Шоҳруҳ, ҳатто Сарвар Самандарович бўлмаса ҳам, театр ҳаёти ўз измида, бир маромда кетаверарди.

Лекин, Забаржаднинг юрагида спектаклни саҳналаштиришга изн берган Сарвар Самандаровичга нисбатан ҳам ва айниқса, бу спектаклни сен учун, ҳа фақат сен учун саҳналаштираман, деган Шоҳруҳга нисбатан ҳам нафрати кўзиб кетди. Уларнинг ҳар иккиси ҳам кўзига алдоқчи ва хиёнаткор бўлиб кўринди. Улар бугун театрда алдашса, эртага ҳаётда алдашади...

Забаржад мана шундай аламли ўйлар исканжасида у ёқдан бу ёққа юраркан, гўё ҳеч нарса бўлмагандай, гўё ҳамма ўтган ишларга қўл силтаб парво қилмаётгандай тутарди ўзини. У узоқда турган Шоҳруҳга бош силтаб, салом берди-ю, Исфандиёр билан узоқ сўрашиб кетди.

— Қандай, яхшимисиз Забаржад...

— Яхши, раҳмат. Табриклайман. Гулбаданга уйланмоқчи эканлигингизни эшитдим.

— Ҳа. Сизга тишимиз ўтмагандан кейин, нима қилайлик, қўлинг етган шохнинг шафтолиси ширин, дейишадими-ку.

— Йўқ, йўқ ҳеч нарса деяётганим йўқ. Таслимман. Мана икки қўлимни ҳам кўтардим. Қизил гул экканнинг хирмони бўлмас, яхшини суйганнинг армони бўлмас.

— Айтаяпман-у, бўйи паст одамнинг баланд дорга олишининг ҳеч ҳожати йўқ. Биз кичкина одам бўлсак. Сиз театрда биринчи даражали юлдуз.

— Сиз ҳам биринчи даражали бўлмаганингизда шоҳ ролини ўйнармидингиз.

— Йўқ, мен узоқ ўйлаб кўрдим. Мен табиатан иккинчи даражали одам эканман. Сизга қараганимда кўзим қамашиб, оёғим қалтираб кетаверади. Шундан кейин билдимки, ўзимбоп қизга уйлансам тузук экан. Сиз эса оловсиз, сизни темир қўллар ушлаб турмаса, унча-мунча қўлларни куйдириб юборасиз.

— Қўйсангиз-чи. Келинг, ёқангизни тўғрилаб қўяй.

Исфандиёр шоҳона кийимда эди. Забаржад унинг кийимларини тўғрилай бошлади. Унинг Исфандиёр билан жуда илиқ ва хушчақчақ гаплашиб турганини кўрган ва бетоқат бўлиб, у ёқдан бу ёққа бориб келаётган Шоҳрухнинг алами бўғзига тиқилди ва жони чиқиб кетар даражада ўзини тутолмай қолди. «Мен уни театрға олиб келдим. Уни малика қиёфасида элга танитдим. Уни машҳур қилдим. Уни жонимдан ортиқ севдим. Кеча-ю кундуз фақат уни ўйлаб, унинг учун яшадим. Унинг учун ишдан ҳайдалишимга оз қолди. Унинг учун уйимни сотишимга оз қолди. Бугун ҳам ҳамма ишларимни йиғиштириб қўйиб, дарди-хаёлим фақат у бўлса-ю, нега у ёнимга келиб, саломлашишни ҳам ўзига эп кўрмаяпти. Нега мен унга худди бегонадайман. Исфандиёрдан нима кўрди. Нега у билан ҳиринглашиб турибди. Наҳотки мен шунчалик аҳмоқ бўлсам. Шунчалик фидойилигим эвазига, заррача эътибор топмасам. Нега, нега? Нега у мени бунчалик хўрлаяпти. Нега, нега?»

Шоҳрух шахд билан улар гаплашиб турган жойга борди-да, жаҳл аралаш:

— Забаржад, бир лаҳзага мумкинми, сизда гапим бор, — деди.

— Йўқ, ҳозир бандман. Кўраяпсиз-ку, гаплашиб турибман.

Шоҳрух, ғазабини босолмай, Забаржадни қўлидан ушлаб, судрай бошлади.

— Тортинг қўлингизни... — Забаржад қўлини тортиб олиб оҳулардай чаққон ҳаракат билан саҳнадаги тахтнинг устига сакраб чиқди. Шу топда, «Родопис» спектаклини қўйгани

ва унда Моҳичеҳра ўйнагани учун Шоҳруҳни кўрарга кўзи, отарга ўқи йўқ эди. Бунни ҳамма тушуниб турарди.

Ўртадаги вазиятни юмшатиш учун гапга Исфандиёр аралашди.

— Кўйсанглар-чи... Нега бунча жанжал. Ўзингни бос, Шоҳруҳ.

— Сен жим тур. Ҳозир шу қилич билан қорнингни ёраман.

Шоҳруҳ шоҳ кийимидаги Исфандиёрнинг белидаги қилични шартта қинидан чиқарди: — Йўқол, кўзимдан.

— Ўзингни бос. Шоҳга қўл кўтаришга қандай ҳаддинг сизди...

— Ҳозир ҳазилнинг пайтимас... Ҳаёт сен учун ҳазилдан иборат бўлиши мумкин. Лекин мен ўз тақдиримга майна-возчилик билан қаролмайман.

— Яхшии ёр ёддан чиқмас денг. Забаржадни кўриб, ҳаяжонларингиз янгидан жўш уриб кетдимиз... — деди боядан бери вазиятни кузатиб турган вазир қиёфасидаги Ботир Болтаев. — Бунинг учун саҳнада жанжал кўтариш шарт эмасди...

— Сен ўчир овозингни... сенга тегишли гап йўқ бу ерда.

— Ҳа, у шу ерда жанжал кўтармаса бўлмайди. Ахир ҳаммани олдида ўзини оқлаши, ўзини оппоқ қилиб кўрсатиши керак-ку. Гўё ҳамма қора, у оппоқ. Гўё у спектаклни қўймоқчи эмасди, ҳамма мажбурлади. У Забаржадга мана шуни тушунтирмоқчи — деди Клара Искандаровна. — Лекин шуни билингки, агар сиз истамаганингизда спектакль қўйилмасди.

— Ўчиринг овозингизни... Менга даллолнинг кераги йўқ.

— Бор гап шу. Агар ҳақиқатни беркитиб, жанжал-тўполон, лўлилик билан енгиб чиқаман десангиз, марҳамат, жанжал кўтараверинг: Кўтир тана қўра булғар.

— Мен эмас, сиз ва сизга ўхшаганлар Бадиий кенгашда спектаклни саҳнадан олиб ташлашган. Забаржад йўқлигида уни саҳнага қайтарган ҳам сиз ва сизга ўхшаганлар.

— Нимани назарда тутаяпсиз Шоҳруҳ Султонов — деди саҳнага кириб келган Сарвар Самандарович. — Нима гап ўзи, бу нима тўполон?

— Мен, умуман ҳеч нарсани муҳокама қилмоқчи эмасман. Сизларга айтадиган гапим ҳам йўқ. Мен фақат Забаржад билан гаплашиб олмоқчиман.

— Мени, сиз билан гаплашадиган гапим йўқ.

— Мен ҳозир бу ердан индамай чиқиб кетишим мумкин. Лекин сизга айтадиган бир оғиз сўзим бор, ўнг қулоғингиз билан ҳам, чап қулоғингиз билан ҳам эшитиб олинг: Мен сизни яхши кўраман.

— Ёлғон. Сиз ўзингизни яхши кўрасиз. Спектаклни ҳам ўзингиз учун қўйдингиз. Агар у мен учун бўлганда, мени ростдан яхши кўрганингизда, ҳеч қачон Моҳичехрани чақирмасдингиз.

— Қўйинглар, битта рол учун талашманглар, шахсий муносабатларни аралаштирманглар — деди Сарвар Самандарович. — Забаржад, қани юринг, хонамга кирайлик.

— Забаржад, агар ҳозир, мен билан кетмайдиган бўлсанг, сендан мутлақо юз ўгираман. Сен билан бошқа ҳеч қачон кўришмайман.

— Менга шарт қўйишга ҳаққингиз йўқ. — Забаржад терс ўгирилиб, Сарвар Самандаровичнинг ортидан кета бошлади.

Клара Искандаровна пиқ этиб, кулиб қўйди:

— Лўлининг чирмандаси ёрилса, гардиши маймунга ўйинчоқ бўларкан, — деди у истехзо билан Забаржаднинг ортидан.

Шоҳруҳ, алам ва нафрат билан қўлидаги қилични ясама тахтга уриб, тахтни қоқ иккига бўлиб юборди. Исфандиёрнинг бошидаги тожни олиб, ерга улоқтирди. Сўнгра, найзани газаб билан унга санчди.

Спектакль аввалгидек гавжум бўлмаса-да, ҳар қалай анча одам тўпланди. Бировлар унга аввалги доврўғи туфайли келган бўлса, бировлар янги кўриниши қандай экан деб, баъзилар эса, қандай бўлишидан қатъи назар келганди.

Димоғи чоғ Моҳичехра спектаклдан сўнг Шоҳруҳни уйига таклиф қилди. Шоҳруҳ гапни чўзиб ўтирмади. Унга эргашиб йўлга тушди.

— Қандай яхши бўлди. Бир кунда бутун Ўзбекистон аҳлига танилдим. Ниҳоят талантим юзага чиқди, — Моҳичеҳра тинмай гапириб борарди: — Одамларнинг қарсагини айтмайсизми? Йигитларнинг қанчаси телефон номерларини беришди. Умрим бино бўлиб бунча гул олмагандим.

— Сен ҳақиқатан ҳам чиройлисан Моҳичеҳра. Бу талантинг билан жуда катта режиссёрлар билан ишлашга лойиқсан — Шоҳруҳ Моҳичеҳрага худди бугун танишаётгандай ҳайратланиб қарарди.

— Наҳотки шу гапларимга ишонади деб ўйласангиз?

— Ишонасиз. Сиз ўзингизни гўзаллигингизни ҳам биласиз.

— Йўқ-йўқ. Сиз бу гапларни Забаржадга айтинг. Уни кўриб телба бўлиб юрганларингиз эсимда. Мана шу спектаклни ҳам, аслида Забаржад учун қўйдингиз.

— Қўйинг, у билан иш бўйича гаплашардим. Орамизда ҳеч қандай жиддий гап бўлмаган.

— Агар Забаржадни юзи куйиб қолмаганда, у бугун ҳам шу спектаклда ўйнарди.

— Йўқ. Бош ролда у ўйнагани учун, спектакль Бадиий Кенгашдан ўтмади. Спектакль мана энди ўзининг бош қаҳрамонини топди.

— Агар мени ҳам юзим ўшандай чандиқ бўлиб қолса, мендан воз кечиб кетмайсизми?

— Йўқ.

— Агар, сизни менга қайтишингиз учун, ўша ишни мен қилгандим десам-чи?

— Бўлиши мумкин эмас.

— Бўлиши мумкин. Ўша ишни мен қилганман. Бўлмаса бугун сиз менинг ёнимда бўлмасдингиз. Лекин, ёнимдан кетмаслигингиз учун, ўзимнинг юзимни ҳам ўшандай куйдиришга тайёрман.

— Қўйинг, керакмас. — Шоҳруҳ ҳайратдан донг қотиб қолганди. — Балки ҳазиллашаётгандирсиз.

— Йўқ, бу ҳазил эмас. — Моҳичеҳра тўхтаб Шоҳруҳни кўзларига тик боқди: — Мен сизни яхши кўраман.

— Қасам ичинг.

Моҳичеҳра сумкачасидан кичкина шиша идишни олди:

— Хоҳласангиз, нафақат юзимга суртишим, ичишим ҳам мумкин.

— Қани ичинг-чи?

Моҳичеҳра, қўлида шиша билан бир оз иккиланиб турди. У нима қилишни билмасди. Шишани Шоҳруҳни юзига отишни ҳам, ёки уни ичишни ҳам билмасди.

Моҳичеҳра қўлида кислота шишасини стол ўртасига қўйди.

— Хўп, майли. Лекин менинг ҳам бир шартим бор.

Мен сизни яхши кўришимни биласиз. Лекин, қиз боланинг яхши кўриши ҳеч қанақа аҳамиятга эга эмаслигини, у ҳатто яхши кўришини ҳам очиқ айтолмаслигини ҳам биласиз. Лекин, мен бугун сизга бу гапни очиқ айтмоқчиман: Мен сизни яхши кўраман. Бу бугун, ёки кеча пайдо бўлган гап эмас. Бу сиз билан биринчи бор учрашганимиздан бери бор гап. Ва ўйлайманки, у менинг сўнгги нафасимгача давом этади.

Моҳичеҳра шишани қўлга олиб гапни давом этди. Унинг важоҳати, севги изҳор қилаётган кишидан кўра аламзада одамнинг асабий, кўнгил фарёдларини эслатарди:

— Айтингчи, сиз кимни севасиз?

Шоҳруҳ Моҳичеҳранинг титраётган қўлидаги шишага тикилиб турарди. Ҳозир у Забаржаднинг номини аташи билан, бу кислота юзига сепилишини сезиб, юрагида ваҳима ўрмаларди. Ниҳоят, жим туришга тоқати етмай гап бошлади:

— Моҳичеҳра, балки театрда актёр севишганлар қиёфасини ярата олиши мумкиндир, лекин қалбида севгини ярата олмайди. Инсон ўз қалбига мана шу одамни севгин деб буйруқ бера олмайди. Инсон ҳали биронта тирик жонзотни ярата олмагани каби муҳаббатни ҳам ўз қўли билан ярата олмаган. Кишига ҳақиқий муҳаббатни ҳам Худо беради. У киши юрагига олов бўлиб келади ва олов бўлиб бир умр юракда яшайди. Мен Забаржадни мана шундай муҳаббат билан севаман ва бир умр унга фидо бўлиб яшайман. Сени ҳеч қачон севмаганман ва ҳозир сенга ёлғон ҳам гапира олмайман.

Моҳичеҳра қўлидаги шишани баланд кўтарди.

— Эссиз, хор бўлган умрим, хор бўлган ёшлигим, хор бўлган туйғуларим, изтиробларим, орзуларим. Мен, бир

кунмас бир кун барибир менга қайтасиз, деб ўйлагандим. Афсуски, сиз маккор, тошбағир ва қайсар бўлиб чиқдингиз. Энди сиз билан бизнинг орамиздаги муносабатларга сўнгги нуқта қўйиладиган пайт келди. Сиз бу ўйинда ғолиб чиқдингиз. Лекин мен ҳам мағлуб бўлганим йўқ. Мен бу ҳодисага шунчаки бефарқ қаролмайман. Яшасин қасоскор ва бевафо ҳаёт! Яшасин, ичганинг сари заҳри тўйдирмайдиган муҳаббат! Мен, ушбу заҳарни сизларнинг орангиздаги буюк муҳаббат учун ичаман!

Шоҳруҳ, Моҳичеҳра кислотани унинг устига сепиб юборса керак, деб жон ҳовучлаб турганди, бироқ ўз оғзига олиб бораётганини кўриб, эсанкираб қолди ва бир зумда унинг қўлига отилди. Кислота Моҳичеҳранинг бўйнига, кийимларига, Шоҳруҳнинг қўлига сачради. Кислота теккан ерлар бир зумда жизғанақ қилиб куйдира бошлади. Шоҳруҳ, дод солиб унинг бўйинларини, иягини артишга шошилди.

Шоҳруҳ Моҳичеҳранинг ҳамма кийимларини ечиб ташлади. У қип-яланғоч бўлиб қолди. Шоҳруҳ унинг оппоқ сийналарига қараркан, нима қилишини билмай, тек туриб қолди. Моҳичеҳра, кулиб, унинг истиқболига пешвоз чиқа бошлади ва қўлларини, унинг бўйнига қўйиб, таманно билан жилмайди.

Шоҳруҳ, секин ортга ўгириларкан: — Мени кечир— деди ва хонадан чиқиб кета бошлади. У ўзини қўлга олиш, эҳтиросларини жиловлаш учун, лабларини шу қадар қаттиқ тишлаганидан, оғзининг бир четидан қон сизиб чиқа бошлади.

Забаржад қишлоққа қетиш учун, ҳамма кийим-кечаларини йиғиштира бошлади. Ижара ҳақини тўлади. Театр жамоаси билан хайрлашишга борганди, лекин кетиши ҳақида ҳеч кимга ҳеч нарса дея олмади. Театр бир дарё мисоли ўз ўрнида сокинлик билан тўлиб-тошиб оқиб ётарди. Забаржад ундаги бир балиқча каби юзадан қараганда бор-йўқлиги ҳам билинмасди. Мана шу нарса, уни «Мен театрдан кетаяпман» дейишга йўл қўймади. Кетса, нима ўзгарарди. Унга ким «кетма» деярди. «Кетма» дегани билан, унга ким кетмаслиги мумкинлигини тушунтириб бера олади.

Тушунтиргани билан, тушунишга арзирли нарса топилармикан? Забаржад Шохруҳни ўйлади. Театрда Шохруҳ бўлмаганида ҳам қолиши мумкин эди. У Шохруҳга қасдма-қасд кетишга шайланди. Ахир Шохруҳ эмасми, уни кўкка кўтарган, унинг муҳаббатини қозонган, унинг юрагига изтироб ва шижоат солган ва охир-оқибатда, муҳаббат чўққисидан ташлаб юборган. Мана, бу театрдан абгор ва мағлуб кетар экан, кўз тиккан, ишонган ва севган бир одамнинг олдида бориб, яна ўзининг мағлубияти ҳақида гапиролмасди.

Исфандиёр эса бу ҳолатдан мустасно эди. У Шохруҳ билан танишишга, демакки театрға келишига сабаб бўлган. Исфандиёр билан хайрлашмай кета олмасди.

Исфандиёр оқшомга яқин келди.

— Нима бўлди?

— Уйга қайтмоқчиман. Мабодо битта-яримта мард чиқиб қоладиган бўлса эрга тегиб, оила қурмоқчиман.

— Театр нима бўлади? Ахир шу соҳада беш йил ўқидинг, диплом нима бўлади? Дипломни ҳам қўя турайлик, ахир актриса бўлиш бир умрлик орзуинг эди-ку, орзуларинг нима бўлади. Наҳот ҳаётингни бутунлай ўзгартирмоқчи бўлсанг?!

— Мен қаттиқ адашган эканман. Мен санъат соҳасига гўзалликни, меҳр-муҳаббатни, фидойиликни, инсондаги барча буюкликларни тарғиб қилиш учун кириб келгандим. Лекин афсуски, мен санъаткорлар орасида фақат разолатга, хиёнатга дуч келдим. Мен аввало инсонлардаги буюкликларни ўз бошимдан кечириб, уни кейинчалик саҳнага олиб чиқмоқчи эдим. Мен саҳнада ёлғондан ўйнолмайман. Ўзим бахтни кўрмай, ёлғондан бахтиёр қиёфасида чиқолмайман. Ўзим севилмай севишган ёр қиёфасида чиқолмайман. Хиёнаткор, қасамхўр, ёлғончи одам бўла туриб, ҳалоллик, ростгўйлик, мардлик ҳақида гапиролмайман. Мен театрда разолатнинг ҳамма турини кўрдим. Сизларнинг олдингизда қолсам, эртага Худонинг олдида жавоб беришга қўрқаман. Бу ботқоқда чўкишга ортиқча тоқатим йўқ.

— Кетсанг кетавер. Билиб қўй, театр ҳам чангалзор қонунига бўйсунеди. Унда фақат кучлилар голиб чиқади. Айёр бўласанми, аблаҳ бўласанми, мард бўласанми, ҳар қандай қиёфага киришингдан қатъи назар, яшаб кетолсанг, куч-

лисан ва бир куни маррага етасан. Сенга ўхшаган ожизлар, йиғлоқилар, ҳардамхаёллар, нима қилишини аниқ билмайдиганлар, ўз мақсади йўлида аёвсиз курашишни билмайдиганлар ўз-ўзидан бу чиғириқдан чиқиб кетадилар. Театрдан кетишинг бу сенинг мардлигинг эмас, заифлигингдандир.

— Бу жавоб, сизнинг ўз юрагингиздан чиққан жавоб эмас. Сизда юракнинг ўзи йўқ. Сизнинг юрагингиз, мана шу жамоага аллақачон кушанда бўлиб бўлган. Сиз энди жамоанинг умумий юраги билан яшаяпсиз. Сизнинг мардлик ҳақидаги тушунчангиз ҳам бошқа. Инсонийлик тушунчасини ҳам, бу бошқаларга ўргатиладиган тушунча деб қабул қилгансиз. Сиз, ҳатто муҳаббатни ҳам китоблардаги нарса деб қабул қилгансиз ва ўзингиз ҳаётда ҳеч кимни севишга интилмагансиз, сизни севганларни ҳам тушунмагансиз. Шунинг учун менинг саволларимга ҳам сизда ҳеч қандай жавоб йўқ. Жавобингиз, фақат инкор этиш, камситишдан иборат.

— Ҳар кимнинг гўри бошқа-бошқа. Мен нимаики қилган бўлсам ўзим жавоб бераман. Бошқалар ҳам шундай.

— Сиз ҳам, бошқалар ҳам бир кун жавоб беришни унутиб қўйгансизлар. Ташқарида кўрган одам сизни машҳур одам дейди. Ҳавас қилади, лекин ўз ҳаётингизда қилаётган ишларни бир кунмас бир кун, билиб қолса, энг ярамас одам ҳам бу қадар тубан бўлмаслигини кўриб ёқа ушлайди.

— Сен бундай ҳаёллар билан, бизнинг орамизда яшолмайсан. Тўғри ўйлабсан, битта-яримтаси сени ўлдириб қўймасдан бу ердан кетганинг маъқул. Эр топ, оила қур, болачақа ўстир. Сенга энг яхши йўл — шу.

Хайр, мен ҳам кетдим. Яхши қол.

— Хайр.

Исфандиёр терс бурилди-да, ўгирилмай хонадан шахд билан чиқиб кетди.

Бир кун, ёз кунларининг бирида, кечки салқин тушган пайт Сарвар Самандарович, хотини, ўғлини олиб, Бўзсувнинг овлоқ бир гўшасига чўмилишга борди. У пайтлар ўғли эндигина икки-уч ёшлар чамаси, Сарвар Самандарович ҳам ҳали ёш эди. Хотини ва ўғли соҳил бўйида дастурхон ту-

зашга қолди. Сарвар Самандарович эса ўзини сувга отди. Яхши сузишни билмаса-да, Бўзсувнинг кенг, буралиб оқадиган жойига бориб қолди. Сув ўртасига етганида, ортга қайтишни ҳам, олдинга кетишни ҳам билмай, эсанкиради, сўнгра, «чўкиб кетсам-а» деган фикр хаёлидан ўтиб, ортга қайтмоқчи бўлди. Лекин, негадир, ортга қайтишни истаган сари, сув оқими уни, ўртага тортарди. Сарвар кучи борича интилиб, ортга ошиқди ва бир неча сониядан сўнг, барча хатти-ҳаракатлари зое кетаётганидан даҳшатга тушди. Буралиб оқаётган сув уни пастга тортарди. Бехосдан унинг томоғига алам ва ўкинчларга тўла ҳайқириқ келди: «Вой-дод! Қутқаринглар! Ёрдам беринглар, чўкаяпман!» Сарвар қирғоқда ҳеч ким йўқлигини биларди. У чўмилаётган жой, Бўзсувнинг овлоқ жойларидан бири эди. Чўмилгувчилар ҳам, кун ботиб, атроф қоронғулашаётганлиги сабаб, кетиб қолишган, қирғоқда хотини ва ўғлидан бошқа ҳеч ким йўқ эди. Хотини эса, қирғоқда бамайлихотир унга қараб турар, ҳазиллашаяптими дегандай, дастурхонга андармон эди. Сарвар, жон ҳолатда яна бақирди: «Чўкаяпман, вой-дод, қутқаринглар».

Шундан сўнг, у қўллари акашакдай қотиб, қимирламасдан, сув ичига кириб кетди. Оёқлари ҳам, қўллари ҳам худди музлаб қолгандай қимир этмас, фақат миясигина чарх уриб ишлаб турар, миясида турли фикрлар ғужғон ўйнади:

«Нега дод солиб бақирмайди. Негга одамларни чақирмайди?

Нега, нега? Негга уввос солиб йиғламайди. Негга жони узулгудай югурмайди. Мен ўлаётганимни сезиб, ҳатто, афти ҳам буришгани йўқ. Тўғри-да, мен ўлсам, у нима ҳам йўқотарди. Ҳеч нарса. Тайёр уйим-жойим унга қолади. Йиққан бойликларим умрини охиригача еб ётса ҳам етади. Мен унга керакмасман. Мен кимга керакман. Ўғлим ҳам ўз кунини кўриб кетади. Фақат онамгина доғи фироғимда адои тамом бўлиши мумкин. Йўқ, йўқ онажон, менинг доғимни ҳеч қачон кўрманг. Мен ҳали яшайман, онажон. Мен ҳали тирикман онажон». Сарвар яна бор кучини тўплаб, сув юзига қалқиб чиқди: «Вой-дод, онажон».

Сарвар жон-жаҳди билан типирчилар, бу ҳаракатлари кирғоққа чиқиш учун эмас, бор йўғи, сув юзига қалқиб чиқиш учунгина эди.

Ўшанда уни қаердандир пайдо бўлиб қолган милиционерлар гуруҳи қутқариб қолганди. Орадан бир ҳафта ўтиб, у соғайиб кетди-ю, юрагида хотинига бўлган шубҳа ва нафрат бир умрга қолди. Энди у, хотини уни яхши кўришига ишонмасди. Ишонтиришни истаган кезлар ҳам, бўлиб ўтган ҳақиқат олдида ожиз эди.

Бир кун Забаржад Шоҳруҳга телефон қилиб, эрта-индин шаҳардан бутунлай кетишини айтди. Унинг бу сўзини эшитиб, Шоҳруҳ хапқириб кетди.

— Забаржад, ҳозир қаердасиз?

— Уйда. Ижарадаги уйимдаман. Йўқлигимга бу ер ҳам хувиллаб қопти.

— Бирон жойда учрашсак нима дейсиз?

— Кетар жафосигами?

— Ҳа.

— Балки кераги йўқдир.

— Керак, керак.

— Шунча учрашдик, шунча гаплашдик. Етар энди.

— Забаржад, сизни яхши кўришимни биласиз-ку, нега мени ёмон кўрасиз.

— Чунки, сизда ҳақиқий муҳаббат борлигига ишонмай кўйдим. Сиз мен излаган одам эмассиз. Сизга меҳр бердим-у, кўнгил беролмадим. Гарчи осон бўлмаса-да, иродамни ишга солиб, меҳр беришни ҳам тўхтатмоқчиман.

— Забаржад, бизни кўнгил боғлаб турмаганмиди?

— Бир ҳамдард дўст сифатида сизга боғланиб қолгандим. Сиз мени юпатардингиз, яшашга ҳам, саҳнада ҳам куч берардингиз, энг асосийси келажакдаги ёруғлик ҳақида уқтирардингиз. Гарчи кўнгилда, доғ қолса ҳам, бу ипларни узишга мажбурман. Мажбурман!!!

— Забаржад, нега сизда бу тушкунлик бирдан пайдо бўлиб қолди. Нега ёлғиз ўзингиз иккаламизнинг муносабатларимизга хулоса чиқараяпсиз?

— Соф муҳаббатга ҳеч қайси эркак қодир эмас экан. Мен ўзим излаган инсонни топа олмаганимдан, бунинг ҳеч иложи йўқлигидан ўзимни қўярга жой тополмаяпман. Мана театр ҳам тугади, жар ёқасига ҳам бир бориб, зўрға омон қолдим. Ота-онам ҳам, шаҳарда қачонгача ёлғиз, дайдиб юрасан деб қўйишмаяпти.

— Агар ҳозир сизга севги изҳор қилсам ишонасизми? Бу, сизни қолишингизга дастак бўла оладими?

— Мен, кафолат бераманки, сиз ҳеч кимни ҳақиқий севмагансиз. Севги изҳорини ҳам осонгина уддалашингиз аниқ. Учраган қиз олдида буни бажара олишингизга аминман. Жумладан, менинг олдимда ҳам.

— Қўйсангизчи, шунақа гапларни. Агар сизни алдаётган бўлсам, авваламбор ўзимни алдаётган бўламан-ку? Шу ҳақда ҳеч ўйладингизми?

— Шифохона, менга жуда катта мактаб бўлди. Сиз, одамларга театр қўйиб берган бўлсангиз, мен шифохонада одамларни томоша қилдим. Мен томоша қилган сахна, мени чилпарчин қилди. Сиз мени ўз сафингиздан жуда тез чиқариб юбордингиз. Албатта, сизнинг ижодингизга ҳисса қўшмайдиган одам сиз билан ёнма-ён юролмайдиган одам, сизга мутлақо керак эмас. Буни тушунса бўлади. Лекин мен ҳали ўлганим йўқ. Ҳали, сўниб ҳам тугаганим йўқ. Энди, муҳаббат масаласига келсак, муҳаббат бу сиз учун — ижод. Мен учун эса ҳаёт-мамот. Сиз кимнидир севасиз, илҳомланиб ижод қиласиз, ҳаётингиздаги изтироблар майдонида туриб кураш олиб борасиз. Мен эса ундай қилолмайман. Сиз мени эмас, менинг театрдаги қиёфамни яхши кўрардингиз. Энди эса бу қиёфа йўқ. Шундан сўнг мени севмаслигингиз аниқ бўлиб қолди. Мен энди сизга ишонмайман. Сиз яна кимнидир топасиз. Ижод давом этаверади. Ўз туйғуларингизни ўйнайсиз, ривожлантирасиз, малакали севгибозга айланасиз. Пластинка тўхтамайди: Танишув, телефон қўнғироқлари, аврашлар, хушомадлар, кўкка кўтариб мақташлар, севиб қолгандай кўрсатишлар, ёлғон қийноқлар, изтироблар...

— Забаржад, сизда менга нисбатан бунча нафрат қаердан пайдо бўлди? Тўғри, кўп гапларингизга қўшиламан. Лекин, сиз воқеалар ривожини тезлатиб юбораёпсиз. Сиз балки, сизга уйланаман дейишимни кутаётгандирсиз ва бу

гапни айтмаганим учун, мендан нафратланаётгандирсиз. Ишонинг, менинг сизга бўлган ишқий муносабатим самимий ва ҳеч қандай ўйин асосига қурилмаган. Шунини яхши билингки, мен сизни севишим, сизга уйланишим учун етарли асос бўлмайди. Сиз ҳам мени севишингизни истайман. Сиз ҳам мени жон-дилдан яхши кўриб қолганингиздан кейингина, мен бу таклифни айтмоқчи эдим. Айтинг-чи, сиз ҳам менга бирор маротаба ўз муносабатингизни очиқ-ойдин билдирдингизми? Сиз мени севишингизни бирор марта кўриб, кўнглим тўқ бўлдим? Ахир, мен сизни, мени севинг деб мажбурлай олмайманку? Мени севмаган одамга, сизга уйланаман деб айта олмайман-ку. Сизнинг олдингиздаги, биттаю битта айбим, сизга уйланаман деб айтолмаганим, фурсат келишини кутганим холос. Хоҳласангиз, яна бир бор такрорлайман: Сизни яхши кўраман.

— Бу ўша, пластинкага ёзилган гаплар. Балки жавоб беришимни ҳам кераги йўқдир. Аммо, хайрлашишда, яна айтсам айта қолай. Тўғриси, бошда танишганимизда Сиздан умидим катта эди. Менга хайрихоҳ ва сеvimли инсон топилганидан осмонда юрардим. Сизни, мен кўпчилик ёмонларнинг орасидан ажратиб олгандим. Ҳаётимдан жой бергандим. Кейин билсам, сиз ҳам ўша ёмонларнинг бири экансиз. Энди, таассуфларимнинг ниҳояси йўқ. Яхши инсонни топиш қийин экан. Гарчанд сиз бунга даъвогарлик қилсангизда, яхши инсонлик даражасига назаримда ҳеч қачон эришолмайсиз.

— Забаржад, бўлди бас. Мен ҳақимда шунчалик хаёлга борган экансиз, демак, орамиздаги муносабатлар сўнгига етибди. Нима ҳам дердим. Хайр. Шунини яхши биламанки, мени бу қадар таҳқирлашингиз учун, сизда ҳеч қандай асос йўқ. Модомики, бу сўнгги суҳбатимиз экан, мен ҳам сизга очиқ айтиб қўя қолай. Сиз, тенги йўқ гўзалсиз. Сизни яхши кўраман. Сизнинг юрагингизни, оташин қалбингизни, фикру ўйларингизни яхши кўраман. Агар сиз истаганингизда, сиз менинг туйғуларимга пешвоз чиққанингизда, сиз менга қалбингизни очганингизда, сиз ҳеч иккиланмай, мени ўз ҳаётингизга олиб кирганингизда, сизнинг бир илтифотингизга минг илтифот билан жавоб берардим. Мен бутун

жону жаҳоним билан Сизнинг измингизга тушиб кетардим. Ҳолбуки, энди ҳаммаси тугади. Сиздан нафратланаман. Хайр!

Шоҳруҳ телефон трубкасини нафрат билан жойига қўйди. Асабий ҳолатда хона кеза бошлади.

Сарвар Самандарович Забаржад билан танишганида дастлаб бир талантли актрисага қарагандай қаради. Кейинчалик, унинг гўзаллигини, латофатини, унинг ақлу фаросатини, шу билан бирга у Сарвар Самандаровичнинг ёрдамига муҳтож эканлигини кўргач, уни ўзига ўйнаш қилиб олишни истади. Забаржад, маъшуқа бўлмаслигига кўзи етгач, унга уйланиш тараддудига тушди.

Сарвар Самандарович Забаржадни яхши кўриб қолди-ми, йўқми ўзи ҳам билолмас, кўрса қувониб кетар, йўқ бўлса қайғу ботқоғига чўкарди. Фақат шуниси аниқ эдики, қарс икки қўлдан чиқади деганларидек, Сарвар Самандарович Забаржаднинг ҳамма истакларини руҳан бажаришга тайёр, Забаржаднинг унга бўлган муносабатини эса билиб бўлмасди.

Забаржад театрдан кетаролди Сарвар Самандаровичнинг қабулига кирди.

— Келинг Забаржадхон! Сизни яна театрда кўрганимдан беҳад хурсандман.

— Раҳмат! Лекин мен сиз билан ҳам, театр билан ҳам хайрлашиш учун келдим.

— Нега?!

— Мана мен ўйнайдиган ролни ҳам олиб қўйишди. Менга қасд ҳам қилишди. Бадиий Кенгашдан ҳам ўтолмадим.

— Қўйинг, ҳаммаси яхши бўлиб кетади. Бу роль бўлмаса бошқаси. Ҳали ёшсиз, калтак еб-еб катта бўлиб кетасиз... Мен энди сизга ёрдам бераман.

— Қанақа ёрдам.

— Сиз театрнинг паст-баландини билмайсиз. Муомалани билмайсиз, мурса-ю мадора қилишга ўрганмагансиз. Қо-

лаверса, Тошкентда уй-жойингиз ҳам йўқ. Еб-ичишингиз, яхши кийинишингиз керак.

— Эвазига нима сўрайсиз...

— Мен билан бўлинг. Мен ҳамма нарсангизни қилиб бераман.

— Иккинчи хотин бўлишим керакми... Ўйнаш бўлишим керакми ёки яширин ошиқ-маъшуқми...

— Бунисини ўйлаб кўрамиз... Биз ўзимизни тақдир ҳукмига ташлаймиз. Қани, муҳаббат тўфони бизни қай манзилларга бошлар экан.

— Буни айтиш сизга осон. Сиз нима йўқотасиз. Ҳеч нарса. Сизнинг оилангиз бор. Фарзандларингиз бор. Мен бадном бўлсам, кейин мени ким олади. Ҳатто шон-шуҳрат чўққисида турганимда ҳам, менга тоза кўнгил билан уйланадиган мард топиладими? Йўқ. Мен болалигимда қанчалик беғубор орзулар билан санъат йўлига қадам ташлаган эдим. Афсус, орзуларим сароб бўлиб чиқди. Мен буни энди тушуниб етдим ва бу соҳадан кетишга қарор қилдим.

— Ўзингиз биласиз. Сиз кетганингиз билан театр ҳеч нарсани йўқотмайди. Ўрнингизга бошқаси келади.

— Хўп, хайр! Навбат кутиб турганларга, шу ўринни инъом қилганим бўлсин.

Сарвар Самандарович Забаржаднинг қатъийлигидан юраги ўртаниб кетди. Сўнгра, «Мен излаган қиз мана шу» — деган қарорга келди ва уни уйигача кузатиб қўйишга аҳд қилди.

Сарвар Самандарович кўча бошига етганида машинани тўхтатди. Хайрлашиш учун, машинанинг олдинги ўриндигида ўтирган Забаржадни ўпмоқчи бўлди. Забаржад ўзини обқочди.

— Нега ўпишимни истамаяпсиз, Забаржад.

— Хоҳламайман.

— Нега?

— Кейин нима бўлади?

— Кейинини гапириб нима қиласиз?

— Нега энди келажакни ўйламаслигим керак?

— Келажакка етиш учун, бугундан ҳаракат қилиш керак. Сизни яхши кўришимни биласизми...

— Билмайман.

— Менга сизнинг қалбингиз ёқади. Биз иккимиз, бир одамнинг икки кўзига ўхшаймиз. Мен ҳаётимда жуда кўп одамларни кўрганман. Лекин аёллар ичида қалби юрагимга бу қадар яқин бирорта аёлни учратмаганман. Сизни учратганимдан сўнг бир пулга қиммат ҳаёт кечирганимни тушуниб етдим. Ортимга қарасам гўё ҳеч нарса йўқдай. Битта-ю битта фарзандим ҳам мени ташлаб қайнонасиникига кетди. Хотинимга минг ёлвордим, яна битта туғиб бер деб ялиндим. Йиллар давомида пойи-патаги бўлдим. Битта калишга шунча ялинганимда, менга аллақачон туғиб берарди. Аммо, йиллар давомида мен бутун жону жаҳонимни аямаган хотиним менга бегоналик қилди. Лоақал заррача меҳри бўлганда, мени заррача яхши кўрганда, ҳолимга ачинганидан ҳам туғиб берарди. Аммо у, бағритошлик қилди. Бошқа туғишни истамди. Ҳаётим эса совурилиб боряпти. Агар истасангиз сизга уйланаман. Яна фарзанд кўришни истайман. Мен сизни севаман. Танимдаги ҳар бир ҳужайра фақат сизнинг ишқингизда оловдай гуркираб турибди. Менга бахтли ҳаёт ато этинг. Мени боши берк кўчадан олиб чиқинг. Мен, сўнгги нафасимгача сизни бахтли қилиш учун яшайман.

— Сарвар ака, мен ҳозир бу ҳақда бир нарса деёлмайман. Лекин, ростини айтсам, менга театр ҳам, спектакллар ҳам керак эмас. Уйда ўтиришни, фарзандларим бўлишини истайман. Дунёда аёллик бахтидан, оналик бахтидан улуғроқ бахт борми? Фарзанд одамнинг шоҳ асари бўлади. Чунки уни Худо яратади. Театрда мен асар яратганимда, образ яратганимда ҳам нимани яратардим. Лекин, сизнинг таклифингизга келадиган бўлсак, мен бу ҳақда ўйлаб кўришим керак. Ўйлашимнинг сабаби, мен сизга ишонмайман. Сиз мени яхши кўришингизни биламан. Лекин бу нарса бизнинг бахтимизга кафолат бўлолмайди.

— Сизни ишонтириш учун нима қилай? Бир кўзимни ўйиб берайми?

— Ишонч кўзда эмас, юракда бўлади.

— Юрагимни суғуриб берайми?

- Кўлингиздан келмайди.
- Агар қўлимдан келмаса, шу қўлларимни синдираман.
- Кўйинг, кичкина дарддан, катта фожиа ясаманг.
- Ишонмасангиз буни исботлайман.
- Майли, яхши боринг. Бу ҳақда яна гаплашамиз. Ахир бугун ҳаётимизнинг сўнгги куни эмас-ку.

Сарвар Самандарович ўша кун туни билан ухлолмади. Ўз-ўзига гапириб чиқди: «Забаржад, то сени кўргунимча, менда бундай ҳаёллар йўқ эди. Сени илк бор кўрганимдаёқ, юрагим ток ургандай ўртаниб кетганди. Ва охиروқибатда сени бутунлай севиб қоламан дея ҳеч ўйламагандим. Сен, умримнинг баҳорисан. Сен ҳаётимнинг энг гўзал фаслисан. Мен сени ишқингда, юрагимга ханжар санчи-либ, юрагим типирчилашдан ҳам, қимирлашдан ҳам маҳрум, чорасиз, ярадор бемор ҳолатидаман. Нима қилай, сенсиз на нафас олишга қурбим етади, на сен томонга қўл чўзишга мадорим бор. Сен шундай бир юксакликдасанки, сен томонга қараб, сени излаб топай десам, кўзларимнинг нури етмайди. Сенга қараб сўрай десам, томоғимдан сўз ўрнига жоним чиқиб кетадигандай, талвасадаман. Забаржад, сени бир марта қарашингга шунчалар зорманки, юз йил зулматда ётиб, қуёшнинг чиқишини юз йил кутиб, унинг чиқиб келишини ҳам бу қадар соғинч ва илҳақликда, жонсарак кутмасам керак. Айт, нима қилай? Сени кўзларингга тўйиб-тўйиб термулишим учун рухсат беришинг учун, нима қилай. Сени сўзларингни, сенинг меҳрингни қозонишим учун нима қилай? Менинг қуёшим чиқиб, ботар чоғи томон тобора шиддат билан кетиб бормоқда. У ҳадемай уфқига ботади. Сўнгра оламни зулмат қоплайди. Кейин яна қуёш чиқади. Лекин у қуёш менсиз чиқади. Ҳаёт ўз измида давом этаверади. У ёруғ оламда эса мен бўлмайман. Менинг сенга бўлган муҳаббатим эса тилларда дoston бўлиб, абадулабад яшайди. Бундай муҳаббатни ҳали тарих кўрмаган».

Сарвар Самандарович Забаржад ўз туғилган кунини нишонламоқчи эканлигини театр жамоасига берилган таклифномадан билди. Таклифнома Сарвар Самандаровичга ҳам алоҳида берилган бўлса-да, нега Забаржад унга ўзи айтмаганлигига ҳайрон қолди. Ходимлардан Забаржад қаердалигини сўраган эди, ҳеч ким аниқ жавоб беролмади. Бир оздан сўнг хонасига унинг ўзи телефон қилиб қолди.

— Таклифномани олдингизми?

— Ҳа. Нега бу ҳақда шу пайтгача индамагандингиз?

— Тўғриси, мен туғилган кунимни нишонламоқчи эмасдим. Умуман олганда, ҳали ҳам шу фикрдаман. Мен туғилган кунимда, театр билан хайрлашув кечасини ўтказмоқчиман. Сўнгра, Тошкентдан бутунлай кетаман.

— Йўқ. Мен бунга йўл қўймайман. Сизни энди ҳеч кимга, ҳеч қачон хўрлатмайман. Сизни кўз қорачиғимдай асрайман. Театрнинг энг тўри ҳам сизники бўлади.

— Энди кеч. Қарорим қатъий. Мен кетаман. Сиз бу сўзларни менга жуда кеч айтяпсиз.

— Мен ахир нима дейишим мумкин эди. Сиз мени яхши кўрасизми, йўқми ҳалигача билмайман. Ҳозир, бир оғиз айтинг, сизни яхши кўраман денг, ҳозироқ олдингизга етиб бораман.

— Энди кеч. Фойдаси йўқ, Сарвар Самандарович.

— Менга сўнгги имконни беринг. Майли, бу сўнгги учрашувимиз бўла қолсин. Лекин хўп денг.

— Хўп, майли. Сизга сўнгги имконни бераман.

— Унда, туғилган кунингизни, мен айтган жойда, энг зўр ресторанда қиламиз.

— Буни кармоним кўтармайди.

— Бу менинг ҳисобимдан бўлади.

— Сарвар Самандарович... Сиз мени севишингизни биламан.

Лекин сизнинг оилангиз бор. Мен учун улардан воз кечолмайсиз-ку.

— Бу ҳақда кейин гаплашамиз. Бизга муҳаббатнинг ўзи йўл кўрсатади. Агар бизнинг севгимиз ҳақиқий ва мустаҳкам бўлса, энг тўғри йўл ўз-ўзидан топилади.

— Сарвар ака, мен ўз қисматимни, келажагимни тақдир измига ташлаб қўёлмайман.

— Сиз таклифномадаги манзилни ўзгартиринг. «Silk Road Hotel» деб ёздиринг. Ва илтимос сиздан, бир оғиз айтинг. «Сизни севаман» денг. Мана шу суз, менга барчаси учун кифоя қилади.

— Айтолмайман.

— Илтимос, сиздан, бир оғиз айтинг.

— Хўп, яхши айтдим.

— Йўқ, «Сизни севаман» деб айтинг.

— Сизни севаман Сарвар ака!

— Мен ҳам сизни севаман.

— Хўп, хайр. Қўнғироқлашамиз.

— Албатта.

Забаржаднинг туғилган кунига бутун театр жамоаси, яқин дугоналари, ҳамкасб дўстлари ҳаммаси йиғилган эди. Ҳашаматли ресторан стол-стуллари дид билан безатилган, ресторан ўртасида, Забаржаднинг бўйи баравар келадиган саватли гулдаста — Сарвар Самандаровичнинг совғаси тантанага алоҳида кўрк бериб турарди. Табриклар, қутловлардан сўнг, ҳамма ўйинга тушиб кетди. Сарвар Самандарович ўйинга тушмаса-да, Забаржаддан кўзини узмас, келган меҳмонларни ҳам, назардан қочирмас, улардан қайси бирлари Забаржадга ошиқлигини, бир-бир хаёлидан ўтказиб ўтирарди. Умуман олганда, мана шу тантанада бўлаётган воқеаларнинг ўзи битта спектаклга жамласа сиғмайди-ган воқеалар эди. Кимдир кимга муҳаббат изҳор қилар, кимдир кимнидир ғийбат қилар, кимдир кимдандир ўчини олиш учун пайт пойларди. Ниҳоят, тантанага келган машҳур хонанда, вальсга оид қўшиқ куйлай бошлади. Сарвар Самандарович ўрнидан қўзғалиб, Забаржад сари юра бошлади. Бироқ, у ҳали икки қадам ҳам ташламай, Исфандиёр ирғиб турди-да, Забаржадни белидан ушлаб, ўйинга судраб кетди. Сарвар Самандарович, ортга қайтишга ноқулай бўлиб, гўё сигарет чекиб келишга турган кишидай, ресторан ташқарисига чиқиб кетди. Унинг қўлида тилла занжир, тилла

занжирга осиелиқ, янги икки хонали уйнинг калити бор эди. Сарвар Самандарович, бу совғаларни Забаржаднинг бўйнига осиб қуймоқчи эди. Бироқ, ҳали мавриди келмаган экан, на илож.

Сарвар Самандарович Исфандиёрдан жаҳли чиқиб, анча вақт кучада тентираб юрди. Ташқари совуқ эди. Изғирин шамол иссиқ жойдан терлаб чиққан Сарвар Самандаровичнинг этини жунжиктирар, шамол аралаш ёмғир-қор, кўп фурсат ўтмай аъзойи баданини қақшатиб юборди.

Яна аввалгидек гўзал ва мафтункор бўлиб кетган Забаржад ял-ял ёнганча, ҳар бир столдаги ўтирганлар билан қадаҳ уриштиравериб, табрикларни қабул қилавериб ва уларнинг ҳар бири билан бир ҳўплам-бир ҳўпламдан ичавериб охири маст бўлиб қолди. Ўз столига келиб ўтираркан ширакайф ҳолатда яна қадаҳ кўтаришларини сўради.

— Келинглار, мана шу қадаҳни қисқа, аммо бетакрор ҳаёт учун кўтарамиз. Бир йил аввал ҳаммаси, худди мана шу ресторанда бошланган эди. Спектакль бир йил давом этди. Энди мен бу сахнани тарк этаман. Анави мени (у Шоҳруҳ ўтирган столга ишора қилди) театрға олиб келди. Мана бу ҳам, (у Моҳичеҳрани кўрсатди) ҳасаддан юзимга кислота суртди. Мана бу эса (у Гулбаданни кўрсатди) ўйнашларини қизганиб, мени спектаклдан олиб ташлади. Мана бу эса (у Сарвар Самандаровичнинг қиёфасини ҳавода чизиб кўрсатди) мени театрдан ҳайдади. Мана бу эса (у Исфандиёрни кўрсатди) отасидай юрак хасталигига йўлиқмаслик учун, мендан юз ўгирди. Лекин, мен ҳаммани кечираман. Чунки ҳаёт ўзи шундай. Келинглар, қисқа, аммо бетакрор мана шу ҳаёт учун кўтарамиз. Яшасин биз севган, аммо бизни севмаган ҳаёт! Сиз мени мағлуб бўлишимни истар эдингиз. Аммо мен ҳамиша ғолиб бўлдим. Бугун эса сизнинг оёқларингиз остига хор бўлиб йиқилишимни кўрасиз.

Алвидо!

Забаржад қўлидаги қадаҳни даст кўтарди. Бундан бир хавфни ва даҳшатни сезган Шоҳруҳ яшин тезлигида, столларни йиқитиб унга ташланди ва унинг қўлидаги заҳарли

маргумуш солинган қадахни четга суриб юборди. Қалаҳ ерга тушиб, чил-чил синди. Ҳамма, саросима ва ваҳшат ичида бақириб юборди. Шоҳруҳ Забаржадни кўчага судради. Баъзилар кетишга шайланди. Бу воқеадан беҳабарлар эса бамайлихотир еб-ичишар, тантана сеҳридан маст бўлиб, дунёни унутишганди. Шоҳруҳ эса, бир сўз айтмас, ташқарида ёмғир-қорга қарамай, ҳозиргина ўлим чангалидан сақлаб қолинган Забаржадни юз кўзларидан тинмай ўпар, уни бағрига босганича, ўкириб йиғларди.

Сарвар Самандарович ресторанга кираркан, ҳамма гуррос-гуррос ўйинга тушаётганини кўрди. Лекин ўйнаётганлар орасида Забаржад йўқ эди. Бундан хафсаласи пир бўлган Сарвар Самандарович, ўз ўрнига бориб ўтирмоқчи эди, Моҳичеҳра уни ўйинга тортиб қолди. Сарвар Самандаровичнинг ўйнагиси йўқ эди. Айниқса, Моҳичеҳра билан ўйнашни истамас, у билан ўйнаса, худди ўтган кунлар, у билан бўлиб ўтган воқеалар яна такрорланадигандай ўзини олиб қоча бошлади.

— Янги ёр топилганда, эскисидан тонмоқ керак денг.

— Ўтган ишга саловат. У кунларни унутиб юбор.

— Биз билан яна бир ўйнашсангиз, асакангиз кетмайди, Сарвар Самандарович. Ўйнашингизни бир кўриб қўйишсин. Қани туринг, мен ҳам ўйнашимни бир кўрсатай.

— Бўлди бас. Сени ўйнашинг кимга керак.

— Юрагингизни кўп сиқманг. Мен ҳали кўксимдан итарадиган даражада кераксиз бўлиб қолганим йўқ. Ишонмасангиз, юринг буёққа.

— Бўлди бас. Ҳозир мавриди эмас.

— Ҳозир айни мавриди. Биласизми, сиз кўзингизни тикиб ўтирган Забаржад ҳозир қаерда. Юринг кўрсатай. Сарвар Самандарович дик этиб турди-да, Моҳичеҳрага эргашди. Унинг юраги бирдан безовта бўлиб ура бошлади. Моҳичеҳра эса унинг қўлидан ушлаб, шиддат билан, ресторан ташқарисига юриб кетди. Сарвар Самандарович ҳали ўзини ўнглаб олмаган ҳам эдики, ресторан ташқарисида, бурчақда, қоронғулик қаърида бир-бирининг пинжига суқулиб олган икки қорани кўрди. Уларнинг бири Шоҳруҳ, бири Забаржад эди. Шоҳруҳ Забаржадни қаттиқ кучоқлаб олган, уни ютақиб ўпар, Забаржад ҳам унинг бағрига сингиб кетган-

ди. Моҳичеҳра Сарвар Самандаровични уларни олдиғача олиб бориш учун, қўлларида зўр бериб тортар, аммо Сарвар Самандарович бир қадам ҳам ташлолмай, жойида қотиб қолганди. Сўнгра, Моҳичеҳра. — Мана кўринг уларни — дея бақирди. Унинг бақириғини эшитиб, Забаржад ҳам, Шохруҳ ҳам ялт этиб қарашди.

— Мана кўринг, сиз севган, сиз жонингизни бермоқчи бўлган одамнинг қиёфасини. Забаржад кел, яқинроқ кел. Сен ҳам бу одамнинг кўзига тик қара. Тик қараганда, ростини гапир. Бу одамнинг юрагида ҳеч қачон ёнмаган муҳаббат, энди бир марта ёнган эди. Мана шу муҳаббатни сен хор қилдинг.

Сарвар Самандарович сирт бурилиб, оёқ остига қарамай қадам ташлаган эди, қоронғуликда чуқур ариқни кўрмай, юзтубан йиқилди. Ҳамма унга қараб энгашди.

Сарвар Самандарович бошига теккан қаттиқ зарбадан ҳушини йўқотди. Оғзи-бурнига тўлиб қолган ариқдаги сув, Бўзсувдаги чўкиб кетган ҳолатини ёдига солди. У ўшанда ҳам мана шундай, сувга чўккан ва ҳушини йўқотган эди. У пайтда, қирғоқ бўйида, дод солиб, ҳеч кимни ёрдамга чақирмаган, эрини чўкиб кетиши мумкинлигига ишонмаган хотини, ўғли билан турарди. Ҳозир эса, қирғоқда Забаржад ва Шохруҳ туришибди. Ҳозир Забаржад ҳам дод солмайди, бақирмайди. Сарвар Самандаровичнинг ўлиб кетиши мумкинлигига ишонмайди. Майли, ишонмаса ишонмас. Ҳақиқатан ҳам, ҳали ўлмайман. Худо хоҳласа ўлмайман. Мен ҳам яшашим керак. Мен ўлсам, менинг доғимда куйиб адо бўладиган онам учун ҳам ҳали яшашим керак. Мен учун, ҳали жонини беришга тайёр меҳридарё бир қиз борлиги учун ҳам ҳали яшашим керак. Нега бир умр меҳрга бунчалик зор ўтаяпман. Эй, Худо мени ҳам севадиган бир инсонни рўбарў қилсайдинг! Мен унга бутун жону жаҳонимни бермасмидим. Ўшанда нега мени қутқариб қолдинг. Бир умр ўзимнинг қалбимдаги ёнаётган дарёда азобланганларим етмасмиди? Ўзимнинг қалбимдаги дарёга неча бор чўкканларим етмасмиди. Мен сенга нима ёмонлик қилдим, Забаржад. Сен учун ҳамма яхшиликларни қилмоқчи эдим-ку. Ишон, сени соф ва беғубор муҳаббат билан энди-энди

сева бошлаган эдим. Агар қўлларимдан тутганингда, сен билан сен истаган муҳаббат диёрига бош олиб кетардим!

Эй, ҳаёт! Бир умр суйганимга яраша, сен ҳам мени бир бор суйганингда эди, бир бора шафқат қилганингда эди, эй мени бир умр ўзига бегона билган, мени доимо ўз меҳридан дариг тутган, ҳаёт! Лекин, билиб қўй, мен сендан бир умр умидвор яшайвераман, бир умр сендан имдод кутаман, бахт кутаман, муҳаббат кутаман, эй азиз ҳаёт!

Сарвар Самандарович, кимлардир унинг қўлтиғидан олиб, машинага миндираётганини ғира-шира илғади. Томоғига нимадир қаттиқ тиқилиб, нафас олишга қўймасди. Орадан анча вақт ўтиб, машинанинг қаттиқ-қаттиқ босилган сигналидан, бир оз ҳушига келиб, кўзини очди. Кўзи олдида, ўзининг баҳайбат темир дарвозаси намоён бўлди. Сўнгра, зулфларни шарақлатиб, хотини дарвоза табақаларини оча бошлади.

АГАР СЕНИ АЛДАСА, ҲАЁТ...

Ҳикоя

Жавҳарбек кўл бўйида ҳаёл суриб ўтирарди. Кўлга, ботаётган қуёшнинг қип-қизил шуъласи тушиб турарди. Гала-гала бўлиб учиб юрган чағалайлар бетиним қичқиривар, сув юзасига сакраб ўйнаётган балиқларни тутиб олишга ошиқишарди.

Ҳақкаларнинг, майналарнинг, бўзтўрғайларнинг, олашақшақларнинг, бойўғлиларнинг, қирғийларнинг, чумчуқларнинг, қирғовулларнинг, бепоён саҳрода учрайдиган яна юзлаб турдаги қушларнинг ётоқ олдидан бир-бирларини қўналғаларига ғамхўрлик билан чорлаб қилган навозишлари айниқса ҳозир Жавҳарбекнинг юрагини ўртаб юбораётганди. Ахир у яқингинада уйланди. Эскичасига айтганда, ҳали чилласи ҳам чиққани йўқ. Ойиси янги куёвсан, қоронғуда юрма деб неча қайта тайинлади. Лекин хизматчилик экан, нима қилсин, берилган бир ойлик таътил тугади. Хўжайини энди ишга чиқ деб қисталанг қилавергач, ишга

чикди. Вазифаси кўп ҳам оғир эмас. Балиқ етиштириладиган мана шу қўлда назоратчилик қилиш. Ўтган йил мактабни битириб ўқишга борганди, омад ундан юз ўгирди. Бу йил ҳам бориб удалолмади. Уйда ёлғиз ўғил эди. Отаси бор топганимни ҳаммасини бераман, одам изла, пул билан бўлса ҳам ўқишга қўяман деди. Лекин бунга Жавҳарбек кўнмади. «Порахўрлик жамиятни қурт каби емирувчи иллат» — деган ақидага амал қилди. Қурт биттага бўлса ҳам камайишини истади. Ана-мана ҳарбийга кетаман деб турган пайтда отаси уйлантирди-қўйди. Зора, келиним ўғил туғиб бир ўғлим иккита бўлса дея орзу қилди.

Офтоб қип-қизариб уфққа сингиб борарди. Жавҳарбекнинг хаёлига Лоларуҳ келди. Келаётиб унга эшикни маҳкам тамбалаб ўтир деганди, бунга жавобан Лоларуҳ: «Биров тақиллатиб келса-чи» — деган карашмали сўз қилди.

— Биров келса, мени йўқ деб айт, лекин эшикни очма — дея ёлғондан дағдаға қилди Жавҳарбек.

«Агар тиланчи бўлса-чи», дея навозишини қўймади Лоларуҳ.

— Садақани тешикдан бер-у, ўзингни кўрсатма — деди Жавҳар, Лоларуҳга бировнинг назари тушишидан ҳадиксираб.

— Тиланчининг кўзи кўр бўлса-чи, шунда ҳам эшикни очмайми, — деди илтижо билан Лоларуҳ.

— Уни кўзи кўр бўлса, сеники очиқ-ку, — деди Жавҳарбек кескин.

— Вой ўлай, қўрқманг, мени кўзим сиздан бошқа ҳеч кимни кўрмайди, — деди Лоларуҳ.

— Шундай бўлсин. Сен менинг кўз очиб кўрганимсан. Сўнгги нигоҳим ҳам сенга қараган бўлади, — деди Жавҳар. Бундай сўзни нега айтди, ўзи ҳам билмайди. Балки бахтдан, муҳаббат масрурлигидан айтгандир.

Негадир, уйдан оёғи тортмай чикди. У Лоларуҳдан ташвишланмаса ҳам бўларди. Чунки ота-онаси қўшни ҳовлида яшашар, ўртадаги деворнинг ярми олиб ташланган эди. Қолаверса, қайинсингиллари бирга ётар, Лоларуҳни ҳар томонлама қўриқлайдиган одамлар тайин эди. Бундан ҳавотирланмаса ҳам бўларди-ю, Жавҳарнинг ўзининг ишга боришга иштиёқи йўқ эди.

Кўл жуда катта эди. Уни мотоциклда айланиб чиқмаса, яёв юриб қўриқлаб бўлмасди.

Атрофни қоронғулик қоплаганди. У кўл бўйлаб мотоцикл ҳайдаб бораркан, кўл қирғоқларини ўраб олган қуюқ қамишзорнинг шовуллашига қулоқ тутар, шу билан бирга ўнқир-чўнқир йўлдан ҳам кўз узмасди.

Йўлда сувдан чиқиб ўралиб ётган илонлар бўлиши мумкин эди.

Кўл охирларига борганда, кимлардир гулхан ёқаётганига кўзи тушди ва мотоцикл рулини ўша томонга бурди.

Гулхан атрофида уч киши ва бир аёл куймаланишарди. Афтидан, уларнинг келганига анча вақт бўлган, дастурхонларида ароқдан бўшаган шишалар, консерва банкалари, ғажилган суяклар, олма пўчоқлари уюлиб ётар, оловини милтиратиб қозонга овқат осишганди. Кўл бўйида қармоқлари ҳам кўринар, кесилган балиқ бошлари, думлари, қанотлари, тозаланган тангачалари ўчоқдан узоққа итқитилмаганди.

— Э, ҳорманглар,— деди Жавҳар, уларга яқинлашаркан.

— Кел, ука,— деди улардан бири— Нима қилиб юрибсан.

— Ҳа, айланиб юрувдим. Мен шу кўлнинг назоратчисиман.

— Э, шунақами?! Кел, ука бир пиёла чойимиздан ич. Биз ҳам бегона эмасмиз. Шу атрофнинг одамларимиз. Мана бу Мирзоулуғ аканг, мана бу Уйғун. Камина Дарёдил. Бу опанг эса Гулрухсор янганг. Бир дам олайлик деб чиққандик. Иккита балиқ ушлаган билан, кўлнинг баракаси учиб кетмайди. Кел ўтир. Эллик-эллик олайлик.

— Раҳмат, ака. Бу ерда балиқ ушлаш тақиқланган. Мен эса, шу назоратчилигим учун маош оламан.

— Қанча маош оласан ука. Кел, ўшани мен сенга бераман,— деди Уйғун.

— Гап пулдмас. Хўжайин қаттиқ тайинлаган. Қани, бу ердан кетинглар — деди Жавҳарбек.

— Кўринишинг туппа-тузугу, аҳмоққа ўхшайсан — деди Дарёдил ва уни мотоциклидан судраб тушириб, дастурхон бошига етаклаб борди — ўтир бундай.

Жавҳар ўтирмасдан кетмоққа шайланди:

— Мен хизмат вазифамни бажаряпман. Сизларга жарима соламан деяётганим йўқ. Кетинглар, мен сизларни кўрган-ним йўқ, сизлар мени. — Жавҳар шу сўзларни гапираркан, ичидан қўрқув аралаш қалтироқ ўтди. У жанжал чиқишини сира истамасди. Қўлида, гувоҳномадан бошқа ҳеч нарсаси йўқ эди. Балиқ хўжалигида, назоратчиларга қурол бериш-масди. Билагига латта боғлаб олиш эса кулгули эди. Нима, милтиқ берганда, отишармиди? Бунинг Жавҳарбекка ҳеч кераги йўқ эди. Иккита балиқ учун жанжаллашиш одамгарчиликка тўғри келмасди. Лекин, бу ердан индамай ҳам кетолмасди:

— Агар, ҳозир кетмасанглар, милиция чақираман — деди ниҳоят.

— Ие. Бу қизиқ бола экан-ку — деди Мирзоулуг, унга яқинлашиб ва тўсатдан Жавҳарнинг қорнига тепди-да, ерга юмалатиб ташлади. — Бу боланинг ўлгиси келганми, дейман. Ҳозир бунинг қўл-оёғини боғлаб, сувга ташлаб юбораман: — Арқонни олиб кел.

— Гапга кўнмайдиган боланинг, жазоси ўлим — деди Уйғун. У тиззаси билан ерда юмаланиб ётган Жавҳарнинг бўйнидан босди-да, қўлини қайириб, қайиш билан маҳкам боғлаб ташлади:

— Ана энди, кўрамиз кимни бошлаб келаркансан.

Жавҳар калтак зарбидан қўрқиб, саросимага тушиб қолганди. Шу билан бирга йигитлик ҳамияти қўзиб, ўзини тутолмайдиган даражада жаҳли чиқа бошлади.

— Яхшиликча, қўйворинглар. Бўлмаса, ҳаммаларингни, биттама-битта ушлаб, қириб ташлайман. Ўликларингни балиққа ем қиламан. Қўйворинглар. — Унинг қўрқмаслигининг бир сабаби, қонун ўзи тарафда эканлигини англаб турарди.

— Қани, шўрвани тезроқ қайнатинглар. Бу итвачча, ғингшиб, иштаҳани ҳаром қилди. Тезроқ кетсак кета қолайлик.

Эрталабгача шундай ётса, ё оч бўриларга ем бўлади, ё дайди итлар талаб, гўштини бурда-бурда қилади.

— Қайси гўрдан кела қолди ўзи бу, туппа-тузук ўтирувдик-а, — деди Уйғун.

— Ажал бошлаб келганда— деди охир-оқибат аёл ҳам тилга кириб. У гоҳ Уйғуннинг пинжига кирар, гоҳ Мирзонулунинг сочларини силарди.

— Сенларни ажал бошлаб келган — деди Жавҳар ҳайқириб. У ўкираркан ўз овозидан ўзи чўчиб кетди. Хаёлига олмафуруш воқеаси келди: Бир олмафуруш, бозорда олма сотаётса, ажал фариштаси келиб, тайёргарлик кўришини сўрабди. Олмафуруш, ўғлига юзланибди-да, олма нархи беш юз сўм, агар бир сўм кам сотсанг, сендан розимасман — деб қаттиқ тайинлабди ва ажалга юзланиб: — Мана, мен тайёр бўлдим, энди жонимни олсанг, олавер — деган экан. Наҳотки, мен ҳам шу олмафурушга ўхшасам — дея ўйлай бошлади Жавҳар. Наҳотки, олма нархини, ўз умри, ҳаёти нархидан қимматроқ билган олмафуруш сингари иккита балиқни деб, ўз умримга ўзим зомин бўлсам. Иккита балиқ баҳосини ўз умрим баҳосидан баланд қўйсам ва шу иккита балиқни деб, нариги дунёга равона бўлишга рози бўлсам. Бу қандай аҳмоқлик? Яхшиси, туриб кечирим сўрасаммикан?! Бир оғиз, акалар кечиринглар, ёшлик қилибман десам, олам гулистон. Асакам кетадими? Иккита сассиқ балиқ ота-онамнинг бир томчи кўз ёшига арзийдими? Лола-руҳнинг нигорон йўл пойлаб, бир лаҳза кутиб ўтиришига арзийдими? Йўқ, мен шу ердан ойлик олиб, рўзғор тебратаяпман. Мен, давлат мулкани қўриқлаяпман. Индамай кетишим, даюслик бўлади. Виждонсизлик бўлади. Ҳеч қачон бундай қилмайман.

Жавҳарнинг ингроғини, маст-аласт давранинг қаҳқаҳаси босиб кетди:

— Менда ҳам, латифанинг бир янгиси бор, — деди Мирзоулуғ. — Бир номозхон, серибодат сўфи бор экан. Бир кун уйда ёлғиз ўтирса, эшик тақиллаб қолибди. Бориб қараса, кетворган жувон турганмиш. — «Ҳа, синглим Сизга ким керак», деса, — «Э, отахон йўлдан адашиб қолдим, бир кеча уйингизда тунашга жой беролмайсизми?» — дебди аёл. — Уйда, ҳеч ким йўқ эди-ку, аёлим ҳам, болаларим

ҳам меҳмонга кетишувди-ку, қандай бўларкин — дебди. — Ҳечқиси йўқ ота, сиз бошқа хонада, мен бошқа хонада тунайверамиз, илтимос, бир ғариб, мусофирга шафқат қилинг, яхшилигингизни Худо кўриб турибди, дебди. Ота-хон, ноилож эшикни очибди ва жувонни ичкари киритибди. Киритиб, яхшироқ разм солса, шундай бир офатижон турган эмишки, ҳанг-манг бўлиб қолибди. Лекин, сир бой бермабди. Аёлни яхшилаб меҳмон қилибди-да, қўшни хонага кириб кетибди. Кириб кетибди-ю, ҳеч уйқуси келмабди. Сўнгра туриб, эшик тирқишидан қараса, аёл оппоқ баданларини кўрсатиб, оламжаҳон бўлиб ётганмиш. Ота-хоннинг уйқуси тамом қочибди. Жойига қайтиб ётибди-ю, тўлғона бошлабди. Шу пайт қўшни хонадан аёлнинг ҳам сокингина инграгани, юракни қинидан чиқариб юбуровчи оҳ-воҳлари эшитила бошлабди. Отахон, қулоқларини маҳкам бекитибди-да, кўрпага ўраниб олибди.

Шу пайт майда қадамлар ташлаб, минг бир навозиш билан аёл у ётган хонага кириб келибди ва секин кўрпани тортди:

— Ака, у хонада бир ўзим ётишга кўрқиб кетяпман, пойгакка жой тўшаб ётсам, майлими? — дебди.

Отахон, аёлни тўлғоқ сочларини ўз юзига тушиб турганини кўрибди-ю, хушини йўқотибди ва уни қандай қилиб, ўз бағрига тортганини билмай қолибди. Бутун тун шу қўйи ҳузур-ҳаловатда ўтибди. Отахон тонгда туриб, бомдодга шошилибди. Бомдодни ўқиб, ёнига ўгирилиб қараса, бояги аёл шайтон қиёфасида ёнида кулиб турганмиш.

— Э ота, ўттиз йиллик тоат-ибодатингиз бир пул бўлди-ку, — деса, отахон ҳам ўзини йўқотмай: — Ҳа, ўттиз йилдан бери, сен шайтонни лаънатлардим, бир кун қўлимга тушсанг, қилар ишимни қиламан, деб юрардим, мана қўлимга тушдинг, қилар ишимни қилдим, ниятимга етдим, деган экан.

Гур-р қаҳқаҳа кўтарилди.

— Ҳой, итдан тарқаган шайтонлар, мени қўйиб юборинглар, — дея қичқирди Жавҳар. — ичган ароқларинг, бурниларингдан булоқ бўлиб чиқади, ҳали.

— Нима, сенинг пулингга ичаяпмизми, тирранча.

— Бунақаси илгари замонда бўларди, бу ўшаларнинг охирги вакили шекилли— деди Дарёдил.

— Келинглар буни, қайиққа соламизда, кўлга қўйиб юборамиз, қани боши оққан тарафга бир айланиб келсин, кўрайлик, — деди Уйғун.

— Яхшиси буни қўл-оёғини ечинглар-да, қўлига тўрт сўм, беш сўм пулини тутқазинглар, ўзи кетади, нима қиласизлар, бошни оғритиб— деди Мирзоулуғ.

— Ҳамма нарсанинг давоси пул, сал кўпроқ чиқариб беринг, ўзи мана бу ерда ўтирволиб бизга балиқ тутиб беради.

Гур-р кулгу кўтарилди.

— Тадбиркорсан-да, Мирзо... тадбиркорсан! — Иложини топсанг, кўлдаги балиқларга ҳам пул улашардинг, ўзлари битта-битта келиб, қармоққа илиниб туришарди.

— Э, ҳар битта балиқ билан савдолашиб, пачакилашиб ўтирадимми, яхшиси шу кўлнинг ўзини сотиб олади, қўяди, мана бунақа чўртан балиқлар кейин хизматини қилиб юраверади, кўп сакрамай,— деди Уйғун Жавҳар томонга масҳараомуз қараркан.

Шусиз ҳам, алам ва хўрликлар Жавҳарнинг жон-жонидан ўтиб ётарди. Ўзининг бундай забун ва танг ҳолатидан, у нафақат ҳозир, ҳатто Лоларуҳ билан бўлган чоғларида ҳам, ҳозиргидан ўн карра оғирроқ азобланарди. Лоларуҳнинг муҳаббати, фидойилиги, уни ҳақиқий шаҳзодага айлантирарди. Кечалари Лоларуҳ уни суюб эркалар, жону жаҳонини бағишлар, унинг олдида лолу ҳайрон эди. Унинг бундай маъсумлиги, шу қадар катта масъулият уйғотар эди-ки, Жавҳар унинг оёқларини кучоқлаб ёлворар, сени албатта бахтли қиламан, сени дунёда энг саодатли маликага айлантираман, бир умр қулинг бўламан, бир умр сен учун яшайман, энг қудратли, энг кучли одамга айланиб, истаган орзуингни амалга ошираман. Сенинг севгингга, сенинг муҳаббатингга, сенинг суюб-эркалашингга лойиқ тенгсиз шаҳзода бўламан ва бир куни менга қилган бу меҳрибончилигингга лойиқ одам бўламан ва буларнинг барини ўн ҳисса ортиғи билан бажараман, менга ишон — дея ёлворар, кўзидан дув-дув ёш оқарди. Лоларуҳ, эса ундан ҳеч нарса талаб қилмас, ҳеч нарса сўрамас, мана шу оловли

оташин тунларнинг ўзиёқ, дунёнинг энг олий шахзодалари, маликалари ҳам орзу қиладиган тунлар эканини хаёлига ҳам келтирмасди.

Лекин, бундай тунларда Жавҳар ўзининг ожизлигини, омадсизлигини, оддий назоратчилигини, ўқишга ҳам киролмаган ношудлигини яққол англаб қолар, оғринар, тўлғонар, улкан жасоратларга шайланарди. Ҳозир ҳам қўлоғи боғлиқ ётар экан, юрак-юраги зирқираб, овози бори-ча ҳайқирди:

— Эй, нафси бузуқ аждарҳолар, қўйиб юборинглар мени. Сенлар, ҳамманг тирноғимга ҳам арзимаёсанлар!

— Ия, ҳали ҳам тирикми— деган овоз келди даврадан ва тўртовлоннинг бири унинг ёнига кела бошлади. — Ия, ҳали биз ичиб, сен қуруқ қолдингми. болакай, қани оғзингни оч-чи! — Уйғун, қўлидаги ароқ бутилкасидан унинг оғзига ароқ қуя бошлади. — Эртага хўжайинингга, биз билан тўйиб ичиб тўполон кўтарди, деймиз, тамом вассалом. Ичиб олганингдан кейин, биздан ортиқ жойинг қолмайди. Қани, қани оғзингни оч-чи!

Уйғун Жавҳарнинг оғзига шақирлатиб ароқ қуя бошлади. Аччиқ ичимлик, йигитнинг юзи аралаш тўкилиб, оғзига қуйила бошлади, кейин томоғини ачитиб, ичига кетди. Жавҳар умрида ароқ ичмаганди. Бадбўй ҳиддан, нафаси бўғилди ва жон ҳолатда, ётган жойида икки оёқлаб Уйғунни тепди. Уйғун ағдарилиб тушди. Сўнгра туриб, ерда ётган бутилкани олди-да, жон-жаҳди билан Жавҳарнинг бошига урди.

Жавҳар оғриқ азобидан бир ингради-да, сўнгра юзига иссиқ суюқлик оқиб тушганини, сўнгра миясига қон қуюлганини сезиб ётди, сўнгра бутунлай ҳушини йўқотди.

Унинг жасадини келтиришганда каттакон ҳовли бир зумда йиғи-сиғи, дод-войга тўлди.

Жавҳарбек ёлғиз фарзанд, ота-онасининг ёлғиз умиди, шу хонадон чироғи эди. Унинг опаси турмуш қуриб кетган, у ҳам, синглиси ҳам Жавҳарбекка онадай меҳрибон эди.

Лоларуҳ ҳам жасадни кўриб шашқатор ёшларини оқиза-верди. Бир зумда бутун дунё зим-зиё қоронғуликка айлан-ди. Ҳали чилласи чиқмаган келинчакни қоп-қора либосда кўриш, нафақат қариндош-уруғни, етти ёт бегоналарнинг ҳам юрагини эзиб юборди. Аза очилган хонадонда Лоларуҳ мурдадек тентир экан, нима қилаётганини билмас, товуш чиқариб йиғлай деса, овози оғирлик қилар, ичда йиғлай деса, ўксик нолалар ичига сиғмай, ўртаб юборар, ўзини тутолмай додлашга, инграшга мажбур бўларди: «Сиз билан никоҳдан ўтган кунимиз Парвардигоримнинг улуғ китоби Лавҳул-Маҳфузда наҳотки қисматимиз абадулабад бирга бўлади, дея ёзилмаган бўлса?! Наҳотки бизнинг қисмати-миз бахтли тақдирлар қаторида ёзилмаган бўлса?! Наҳотки, Парвардигорим бизни суюб қовуштирмаган бўлса? Наҳот-ки, бизнинг тўйимиз бўлаётган муборак оқшомда, арши аълода фаришталар ҳам базму жамшид қуришиб, Қуръон ўқилиб, дуолар айтилган, олий тилаклар билдирилган тўйи-миз кечаси, наҳотки менинг бахтли ҳаётим бу қадар қисқа, бу қадар мухтасар эканлиги аён эди. Нега?! Нега фароғатга, саодатга тўла дамларимиз бу қадар тез барҳам топди. Бу нима жазо?! Бу нима кўргулик?! Ахир, бахтдан, муҳаббат-дан энтикиб, шукроналар айтиб яшаган менмасмидим? Ахир, фарзандлар кўрамиз, ували-жували бўламиз дея аҳду паймон қилган бизмасмидик? Бизнинг зиёнимиз кимга тегди. Мен энди нима қиламан? Мен энди қандай яшайман. Мен энди масъуд дамларимни, сиз билан кечирган ҳузур-ҳало-ватимни қайдан топаман. Мен, ҳаёт остонасига қадам таш-лаётиб, нега юзтубан йиқилдим. Нега? Эҳ, Художон, вужудимда шу одамдан зурриёд бормикин? Мен уни дунёга келтирардим, мен уни парваришлардим, ўстирардим, бу-тун умримни шу дилбандимга бағишлаб ўтказардим. Шу одамга меҳрим, муҳаббатим, садоқатим ҳаққи жавоб бер, Эй Худо, менга унинг зурриёдини ато қил. Унинг чи-роғини ёқиб яшай, унинг ёди билан яшай, у билан кечир-ган қисқа, лекин бир умрга арзийдиган фароғат ҳаққи мен уни севаман, бир умр шу уйнинг чўриси бўлиб яшайман. Эҳ Худо, нолаларим етиб борармикан, оҳу зорларимга қулоқ тутармикансан?!

Лоларух, қайнонаси истиқболи сари юрар экан, ўзини унинг оёқлари остига ташлади. Қайнонасининг ҳам сочлари бир кечада оппоқ бўлиб, оқариб кетганди.

Тез кунда суд жараёни бошланди. Судда бор-йўғи бир киши — Гулрухсор қатнашди. Судда кўз кўриб, қулоқ эшитмаган, кўз кўрса кўр бўладиган, қулоқ эшитса, қуюшқонидан чиқарадиган гап-сўзлар бўлаётганди.

Судда, Гулрухсор асосий жабрланувчи сифатида кўрсатма берарди:

Кечки пайт, Жавҳар мени балиқ овига таклиф қилди. Тўйи бўлишидан олдин, у мендан минг доллар қарз олганди. Шунинг учун, мендан миннатдорлигини, ўзи балиқ хўжалигида ишлашини, бир дам олиб келишимизни, қилган яхшиликларимни ҳеч қачон унутмаслигини, бир пас ўтириб, балиқ овлаб, дам олиб қайтишимизни илтимос қилиб туриб олди. Йўқ, деёлмадим. Бориб ўтирдик. Зиёфатга кўп нарса олиб борган экан, озроқ ичдик. Мен, бўйимда ҳомилам борлигини, ичолмаслигимни айтсам ҳам, зўрлаб туриб олди. Кейин, озгина-озгина ичдик. Кун ботаётган пайт эди. Энди уйга қайталик десам, ҳеч кўнмади. Ва аксига олиб, аста-секинлик билан тегажаклик қила бошлади. Ёш бола эмасми, қони қайноқ, йўқ дейишимга қарамай, қўлимни қайириб, боғлаб ташлашга уринди. «Дод» деб бақирдим. Бироқ ҳеч ким эшитмади. Овлоқ, қоронғу жой эди. Унинг хатти-ҳаракатларидан кўрқиб қолдим. Мен ўзимга яраша покиза инсонман. Ҳали шу пайтгача бировни ўзимга теккиздирмаганман. Биров қўлимни ҳам ушламаган. У қўлимни ушлаганда ҳам сесканиб кетдим. Мен бундай ҳақоратни кўтаролмасдим. Кучим борича унга қаршилиқ қила бошладим. Аммо у ёш эди, гапга қулоқ солмасди! Унинг хатти-ҳаракатидан унинг нафақат нияти бузуқлигини, у мени ўлдирмоқчи ҳам эканлигини, берган қарзимни ҳеч жойда расмийлаштирмаганим учун, мени гумдон қилиб, қарзидан қутулиб ҳам қолмоқчилигини тушуниб қолдим. Ва унга берган қарзимдан воз кечишимни, ҳали унақа пуллардан анча юқори туришимни, мен ҳаётимни жуда ҳам қиммат баҳолашимни айтдим.

У — «йўқ, сени ўлдирмасам тинчимайман» — деб туриб олди ва зўрлаш учун, бутун қўйлак, лозимларимни йиртиб ташлади. Мен, жон талфозда қочишга уриндим.

У менинг қўл-оёғимни боғлаб ташламоқчи бўлганда, ўзимни қутқариш, ўлимдан қутулиш учун, беҳосдан, ўзим билмай, секингина унинг бошига, унинг ўзи ичиб олган бутилка билан урдим. Кутилмаганда шиша унинг бошига қаттиқроқ тегиб, у ўлиб қолди. Мен, нима қилишимни билмай қўрқиб қолдим. Ахир, ор-номусни ҳатто ўз ўлимимдан ҳам баланд қўядиган одамман. Мен ўзим ўлиб кетишим мумкин эди, лекин мен номусим топталиб, одамларга гап-сўз бўлиб, ўлиб кетишни истамадим. Агар у, мени шунчаки, номусимга, шаънимга тегмай ўлдирмоқчи бўлганда ҳам, майли эди, мен уни ўлдиргунча ўзим ўлиб кетсам, мақтула номини олгунча, жабрдийда бўлиб ўлиб кетсам майлийди. Майлийди, мана бу ерда жавоб бериб ўтиргандан, кимнидир қотили номини олгандан, ўзим ўлиб кетсам майлийди. Лекин нима қилай, ўз шаънимни асрадим, бағримдаги, юрагим остидаги норасидани асрадим. Ўзим ўлиб кетсам ҳам, ҳали ёруғ дунёга келиб, кўз очиб кўрмаган бегуноҳ боламни асрадим. Уни дунёга келиб туғилишини истадим, айтинглар мен нима қилишим керак эди. Айтинглар, мен қорнимдаги бола билан ўлиб кетишим керакмиди? Мен, танг аҳволда қолдим. Менинг бор-йўқ гуноҳим, ўзимни асрамоқчи бўлганим, қочиб қутулмоқчи бўлганим, шу болага ғамхўрлигим, меҳрим, онаизорлигим туфайлидир. Ахир сизлар ҳам ўзбексизлар, тушунинглар ахир?!

Гулрухсор йиғлаб сўзини тугатди. Шунда, Лоларуҳ отилиб туриб, сўз сўради. Суд, унга сўз бермоқчи эмас эди, лекин у ўрнидан турди-да, минбарга чиқиб, илтижо билан гапира бошлади:

— Бу ҳаммаси ёлғон. Тухмат. Қип-қизил бўҳтон. Мен, Жавҳарбек акамни яхши биламан. У киши ҳеч қачон беш вақт намозни канда қилмаган. Ҳеч кимдан ҳеч қачон қарз олмаган. У киши ҳеч қачон ароқ ичмаган. Ҳеч қачон бошқа аёлларга илакишмаган. Мен буни жуда яхши биламан. У киши аёлларга қўл кўтарадиган, бировни ўлдириш тугул, кўнглига озор берадиган одам эмас эди. Мен, Гулрухсор опани, қўлига Қуръонни олиб қасам ичишини

талаб қиламан. Мен, ҳатто бу одамни қасам ичганда ҳам, барибир биронта гапига ишонмайман. Мен, Жавҳар акамга ишонаман. Унинг бегуноҳлигига, унинг ёмон одамлар қўлига тушиб қолганига, унинг давлат мулкини ҳимоя қилаётиб, қасддан ўлдирилганига ва бу аёл, уни ўлдираётганида ёлғиз бўлмаганига ишонаман.

Айтсин, кимлар эди унинг шериклари?! Айтсин, аввал қўлига Оллоҳнинг муқаддас каломи бўлмиш Қуръонни олиб, қасам ичиб айтсин.

— Ўтиринг жойингизга, Лоларуҳ Шарофова, ўтиринг, ҳали сизга ҳеч ким сўз бергани йўқ. Қолаверса, Оллоҳнинг каломини айтиб, бу ерда ҳаммани қўрқитаман деб, овора бўлманг. Бу ер масжид эмас, бу ер давлат идораси.

Қани, Гулрухсор Бобосоқиева, айтинг-чи, сиз, қўл бўйига бир ўзингиз борганмидингиз ёки шерикларингиз ҳам бормиди. Ахир, у ерда бир мотоциклнинг ва яна бир енгил машинанинг излари бўлган?

— Мен у ерга, Жавҳарнинг мотоциклига мингашиб бордим. Машъум воқеа содир бўлгач, мен ёлғиз қўрқиб қолдим ва шаҳарга қайтиб келиб, танишларим, Уйғун ака, Мирзоулуғ ака, Дарёдил акаларга бўлган воқеани гапириб бердим. Улардан нажот сўрадим. Жавҳаржон ҳали ўлмаган бўлса, машиналарида шифохонага келтириб, «Тез ёрдам»га олиб келишларини ўтиниб сўрадим. Улар ҳам, бир оғиз гапимга йўқ демай, уйқуларини бузиб, тезроқ ёрдам берайлик деб, етиб келишди. Бироқ, биз етиб келганимизда, умри қисқа экан, ўлиб қопти, бечора. Кейин, биз ҳаммамиз биргалашиб, марҳумни уйига олиб бордик. Хабарингиз бўлса керак, меласага ҳам, мен ўзим биринчи бўлиб, бориб мурожаат қилдим. Менинг бу ташаббусим инobatга олинади ва юким енгиллашади деб умид қиламан, ўртоқ судья.

— Ўрнингизга, ўтиринг жабрланувчи Бобосоқиева. Бугун суд, ўз ишини якунлайди. Суд қарори сизларга маълум қилинади. Суд залини бўшатишларингизни илтимос қиламиз.

Яқингинада тўй бўлиб, базму жамшид қурилган, тўйдан сўнг ҳам, унинг файзи, таровати ҳукм сурган хонадон энди

мотам азобини тортаётганди. Уйлар хувиллаб ётар, Лоларуҳ худди шарпадай кириб-чиқар, кўнгил сўрашга келганларнинг ўқиган тиловатларигина баланд овозда янграр, қолган сўзлар пичирлаб гаплашиларди. Лоларуҳ, Жавҳар билан ҳар кун ҳаёлан гаплашар, ҳар кун унинг руҳи ёнидан жилмас, бирга юриб, бирга ўтирарди.

«Мени нега ташлаб кетдингиз, Жавҳар ака!

— Мен кетганим йўқ. Мен сен билан биргаман.

— Нима бўлди ўзи? Айтиб беринг.

— Кўй, юрагингни сиқма. Адолатсизлик сену менгача ҳам давом этган, биздан кейин ҳам бўлади. Бир ривоятни айтиб берайми?! Эшит. Бир ўғри қозининг олдига келиб, очликдан ўлмай қолиш учун, қўшнининг товугини ўғирлаб еганини, энди бу гуноҳини ювиш учун, нима қилиши кераклигини сўрабди. Қози оғир бош чайқаб:

— Бу жуда оғир гуноҳ— дебди.— Бундан қутулиш қийин. Зеро, биргина йўли бор. Ўлкан харсанг тош устига чиқасан-да, бошингдан сув қуйиб, ювинаверасан, то остингдаги харсанг, сен ювинган сувдан емирилиб, тугагунча дебди.

Ўғри, ўйлаб қараса, бу ишни сира амалга ошириб бўлмайдиган. Кейин, бир ҳамён тиллани қозига тутибди-да, тақсир, мушкулумни бир оз енгиллатишнинг иложи борми?— дебди. Қози, ҳамёни ўсмоқчилаб кўрибди-да, ҳа майли, оёғинг остига кичкина кесакни олда, ювиниб кўр, кесак эриб, лойқаланиб адо бўлгач, шу билан гуноҳдан ҳам фориғ бўласан, — деган экан.

Бугунги кунимизнинг қозилари ҳам шундай. Улар, судьяга жуда кўп пул олиб бориб беришди. Гулрухсор ҳомиладор бўлганлиги учун уни қамашмаслигини олдиндан билиб, ҳамма ишни у орқали битқазилди.

То у, фарзанд кўриб, қамаш муддати келганда эса, умумий афъа тиркаб қўйишади. Майли, сен улар билан ёқалашиб, судлашиб юрма. Барибир ҳеч нарсага эришолмайсан. Фойдаси йўқ. Мана, мен иккита балиқ учун, миллион-миллион балиқларнинг иккитасини қизғониб, ўз умримни, ҳаётимни бой бердим. Улар билан курашаман десанг, сени ҳам бир балога гирифтор этишади. Яхшиси, Худодан паноҳ сўра. Ёмондан асрасин, яхшиларга йўлиқ-

тирсин. Ибодатдан қолма! Исо алайҳиссаломдан бир ривоят бор: «Бойликдан ҳазар қил. Зеро, у ҳаром йўл билан келади — деди Исо алайҳиссалом.

— Агар, ҳалол йўл билан келса-чи — деди ҳаворийлар. Ҳалол йўл билан келса, барибир ҳаромга ишлатилади — деди Исо. Агар, ҳалолдан топиб, ҳалолга ишлатилса-чи — деди ҳаворийлар. Бойлик, барибир ҳаром — деди Исо. Сен ўша, ҳалолдан олиб ҳалолга ишлатаётганингда, ибодатдан қолган бўласан — деди».

Мен, бу ривоятни сенга айтаётганимнинг сабаби, сен ёвузлар билан, маккорлар билан олишиб, енгиб чиқаман деб, ҳеч қачон ўйлама. Уларни ҳеч қачон енголмайсан. Токи, уларнинг қалбида иймон нури порламас экан, токи Оллоҳ таолонинг ўзи уларни тўғри йўлга бошлаб, юракларида адолат тарозисини ўрнатмас экан, сен ҳеч қачон адолат ўрнатолмайсан. Нафақат сен, балки бирор қонун ҳам, фармон ҳам, уларнинг бадкор, наҳс босган қалбларини тозалай олмайди. Худонинг каломи аралашмаган ҳар қандай қомус, ҳар қандай ахлоқ мажмуаси одамзотнинг ёвуз ва бадкор хулқи олдида ожиз. Сен, Худо билан бўлсанг, ҳеч нарсадан қўрқма. Ўзингни ёлғиз сезма. Сен қудратлисан. Сен буюксан. Мен ҳам ҳамиша сенинг ёнингдаман. Сенинг жонингдаман. Сенинг қонингдаман. Мен, яқинда сенинг юрагинг остида, мурғак жон бўлиб, ўғлим қиёфасида, фарзандинг қиёфасида дунёга келаман ва сенинг умидларингни, сенинг муҳаббатингнинг тимсоли бўлиб, туғиламан. Мен бир куни, Фиръавни тахтдан қулатган, Мусо алайҳиссалом сингари дунёга келиб, мени ўлдирган, ёвузлик тахтида ҳукм сураётган барча Фиръавнчаларни Яратган Оллоҳ таоло ёрдамида ер билан яксон қиламан. Зеро, ҳақ йўлида юрган ҳар бир кимса, Муҳаммад алайҳиссаломнинг уммати Исо алайҳиссаломнинг, Мусо алайҳиссаломнинг издошларидир. Балки, фарзандимиз ҳеч кимдан ўч олмас. Лекин унинг туғилишининг ўзиёқ, қаро зулмат қўйнида қолган хонадонимиздаги ёруғ чироқдир. Бизнинг енгилмаганимизнинг нишонасидир. Зеро, Оллоҳ ер юзида ўрнатган салтанат ҳеч қачон барҳам топмагай! Зеро, Оллоҳ бор жойда инсоннинг инсонга муҳаббати, муруввати, дўстлиги, буюклиги бор. Зеро, Худосиз жамият разолатга юз тутгай. Ҳеч қачон ибодатдан қолма! Мен сенинг ибодатингдаман. Мен сенинг муҳаббатингдаман! Мен сенинг яхшилик йўлидаги ҳар бир қадмингдаман!»

Лоларуҳ, душманлардан ўч олиш фикридан қайтар экан, ўзини бирдан енгил ҳис қилди, зилдай юкдан халос бўлганини сизди. Юзида табассум уйғонди. Вужудини пайпаслаб кўрар экан, танасидаги ўзгаришлар бекор эмаслигини англаб, қайнонасининг истиқболи сари шошила бошлади.

Ўша кундан буён кўрпа-ёстиқ қилиб ётиб қолган қайнонаси, келинини хушҳол кўриб, жойидан силжиди. Лоларуҳ, қайнонасининг муздай қўлидан ўпди.

— Ойижон, хушхабар келтирдим. Энди менинг, бу хонадондан кетмасликка асосим бор. Бўйимда борлиги аён бўлди, ойижон!

Неча кундан бери қимирламай ётган она ўрнидан турди.

— Ўғлим сени қанчалар яхши кўришини билардим... Кел, қизим дуо қилай.

БАҲОРНИНГ ЭНГ СЎНГГИ ДОЛАСИ

Теленовелла

Мана... сенга бағишланган ҳамма шеърларимни бирмабир ўтга ташлаяпман. Сен билан кечган хотиралар, сени севиб, ардоқлаб, соғиниб, юрак-юрагимни зирқиратган туйғуларим битилган ва эндиликда бирмунча сарғайиб кетган кундалик хотираларимни ҳам ёқиб юборяпман.

Мен уларни сен билан танишган 9—10 синф пайтларимда ёзгандим. Биринчи шеърим ҳам, фақат сенга аталган. Ёдингдами, бу шеърларни ўқиб, тилимда айтолмаган гапларни айтардим ва сендан севгимга жавобан, «ҳа, мен ҳам сизни яхши кўраман», — деган сўзни кутардим. Сен эса худди ҳеч нарса билмагандай, пинагингни бузмасдан: — «Сиздан яхши шоир чиқади» — деяр эдинг.

Кўчаларинг бошида шовуллаб турган баланд теракзор бўлар, кечалари ойнинг оппоқ ёғдуси ариқларда жилвалалар, дарахт баргларида, майсаларда, умуман чор атрофда кумушдай товланарди. Мен, деярли ҳар кеч, кўчанг бошидаги темир йўл рельсига ўтириб, деразангни пойлардим. Гоҳо-

гоҳо имкон топганингда, бир неча сониягагина ёнимга чиқардинг. Имкон тополмаганингда, чироқни алламаҳалгача ёқиб қуярдинг. Ана шу ой, ана шу теракзор, ана шу осмон тўла юлдузлар мен ширин энтикиш билан эслайдиган мангу осмон бўлиб қолди.

Ёдингдами, мен ўнинчи синфни битираётган йилим қирга, лола тергани чиқдик. Май ойи охирлагани учун, иккаламиз ҳарчанд

изласак-да, бирортаям лола тополмадик. Лолақизғалдоқлар қип-қизил гиламдай ёйилиб кетган, лекин лола топилмас, иккимиз ҳансираб у ёқдан-бу ёққа чопганимиз-чопган эди. Табиатнинг раҳми келдими, кун ботай-ботай деганда, бир донагина лола топдик. У каттагина, танаси йуғон, барглари қалин эди. Биз болалардан анча узоқлашиб кетган, уларни кўзимиз зўрға илғар, биз юрган қирда эса ҳеч ким йўқ эди.

Ҳолдан тойиб, ерга чўкар эканмиз, беҳосдан бир-биримизга суяниб қолдик. Мен ўшандагина биринчи бор баҳор гулларининг муаттар бўйлари келиб турган юзингни энгашиб, ёқутдай қип-қизил ва куйдирувчи лабларингдан бўса олдим. Юрагим қинига сиғмас, бу бўса таъмидан бутунлай сармаст ва саодатли эдим. Қилигимдан ранжиб югуриб кетдинг. Жоним ҳалқумимга келиб, ортингдан чопдим. Етиб олиб, кўзларингга узоқ термулган кўйи пичирладим:

— Биз бирга бўламиз, умримнинг охиригача фақат сени дейман, фақат сени...

— Сиз менинг бутун ҳаётимсиз, — деган эдинг.

— Биз фақат бир-биримизни севамиз, — дея ҳайқирдик кенг адирларда.

Ўша куни кеч қайтарканмиз, автобусдаги барча қизлар биргина сенинг қўлингда қип-қизил, чўғдай лолани кўриб, қанчалик ҳавас қилган эди.

Ёз келди... Мен мактабни тугатиб, Тошкентга ўқишга кетдим. Эҳтимолки, сен туфайли, сенга муҳаббатим туфайли, имтиҳонлардан ўтгандирман? Фақат сен туфайли болалигим тугаб, ўзимни улғайган, катта бўлиб қолгандай ҳис этардим. Кап-катта дарахтни ёз чилласида бошқа жойга кўчириб эксалар, илдиз олиб, униб кетиши қанчалар қийин бўлганидек, мен ҳам ўша ёз сенсиз маъвосидан айрилган илдиздек, қанчалар қийналганман.

Соғинч ва изтироблар ичида бир йил ўтиб кетди. Бу вақт ичида бир неча бор кўришдик, сановига етолмайман. Биз учун бу учрашувлар, бахту фароғатга лиммо-лим кунлар эди.

Кейинги йили мактабни битириб, ўқишга келдинг. Рост, қандай келганинг, қанчалик излаганингни билмайман. Аммо мени жуда-жуда ахтарганингга ҳеч қандай шубҳам йўқ. Кейин, эшитишимча, сен менинг энг яқин синфдошим, сирдош, сен ва менинг орамиздаги ҳамма гапдан бохабар, хатларимизни ташиб юрган дўстим Илҳом билан келибсан. Ўша кунлари мен ёзги амалиётда бўлганим учун ишдан кейин, талабалар ётоқхонасига келиб қоларсан, дея жуда кўп кутдим. Афсус... Кейин... кейин эшитдимки, Илҳом сен учун ижарага бир уй олган. Бир куни сени алдаб... ва... бизнинг йўлларимизни мутлақо ўзгартириб юборган фожиали воқеа юз берган. Иффатинг топталган...

Сени ахтариб, қишлоққа борганимда, бу гап аллақачон ҳамма ёққа тарқалган эди. Қишлоқда бир дақиқа туролмай, Тошкентга қайтдим. Фақат орадан бир қанча вақт ўтиб, азобларга чидолмай, яна қишлоққа бордим. Мени умрининг охиригача севишингга ишонардим. Лекин сен билан кўришишга юрагим бетламасди. Энди... сенинг жисминг Илҳомники.

Ярим тунда, Илҳомларнинг дарвозасидан ошиб тушдим. Кўлимда пичоқ, кўзларим қонга тўлган. Ҳазаб ва

нафрат шу қадар телба қилиб қўярканки, ҳеч нимани идрок қилолмас, ўзимни тўхтатолмай ҳансирардим. Ёз эди, одамлар ташқарида ётишарди. Қоронғуда фарқлолмай, биринчи тўшақда ётган одамнинг кўрпасини кўтардим. Илҳомнинг акаси экан. Важоҳатимни кўриб, сапчиб ўрнидан турди. Бўйнига пичоқ тираб бақирдим:

— Илҳом қани?

Мени таниб, суйкалиб турган ит ҳам вовуллай бошлади. Илҳомнинг онаси, отаси айюҳаннос солиб, қўлимга ёпишди. Мен эса ўша нобакор дўстимни сўраб додлардим. Илҳом ҳам шу орада ётган экан, урушиш учун ҳезланиб кела бошлади. Ханжардай ўткир, пўлат пичоқни даст кўтариб, унга ташландим. Ўшанда ё тисарилиб қолди, ё омад кулиб боқди, пичоқ шувиллаб ёнбошидан ўтиб кетди. Қўлимни орқага қайириб, пичоқни тортиб олдилар. Бақир-чақир аллама ҳалгача давом этди...

Кейин... ўрталарингиздаги воқеадан ҳамияти қўзиган ака-укаларинг, қариндошларинг, Илҳомни ё ўлдириб кетамиз, ё қаматамиз, деб жанжаллашавергач, оқсоқоллар икки ённи унаштириб, тўйларингни ўтказишди.

Шу-шу, бошқа кўришмадик. Қишлоққа жуда кам борадиган бўлдим. Бир борганимда, ажрашганингни, кейинги борганимда ярашганингни эшитиб юрдим. Ниҳоят, фарзандли бўлганингни ҳам билдим. Илҳом менга битган бир даста хатларингни топиб олиб, роса ургани ҳам қулогимга чалинди...

Ўқишим битгач, қишлоққа қайтиб бормадим. Дарду ҳасрат оловида ёнишга тоқатим, сабру бардошим қандай етсин?

Ниҳоят, тақдир тақозоси билан, ёшим ўттизга яқинлашганда, ҳамкасб бир қизни ёқтириб қолдим. Ишимиз бир бўлганлиги учун у билан фикру ўйларимиз, дунёқарашимиз мос келарди. Гапимиз қовушар, билган-билмаганларимиз билан бир-биримизни тўлдирардик.

Кейин эътибор берсам, у сенга ўхшаган экан. Юз-қиёфанг, хатти-ҳаракатларинг, гапириш-кулишларинг ҳаммаси мужассам. Мен сендан кейин ҳеч ким билан ҳатто, гаплашиб ҳам ўтирмаган одам, Дилдорани беихтиёр яхши кўриб қолдим. Кўчаси бошидаги шовуллаган теракзор ой

ёругида сен билан кечирган соф ва беғубор даврларимизни эслатар, жимирлаган ой ёғдуси, кап-катта юлдузлар Дилдорага муҳаббатимни янада ошириб юборганди.

У билан фақат ана шу теракзор бўйида учрашардим. Бир куни узоқ қолиб кетдим. Дилдора кучоғимда йўқ бўлиб кетгандай эди. Мен ҳамма нарсани унутиб юборгандай, бахтиёр ва масъуд дамларни кечираётгандим. Севганингдан кейин ҳеч қандай гапни яширмас экансан. Чор-атрофни кумушранг қиёфага киргизган ойга боқиб, Дилдорага сен ҳақингда, кўчаларинг бошидаги теракзор ва ўсмирликнинг бедор тунлари ҳақида гапириб бердим. Ҳаммасини кулиб эшитди. Мен даҳшатли хатога йўл қўйганимни, аёл киши учун бундан каттароқ ҳақорат бўлмаслигини кейин, орадан анча кунлар ўтгач, англадим.

Дилдора аста-секинлик билан мен сезмайдиган даражада мендан ўзини торта бошлади. Буни лола теришга таклиф қилганимдан сўнг, қалтироқ ва аянчли овозда, «мен бировнинг сояси бўлишни истамайман» дея шартта бурилиб кетганидан ва учрашувларни бутунлай тўхтатиб қўйганидан сўнггина англадим. Ўзим билмаган ҳолда, сен билан лола сайлига чиқиб, аҳду паймон қилганимиздек, Дилдора билан ҳам, мен учун ардоқли бўлиб қолган хотиралар диёрига қайтамиз, деб хаёл қилибман. Сенинг ўрнингда Дилдора билан мангуга аҳдлашиб, бирга бўлишни ният қилган эканман. Мен унга сен ҳақингда гапириб бермаганимда, балки шундай бўлмасмиди. Энди бошимдан ўтказаятган азобларни, ит ўз бошидан кечирса, тил тортмай ўлади. Мен Дилдорани энди-энди сева бошлагандим. У мен билан бошқа учрашмади. Ёдингдами, ўшанда гиламдай ястаниб ётган қип-қизил қизғалдоқлар тўшалган баланд қирда, «биз умримизнинг охиригача фақат бир-биримизни севамиз», дея ҳайқирганимиз? Биламан, сен ҳозир ҳам мени севасан. Мен ҳам. Лекин...

Мана, ҳамма шеърларимни, хотира дафтарларимни бирма-бир оловга ташлаяпман. Мен фақат сенга атаб шеърлар ёзгандим. Хотира дафтаримнинг бошидан адоғигача фақат сенсан. Булар ёниб бўлгач, менда ҳеч нарс қолмайди. Ёлғизлик нақадар даҳшат! Гоҳида менга сен ҳам

ёлғиздай туюласан ва имо қилган заҳотим ёнимга келади-
гандайсан. Лекин ҳеч қачон имо қилмайман. Менга битган,
лекин жўнатмаган мактубларингнинг ҳаммасини ёқиб юбор.
Мен ҳақимда ҳеч кимга, ҳеч қачон гапирма. Мен ҳам сен
ҳақингда гапирмайман.

Ўттиздан ошдим. Энди истасам-истамасам, ҳеч кимни
сени севганчалик севолмайман. Кимга бўлсин, уйланиб, оила
кураман. Сендан кейин севишга уриниб, хато қилган экан-
ман. Сен — баҳоримнинг энг сўнгги доласисан! Ҳаётимнинг
энг сўнгги доласи! Ўша қирда энг сўнгги лолани топган
пайтимиздагидек, юрагимнинг туб-тубида ўша сўз, мангу
тураверади: биз умримизнинг охиригача фақат бир-бири-
мизни севамиз!

БОШИМДАГИ ТОЖИМ – ОНАМ!

(Тугалланмаган бағуа)

*Ер юзидаги барча
оналарга бағишланади!*

СЎЗ БОШИ

Бир куни «Бекажон» газетасининг бош муҳаррири Наргиза Розикова: — «8-март яқинлашаяпти, онангиз ҳақида чиройли бир асар ёзиб беринг, — деб қолди. Наргиза билан дўст эдик, ҳўп дедиму, қўлимдан келмайдиган ишга ваъда бериб юборганимни кейинроқ онам ҳақида ёзишни бошлаганимдан сўнг билиб қолдим. Ўйлаб қарасам онам ҳақида кўп жойда интервью берибман-у, лекин бирон жўялироқ асар ёзмаган эканман. Кейинчалик, негалигини ўйлаб қарасам бу жуда қийин иш бўлгани, кичкинагина ҳикоялар ёзиб юрган ҳаваскордан роман ёзишни, шабададан бўрон бўлишни, мусичадан бургутдай учишни, ариқдаги ой аксидан оламни ёритишни, ниначининг кўзларида ёш кўришни талаб қилишдай гап экан.

Мен, Америкада бор-йўғи ўн беш кун бўлиб, Америка ҳақида китоб ёзган одам, Европа, Африка, Осиё давлатлари, Хитой, Ҳиндистон, Афғонистон, Индонезия, Янги Гвинеяда бўлиб, шунчаки таассуротлар туфайли ўнлаб бадиалар ёзган одам, ҳар бир ўй-хаёлим, фикрларим, туйғуларим туташиб кетган, жону жаҳоним бўлган онам ҳақида ростдан ҳам шу пайтгача ҳеч нарса ёзмагандим. Мени ўлим бўсағасига етаклаб борган, яна ўзи шафқат қилиб қайтариб келган ва ҳали-ҳанузгача юраги мен учун сирлилигича қолган бир дилафгорни мадҳ этиб ўнлаб шеърлар ёздим-у, мени ҳамиша ҳимоя қилувчи фариштадай бўлган онамни мадҳ этиб, икки қатор шеър ёзмабман. Ҳамиша нотинч, саросимали, эртанги куни жумбоқ бўлган алғов-далғов ҳаётим ҳақида, ўзим ҳақимда ўнлаб асарлар ёзибман-у, ле-

кин мени тетапоя қилган, йиқилганимда суяган, юрганимда йўлдош бўлган, қувонганимда алқаган, ўзимдан ҳам, ўзидан ҳам мени кўпроқ суйган онам ҳақида ҳеч нарса ёзмабман. Нега?

80-йиллар Афғонистонга ҳарбий хизматга чақиришганда, онамнинг кўз ёшлари тўкилмасин деб, вокзалдан қайтмаганмидим. Беш йиллик виза бериб, Америкага ишга чақиришганда онамни соғиниб қоламан деб, йўлдан қайтган мен эмасмидим?! Бир умрлик орзуим бўлган Москвадаги Жаҳон адабиёти институти эшикларидан қайтиб, у ерда ўқигандан кўра кекса онамнинг дуоларини олиб қолай деган, менмасмидим?! Қирқ йил яшаб, ҳаётда бирон марта сўзини қайтармаганим, кўзига тик қарамаганим, қилча шодлигимни ҳам, қилча қайғуимни ҳам қирққа бўлиб кўрсатганим, қирқ бор хабардор қилган, қирқ бор қайғуртириб, қирқ бор қувонтирганим, болаларимга билдирмаганимни билдирганим, болаларимга бермаганимни берганим, яхшидан яхши, якка-ю ягона инсоним бўлган онам ҳақида ёзишим учун, нега ўзимда куч, қудрат тополмайман. Қачонгача тополмайман?!

Ҳаёт менга абадий бериб қўйилганми? Қирққа кирганимда кирмаган ақлим қачон киради?

Ҳалемай 8-март ҳам келади. Наргизага бирон баҳонани рўкач қиларман. Аммо ўзимга қандай баҳона топаман? Ўзимни қандай алдайман. Ўзимнинг виждоним йўқми? Ўзимни ўзим алдасам, дунёда мендан ҳам разилроқ одам бўладими?!

Ўйлаб кўрсам, ўзимни ўзим шу пайтгача алдамаган эканман. Шу пайтгача буюк одамлар ҳақида буюк асарлар ёзиш керак, деган ўйда бу мавзуларга қўл урмаган, четлаб юрган эканман.

Бу сафар эса, юрак ютиб, шу мавзуга қўл ураяпман, ёзгандан кўра, ёзмаган яхши деювчилар учун олдиндан, бир ҳикоятни айтиб бераманки, мени ёзишим ҳам худди мана шу чумолининг ҳикоятига ўхшайди:

— Одамлар йўлда кетаётса, бир чумоли қаршисида турган тоғнинг тошларини елкасига ортиб, четта чиқараётган эмиш. Ундан нега бундай қилаётганини сўрашибди.

— Тоғнинг нариги ёғида онам бор. Онамнинг олдига бориб-келишим учун тоғнинг ўртасини ёриб, ўзимга йўл қиляпман, — дебди.

Одамлар: «Бу сенинг қўлингдан келмайди-ку!» дейишса,

— Қўлимдан келмаслик баҳона бўлолмайди, — деган экан.

Мен учун ҳам худди шундай. Онам ҳақида буюк асар ёзишга ҳаракат қиламан. Буюк асар ёзолмасам, буюк меҳр-муҳаббат билан ёзишга ҳаракат қиламан. Меҳр-муҳаббатимни бор бўйича изҳор қилолмасам, яхши ёритолмасам ҳам барибир ёзаман. Яхши ёзолмаслигим, энди баҳона бўлолмайди.

Улкан дарёларнинг боши қаердан бошланади?

Булоқ қайси жойда кўз очади? Ватанни мадҳ этган қўшиқлар алифбосини, шу юртнинг одамлари қалбидан олинадими, чўлларнинг сукунатиданми, боғлардаги шитирлашлариданми, тоғлардаги гулдуроларданми? Унинг алифбоси дарёларнинг тошқинлариданми, шаҳарлардаги шиддатданми, йигитларнинг жасоратиданми? Ё оналарнинг меҳри-ю, қизларнинг ҳусни-латофатиданми? Мана шуларни сўзга айлантиролмаган одам, Ватанни мадҳ этувчи қўшиқлар ёза оладими? Мана шу алифбони ўрганган одам шоир бўладими?

Мен учун Ватан онамнинг юрагидан бошланган. Менинг шоирлигим шу юракнинг тарбиясида вояга етди. Шу юрак ҳароратидан тафт олди, шу тафт қўлимга қалам тутқазди.

Онам қишнинг узун кечалари оёғини сандалга тикқанча, пахтани чигитдан ситиб ўтирарди. Мен эса онамнинг сочларига турмакланган, Николай тангаларни ўйнаб шилдиратардим.

— Алҳамду, дегинчи, — дерди онам.

— Алҳамду... — дердим мен.

— Лиллаҳи...

— Лиллаҳи... бу нима дегани — дердим, нима деяётганимни тушунмай.

— Бу ҳамма билиши керак бўлган калима. Пайғамбаримиз ғорда ўтирганларида, фаришта Жаброил «Ўқи» деб буйруқ берган.

— Фаришта қанақа бўлади?

— У ҳар бир одамнинг ўнг ва чап елкасида бўлади. Ким уришса, сўкишса, сингилларини туртиб ўтирса чап елкасидаги фаришта, ким катталарни кўрганда «салом» берса, молга хашак солса, мактабдан «беш» олиб келса, ўнг елкасидаги фаришта ёзиб ўтиради. Кейин иккови ҳисоблаб чиқади. Сўнг одам узун арқон тортилган дордан юргизилади. Ким яхши бола бўлса дордан ўтиб кетади. Ёмон бола эса дордан йиқилиб, оловнинг устига тушади...

— Ҳой, Жуман сўфининг қизи, ёш болани кечаси кўрқитма, — дерди мудраб ётган отам, у ёқдан бу ёққа ағдариларкан.

— Эси кўп бола дордан ўтиб, бир боққа тушади. Бу боғда бир ариқда сут, бир ариқда асал оқиб ётади. Ким қанча хоҳласа шунча ичади.

— Сигирнинг сутими?! — деярдим тамшаниб.

— Ундан ҳам ширин сут. Қани энди «Алҳамду» дегин-чи!

— Алҳамду...

— Лиллаҳи...

— Лиллаҳи...

— Роббил алабийн...

— Роббил алабийн...

Мен, онам менга алла айтганларини эслолмайман. Чақалоқ бўлганим учундир, онам айтган аллалар эсимда қолмаган. Юқоридаги сўзлар, хотирам саҳифасига ёзилган биринчи сўзлардир.

Болаликдан каптар ишқибози эдим. Мактабдан келдим дегунча, каптархонага югурар, қафас эшикларини очиб, уларни учирардим. Учишда, ўйнашда, кўркамликда каптарларимга тенг келадигани бу яқин атрофда йўқ эди. Ховоснинг ҳамма каптар ишқибозлари, каптарларимнинг ишқибози эди. Улар, каптарларим учинини пойлаб ўтиришар,

солланиб, қарсиллатиб ўйнашини мароқ билан кузатишар, завқланишар, жўшиб кетганидан ҳуштак чалишар, тўп-тўп болаларнинг ҳуштакбозлиги оламни бузарди. Гўё ўзим учгандай, чарчоғим тарқаб кетарди.

Бир кун, каптархонани тозалаётганимда қаттиқ шамол эсиб, тўфон кўтарилди. Галалашиб учаётган каптарларим ҳар томонга тўзғиб кетди. Шамол шу қадар кучли эди-ки, баъзиси зўрға етиб келиб, қўноқ ёғочларига қапишиб ўтириб олди, баъзилари ҳар қанча пастлаб учсаларда, етиб келишолмасди. Уларни ахтариб кўчага отилдим. Не кўз билан кўрайки, каптарларимнинг тожи ҳисобланган ёлдор каптарим симёғоч устунни тагида қонга беланиб ётарди. Уни қўлга олар эканман, кимдир рагатка билан уриб, ўлдирганини билдим. Аламдан инграб юбордим. Икки кун туз тотмай юрдим. Ким ўлдирганини билсам, қаттиқ ўч олиш ниятида эдим. Шунда онам ёнига чақириб:

— Тахтга эришишдан кўра, уни тутиб туриш қийин. Чиройли хотинга уйланишдан кўра, у билан рўзғор қилиб кетиш қийин. Яхши каптарга эгалик қилишдан кўра, асраш қийин. Ҳасад қилувчилар, кеча ҳам бор эди, бугун ҳам бор. Улар эртага ҳам бўладилар. Шунини яхши билгин-ки, сув қаттиқ жойда туради. Олма шохи кўчага чиқиб ҳимоясиз қолдими, тамом, унга қўл чўзгувчилар албатта топилади. Агар, қуёш ҳамманики бўлмай, кимникидир бўлганда, ё қуёшни уриб туширишган, ёки ўша одамни аллақачон ўлдиришган бўларди.

Шеър ҳам каптарга ўхшаркан. Тарих такрорланмоқда. Ҳаётимнинг довулли кунларида, гоҳ энг яхши шеъримдан ажраб қоламан. Гоҳида бирор асарим икки кишига ёқиб қолса, бунинг учун кимдир бошимга тош отишини билман. Гоҳида ёзган асари минглаб одамларга ёққан ёзувчининг ёзган асарига эмас, унга отилган тошларга бардош берганига қойил қоламан. Шунда онамнинг сўzlари яна ёдимга келади: Ҳасад қилувчилар кеча ҳам бор эди...

Отам қазо қилган йиллар эди. Биз уч киши Тошкентда ўқир, қолганлар мактаб ўқувчиси, онам, акам билан деҳқончиликка чиқиб кетган, ер олиш, уруғ экиш, ариқ қазиш,

чопиқ қилиш, ҳаммаси катта харажат талаб қилганидан, илик узилди пайт келган, қозон сувга солиб ўтирилган вақтлар эди. Ҳали қовун пишиғига анча фурсат бор, даромад кутиладиган жой кўринмасди.

Рўзғор биргина сигир орқасидан ўтиб турарди. Сути пешма-пеш ичилар, қатиғи уютилар, ёғи овқатга ишлатиларди. Ҳаммамизнинг эс-хушимиз шу сигирда, сув берардик, ўт ташлардик, нимаики емиш топилса оғзига тутардик. Бир кун эрталаб туриб, донг қотиб қолдик. Сигир, қорни шишиб, оёғи осмонда бўлиб ётарди. Яқин қариндошимиз ўлиб қолгандай, ҳамма қий-чув, йиғи-сиғига тушди. Маълум бўлишича, пахтазорга қўйилган, селитра солинган сув, кечаси ариқларни бузиб, сигир боғланган жойгача келган ва сигир сувдан ичган-у, заҳарланиб ўлган.

Айниқса, сингилларим, онамнинг рўзғор тебратиш учун қийналаётганлигини билганидан, ҳамма оғирлик яна онамнинг бўйнига тушаётганидан, юраклари эзилиб йиғлашарди.

— Кул ўлмай ризқи камимас. Ризқимиз шу сигир орқасидан келиб турганди. Энди бошқа ёқдан келса ажабмас. Худонинг ризқ беришига ишонмаслик, Худога ишонмасликдир, — деди онам. Ҳаёт экан, йиқилганимда гоҳ кимдир алдаб кетганида, гоҳ бир оғиз илиқ сўзга зор бўлиб қолганимда дунё кўзимга қоп-қора кўриниб яшашдан маъно қолмаганида янаш фақат азобдан иборат экан деган ху-

лосага келиб бир ёруғ кундан умидим узилган кезлар онамнинг ўша пайтдаги ҳолатини, матонатини, айтган гапларини эслайман ва ўзимда яшашга қайтадан иштиёқ уйғотаман. Ҳа, қул ўлмай ризқи камимас экан. Бир кун саодати ҳам йўқлаб келар экан.

Қайсидир, мен суянган одам хиёнат қилганда ўша сигирни эслайман. Суянганингда йиқитиб кетадиган одамлар кўп бўлар экан. Шунда, онам берган сабоқ ёдимга келади: — «Сигирларга эмас, ҳар доим ризқ бериб турувчи Худога суян болам. Сигирлар ўлиб қолаверади, Худогина абадий».

Ўша йили, шундай бўлди. Бизнинг қовунларимиз, ҳам-маникидан олдин пишди. Ярим машина қовунни, Андижон бозорига элтгандик, расталар бўшаб турган пайт экан, акам иккаламиз, олиб борган қовунларимизни кечгача сотиб тугатдик.

Қайтиб келганимиздан кейин, акам онамнинг кўнгли жойига тушсин, уйимиздагиларнинг хотирасидан ўчиб кетсин деб, бўй-басти, ранг-рўйи худди ўлган сигиримизга ўхшаб кетадиган қорамол сотиб олди.

БИРИНЧИ МУҲАББАТИМ

Болаликда, мактабни битираётган пайтларим, бир синфдошим бор эди. Бир-биримиздан бир сония ажралмас, мактабда бирга юрар, дарсдан кейин ҳам ё у бизникига, ё мен уларникига бориб кунни кеч қилардик. Тақдир ўйинини қаранг-ки, иккаламиз бир пайтда, битта қизга кўнгли қўйдик.

У бунни очиқ айтар, мен эса билдирмасдим. Қиз ҳам бунни билар, лекин кўнгли кимга мойиллигини яширарди. Вақти келиб, улар орасидаги сир ҳаммага ошкор бўлгач, четга чиқишга, дўстим учун севгидан воз кечишга қарор қилдим. Юрагим эса, бунга бўйсунмас, севишда давом этарди.

Кейинчалик у қиз, дўстимга севмаслигини айтиб, бошқа бировга тегиб кетди. Учаламиз мана йигирма беш йил

ўтди-ки, шу ажралганча бирон марта кўришмадик. Менинг унга бўлган муҳаббатим эса, бир сония бўлсин сўнгани йўқ. Биз ҳозиргина ажралишгандай, юрагимдаги жароҳатлар қони силқиб турибди. Мен уни ҳамон севаман, мен ўзимдан ҳали ҳамон нафратланаман. Мен дўстимни деб муҳаббатга хиёнат қилгандим, дўстлигимиздан ҳам, кучлироқ бўлган муҳаббатни оёғости қилгандим. Мен муҳаббатни эъзозлаганимда, дўстлигимиз балки бундан ҳам кучайиши мумкин эди, билмайман, аммо ҳали-ҳануз юрагимда севгилимнинг ўрни бўмбўш эканлигини, ҳеч ким эгаллолмаслигини, ҳеч ким мен учун унингчалик қадрли ва сеvimли бўлолмаслигини биламан ва ёлғиз қолган чоғларим бу айрилиқ ҳасратидан кўзимга ёш келади.

ДЎСТЛАРИМ

Мен ҳаётда дўстларим кўплигидан, болаликдаги дўстларимдан ҳам, кейин орттирган дўстларимдан биронтаси билан ҳам ажралишиб кетмаганимдан фахрланаман. Бунга ҳам онам сабабчилар. Бўлиб ўтган ўша воқеадан сўнг, Онаминг бир ривоят айтиб берганлари эсимда:

— Бир одам иморат қураётганда, фаришта Азройил келиб, жонини олишини айтади. Одам, қураётган уйим битай деб қолди, фақат меҳмонхонагина битмаган, одамлар келиб-кетиб туриши учун, бир оз муҳлат бер, сендан ўтиниб сўрайман — дебди. Фаришта Азройил Оллойи-таолодан маслаҳат сўраш учун кўкка кўтарилибди. Оллойи-таоло бандасининг ўзи учун сўрамаётганидан, меҳмондўстлигидан мамнун бўлибди ва:

— Бориб айт, ер юзида дўстлари қанча бўлса, сўнгги дўсти қолгунча яшайверсин деб розилик билдирибди. Фаришта Азройил келиб, у одамга бўлган гапни айтиб берибди.

Шунда ҳалиги одам: — Кел, жонимни ол, қанчалик разил эканман, шунча яшаб бирорта дўст орттирмабман. Дўстликнинг мартабаси шунчалик улуғлигини билмабман. Бу кунимдан, ўлганим афзал — дея жонини ҳаққа топширган экан.

Ҳаётда дўст орттириш ҳам катта гап. Катта бойлик. Худо, одамга битта ё иккита дўст беради, шуни ушлаб қолса, ушлаб қолди, бўлмаса умри сўппайиб ўтади — деганди. Онамнинг шу гапларидан кейин, ҳамиша дўст орттиришга, дўстларга садоқат кўрсатишга, улардан узилмасликка тиришиб келдим ва ҳаётимда битта, иккита дўст бор экан, бу онамнинг ўша ўғитларини унутмаганим ҳосиласидир. Гоҳида дўстларим борми деган савол олдимга кўндаланг бўлади. Ё индамай ўлиб кетаверсам бўладими? — дейман ўзимга ўзим. Нега мен одамларни билолмадим? Уларни кўнглини ололмадим, дейман ва атрофимдаги одамларга эътиборлироқ бўлишга, уларни ўрганишга, уларнинг юракларидаги сўзларни эшитишга ҳаракат қилдим. Ва ҳаёт сарҳадлари мен учун кенгайиб борди. Ҳаёт айнан одамларни билганинг, севганинг, юрагингдаги ришталарни уларнинг юраклари билан боғлаганинг, бу ришталар бир-бири билан боғланиб, қанча узун бўлса, тақдир йўлларинг шунчалик узун бўлганидай, умринг шунчалик узун бўлганидай гап экан.

Болалигимда онам айтиб берган ўша ривоят менга бир умрлик сабоқ бўлди. Биров тўсатдан дўстинг борми, бўлса айт, бўлмаса ўлиб кетавер, дегандай туюлаверади. Шунда дўст ахтаришга тушаман ва бу одатим бора-бора мени ёзувчиликка, инсонлар қалбини ўрганувчи фан сари етаклаган бўлса ажаб эмас.

БИРИНЧИ ШЕЪРИМ

Биринчи шеърларимни университетни битиргач, яна икки йил ижара уйга қамалиб олиб, фақат ижод билан шуғулланганимдан сўнггина чоп эттирганман. Адабий муҳитнинг талаби шундай эди. Қолаверса, биринчи чиқишимга жуда жиддий эътибор берганман ва бу фавқуллодда ҳодиса бўлса керак деб қараганман. Қолаверса, ўша пайтнинг машҳур шоирларидан бири, сўз боши ёзганидан бошим осмонда эди. У пайтда адабий даврада танилиш учун бир туркум шеърлар билан чиқишнинг ўзи кифоя қиларди. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида биринчи шеърла-

рим чоп этилганда, қувончим ичимга сиғмай, югурганман. Ҳарқалай бу — адабиётдаги ғайриоддий ҳодиса бўлмасада, бу — ижодий йўлимнинг очилиши, бу — илк учирмаларим, бу — шоир сифатидаги илк айтган сўзларим — шаҳодатномам эди.

Газетани қўлтиқлаб, дарҳол Ховосга йўл олдим. Уларни онамга кўрсатишим керак эди. Ҳарқалай, ўқишни битирганимга икки йил бўлган, икки йилки биронта расмий жойда ишламас, бирон жойдан маош олмас, нима қилаётганимни, нима иш билан машғуллигимни биров билмас, шеърларимнинг газетада чиқиши, нима билан бандлигимни кўрсатувчи ашёвий далил эди. Шу пайтгача бировга шеър ёзиб юрибман деб айтолмас, бу юмуш, юрагимнинг туб-тубидаги сирим бўлгани учун, шеър ёзишимни ҳаммадан яширар, бу шеър ёзишни майда иш деб қараганимдан эмас, энг ардоқли, энг улуғ иш деб қараганимдан, мен учун бундан ҳам муҳимроқ, бундан ҳам азизроқ юмуш йўқ деб қараганимдан, шеър ёзишимни айтсам, наҳотки шу иш сенинг ҳам қўлингдан келади, деб, устимдан кулмасликлари ва биринчи чиқишимданоқ одамларнинг ҳафсалаларини пир қилмаслик учун эди.

Ховосга келганимда, менинг севинчимни кўриб, онам мендан ҳам ортиқ севиниб кетдилар. Сингилларим шеърларимни онамга ўқиб бера бошладилар. Шеърлар ўқиб бўлингач, онам газетани қўлларига олдиларда, расмимни уч бора ўпиб қўйдилар ва «Яша, ўғлим» — дея алқадилар. Мен онамдан, шеър қандай таъсир қилганини, маъноси нималигини сўрай бошладим. Онам, шеърларимнинг маъносини айтиб беришга қийналиб қолдилар.

Гап шундаки, у пайтлар тушунарсиз ва мураккаб шеър ёзиш урфга айланган ва мен ҳам, «модерн» шеърлар ёзаман деб, бор салоҳиятимни «тийиқсиз туйғулар тасвирланган телбавор тушқунлик таъвишлари тарихи»га қаратгандим. Онамнинг, ўша кунги ҳолати менга жуда қаттиқ таъсир қилди ва мен учун энг азиз инсон тушунмаган шеърларни, мен учун ҳеч қандай қадри йўқлигини англаб етдим ва энди фақат, тушунарли, оддий ва содда шеърлар ёзаман деб қатъий аҳд қилдим. Онамнинг юзларига балқиб чиққан ифода, ижодимни мутлақо ўзга ўзанга буриб юборди. Бошқача

бўлиши мумкин эмасди. Мен, ҳозиргача нимаики ёзсам, онамга ўқиб беришга, у кишининг фикрларини олишга, ҳеч бўлмаса, китобим ёки менинг асарларим асосида суратга олинган видеофильмларни кўрсатиб, хурсанд қилишга ва шу ҳолатгина ҳаётимга мазмун бағишлашини яхши биламан. Кўпинча ёзувчилардан, ким учун ёзасиз? — дея сўрашганида, мухлисларим учун, ёки, адабиёт учун, юрагим буюргани учун, — дея турлича жавоб беришади. Уларники ҳам тўғри. Мен эса, кўпинча онам учун ёзаман. Ғарбга тақлид қилишдан, чет эллик ёзувчиларнинг услубларини ўзлаштиришдан ўзимни тияман. Онамни қўнглини кўтариш, онамга кўпроқ ёқиш, юрагимни тўрида, мени ҳамиша қўллаб-қувватловчи ардоқли инсон бўлгани учун ёзаман, ва онамнинг жуда кўп сўзларини «ўғирлаб» асарларимга киритаман ва ҳамиша аёлларни улуғлаб ёзганим учун, ҳамма аёллар, авваламбор онамдан миннатдор бўлишлари керак, деб ўйлайман. Чунки, онам аёл улуғлигининг далили сифатида ҳамиша кўз олдимда турадилар.

Ўша куни онам, тушқунликка тушиб қолганимни кўриб, дуо қилдилар ва бу шеърларнинг тагида жуда катта маъно ётганини, шоир одамнинг нияти ҳамиша яхшиликка бўлишини таъкидлаб, бир ривоят айтиб бердилар.

— Эмишки, бир банда жаннатга тушибди. Ундан боғ яратгани учунми, иморат қургани учунми, қайси хизматлари учун бундай шарафга ноил бўлганини сўрашибди.

— Ҳа, боғ яратдим, лекин савоби боғбонга кетди, иморат қурдирдим, савоби меъморга кетди. Мен бор-йўғи уларга яхши тилаклар билдирдим, ниятим ободончилик эканини айтдим, яхши истакларим учун, жаннатга дахил бўлдим, деган экан. Шоир ҳам яхши ният куйчиси, яхшилик тарафдори, бу хизматларинг, бу шеърларинг албатта эл орасида эъзоз топгай ва яратган эгам, бу интилишларингни савоби деб, марҳаматини дариг тутмас. Мен, шундан хурсандман. Энди, шоирнинг онасиман деб, ҳамма жойда мақтаниб юраман — дедилар.

Мен, яна Тошкентга қайтдим. Ўзим ёзган шеърлардан, аниқроғи шеър ёзиш услубимдан юз ўғирдим. Ўз дунёқарашимдан воз кечдим. Ўзимда онамнинг дунёқараши-

ни тиклашга киришдим. Бу ҳақиқий ўзбекона дунёқараш, ўзликка қайтиш эди. Мен аслимга қайтишни истар, лабларим Ҳазрат Жомийнинг ушбу сўзларини пичирларди: «Онандан бош товлама, ошмасин дарди, шараф тожи эрур оёгин гарди».

ТАНҚИД

Бир гал шеърларимни жуда қаттиқ танқид қилишди. Ишдан ҳам бўшатишди. Агар, шеърларимни йиғиб олмасам, вазият бундан ҳам жиддийлашиб кетишини, ҳамма томон ёниб кетиши мумкинлигини айтишди. Бошим қарахт бўлиб, ҳеч жойга сиғмай қолдим.

Оилам бағрига ҳам, ёр-дўстлар даврасига ҳам, устозлар паноҳига ҳам сиғмай қолдим. Икки ярим миллион аҳоли яшайдиган шаҳарда битта онамга тенг келадиган одам топилмади.

Ярим кечаси уйга кириб бордим.

Онам: — Яхши юрибсанми? — дедилар.

— Тузук — дедим.

— Нима бўлди, ишдан ҳайдашдими? — деди онам.

— Йўқ, ҳамма ишларим жойида — дедим.

— Сени ишдан ҳайлашибди, аҳволинг ҳам чатоқ, нима бўлди — деди онам.

— Ҳеч нарса бўлгани йўқ — дедим, зўрға овозим чиқиб:

— Айтавер энди, ишинг яхшимаслигини ранг-рўйингга қараб билиб турибман — деди онам.

— Энди қишлоққа қайтиб келаман. Тошкентда мен учун ҳаёт тугади — дедим.

— Йўқ, сен ҳали Ўзбекистон халқ ёзувчиси бўласан, номинг тарихда қолади, одамлар сен ёзган асарларни асрлар оша ўқиб юришади. Тошкентда ишламасанг ишлама. Лекин ўша ерда ижод қиласан, китоб ёзасан. Сени ҳам, болаларингни ҳам ўзим боқаман. Ўзим ҳар ойда пул етказиб тураман. Ҳеч нарсага зориқмайсан. Сен пулнинг кетидан қувма, пул сенинг кетингдан қувсин. Ҳаммаям шоир бўлавермайди. Сени ҳеч қачон бировга хўрлатиб

қўймайман. Ана, акангни машинаси турибди, обориб сот-да, пулини еб ётавер. То ишинг ўнгангунча, Худо пошшо. Энди, айтиб бер-чи, қайси қўнгли қора баттол изингга тушди.

Мен, бўлган воқеаларни айтиб бердим. Ховосда бир ойга яқин қолиб кетдим. Онам билан, азиз-авлиёларни зиёрат қилдик, Самарқандга, Бухорога бордик. Акамни машинасида жуда кўп зиёратгоҳларни кезиб, Худодан ёмон кишиларга инсоф, яхшиларга рушду ҳидоят сўрадик. Бир кун Тошкентдан мени йўқлаб, қўнгиноқ бўлиб қолди. Яқинларим, ҳамма хавф-хатар ўтиб кетганини, энди ишим қайта тикланиши мумкинлигини айтишди. Мен сафар тадоригига тушдим.

Онам, душманларимдан ўч олмаслигимни, индамай юраверишимни, уларни кўрганда ўзимни худди ҳеч нарса бўлмагандай тутишимни қайта-қайта тайинладилар. Душманни душман эканини юзига солсанг, очиқ душманга айланади ва уни душман деб билишингни унутолмай, дўстлик қўлини чўзмайди. Душмanning душман эканлигини ўзига билдирмасанг, у душманлигимни билмайди дея, дўст бўлиб келиши осонлашади. Душманингни душман эканлигини ўзинг билсанг кифоя ва бу билишингни ҳеч кимга билдирма дедилар ва тилга эҳтиёт бўлишим шартлигини қайта-қайта тайинладилар.

Бу таъкидлар эсимда қолиши учун, бир ривоят айтиб бердилар:

— Бир тўнғиз, йўлнинг ўртасини кесиб ўтаётган экан, уни кўрган Расулulloҳ: — Э, Худо шу махлуқнинг, йўлдан эсон-омон ўтиб олсинда — дебдилар. Пайғамбаримизнинг сўзларини эшитиб турган саҳобаи киромлар:

— Ё, Расулulloҳ, бу тўнғиз Худо лаънатлаган махлуқ бўлса, нега уни алқаяпсиз? — дейишса, Расулulloҳ: — Уни кўриб, тилимга ёмон сўз келмаслиги учун, тилимни асраш учун, тилимни ёмон сўзга ўргатиб қўймаслик учун, уни яхши сўз айтиб алқадим, айтганим тўнғизни асраш учун эмас, ўз тилимни бўлмағур сўзлардан асраш учун эди. Сизлар ҳам, ҳар ёмон нарсани кўрганда, ёмон сўз айтишдан тилингни тийинг — деган эканлар. Сен ҳам ҳар ёмон нарсани кўрганда, шу нарса ёмон деб, айтишдан тилингни тий.

Тилинг ҳамиша яхшиликка хизмат қилсин. Ҳаёт ҳам худди катта кўчага ўхшайди. Ундан яхши ҳам, ёмон ҳам ўгаверади. Агар ёмонга бир марта ёмон десанг, иккинчи бор кўрганнга ҳам ёмон дейсан. Шу билан назаринг фақат ёмон нарсаларга тушадиган бўлиб қолади. Шоир одам бу ҳолатдан ўзини қутқариши керак. Ёмонни ёмон дейиш, ҳеч қачон яхшиликка олиб келмайди. Ёмонни, фақат яхшисан деб, яхшилаш мумкин. Ҳаёт кўчасидан тўнгизлар кеча ҳам ўтганди, бугун ҳам ўтади, эртага ҳам...

Шундан сўнг менинг ижодимда, ҳаётнинг қора томонларини кўрсатувчи лавҳалар, бировни устидан кулувчи, ҳақоратловчи чизиқлар мутлақо йўқолди. Бу онам берган илк сабоқлар эди.

ҚАРЗ

Бир кун қишлоққа борганимда жаноза устидан чиқиб қолдим. Марҳум таниш эди, бордим. Имом, фоний дунёнинг ўткинчилиги ҳақида маъруза қилди, сўнг марҳумнинг бўйнида қарзи бор-йўқлигини сўради. Тобут ёнида, раҳматлининг амакиларидан бири турарди. Одатда, бундай пайтларда, қарз берганлар индашмайди. Ҳарқалай, воз кечиб юбормаса ҳам, ҳақ талашишнинг мавриди эмаслигини билиб, сукут сақлашади. Лекин Имом ҳам шу ерлик бўлгани ва марҳумнинг бўйнида жуда кўп қарзи борлигини ва қайтарилмаган қарзлар учун, марҳум қаттиқ азобланишини инobatга олибми, саволни қайта-қайта бера бошлади. Қарз бериб турганлардан бири марҳумнинг савлат тўкиб турган бой амакисидан нажот кутиб: — Марҳум мендан қарздор эди. Бунга гувоҳларим ҳам бор деди. Имом, талабгорга қаради ва қарзи қанчалигини сўради. Талабгор бор дардини тўкиб солди. У сўзини тугатар-тугатмас унинг ёнига яна бошқа бир талабгор келди. Имом марҳумнинг амакисига қараб му рожаат этар-этмас, талабгорнинг сони ортди. Олти кишига етди. Уларнинг айтиши бўйича марҳум ўтган йили ҳамманинг пиёзини баҳолаб, насияга олган ва вагонга ортиб Россияга олиб кетган. Йўлда пиёзларни совуқ урган. То ман-

зилга етиб, бозорга туширгунларича пиёз музлаб, чириб, ишлатишга яроқсиз бўлиб қолган, сасиб кетган пиёзларни сотиш тугул, ёнидан пул тўлаб, чиқинди тўкиладиган жойга ортиб бориб ташлашган. Бир ой юриб-юриб зурга уйига қайтиб келган. Уйга қайтгач, эса, пиёз берган деҳқонлар ҳар кун и бирма-бир келиб ҳақларини талаб қилаверишган. Уйдаги ҳамма нарса сотиб тугалланса-да, қарзнинг ўрни қопланмаган. Орадан бир йил ўтса ҳамки, ўзини ўнглолмаган одам шу бўйи ўзини ўнгломай, юрак ўйноғи билан оламдан ўтган. Ҳозир биз ўша одамнинг жанозаси устида бўлаётган жанжалнинг гувоҳи бўлиб тургандик. Имом марҳумнинг амакисидан, — «Қолган қарзларни тўлашни, ўз бўйингизга оласизми, марҳум гўрида тинч ётсинми?!» — дея баралла овоз билан сўради. Амаки индамади. Имом яна қайта сўради. Амаки: — «Бу жуда катта миқдордаги пул, мен масъулиятни бўйнимга олиб, Худо олдида ёлғончи бўлиб қолишни истамайман. Ана марҳумнинг ўғли бор, омон бўлса балки бир кун узилиб кетар», — деди. Ўртага марҳумнинг ўғли чиқарилди. У чопон кийиб, белини боғлаб олган. 10—12 ёшлардаги болакай эди. Болакай афтидан гап нимададигини тушуниб турарди.

— Майли мен отамнинг ҳамма қарзларини бўйнимга оламан, — деди. Одамлар орасида норози оҳангдаги гап-сўзлар эшитилди: «Бу қачон катта бўлади-ю, қачон пул топиб ҳақимизни тўлайди?»

Имом ҳам ўз вазифасини адо этиб бўлганини англаганидан елкасидан тоғ ағдарилгандай шоша-пиша жаноза ўқишга тушди. Лекин бўлиб ўтган ҳолат жуда аянчли ҳолат эди. Бундай савдо ҳеч кимнинг бошига тушмасин. Ўз ҳаёти-ни бундай яқунланишини ҳеч бир банданга раво кўрма эй Тангрим!

Жанозадан сўнг тобутни ерга қўяр эканмиз, ҳамма бир сиқим, бир сиқим тупроқ олиб, гўрингда тинч ёт, Оллоҳ мушкулингни енгил қилсин деб, дуо қилиб, лаҳадга ташлади.

Шунда, қарз берганлардан бири баланд овозда: «Шу одам бизнинг қарзимизни тўлолмай оламдан ўтди, қарз ўрнига жонини берди, мен берган қарзимдан кечдим, шу одам гўрида тинч ётсин, қиёматда мен учун, ярим танаси

куйган ҳолда тирилмасин, танаси бутун бўлиб тирилсин, Оллоҳ йўлига бағишладим!» — деди. Унинг бу гапидан руҳланган кекса оқсоқоллар: «Баракалла, балли, умринг узун бўлсин, қани яна ким бор, қарздан кечадиган», — дея садо берди. Қарз берганлар бирин-кетин «Мен ҳам кечдим, мен ҳам кечдим, шунча пулим бор эди, баҳридан ўтдим», дея розилик беришди.

Бутун жамоат худди бошларидан тоғ ағдарилгандай энгил тортди. Гўрга тупроқ ташловчиларнинг кетмон тортишлари жадаллашди.

ЖИГАРГА ТЕККАН ҒАМЧИ

Бир куни, у пайтлар университетни эндигина битирган, иш излаб юрган тузук-қуруқ овқатланиш тугул, ижара ҳақини тўлашга ҳеч вақоси йўқ, лекин эрта-ю кеч китоб ўқиш, ижод билан банд кунларнинг бирида мени йўқлаб қишлоқдан яқин қариндошимиз келиб қолди. У пайтлар шундай одат бор эди. Шаҳарга тушган ўзига тўқ кишилар, талаба қариндошини ўртоқлари билан йиғиб ресторанларнинг бирида зиёфат берар, ўқишларга омад тилаб, қўлларига 3—4 сўм пул ташлаб кетарди. Бизнинг қариндошимиз ҳам ўртоқларимни йиғиб катта зиёфат берди ва кетар олди: «Туркияга борадиган йўллар очилибди, битта йўлланма топиб бер» — дея қўлимга 300 сўм тутқазди. 300 сўм ўша пайтнинг ҳисоби бўйича катта миқдордаги пул эди. «Хўп» дея олиб қолдим.

Албатта, оқибати нима билан тугашини билганимда, олиб қолмасдим.

Орадан бир ҳафталар ўтиб, сахар чоғи ҳали ҳамма уйқуда, тонг ҳам ёришмаган пайт, эшигимиз тақиллаб қолди. Эшикни ҳамхонам очди.

Не кўз билан кўрайки, хона ўртасида ғазаб ва важоҳат билан онам турарди. Устимда кийимим бўлмагани учун, туришдан истиҳола қилиб онамнинг ошхонага ўтишини кутиб турдим.

Аммо, онам пол ювишга мўлжалланган таёқни олиб, ура кетдилар. Мен: «Хой нима қилдим, нега урасиз» — дея, бақиряпман, бақиряпман. Онам эса тўхтай демасдилар. Бошимга, қўлларимга тушган зарблардан, суякларим синиб, майдаланиб кетди, деб ўйладим, аммо онам тўхтай демасди. Ва охири уришдан чарчаб: — «Нега, фалончини пулини олдинг, нима мен сени қарз олиб, катта қилганмидим. Бошимдан шунча қийинчилик ўтди, бировнинг эшигига сарғайиб борганимни кўрувдингми, энди ҳаммаси ўтиб, рўшнолик кўраман десам, сен бировдан қарз олиб, мени иснодга қўядиган бўлдингми, фалончи болаларини боқолмай, қарз сўрашга ўтибди деган, насоққа қолдирылсанми мени, бу кунингдан ўлганинг яхши эмасми, бўйнимга шундай гапни ортишдан кўра, тўрва халта осиб қўйсак яхши эмасми? — дея дод солиб йиғлай бошладилар. Мен, ҳеч кимдан қарз олмаганимни, пул ташлаб кетган қариндошимиз, ўзининг иши учун, Туркияга бориши учун ташлаб кетганини, минг бор қайта-қайта айтсам ҳам тушунмасдилар. Тушунгиси келмасдилар. Ниҳоят, «Қани, ўша пул?» дедилар. Мен пул турган жойни кўрсатдим. Онам пулни олиб, ҳозир олиб бориб бер, — дедилар.

Шундай қилиб, тонг отмай она-бола йўлга тушдик. Маълум бўлишича, қариндошимиз қишлоққа боргач, Тошкентдаги «валломатликлари» ҳақида мақтанган, Туркия ҳақида гапирганми-йўқми билмадим-у, лекин пул ташлаб келганини у ёқ-бу ёқда қистириб ўтган. Бу гап эса, албатта онамнинг қулоғига етиб борган.

Мен ҳозиргача онамнинг бу калтаклари учун минг бор раҳмат айтаман, минг бор миннатдорман. Ўшанда ҳеч қачон, ҳеч кимдан қарз олмайман деб аҳд қилдим ва бу аҳдда собит сақлаган ва муҳтож онларимда ҳам, қарз олмасдан ҳам яшаш мумкин бўлган йўлларга бошлагани учун, Парвардигори оламга шукроналар айтаман.

Одам сидқидилдан ҳаракат қилса, Худо илтижоларини қабул қиларкан. Бунга мен ўз ҳаёт тажрибамда амин бўлдим. Зотан киши ўз муҳтожлигини бировдан қарз олиш эвазига ёпмаслиги керак экан. Зотан, қарз сўраган одамнинг эшигидан муҳтожлик ҳеч қачон кетмас экан. Бу балки Оллоҳ таолонинг қонунидир. Олгувчининг бойлиги

ҳеч қачон кўпаймас, бергувчини ҳеч қачон камаймас экан. Онам: — Эшигинга ўлим тақиллатиб келса келсин, биров қарзини қистаб тақиллатиб келмасин! — дегандилар. Шунинг учун, ҳар куни Худодан сўрайман, умримни узоқ қил, бошимга муҳтожлик мусибатини солма, бўйнимга қарздорлик бўйинтуруғини илма, мени олиб кетгани, ўлим келса келсину, биров қарзини сўраб келмасин!

Онам айтиб берган ривоят бир-бир хаёлимдан ўта бошлади.

Бир бола, билмай айб иш қилиб қўйган экан, Қози уни ва онасини ўн даррадан уришни буюрибди. Даставвал, онасини ўн дарра урибдилар. Она индамай кўз ёши тўкибди. Сўнгра, навбат болага келибди. Она чинқириб юборибди.

Калтакловчи тўхтаб: — Нима бўлди, шунча урдим, чидадинг, боланга биринчи дарра уришдаёқ нега бунча додлайсан? — деди.

— Сен мени урганинга, қамчи баданимга тегарди, боламни урганинга эса тўғридан-тўғри жигаримга тегаяпти — деган экан.

Онамнинг бу сўзларини кўп хотирлайман. Бошимга тушаверган калтаклар, мендан кўра онамга кўпроқ азоб беришини, ўзимни онам учун асрашим кераклигини, бу калтаклар, менинг вужудимдан кўра, онамнинг жигарига кўпроқ азоб беришини ҳис қиламан. Ва бу туйғу мени худди тумор сингари бало-қазолардан асрайди.

ИЧИШНИ ТАШЛАГАНИМ

Бир куни яқин ўртоғим уйланадиган бўлиб қолди. Ёш эдик, ўйнаб-куладиган пайтларимиз эди. Тўй роса авжига чиқди. Оз-оздан ичдик, ўртоғимга ҳурматим шу қадар баландлигидан, ўртада ўйнайвериб-ўйнайвериб чарчадим. Бу фидойилигим, сидқидиллигим, жонимни берар даражадаги меҳрим, илтифот кўрсатганим учун ҳануз ўзимни кечиролмайман.

Келинни тўйхонадан олиб чиқаётганда, қоронғу бўлгани, келин-кўёвга қараб, ўйнаб, орқасида чуқур хандақ борлигини кўрмай, зовурга тушиб кетдим ва темирга бошимни уриб, ҳушимни йўқотдим. Ҳушимга келганимда шифохонанинг ре-анимация бўлимида ётардим. Ёрилган бошимни тикишгач, дока билан қаттиқ танғиб боғлашган эди. Шу кўйи бир ой ётдим.

Шу бир ой ичида, уйланган ўртоғим бир марта ҳолимни сўраб келмади. Ҳатто бирор киши орқали «аҳволи яхшими?» — деб қўймабди. Бу қаттиқ алам қилди. Мен унинг тўйида бир ўлимдан қолсаму, у ҳатто бир оғиз сўзини аяб, кўнглимни сўрамаса?!

Ўша кунлари ҳар куни онам бошимда ўтириб, йиғлаб чиқарди.

Одамнинг боши кетиб, мияси кирди-чиқди бўлиб, савдойи бўлиб қолиши, бу ўлимдан ҳам аянчлироқ, ачинарлироқ бўлиши ва бунга бир баҳя қолганлигини англаб етар ва «Бўлди бошқа ичмайман» деб ўз-ўзимга ваъда берар, лекин бу ваъдалар шунчаки сўзлар эди.

Ва онам шунда ҳеч кимга, ҳеч қачон айтмаган, айтиши раҳматли отамнинг хотирасига, руҳига ҳақорат бўлиши мумкин бўлган, мени ичишдан тўхтатган сирни айтиб берди:

— Бир куни Душанбе бозорига қовун олиб бордик. Кун бўйи савдо яхши бўлди. Кечқурун отанг гўшт қовуртириб, бир бутилкани бир ўзи ичиб олди. Кейин совуқ бўлса ҳам, раста бошида қовунни кўриқлаб ётдик. Ярим кечаси тақир-туқурдан уйғониб кетдик. Иккита ёш бола битта-битта қовунни кўтариб қочиб кета бошлади. Отанг тура солиб қувишга тушди. Кайфи бор эмасми, музга тойганиб бетон ариққа йиқилди, қарсиллаган овоз эшитилди. Шу йиқилганда, оёқ суяги чўрт синиб кетган экан. Дарров дўхтир чақиртирдик. Ҳамма томон бақир-чақир бўлиб кетди. Мен, қовун бошида бир ўзим қолдим. Эртасига отанг, мендан хавотирланиб, оёғига гипс боғлаганча етиб келди. Мусофир жой, кун совуқ, қовун ҳа деганда сотилавермай, бир-икки кун қолиб кетдик. Шу бўйи отанг вақтида даволанолмай, қорасон касалига учради. Бир йил шифохонама-шифохона юрдик. Отанг азоб торта-торта оламдан ўтди. Одамнинг жони мўрт бўларкан.

Кичкинагина бир баҳона сабаб, ҳамма иши орқага тортиб кетаркан. Мен отангни ўлганига бир ачинсам, болаларининг роҳатини кўрмай кетганига, катта-катта тўйлар қилиб, қиз узатдик, катта-катта тўйлар қилиб ўғил уйлادик. Худога шукур аканг топармон-тутармон бўлди, уй қуриб машина олди, шуларни кўрмай кетганига, ичим бир ачийди. Агар шуларни кўрганда, юраги ёрилиб кетарди.

Шундан бери ароқни кўрсам, чўчқани сийдигини кўргандай бўламан, шуни биров ичиб ўтирганини кўрсам чўчқани сийдигини ичиб ўтирган одамни кўраман.

Мени демасанг ҳам, оилангни демасанг ҳам ҳеч бўлмаса шу отангни ҳурмати, умрини охирида ароқни лаънатлаб ўтган отангни хотираси учун, отанг болаларим ароқ ичмасин деб, қайта-қайта тайинлагани учун ичма, буни ҳеч фойдаси йўқ, ичган одам шайтоннинг шериги бўлади, — дея тайинлай бошладилар. Боягина кўз ёши тўкиб турган онам бора-бора зуғум қилаётган, агар таслим бўлмасам, уриб юборгудек важоҳатлари бор эди.

Ўшанда шахдим синганди, юрагимда ароққа нисбатан тийиқсиз нафрат уйғонган ва бу нафрат, ҳади, ҳозиргача ўз кучини йўқотмай, менга, менинг ичимдаги шайтонга кучлилиқ қилиб туради.

Онам, сўзларини тугатар эканлар, айтиб берган бир ривоятни, ўз ҳаётимнинг дастуриламали қилиб олганман.

— Бир одам Ҳаж сафарига борибди. Катъатуллони зиёрат қилибди. Навбат, шайтонга тош отиш амалини бажаришга келибди. Ҳамма қатори у ҳам қўлига тош олиб отибди. Аммо отган тоши ўзига қайтиб келибди. Ҳожи ҳайрон бўлибди, яна тош отибди. Отган тоши яна ўзига қайтиб келибди. Ҳожи учинчи бор тош отибди. Тоши устунга бориб тегибди-ю, у ёқдан бир садо эшитилибди: — «Ҳой бетовфиқ, ўз шеригингга ҳам тош отасанми?»

Сен ёзувчисан, шоирсан. Ёзган асарларингни одамлар ўқийди. Ҳар бир ёзган асаринг, бу шайтонга қараб отилган тошга ўхшасин. Чунки сен яхшилиқ ҳақида, одамгарчилик ҳақида ёзасан. Одамлар, ёзувчининг асарини ўқиб, шайтоний ҳирс-ҳавасларга, шайтоний қилмишлар бўлган ёлғон-яшиққа, ҳасадга, кибрга қарши куч топсинлар, нафрат топсинлар. Агар сен ўзинг ичсанг, ўзинг шай-

тоннинг йўлидан юрсанг, сенинг ёзганларингни ўқиган одамлар бир куни, «Ҳой, нега ўз шеригингга тош отаяпсан» — деб айтмайдиларми?

Худо сенга илм берди, ёзиш, одамларни яхшиликка бошлаш фасоҳатини берди. Аммо энди бунга ўзинг амал қилмасанг, биласанми нима бўлади, бўлмаса билиб қўй: Қиёмат куни бир одамни дўзахга ташлар эканлар. Унинг ичаклари қорнидан отилиб чиқар экан. Тегирмон тоши бураб айлангани каби ичаклари буралиб, бутун аъзойи баданига азоб бераверар экан. Шунда, дўзахийлар ўраб олиб, нима гуноҳ қилгансан деб, сўрайверар экан. У одам эса инграганча: — Бировларни яхшиликка чорлардим, ўзим бу ёмонликлардан қайтмасдим.

Ўзим билганимга амал қилмаганим учун жазойимни олаяпман, — деяр экан.

Ўша йили шифохонадан чиқар эканман, яна кўп йиллар бошим оғриб юрди, лекин ичишни мутлақо ташлаб юбордим, шу касалимга даво топдим ва бу касаллик менда бошқа ҳеч қайтарилмади. Уйланган ўртоғимни эса, бир йилдан кейин, фарзанди туғилиб, уни «ювиш»га айтишга келганда кўрдим. Ўртоғимга оқибатсизлигини юзига солмадим, лекин ўтиришига бормадим.

Зотан, мен умримнинг охиригача етадиган сабоқ олган эдим.

— Шу билан бирга, яхшилик қилгин-у — дарров унутиб юбор, — деди онам. — Унутмасанг, ўзингни қийнаганинг қолади. Миннат азоби — оғир азоб. Зеро, бировга яхшилик қилишдан ҳеч қачон тўхтама. Зеро, бир шаъм бошқа шаъмни ёққани билан нуридан ҳеч нарса камайиб қолмайди. Қилган яхшилигинг, барибир бир кунмас бир кун қайтиб келади. У сен кутмаган жойдан келади. Оллоҳ, у ҳисобкитобда ҳеч қачон адашмайди. 2397 та яхшилик қилсанг, худди шунча яхшилик ўзингга қайтади. Қилган яхшиликларингни сонини ҳам санаб юрма. Барибир адашиб кетасан. Ҳеч қачон, ҳамма нарсага ўз ақлим билан эришаман деб ўйлама. Сендан минг бора ақллилар ҳам, Худо йўл бермаса ҳеч нарсага эришолмайди. Подшолар ҳам ўз ақлим туфайли подшо бўлдим деса, адашади. Тангри, сенинг тақдир йўлигни шундай чизиб қўйганки, балиқлар қа-

нот чиқариб, осмондан дарёнинг боши қаерда-ю, охири қаерда тугашини кўра олмаганидай, сен ҳам тақдиринг йўлини юқоридан туриб кўра олмайсан. Зеро, кўришнинг баликқа кераги йўқ. Сенга ҳам!

МУЛОҲАЗА

«Сиз ҳамон ўшасиз...» китобим чоп этилган кезлар эди. Китобда асосан муҳаббат мавзуси ёритилганди.

— Шулар бари рост гапларми? — сўради ойим, худди ўзи учун қоронғу хислатларимни кашф этгандай.

— Одамлар ҳозир кўпроқ шу мавзуга қизиқади, — дея жавоб қилдим.

— Нимагадир одамларнинг қийинчилиги ҳақида бир оғиз сўз йўғ-а, — деди ойим, мен худди одамлардан узилиб қолгандай.

— У мавзулар бошимга қийинчиликлар олиб келиши мумкин — дедим сириш фотиҳ бўлиб қолишидан қўриқиб.

— Эртага ўғил-қизларинг катта бўлади. Сени ёзганларингни ўқиб, улар ҳам ўлдим-куйдимга тушмайдими?

— Ёзсам фақат ўзимни эмас, бошқалар ҳаётини ҳам ёзаман. Этикдўз фақат ўзининг этигини ямамайди-ку! Менинг ҳам касбим этикдўзникига ўхшайди. Фақат мен этик тикмайман. Ким нимани кўтариб келса, ямаб беравермайман. Кўнглимга ёққанини ямайман, янгича турдаги, янги фасондаги этикларни яратаман. Бисотимда ҳали ҳеч ким киймаган этиклар ҳам бор. Уларни эртанги кун одамлари кияди.

— Ёзсанг, фақат рост нарсаларни ёз. Ростгўйлигинг, одамлар сенга бутун ҳам, эртага ҳам ишонишига кафолат. Сен, ўзингни ҳаётингда бўлмаган кўп нарсаларни ҳам ёзгансан.

— Ўзимни ҳаётимда бўлмаган, лекин ҳаётда бўлган, бит-таям ёлғон қўшмаганман. Ўзи, ҳаётдан олиб ёзсангиз, ҳеч ким ишонмайди, ҳеч ким ишонмадими, демак мен ёмон ёзувчиман.

— Бир чўпон бўлган экан. Яйловда қўй боқиб юриб, «Қани, қўйларимни бўрилар бўғизлаяпти деб, дод солсам

одамлар ёрдамга келармикан» — деб ўйлабди ва одамларни синаш учун ёлғондан бақира бошлабди. Биров белкурак, биров паншаҳа қўтариб, ёрдамга югурибди.

Яйловга одам уюлиб кетибди. Чўпон, бўрилар қочиб кетди деб, ёлғон гапирибди ва одамларни лақиллатганидан ич-ичидан завқланиб кулибди. Бир ҳафтадан сўнг бўлиб ўтган воқеаларнинг хумори тутиб, яна одамларни ёрдамга чақирибди. Мол аччиғи — жон аччиғи деганларидек яна одамлар тўпланиб келибди. Чўпон, қанчалик қудратли эканлигини ҳис қилиб, яна ўзидан гурурланибди. Лекин, бўлиб ўтган воқеадан бир ҳафта ўтмай, бўрилар ростдан сурувга хужум қилиб, қўйларни бўғизлай бошлабди. Чўпон дод солиб, бақирибди. Одамлар, чўпон бизни бу сафар ҳам алдаяпти деб, ёрдамга шошилмабди. Чўпон нима қилишини билмай, у ёққа юрибди, бу ёққа юрибди, охири тақдирга тан берибди.

Одамлар келгач, ўзини уларнинг оёқлари остига ташлабди. Одамлар бўри қолиб, чўпонни роса савалабди.

Ёзувчининг иши ҳам, шу чўпоннинг ҳою ҳавасига ўхшайди. Одамларни ўзимга жалб қиламан, уларни эътиборини қаратаман деб, ёлғондан дод-вой қилса, бир кунмас-бир кун сири фош бўлади ва бор-йўғидан айрилиб, таёқ остида қолади. Агар у, бўрилар хужум қилганда бақирса эди, зийраклиги учун одамлар олқишига сазовор бўларди, ҳам сурувини омон сақлаб қоларди.

Мен ҳаётда бировни шунчалик куйиб-пишиб яхши кўрганинга ишонмайман, агар ростдан шундай бўлганида, мен буни билган бўлар эдим, — дедилар онам.

— Муҳаббат ҳақида ҳамма ёзганларим, бу менинг орзуларим, армонларим. Бу менинг юрагимнинг исёнлари. Ўз ҳаётимдан норозиликларим, лекин қанча исён қилмай ўз ҳаётимни ўзгартиришга журъатим, жасоратим етмади.

Оилам, шу қадар мустаҳкам қўрғон эканки, мингта бомба портласа ҳам, бутун қолаверди.

Муҳаббат ҳақида ёзганларимнинг ҳеч ёлғони йўқ. Бу муҳаббатлар менинг тақдиримни ўзгартириб юборишга қуввати етмади, холос. Шунинг учун ҳам балки сохта туюлар, лекин унсиз йиғлаётган одамни сохта йиғлаяпти деб бўлмайди, — дея ўзимни оқлашга тушдим.

Нега адабиётга кириб келдим, нега шеър ёзаман, буним ўзим ҳам билмайман. Бунга адабиётни яхши кўрганим сабабдир. Онам, тунги чироқ ёруғида қийналганларимни кўриб баъзида: «Бизнинг уруғимизда бўлмаган, сендан шоир чиқмайди, шоир гана-гана одамлардан чиқади, улар туғма бўлади, гап қуюлиб келаверади уларга», дерди. Бу гап мени ҳозиргача ўйлантиради.

Шунинг учун ҳеч бир жойда шоирлик ҳам, ёзувчилик ҳам талаб қилмайман. Гоҳида ёзганларимни мақтаб қолишса, шубҳаланиб қарайман, лекин ёзувчи бўлмаслигим мумкинми?

Тасаввур қилолмайман. Ёзувчи бўлмаганимда ҳаёт йўлим издан чиққан, ичкиликка берилган, оиласи бир неча бор бузилган, абгор ва руҳий дардман одамга айланардим.

Мен ростдан ҳам туғма шоир эмасдирман, лекин мени адабиётга етаклаб келган биргина нарсаси, бу одамларга бўлган чексиз муҳаббатимдир. Болалигимдан жўшқин, эҳтиросли, завқу шавққа тўла, кўнглим ҳаммага очиқ ва кўнглимда нимаики гап бўлса, ҳамма билан очиқ-ойдин ўртоқлашадиган бола эдим.

Ҳеч кимдан яширадиган сирим йўқ эди. Мени бу кўнгли очиқлигимни кўрганлар, самимий гапларимни эшитганлар, бундан албатта шоир чиқади деярдир эди. Ҳолбуки, у пайтда шеър ҳам, ҳикоя ҳам ёзмасдим. Ёзиш нималигини ҳам билмасдим. 7-синф пайтларимдаёқ, мен ўқиган романларнинг сони 500 дан ошган. Бутун оиламиз қора меҳнатдан қишин-ёзин бўшамасди. Пахта чопиғи, йиғим-терими, полиз ташвишлари бир-бирини қувиб келарди. Онам мени аяб, кўп ишлатмасида, кетмон судраб умримни ўтказмайман деб, ўз ўзимга сўз берардим.

Мирзачўл одамларининг заҳматли меҳнати, тонг ёришмасдан қаро тунгача даладан бери келмасликлари, содда ва тўпори турмушлари, қалбларининг чўл кенгликлари-

дай улканлиги, болалигимданоқ эсимни танир-танимас улар билан биргалигим ва уларга чексиз эҳтиромим, муҳаббатим, мени қўлимга қалам тутқазган биринчи туртки эди. 7-синфдалигимдаёқ туман газетасида чўл одамлари ҳақидаги биринчи мақолам босилди. «Саҳройи гуллар...» деб аталган биринчи ҳикоям ҳам айнан мана шу одамлар ҳақида бўлди.

Деҳқон ўз даласида кетмон чопиб қанча меҳнат қилса, мен ҳам қоғоз устида шунча меҳнат қилиб чарчамадим. Зеро, бу мен учун шу қадар мароқли меҳнат эдики, қанчалик тер тўксам, шунча ҳузур қилганман.

Мен, ўқишга кирган йилим, отам тўшакка михланиб қолдилар ва ҳаётларининг сўнгги куни, мени ёнларига чақириб.

— Мана, Рашидов ҳам ўлди. Дўхтирлар олиб қолса, шундай одамни олиб қоларди. Менинг ҳам куним битганга ўхшайди. Худо умр берганда яшардим. Сенинг шоир бўлиб юрганингни кўрардим. Сендан умидим катта эди. Ёзган шеърларингни ўқиб юрмоқчи эдим. Энди қиёматда кўришамиз. Шеърларингни ўқиб берасан. Нафас олишдан тўхтасам, кўзларимни ўзинг ёпиб қўй! — дедилар.

Негадир ўшанда, ўлим ҳақида ҳеч қандай тасаввурга эга бўлмаганимданми, отамнинг гапларини, ўлим олдидан

айтаётган сўнгги сўзлари деб ўйламаганман. Отамга таскин беришга ҳаракат қилганман:

— Ота, сиз ҳали ўлмайсиз, ёшсиз, бақувватсиз, мен сиз билан ҳамма жойда фахрланиб юраман. Сиздай отам борлигидан ҳаммага мақтаниб юраман. Сизни Тошкентдаги катта дўхтирларга қаратамиз. Ҳали кўп йиллар яшайсиз. Қизларингизни узатасиз. Гала-гала неваларингизни етаклаб юрасиз. Менга ўзингиз келин танлаб берасиз. Сиз айтган одамнинг қизига уйланаман. Тошкентдаги катта шоирларнинг олдига ўзингиз етаклаб борасиз. Сиз мени суянган тоғимсиз! Сизчалик менга ишонган одамни кўрмаганман, отажон! Менинг шоирлигимдан сизчалик қувонган одамни кўрмаганман отажон! Мени шоир бўлади деб юрган битта сизсиз-ку, отажон!

Отамнинг тобора музлаб бораётган қўлларини кўксимга босиб иситолмасдим. Унинг юмук қўзларидан ёш сизиб чиқарди. Отамнинг кўксига бошимни қўйиб қанча йиғладим, билмайман, онамнинг қаттиқ ўкиригидан хушимга келганимда, ҳаммаси тугаганини тушундим. Хонага одамлар ёпирилиб кирди ва аянчли қий-чув кўтарилди.

ОТАМНИНГ ШАЪНИ

Қишнинг изғиринли кунлари эди. Бу изғирин ҳаётимизга ҳам кириб келган эди. Қаҳратон бўлишига қарамай отамнинг қабрига бориб юм-юм йиғлардик.

Онамнинг сочлари бир кунда оқариб кетди. Бўш баёвгина, лаллайиб юрадиган акамнинг қадди бир кунда кўтарилиб, турмуш ташвишлари елкасига тушган, жиддий одамга айланди. Акам эндиgina институтни битирган, ҳали бирон жойда ишламасди.

Иккита опачам ва мен Тошкентда ўқирдик. Сингилларим мактабда эди. Отам уйни сотиб бўлса ҳам, болаларимни ўқит дегани учун, онам бизни ўқишдан кетишимизга йўл қўймади. Ўзи мактабга пол ювувчи бўлиб ишга кирди. Акам ишга кирди. Тошкентга ўқишга бораман деб юрган синглим, 8-синфни тугатиб, ишга кирди.

Гоҳида ёмон шеър ёзган кунларимда ўша вақтларни эслайман. Бор-йўқ ёзганим шу бўлар экан, ўшанда ўқишимни сиртқига ўтқазиб, ишга кириб кетсам бўларди, ўшанда, онамнинг пол ювиб, бизнинг ўқишимизни давом эттириш учун юборган пулларига бу шеърлар арзийдими дея, ўзимни қойийман. Синглимни, мактабни ташлашига арзийдими дея, ўйлайман. Ўшанда, бизга кўпгина қариндошларимиз ёрдам қўлини чўзганди. Лекин онам бунга йўл қўймади. «Эртага, отасини бизнинг пулимизга кўмганди, маъракасини биз кўтаргандик, дея юзимизга солади, — деди. Ҳамма маъракани эл қатори, камайтмай қилди. Жаноза маросимларини харажати тўйникидан кўпроқ бўлар экан.

Ўшанда, ўқишга кетишимиздан олдин, онам бир ҳикоят айтиб бергандилар:

— Бир қишлоққа ёв бостириб келибди. Қишлоқда ёшу қари эркаклар, ўз юртларини қўриқлаш учун жангга шайланибдилар. Ҳамма кетиб бўлгач, бир ёш бола: «Мен ҳам бораман!» дебди-да, отни келтирибди, аммо ҳарчанд уринмасин, отга минолмабди. Шунда, қишлоқ оқсоқолларидан иккита чол келиб, болани оёғидан кўтариб, отга мингазиб қўйибдилар. Бола, отга қамчи уриб, шиддат билан жойидан қўзғалар экан, бир-иккита майиб-мажруҳ одамлар, унинг устидан кулиб: — Сени иккита одам битта отга зўрға миндирди-ю, жангга қандай ярайсан? — дебди.

Шунда бола: — Мени иккита одам отга миндирган бўлса, энди бу отдан мени минг киши ҳам тушуrolмайди — деган ва жанг томонга отини учуриб кетган экан.

Одамнинг бошига тушган кулфат ҳам бостириб келган ёвга ўхшайди. Отам қабрида тинч ётсин, десанглар, яхши ўқинглар, токи биров устиларингдан кулмасин, токи биров отаси ўлиб, булар бебош бўлиб кетди демасин. Отангнинг ор-номуси тирик бўлганда, ўз бўйнида эди, энди унинг шаъни ҳам, ор-номуси ҳам, номи ҳам сизларнинг бўйниларингда. Дунёда марҳумнинг шаънини ҳимоя қилиш ҳам, оқлаб, қўкка кўтариш ҳам жасорат. Тириқ одамнинг юзини ерга қаратишдан кўра, ўтган одамнинг юзини ерга қаратиш оғирроқ, аянчлироқ, кечирилиши қийинроқ. Ҳаётда кўз-кўзга тушиб хурсанд бўлишдан кўра, қиёматда бир-бирига

ёруғ юз билан қараш қувончлироқ. Отангнинг юзига ёруғ юз билан қараш ҳаммамизга насиб этсин! — дедилар.

У пайтлар учинчи ё тўртинчи курсларда ўқирдим. Таътил чоғи уйга бордим. Эрталаб ўрнимдан турсам, онам жойларида йўқ. Мактабда пол ювувчи бўлиб ишлардилар. Рости онамнинг бу ишидан ориятим келарди. Истиҳола қилиб бўлсада, бир оз қўмаклашиш учун, мактабга бордим. Мактаб директори, фаррошларни йиғиб, дағдаға қилиб турган пайти экан, мени кўриб бир оз ҳовридан тушди. Туман, вилоят газеталарида унча-мунча мақолаларим босилиб турарди, шуларни инобатга олдим, «Исмоилова, сиз бораверинг», — дея ҳиммат кўрсатди. Мен директор билан сўрашган бўлдим-да, онамнинг олдига бордим.

— Она, қўйинг шу ишларни. Ҳамма устимиздан кулаяпти. Очимиздан ўлсак ўлайлик, ўқишни ташласак ташлайлик, қўйинг шу ерда ишланг. Бизни ҳамма танийди, сиртида айтмаса ҳам, ичида айтиб устимиздан кулаяпти. Ховосга келсам ҳамма шуни юзимга солаётганга ўхшаб кетаверади. Бош кўтаролмай қолдим. Эртага қизларингизни узатасиз. Бу туришда биров эшигимизни ҳам тақиллатиб келмай қўяди, — дедимда, сув тўла пақирни онамнинг қўлидан тортиб олиб, отиб юбордим. — Эй, юринг, биз ҳали тирикмиз, ўлиб қолганимиз йўқ, сизни ҳам, сингилларимизни ҳам боқиб олишга кучимиз етади. Юринг, кетдик. Бизни шарманда қилманг, — дея онамнинг қўлидан тортқиладим. Бизнинг бақир-чақиримизни эшитиб, мактаб болалари тўпланиб кела бошлади.

Мен қизариб кетган, кўзимга ғилтиллаб ёш келаётганди. Онам, мени гап билан тўхтатолмаслигига кўзи етди шекли, юзимга шапалоқ тортиб юборди.

— Нима мен ўғирлик қилаяпманми, бировни алдаяпманми, ориятинг келади. Нима мен бировнинг эшигига қарз сўраб бордимми, юзинг шувит бўладиган?! Қора қозоним қайнасин деб, пешонамдаги терни сидириб, ўлай деб, пул топаяпман. Бировдан кам емасин, бировдан кам киймасин, ўртоқлари еганда, четда лаби гезариб турмасин деб, шу пақирларни кўтаравериб, эмачам узилиб кетди-ку.

Худойимни раҳми келиб, бир ёруғ кунни кўрсатар ахир. Болаларим катта бўлиб қолса, бир-бирини қўлаб-қўлтиқлаб, суяб кетар-ку. Камбағалнинг кўз ёши, дўзах оловини ўчираркан, сендай отасизни ҳам пешонангга ёруғ кун битар-ку!

Мен аламдан ўкраб йиғлаганча ўтириб қоламан.

Болалардан бири нарида юмалаб ётган пақирни тепиб кетади.

Мактаб директори мени юпатиш учун онамга эртароқ жавоб бериб юборади.

Яхшиям онамдан мана шу сабоқни олган эканман. Бу менинг ҳаётимдаги бир умрлик дастуриламал бўлди. Ўғирлик билан, таъмагирлик билан, порахўрлик билан топилган минг сўм пулдан кўра, ҳалол меҳнат билан топилган бир сўм афзал эканлигини билдим ва доимо шунга амал қилдим. Ичимдаги кибрни ўлдирдим. Бир кунда директорликдан туширилиб, оддий ходимга айланиб қолганимда ҳам, оғринмадим, қора меҳнат билан топилган сармоянинг ҳаловати, директорликда топилган даромаддан кўра баракалироқ эканлиги, доимо кўнглимга таскин берарди.

Директорликда топилган минг сўмни ҳам, худди фаррошликда бир сўмлаб йиққандай, ҳар бир сўмини меҳнат билан топишга ҳаракат қилдим. Директорлигимда ҳам деярли ҳар куни эрталаб, бир марта мардикор бозорига борар, мана шу мардикорлардан ҳеч бир жиҳатдан устун эмаслигимни, мен ҳам бир куннинг ичида мана шу мардикорларнинг ичига тушиб қолишим мумкинлигини, Худонинг марҳамати билан, директор бўлиб турганлигимни, бунинг учун Худога минг бора шукроналар айтишим кераклигини, мардикор бир сўмни қанчалик меҳнат ва заҳматлар билан топса, мен ҳам шунча азият чекишим, ўзимни меҳнат қилишдан тиймаслигимни ҳар куни ўз-ўзимга такрорлар, бахт ҳам, барака ҳам, текин даромадда эмас, ҳалол топилган кичкина сармоёда деб билар, ҳаром-хариш топилган бойликни касри бир куни ўзимга ҳам, болаларимга ҳам уришидан кўрқардим. Ўша воқеанинг бўлиб ўтганига ҳам йигирма йилдан ошаяпти. Уни бир лаҳза бўлсин ҳаёлим кўзгусидан қочирганим йўқ. Бу воқеани яна йигирма йил унутмасам керак. Бу бора-бора худди охиратга тай-

ёрланишга ўхшаб кетади. Мен худди фаррошдай ҳаётим остонасини ҳамиша тоза ва покиза сақлашим учун, меҳнат қиламан ва бу заҳматни шараф деб ҳисоблайман. Зеро, мазлумнинг кўз ёшлари, дўзах оловини ўчиришига ишонаман. Зеро, охиратга тайёргарликсиз бориш, денгизга кемасиз тушишдай гап. Зеро, ўшанда онамнинг мактаб остонасини ювиб-тозалашлари, бизнинг ҳаёт остонамизни, ҳаёт йўлимизни тоза ва покиза бўлиши учун пойдевор эмасмиди? Зеро хоҳ шоир бўлайлик, хоҳ фаррош бўлайлик, хоҳ вазир бўлайлик биздан талаб қилинадигани, бор йўғи, ризқни ҳалол йўл билан топишнинг шарафли анъанасини давом эттириш, онамиз тутган йўлдан, онамиз ўргатган сабоқлардан оғишмасликкина холос.

Катта опачам ўқишни битириб келгандан сўнг уйимизда тўйга пинҳона тайёргарлик кўрила бошлади. Акам, совчилар келиб қолади, деб уйимизни оқлаб чиқди. Онам, кўни-қўшнилари чақириб, ҳовлида пат тўқий бошлади. Сингилларим ҳар куни ҳовли супуриб, сув сепарди. Мен эса қўрадаги қўйларга ҳар доимгидан қўра кўпроқ ўт ташлардим.

Опачамни болалигиданоқ бир қариндошимизнинг ўғлига бешиккертди қилиб қулоғини тишлатиб қўйишганди. Бу ишнинг бошида катта энам тургани учун, ҳеч ким онамнинг раъйини қайтаролмас, энам, ўлар чоғи борди-келдимиз узилиб кетмасин деб, онамнинг қулоғига қуйиб кетганди. Опачам содда, қўли ҳам, кўнгли ҳам очиқ, кўҳлик қиз эди. Уни сўраб-суриштирганнинг кети узилмас, лекин онам урф-одатларимизга содиқ қолиб, у бешиккертди қилинган оиладан одам келишини кутиб, тонг отқизарди. Ниҳоят бир куни, онам опачамнинг йўлини бойлаб туришни истамай қариндош-уруғлар орқали ўзи оғиз солиб юборди. Қариндошимиз ўша пайтда бой, уруғимиз ичида обрў-мартабали, онам ҳам шу уруғнинг вакили сифатида, албатта унинг раъйига қарар, шу билан бирга у билан қуда-анда бўлишни яширинча бўлса-да, орзу қиларди. Ниҳоят жавоб ҳам келди. Бой ота:

— Куя бойлаб, бит боқиб ўтирибди-ю, шуларни нимаси билан қуда бўламан, — дебди.

Буни эшитган онам қарғанди:

— Отаси уюб-уюб мол топганда, ҳаммаси уймалашиб ўтириб ер эди. Энди улар бой, биз камбағал бўлдикми?! Онаминг юз хотирини қилиб, унга қиз бераман десам, у ноз қилдими?! Кўчада қиз тугул, тезак қолмайди, камбағалнинг пешонасига мол битмайдими? Уруғимни ўйласам, ўзагимни ўйгани шуми? Қизимни шундай ерларга узатай, қизим кўрган тўйларни, ўғли қирқ йилда ҳам кўрмасин. Бориб айтинглар, бир ҳафтадан кейин бизни-кига тўйга келаверсин. Мен қизимни ундан бойроқ, ундан мартабалироқ хонадонга узатаман, у келиб, тўйда офтобада сув кўтариб, хизмат қилади. Ўзи ҳам, ўғли ҳам бир умр пушаймонда ўтади.

Ҳақиқатан ҳам шундай бўлди. Бир ҳафта деганда опачамни таги тахтли жойга катта тўю тантана билан узатдик. Қариндошимизнинг ўғли эса мана йигирма йилдан ортиқ вақт ўтаяпти, негадир ҳали уйлангани йўқ.

80-йилларнинг охири эди. Ижара уйда яшардим. Сочим елкамга тушган, ҳеч жойда ишламас, куним ё пиво-хонада шеър ўқиш билан, ё қайсидир кутубхонада китоб ўқиш, ё устозу шогирд «шоирбачча»лар йиғилишиб баҳсу мунозара билан кунни кеч қилар, тунни тонгга улардик. Шеър учун яшардик, шеър ёзиш учун ким биландир уришардик. Ўзимизни одам эмас, шоир деб билардик. Шоир учун ҳамма нарса мумкин эди.

Қишлоқда хотиним, болаларим борлиги эсимга келмас, дунёқараш жиҳатидан улар менга, мен уларга мутлақо бегона эдим. Шу кетишда билмадим қайга борардим, аммо ўша пайтда ўша йўл мен учун энг тўғри йўл бўлиб кўринарди.

Мен билан қаттиқ курашишга бел боғлаган шекилли, ижара уйимга онам келиб қолдилар. Сумкаларида ёғдан тортиб, картошка-пиёз, гўшт, хуллас рўзғорбоп ҳамма нарса бор эди. Менинг хонам эса сигарет тутунидан бурқ-

сиб ётар, бўшаган вино шишалари-ю, қия кесилган консерва банкалари, кир-чир сочиқлар уйилиб кетганди.

Ўшанда онам айтган гаплар ҳеч қачон эсимдан чиқмайди:

— Нега хотинингни, болаларингни ҳолидан хабар олмайсан? Эртага Худо сендан қандай шоир эдинг деб сўрамайди, қандай эр эдинг, қандай ота эдинг, уй-рўзгорингни қандай тутдинг, болангга қандай тарбия бердинг, нима еб-ичқаздинг деб сўрайди. Хотинингни никоҳингга олганмисан?! Олгансан. Эркак одамнинг биринчи вазифаси хотинини боқиш. Хотинингни олиб келиб, рўзгорингни бутламас экансан, ҳеч қачон биринг икки бўлмайди. Сен аввало Худонинг олдидаги вазифаларингни бажар. Аввало яхши одам бўл. Яхши гап — яхши одамдан чиқади. Ўзинг ночор — йўлинг ночор бўлса, мингта китоб ёзсанг ҳам, ҳаммаси савдойи одамнинг васвасаси бўлиб қолаверади. Ёзсанг, ўткинчи¹ нарсалар ҳақида эмас, абадий¹ нарсалар ҳақида ёз. Шунда, ёзганинг ўткинчи эмас, абадий бўлиб қолаверади. Ҳамма китобни ташлаб, битта китоб, Каломуллони ўрган. Мана шу китоб то қиёматгача туради. Ёзганларинг, қиёматгача туришини истасанг, шу китоб кўрсатганларини, шу китоб буюрганларини, шу китобга амал қилганларни, шу китобга амал қилиш кераклигини ёз. Шу китобга эргашсанг, сени Худо қўллайди. Сени Худо қўлласа, ҳеч ким йиқитолмайди. Ёзганларингда Худонинг зикри бўлмас экан, бўйинг баробар китоб ёзсанг ҳам, ҳаммаси хазондай вақт шамолида совурилиб кетаверади. Кўзинг нури кетади, сочинг оқаради, белинг букчаяди, охири Худога нола қиласан: — Эй, Худо, шунча ёзганларимдан, нега ҳеч бўлмаса бир варағини қолдирмадинг! — дейсан. Худо сенинг олдингга, ўзинг ёзган бир варақни ташлайди. Бир варақни кўтариб у одамнинг бетига тутасан, бу одамнинг бетига тутасан, одамлар қарамай, юзини тескари буриб кетаверади. Чунки, сенинг ёзганинг замон хандағидан нарига ўтолмай, сен ўзинг яшаган давр исканжасида қаро ер қаърига кириб кетади. Шоирнинг ўз замонидан нарига ўтолмай, унут бўлиб кетиши, ўзидан олдин болалари ўлган онанинг ҳолидан яхшироқ эмас. Истеъдод шундай ноёб нарсаки, у ҳатто подшоларда ҳам бўлмаслиги

мумкин. Мабодо, Худо сенга шундай истеъдодни берган бўлса, уни асраш, тўғри йўлга солиш керак. Яхши одамдан яхши шоир чиқиши мумкин, лекин аввал шоир бўлиб, кейин яхши одам бўламан дейиш, бу, «мен одамларнинг ичида оёғимни осмонга қилиб, қўл билан юравераман» — дегандай, Худонинг одамни қандай яратган бўлса, унинг ҳукмига тескари иш тутганидай гап. Қўл тескари алфозга узоғи билан бир кун чидаши мумкин. Ҳали ҳеч ким оёғини осмонда қилиб яшагани йўқ. Худди шунингдек, ҳали ҳеч қачон ёмон одамдан, яхши шоир чиққани йўқ. Сен ҳам балки ёмонлик тарафидамасдирсан, лекин бу «ит ётиш, мирза туриш» яхшиликка олиб келмайди. Хотинингни олиб кел, болаларингни олиб кел, уй қил, жой қил, ичишни ташла, ишга кир, эл қатори одам бўл!

Менга бу гаплар ҳозир ақидага айланган бўлсада, ўша пайтлар янгилик эди. Онамнинг гапларидан қанчалик ҳайратланганим эсимда.

Тез орада уй олиш тараддудига тушдим. Рўзғоримга, ҳаётимга файз, қут-барака кира бошлади.

Умуман олганда, Навоий нега уйланмаган?!

Онам ҳақида гапиришим керак бўлганда, худди юрагимдаги сирларни бирма-бир ошкор қилаётгандай, кўнглим қаъридаги ҳаммадан яширган асрорларни авра-астарини чиқариб, ёяётгандай бўлавераман. Ишонинг, бу мен учун оғриқли ҳодиса. Худди, бировлар мени мажбурлаб, юрагимни ёриб, операция қилаётгандай бу ўз ихтиёримдаги табиий ҳолат эмас. Мен мажбур бўлаётгандай бўлавераман. Тўғрисини айтсам, мен халқ деганда биринчи ўринда онамни тушунаман. Ўзбек деганда, миллат деганда ҳатто Ватан деганда ҳам биринчи ўринда онам кўз олдимга келади. Ҳатто ўзбек тили нима деганда ҳам, аввало онамнинг гапириши, талаффузи, шеваси, оҳанги кўз олдимга келади. Мен онамнинг гапиришини ўзбек тили шу бўлса керак деб биламан. Коҳирага кетаётганимда, магнитафон лентасига онамнинг гапларини ўзбек тилини соғинганимда, эшитиб юраман — дея ёзиб олганман.

Ишонаман, агар онам Сирдарёдан Тошкентга кўчиб келсалар, Тошкент мен учун киндик қоним тўкилган ер бўлиб қолади. Ишонаман, агар мен адабиётга онамнинг образини олиб кирсам, мен адабиётга яна бир ўзбек аёлининг образини олиб кирган бўламан. Лекин, бу мен учун юлдузлардан-да йироқдаги эришиб бўлмайдиган орзу бўлиб туюлади. Она халқимнинг биринчи вакили бўлган онамга ёқадиган асар ёзмайдиган бўлсам, ёзишнинг умуман кераги йўқдай туюлади. Тўғри, мен ҳам асарларим бутун дунё халқлари тилларига таржима қилинишини истайман. Бутун дунё халқлари ўқишини, менинг асарларим ҳам жаҳон адабиёти намуналаридан бўлишини истайман. Лекин ўша адабиёт сари олиб бориладиган йўл, ҳар бир йўлнинг боши бўлганидай, мен учун бу йўл, халқимнинг энг катта хазинаси — онамнинг юрагидан бошланади. Албатта, мен бу юракка қулоқ тутар эканман, ёзувчи сифатида, сизларга жуда кўп жавоҳирлар туҳфа этаман, мангу қолгувчи дуру гавҳарларни ҳадя этаман.

Онам айтадилар. — Дунёни сўз яратган! Оллоҳ таоло, «Ярал» — деди, Еру осмон пайдо бўлди. Дунёда биринчи яралган нарса сўз бўлади. Шунинг учун сўздан эҳтиёт бўл. Сўз худди афсунгарга ўхшайди. Ўзи кўринмаса-да, айтилган нарса яралаверади. Агар «мен яхшиман» — десанг, яхши бўлиб кетаверасан. Менинг атрофимдаги одамлар яхши одамлар десанг, атрофингга яхши одамлар тўпланаверади. Тескарисини айтсанг, тескариси бўлаверади. Касбинг сўз экан, фақат яхши нарсаларни ният қил, фақат яхши сўзларни сўзла. Одамлар яхши сўзларингни ёд олиб, дунёга яхшилик уруғини сочсинлар. Дунёни фақат яхшилик қутқаради.

Мен, онамнинг бу сўзларини эслаб, худди гапиришни онасидан ўрганаётган гўдакдек, чуғурлайман:

— Эй, Худо, онагинамнинг умрини узоқ қил, ўз паноҳингда асра, элим тинч, юртим фаровон бўлсин!

Қаҳратон қиш. Уч кундан бери узлуксиз ёғаётган қор тинай демас, совуқ қаттиқ, ҳаво музлаб қолгандай эди.

Суякни синдирувчи изғирин забти юрагимда аянчли оғриқ уйғотарди. Шундай бўронли кунларда отамни ерга қўйгандик. Эшик олдида бел боғлаб турар эканман, кўнглимни ўртаган қақшатқич мотам туфайли гўё олам ҳам совуқдан увилларди.

Кўчада кетаяпман-у, кўзларимдан ёш ўз-ўзидан сизиб чиқаяпти. Орадан йигирма беш йил ўтса-да, қиш ўта қаттиқ келса, мана шундай ҳақир, ўксик ва нотавон аҳволга тушаман.

Ўшанда, ҳаприқиб, ер тепиниб йиғлаётган онамнинг бошидаги рўмолини изғирин учуриб кетганди. Ва мен, онамнинг сочлари бир кунда оқариб кетганини кўргандим.

Кўчада кетаяпман-у, рутубатли совуқ, руҳимни синдириб, тушкунлик чоҳига тобора қулата бошлайди. Онам ўлиб қолса-я, деган кўрқув бутун вужудимни қамраб олади. Бехосдан онам, ҳозир ўлиб қоладигандай, инграб юбораман ва у кишининг истиқболига югураман. Яхшиям, дунёда онам бор. Сиз менинг бошимдаги тожимсиз онажон! Сизсиз мен бошимдаги тождан айрилиб гадога айланаман онажон! Сиз менинг кўрар кўзимсиз, сизсиз мен сўқирга айланаман онажон! Сиз менинг қалбимдаги фиғонимсиз, сизсиз бу юрак кесакка айланади онажон! Сизсиз мен тўғри йўлда юролмайдиган чўлоққа айланаман онажон! Сизсиз мен нурнималигини билмайдиган чувалчангга айланаман онажон! Сизсиз мен онаси оппоғим демайдиган кўнғизга айланаман онажон! Мени бундай абгорликдан, бундай ночорликдан, нотавонликдан ўзинг асра Парвардигор! Онамнинг умрини узун, сиҳат-саломатлигини бардавом қил, Яратган қодир эгам!

ЯНГИ ОЙ ЧИҚҚАН КЕЧА

Киноқисса

Малика эшик тақиллашидан чўчиб уйғонди. Соат тунги иккилар бўлганди. Румолини бошига илишга улгурмай кўнғироқ жиринглади.

— Ҳозир!

Одатда эри Санжарни аяб, кўнғироқни босмасди. Ҳозир иши шошилинч, шекилли.

— Келинг!

— Келдим, ҳозир кетаман. Бухоро амирининг қиличи қани?

— Жойида тургандир.

— Тез топ!

Малика кўрпаларни йиқитиб, сандиқни очмоқчи эди, эри «қоч» дегандай, уни четга сурди.

— Керак бўлиб қолди.

Қосимхон қилични қинидан чиқараркан, ўткир тиг чироқ нурида ярқираб кетди. Малика эрининг гандирак-лаб турганидан кайфи борлигини, лекин ароқ ҳиди йўқлигидан мясига совуқ фикр келди: «Наша чекдимикан?»

Қосимхон қилични ўйнаб, хонасига кириб кетди. Малика кўрпаларни тахларкан, ташқари эшик қаттиқ ёпилганини эшитди. «Яна кетдими?»

Малика эрининг хонасига кирди. Деразадан пастга қараркан, Қосимхон машинага ўтираётганини кўрди. «Қилич қолиб кетибдими?» У эрига кўр-кўрона итоат қиларди. Қилични кўтарганча, машина ортидан югурди. Тор йўлакдан зўрға бурилиб олган машина юрай деганда, эшикка тирмашди.

— Мана бу қолиб кетибди!

Орқа ўриндикда ўтирган Қосимхон қўлини ёнидаги қизнинг бўйнидан олиб, унга ўгирилди. Қўлида қоғозга ўроғлиқ нарса бор эди.

— Э, опке!

— Бу ким?

— Ўртоғимнинг хотини.

— Нима, ўртоғингизнинг хотинини кучоқлаб ўтира-сизми?

— Бунга фарқи йўқ, ким кучоқласа кучоқлайверади.

— Менга эса фарқи бор. Эрим ҳаммани кучоқлаб кета-веришига йўл қўймайман.

— Ҳе, камайиб қолармидим?

— Камаймайсан, камаймайсан, — гапга аралашди қиз.

Қосимхон эркалаб унинг юзидан ўпди:

— Асалим...

— Айт, бу чувринди уйдан кетсин! — деди яна қиз.

— Эшитяпсанми, «кет» деяпти.

— Нима, мен кетайми?

— Кет, кет, кет!— Қосимхон бу гапларни қатъият билан айтмаса-да, «э-бор-э» деган тарзда айтди. Малика унинг тиззасида турган қиличга ёпишди. Қосимхон ҳали қилични тортиб олишга улгурмай, эшикни қарс этиб ёпди.

— Ҳайданг, шофер ака, бўлмаса бу тентак бизни бир нарса қилиб қўяди.

Шофёр жон ҳолатда газни босди.

Малика уйга қайтгач, ғазаб ва нафратдан танг ҳолатда эди. Машинанинг ортидан қувиб боролмасди. Кўчага тунги кўйлакда чиққанди. Машина ёллашга пули йўқ. Тўрт яшар ўғли ухлаб ётганди. Уй уй бўлгани билан тўртта девордан бошқа ҳеч нарсаси йўқ. Уйда очлик ҳукм сураб, ейишга бир тўғрам нон топилмас, Санжарнинг хархашалари кўча хандон эрига нисбатан нафрат ҳиссини қўзғатарди. Кўни-қўшнилардан қарз сўрайвериб, бошини кўтаролмай қолган, нимаики бўлса онасиникидан таширди. Эри ойлигини бермас, боланинг нафақа пули эса ҳеч нарсага етмасди.

Қосимхон институтни битирганларидан сўнг уни ишлатмади. Дастлаб фарзанд кўрдилар. Бола боқиш муддати тугаб, Санжарни боғчага берганларидан сўнг ҳам, эри уни ишлатишга унамади. Малика эрининг авзойига қараб рози бўлди. Эри врач бўлса-да, шифохонанинг хўжалик ишларига ўзини урди. Кўпроқ топаман деб ўйлади шекилли, лекин топиш-тутишида барака кўринмасди.

Оила зўр-базўр кун кечирарди. Қосимхон уйга ҳеч нарса кўтариб келмас, гоҳо маст ҳолатда Маликани урар, сўкарди. Малика куну тун оилам бузилиб кетмасин деган ташвиш билан яшарди. Оилам бузилмай турса, ҳаммаси изизига тушиб кетади, ҳаммаси бир кунмас бир кун яхши бўлиб кетади, деган хаёлда эди.

Малика стол устига ишга кириш ҳақидаги аризани қўяркан, бош врачнинг кўзларида эрини ҳамиша рашк ва саросимага солган қандайдир тийиқсиз иштиёқни кўрди.

— Майли, синглим, аризани ташлаб кетинг-чи, бирор чорасини топармиз.

— Жавобини қачон билсам бўлади?

— Эртагаёқ ишга чиқаверинг. Сал қийналиб қолган кўринасиз.

— Раҳмат. Бу яхшилигингизни унутмайман.

— Раҳмат.

Малика унинг бу жавобини «Рози бўлганлигингиз учун олдиндан раҳмат» деган маънода қабул қилди. Лекин нимага рози бўлди у, унинг истакларини қондиришгами? Ўлдими, унчаликка бормас?!

Малика эртасигаёқ ишга чиқиб кетди.

Қосимхон ўша куни эмас, эртасига кун оққанида худди ҳеч нарса бўлмагандай кўчанинг гапларини гапириб кириб келди. Эшик олдида жимгина турган Малика ичида «вой, разил-ей» деб қўйди. Индамай турганига яна бир сабаб, ишга кириш учун Қосимхоннинг розилигини олиш эди. Қосимхон Санжарни эркалаб кўтараётганида:

— Ишга кирмоқчиман, — деди.

Қосимхон агар ҳозир розилик бермаса, катта жанжал бошланишини сезиб: «Ўзинг биласан», деб қўя қолди. Малика ошхонага югурди.

Бош врач Шухрат Аҳадович дастлаб уни кўрганда анчайин бепарво эди. Кейинчалик сезилар-сезилмас илтифотлар қила бошлади. Малика ҳам бу илтифотларни кесиб ташламади. Ишни юмшоққина қилиб, орқага суриб келаверди.

Бир ой бўлмай, бош врач уни операция столи тепасига келтирди-да, чиқиб кетди. Малика операцияни муваффақиятли якунлади.

Малика ақлни лол қолдирадиган даражада гўзал аёл эди. 17—18 ёш қизлар ҳам унинг қўғирчоқдай қомати олдида надоматда қолишарди. Ҳеч ким уни йигирма еттига кирган деб ўйламасди. Ўғлини етаклаб юрганида, укасини ўйнатаётгандир-да, дейишарди.

Малика хонасига кириб, кийимларини алмаштирмоқчи бўлган эди, эшик чертилди.

— Кириг.

Эшик олдида биринчи курс талабаси, шифохонага амалиётга келиб юрадиган Собитжон исмли йигит турарди.

— Иш тугадими?

— Ҳа, кетмоқчи бўлиб турувдим.

— Кузатиб қўйсам майлими?

— Бирон гапингиз борми?

— Бор.

— Шу ерда айтаверинг.

— Шунчаки йўл-йўлакай айтиладиган гап эмас-да. Агар кузатиб қўйишимни хоҳламасангиз, имкон топилганда айтарман.

— Эрим келиб қолиши мумкин.

— Нега дарров эрингиз ҳақида гап бошладингиз?

— Мен эри чизган чизиқдан чиқмайдиган аёллардан-ман, Собитжон.

— Ҳар қалай, менинг гапим сизни бу чизиқдан чиқариб юбормаса керак.

— Унда оддий гап экан-ку, айтаверинг.

— Мени гапим оддий гап эмаску-я, лекин сиз уни оддий гап деб қабул қилишингиздан кўрқаман.

— Менга бунчалик сирли гап айтиш фикри сизда қаердан пайдо бўлиб қолди?

— Билмайман. Лекин сизга айтмасам бўлмайди. Бошқа иложим йўқ.

— Кўйинг, Собитжон ҳаммаси ўтиб кетади.

— Мен эса ўтиб кетишини истамайман. Умуман, мандаги бу ҳис-туйғулар ўтиб кетмаса керак. Тўғриси айтсам, сизни яхши кўриб қолдим.

— Собитжон, ундай деманг. Ҳаммасини кўриб-билиб юрибман. Ахир, сиз ҳали ёшсиз. Ҳарбий хизматга ҳам бормагансиз. Ўқишни ҳам битирмагансиз. Мен сиздан қанча каттаман, биласизми?

— Бунинг аҳамияти йўқ. Ахир, сизни яхши кўраман-ку.

— Яхши кўрганингизда бунчалик тез севги изҳор қилмас эдингиз.

— Ҳозир ўз ҳолатимни яшириб ўтирадиган, даражада эмасман.

— Унда сизга қийин бўлади.

— Малика, илтимос, менинг таклифимни яна бир бор ўйлаб кўринг.

— Нимани таклиф қиляпсиз?

— Агар хоҳласангиз, сизга уйланаман.

— Ахир, бошимда эрим бор-ку?

— Эрингиз аллақачон сизга хиёнат қилиб бўлган.

— Собитжон, ҳаётимизга бунчалик чуқур аралашасиз, деб ўйламагандим.

— Энди сизнинг ҳаётингиз меники бўлади.

— Буни осонгина гапириб бўлмайди. Мени севиш ҳуқуқини сизга ким берди?

— Нима учун яшаётганимни англолмай юрардим. Энди билсам, сизни бахтли қилиш учун туғилган эканман.

- Собитжон, илтимос, шу ерда хайрлашайлик.
- Фақат эртагача!
- Хайр!
- Яхши етиб олинг.

Қосимхон ўзидаги нохуш ўзгаришлар, аста-секин зўрайиб бораётгандан оғриқлар алаmidан танг ҳолатга тушиб, энди касални яширишнинг ортиқча иложи қолмагани туфайли шаҳар четидаги Тери-таносил касалликлари шифохонасига йўл олди. Врач йигит Қосимхонни текширувдан ўтказаркан, лаборатория берган натижаларни яшириб ўтирмади.

- Бу касал сизда қачон пайдо бўлди?
- Чамамда, 15 кунлар оралиғида.
- Охирги марта ким билан ётгансиз?
- Хотиним билан.
- Ундан олдин-чи?
- Иккита-учтаси билан.
- Бир кундами?
- Йўқ, икки-уч кун оралатиб.
- Бу касални кимдан юқтиргансиз?
- Билмадим.
- Уни ҳам топиш керак. Бўлмаса, у сизга ўхшаганларга юқтириб юраверади.
- Уларнинг аниқ манзилини билмайман. Қолаверса, менга деса ўлиб кетмайдими, қайси бирини судраб юрай?
- Ҳеч кимни олиб келмасангиз ҳам, янгани олиб келишингиз шарт.
- Нега?
- Ахир, яқин кунлар ичида у киши билан жинсий муносабатда бўлгансиз-ку, бу жуда юқумли касаллик. Хотинингизга юққан бўлиши табиий. Агар уйда тозалikka риоя қилмасангиз, болангизга ҳам юқиши мумкин.
- Хотинимни бу ерга қандай олиб келсам экан-а?
- Бу касаллик фақат жинсий алоқадан сўнг пайдо бўлади. Юқтиришнинг бошқа йўли йўқ. Сиз эса касал аёлнинг

қўйнига киргансиз. Биласиз, аёллар ҳамма камситишларни кечирса ҳам, хиёнатни кечирмайди. Сиздаги касаллик эса хиёнатнинг аниқ далили.

— Сиз қайси кунлари ишда бўласиз?

— Мана, кун тартибим қуйидагича белгиланган...

Шухрат Аҳадович, иш куни тугаётганлиги сабабли қабул-лига кирувчиларнинг сийраклашиб қолганидан ўзи ҳам анча толиққанидан дераза ортида ботаётган қуёшга қараб, бир оз тин олиш ниятида креслога суянганича хаёлга ботиб ўти-рарди. Эшик оҳиста тақиллади.

— Мумкинми?

— Келинг, Малика Муродовна...

— Яхшимисиз, Шухрат Аҳадович, чарчамадингизми?

— Йўқ, қайси шамоллар учирди?

— Сизнинг яхши шамолларингиз!

— Хўш, хизмат?

— Мен бир таклиф билан олдингизга келувдим. Биз-нинг шифохонага борганингизда сиз ҳақингизда жуда кўп яхши гапларни эшитганман. Шу туфайли қўллаб-қувватлаб юборасиз деган умиддаман.

— Агар имкон бўлса, бажонидил.

— Мен ўз соҳам бўйича номзодлик диссертациясини ёз-моқчиман.

— Жуда яхши таклиф. Мен ҳам сиз ҳақингизда жуда кўп яхши гапларни эшитиб юрибман. Операцияларингиз-нинг ҳаммаси муваффақиятли чиқаётган экан. Буни мақта-май илож йўқ.

— Мақтовларингиз албатта мени қувонтиради.

Шу пайт эшикдан беҳос шошилиб бир киши кириб келди.

— Шухрат Аҳадович, бўлмайсизми энди, пастда кутиб турибмиз-ку...

— Хўп, ҳозир, нима гап ўзи?

— Боя келишдик-ку, улар ҳам келган.

— Ким у, улар...

Шухрат Аҳадович Маликанинг олдида ҳеч нарсадан хабари йўқдек турарди.

— Анави иккаласи-да, ўзингиз айтган!..

Малика хонадан отилиб чиқиб кетди. Шухрат Аҳадович саросимага тушиб, унинг ортидан ирғиб тураркан, бирор сўз айтишга улгуролмай қолди. Йўлак ойнасидан унинг пастда югуриб кетаётганига қараб, оғайнисига ўшқириб берди:

— Э, бор-э, галварс, одам ўтирибди ҳам демайсан-а...
Шу гапни сал ётиги билан айтсанг бўларди-ку.

— Э, шошиб тургандан сўнг...

— Энди ўзинг кетавер. Мен бормайман.

— Шухрат Аҳадович, ахир, улар қараб туришибди, шунақа жононлар...

— Уларнинг жавобини бериб юбор.

Шухрат Аҳадович қалбига баҳор нафасидай илиқлик олиб кирган Малика ҳақида ўйлар, юраги ёввойи сархушликни сезиб, майин энтикиб кетарди.

Малика эрининг сўзларини эшитиб, ҳаммасига тушунди. Демак, эри касал, демак, эри ўз касалини унга ҳам юқтирган. Болалигида одамнинг боши тошдан деса, тушунмасди. Оиласидаги ғурбатлар, жанжаллар, хўрликлар, кўчадаги фисқу фасод гаплар. Кимдир бошингга мана шундай кўргуликлар тушади деса, ишонмасди. Бунчалик ситамларни кўтаролмасам керак, деб ўйларди. Лекин бошга тушганни кўз кўрар экан. Кўрганда ҳам шу қадар кўрдики, назарида дунё остин-устун бўлиб кетадигандай эди. Ҳаётнинг чархпалак айланишидан кўз олди тиниб кетди, уни бу дунёда олиб қолган куч назарида фақат ҳали тирик экани, ҳали яшашга мажбур экани, ҳали куч-ғайратининг борлиги-ю ёшлигининг тийиқсиз шижоати унга ҳаётнинг бу қадар аччиқлигини кўп ҳам сездиравермасди. Ҳаёт уни тошларга урса-да, ҳали иродаси синмаган, ҳали кўзлари ҳам кўр бўлмаган эди. У мана шуларнинг ҳаммасини изтироб билан ўйлар экан, ҳали шундай яшайинки, одамлар омад нима эканлигини менинг тимсолимда кўриб қўйишсин, дея ўзига таскин изларди.

Улар касалхонага қарийб бир ой қатнаб юришди...

Шухрат Аҳадович узун йўлак бўйлаб кетар экан, муюлишда шундоқ қаршисидан чиқиб қолган Маликани кўриб таққа тўхтади, оғиз жуфтлашга улгурмай, унинг шиддат билан ўтирилиб кетганини кўриб, эсанкираб қолди. Бир фикри, ортидан югурмоқчи, хонасида рўй берган хосиятсиз вазият учун кечирим сўрамоқчи ҳам бўлди. Лекин ёшгина жувоннинг кетидан югуриб юришни ўзига эп кўрмай, ҳасрат билан мийиғида кулиб қўя қолди. Кўнглида менга нисбатан нимадир бор шекилли, аччиғи чиқиб юрибди, бўлмаса менинг бошқа жувонларга боришимни бунга нима дахли бор? Бир жойда ўтириб, аҳду паймон қилишмаган бўлсак. Мени яхши одам деб ўйлаб юрибди шекилли. Ёки кўнгли бормикин-а! Қанийди, шундай бўлса!

Малика Собитжоннинг қистовларидан кейин «учрашишга» ваъда берди-ю, ўзининг бўшанглигидан, раҳмдиллигидан, итоаткорлигидан ўзи ранжиди. «Бекорга ваъда берибман, нима кераги бор эди?» деб ўйлади. Агар ҳозир бу хатони тузатишнинг иложи бўлса, албатта тузатарди. Кейин яна ўйлаб қолди. «Қани, бир гаплашиб кўрайчи, яна нима дер экан? Буям бир ўйин-да...»

Малика Амир Темур хиёбонига борганида соат бешдан ошганди.

Собитжон унга кўзи тушиши билан қўлидаги гулдастани силкитиб, тез-тез қадам ташлаб кела бошлади. Маликанинг назарида, у югуриб келаётгандек туюлди. «Қизиқ, гулдаста кўтарадиган замонлар ўтиб кетди десам, бу анъаналар ҳалиям борга ўхшайди. Бир пайтлар Қосимхон ҳам ортимдан мана шундай югуриб юарди. Кейин у ўзгарди...»

— Келдингизми, хайрият!

— Собитжон, агар ваъда бериб қўймаганимда келмасдим.

— Нера?

— Нима кераги бор, ахир, тушунасиз-ку, мен оилали аёлман, эрим, фарзандим бор. Ҳозир бизни биров шу ҳолатда кўриб қолса нима деб ўйлайди?

- Мен эса сизни келади, деб ишонгандим.
- Сизда бу ишонч қаердан пайдо бўлди?
- Менга гапираётганингизда овозингизда мойиллик бор эди.
- Сизга ачинган бўлишим мумкин.
- Балки ўзингизга ачингандирсиз?
- Ўз умримга ачинганим билан давосини, балки сиздан изламасман.
- Нега?
- Нега деганда, сиздан сиз ўйлагандан кўра, кўпроқ нарса талаб қилишим мумкин.
- Мени бажаролмайди деб ўйлайсизми?
- Қўлингиздан келмайди деган истиҳодаман.
- Малика, очиқроқ айтаверинг, мендан нимани истайсиз.
- Собитжон, келинг, шу ерда хайрлашамиз.
- Нега?
- Гап-сўздан қўрқаман. Яхшиси, телефонлашамиз.
- Малика, сизга уйланаман ва нимаики керак бўлса қиламан.
- Мени яхши кўрасизми?
- Сизсиз яшасам, ичган она сутим ҳаром бўлсин.
- Собитжон, ундай деманг. Сўзингизни қайтариб олинг.
- Йўқ, энди сўзимдан ҳам, қиладиган ишимдан ҳам қайтмайман.

Бир куни Шуҳрат Аҳадович ишдан қайтишида қўярда-қўймай уни машинасига миндириб олди. Ҳарқалай, бошлиқ айтгандан кейин йўқ дейиш учун мингта баҳона ҳам камлик қиларкан.

— Малика, ростини айтинг, нега салом берсам алик олмайдиган бўлиб қолдингиз? Ёки анави оғайнимнинг гапидан хафа бўлдингизми? Ўша куни у айтган жойга бормадим. Сиз бошқачасиз, Малика!

— Нега ундай дейсиз? Мен ҳам ҳаммага ўхшаганман. Мен ҳам ҳаммага ўхшаб сизни кўрганда қуллуқ қилиб салом бераман.

— Энди мен сизга салом бераман, хўп деяверинг.

— Нега энди?

— Мен бошқаларга қилган муомаламни ҳеч қачон сизга қилолмаслигимни тушундим. Сизни таниганимдан бери негадир ёшлигим, беғубор йилларим ёдимга тушади. Мен ҳам қачонлардир, кимнидир севганим, меҳр қўйиб унинг ортидан кўз ёшлар тўкканим эсимга тушади. Худди қариб қолган шер ўзининг чаққон, абжир, кучли пайтларини эслаб, эти увишгандай, қўлимдан ҳеч нарса келмайдиган бўлиб қолган бўлса ҳам, эркалик қилиб кузатиб қўйишга журъат этдим.

— Йўғ-эй, сизни ҳали жуда ёш деб биламан ва бир марта кузатиб қўйиш билан чекланишингизга кўзим етмайди.

— Албатта, агар сизда мойиллик бўлса, ҳар куни кузатиб қўйишга тайёрман.

— Йўқ. Бўйингизга ҳеч қачон бундай масъулиятни юкламоқчи эмасман. Чунки бундай манзиратлар ҳеч нарсани белгиламайди.

Мен учун осонроғи шу-да. — Шухрат Аҳадович жилмайиб нажот кутгандай, Маликанинг қўлини сиқиб қўйди. — Ҳис-ҳаяжонга берилишдан кўрқиб қолибман.

— Юрагингизни ёғ босишдан сақланг. — Малика ишва билан жилмайди.

Шу пайт қора «Волга» келиб, машина олдини кесиб чиқди ва «тўхтатинг» ишорасини қилди. Шухрат Аҳадович машинасини четга олиб тухтатди. Қора «Волга»дан Қосимхон тушиб кела бошлади:

— Ҳа, бобой, ўлгинг келдими? Нега менинг хотинимни олиб юрибсан?

— Торт қўлингни, эшшак!

— Кўзойнак таққан кўзингни ўйиб олайми?

Шухрат Аҳадович Қосимхонни итариб юборди:

— Йўқол. Қўл кўтаришга ёшлик қиласан. Умуман, бу шаҳардан сенинг изингни қуритиб юборайми?

— Нима, нима? — Қосимхон Шухрат Аҳадовичнинг ёқасидан ушлаб, капотга букчайтириб олди. Малика ҳар иккисини ажратиб қўйиш тараддудида машинадан тушди.

— Қосим ака, эсингизни едингизми, бу киши бошлигимиз-ку...

— Бошлиқ бўлса ишхонада бошлиқ. Менинг хотинимга кўчада кўз олайтирадиган бошлиқнинг онасини...

— Э, қўйворинг... — Малика Қосимхонни силтаб-силтаб Шухрат Аҳадовични унинг остидан чиқариб олди. Шухрат Аҳадович машина ичида турган уяли телефонни олиб, рақамларни тера бошлади:

— Алло, Бурҳон Ўктамович, бу ерда бир маст безори бизга ҳужум қилмоқда, инспекторларингиздан жўнатиб, тартибга келтириб қўйишсин. Ҳа, ҳа. Қодирий кўчаси, Марказ 14-нинг муюлишидан ўтгач ўнг қўлда... Раҳмат, раҳмат.

— Болақай, ҳозир шу ерда тура тур. Озгина жисмоний тарбия дарсларини ўташга тўғри келиб қолди. Мабодо қочадиган бўлсанг, ҳозир ГАИга телефон қиламан, маст ҳолатда рулга ўтирганинг учун жазоингни беришади. Билиб қўй, тиз чўкиб оёғимни ўпсанг ҳам, сени кечирмайман.

— Сендан кечирим сўрайдиган аҳмоқ йўқ. Меш қорнингни ёриб қўймаганимга шукур қил. Ҳали шаҳарга эгалик қилишга қўлинг калталиқ қилади.

Шу пайт айлана чироқларини чириллатиб, милиция машинаси кўринди. Ундан тушиб келган инспекторлар Шухрат Аҳадовичга салом беришди. Шухрат Аҳадовичнинг ёқаси очиқ, тугмалари узилган, шимлари чангга беланган эди. Улар Қосимхонни ушлаб, машинага судрашди. Малика Шухрат Аҳадовичга ялиниб, қўйворишларини ўтина бошлади. Шухрат Аҳадович «Майли, қўйворинглар» ишорасини қилгач, инспекторлар четлашди. Малика Қосимхоннинг машинасига миниб, жўнаб кетди.

Собитжон хонасига кириб, ўзини каравотга ташлади. Неча кунлардан буён уни ўйлантираётган масала кундан-кун чигаллашса чигаллашлики, ечими топилмасди: «Маликани қаерга олиб келаман? Шу уч хоналик уйгами? Бу уйда дадаси, ойиси, акаси, янгаси, синглиси, акасининг икки яшар ўғли — етти киши яшайди-ю, Малика ўғли билан уларга қўшимча бўлиб келадими? Аввало, Малика унга тегишга рози бўладими? Ҳеч қачон рози бўлмаса керак. Уни рози қилишнинг биргина йўли — бир хоналик бўлса ҳам уй сотиб олиш. Кейин бир амаллаб кўндирса бўлади.

Лекин уйни қаердан оламан? Қайси пулимга? Стипендиям-гами? Дадамнинг ойлигигами? Ахир, ойлик жонивор ҳам рўзгорнинг у ёғидан бу ёғига зўрға учма-уч етиб турибди-ку. Ёки ижарага уй олиб чиқиб кетсамми? Бунга ким рози бўлади? Қолаверса, Маликага кичкинагина тўй қилиб уйланиш керак. Бу тўйга ким рози бўлади? Дадамми? Ҳеч қачон. Ойимми? Ҳеч қачон. Йўқ-йўқ. Уларни кўндириш мумкин. Маликанинг бирор айби борми? Бузуқми? Ғилайми? Йўқ, у ҳар қандай ўн саккиз яшар қиздан пок ва тарбия кўрган қиз. Мен кўрган, мен таниган қизларнинг биронтаси унга на ҳуснда, на муомалада, на меҳр-оқибатда тенглаша олади. Ундан чиройлироғини, ундан ақлироғини ҳеч қачон кўрмаганман ва бошқа кўрмасам ҳам керак. Нима қилиб бўлса ҳам, унга уйланишим керак.

Собитжон туриб, магнитафонни қўйди. Магнитафондан қўшиқ таралди:

«Мен йўқсил, не бўлиб уни суйубмен,
Унингчун ёнибмен, ёниб куйибмен.
Бошимни зўр ишга бериб қўйибмен,
Мен суйиб, мен суйиб кимни суйибмен?
Мен суйган суюкли шунчалар гўзал,
Ойдан-да гўзалдир, кундан-да гўзал».

Қосимхон уйга кириб келаркан, ғазабдан ўзини босиб ололмасди.

- Қани айт, ким у?
- Бирга ишлаймиз. Бош врачимиз.
- Нега миндинг машинасига?
- Шунчаки, бекатда турувдим, тўхтади.
- Айтиб қўяй. Мен бунақа иснодни кўтаролмайман. Агар сен ҳақингда бир гап эшитсам, чавақлаб ташлайман.

— Аввал ўзингизни билиб олинг. Кечалари дайдиб юриб, кимлар билан нима ишлар қилганингизни ўз кўзим билан кўрганман. Ўша ишлар учун сизни ҳеч қачон кечирмайман.

— Кечирмасанг, йўқол бу ердан.

— Керак бўлса, сиз йўқоласиз бу ердан. Уй меники. Уйнинг бузилишига ҳам сиз биринчи сабабчисиз.

— Агар сен мен билан тенглашмоқчи бўлсанг, хато қиласан. Билиб қўй, эр киши адашса, аёл ҳамма вақт кечиради. Лекин аёл адашса, эркак ҳеч қачон кечирмайди.

— Менда энди сизни кечиришга ундайдиган бирор фазилатингиз ҳам, бирор хислатингиз ҳам, қадр-қимматингиз ҳам қолмаган. Беш йил давомида ҳаммасини ичиб-чекиб, ҳаром-харишлар билан айшу ишрат қилиб тугатиб бўлдингиз. Менда энди сизни кечирадиган сабру тоқат ҳам, раҳму шафқат ҳам қолмаган.

— Ҳали шунақами?

— Шунақа!

— Шунақа бўлса, энди ўзингга бошқа эр топиб ол! — Қосимхон костюмини елкасига илди-да, эшикни тарақлатиб чиқиб кетди.

Шуҳрат Аҳадович эртасига эрталаб Маликани ўз хонасига чақирди:

— Маликаҳон, нима бўлди, тинчликми, кечаси билан ухлолмай чиқдим.

— Эрим ўзи шунақа, жаҳли сал тезроқ.

— Уйда жанжал кўтармадимми?

— Йўқ. Ҳаммаёқ тинчлик. «Сал қизишиб кетибман, Малика, бирга ишлар экансизлар, жуда ноқулай бўлди-да», дейдилар. Мен ҳам иккинчи бировнинг машинасига ўлсам ҳам минмайман деб, ваъда бердим.

— Жуда тўғри қилибсиз. Энди ҳеч қачон бировнинг машинасига ўтирманг. Одамлар дарров гап қилади. Тили билан юрадиганлар кўп. Лекин менинг тун бўйи жаҳлим ҳеч босилмади.

— Нега?

— Айтаверайми?

— Айтинг.

— Мен агар сизга шу сўтақўзи эрингиз қўл кўтарадиган бўлса, ўзим сизга уйланишга аҳд қилиб қўйдим. Билиб қўйинг, шу гапим гап. Гапимнинг исботи сифатида эртагаёқ қўлингизга янги «Нексия»нинг калитини тутқазишим мумкин. Агар паспортингизни тозалаб келсангиз,

икки хонали уй меники деяверинг. Хечқиси йўқ, сизни боқиб олишга ҳам, сизга ёқиб қолишга ҳам қурбим етади.

— Вой, Шухрат ака, нима деяпсиз. Эримдан ажралиш фикри менда умуман йўқ. Ўлсам ҳам, эрим билан бирга ўламан. Лекин сизга ҳам раҳмат. Ҳаётимда мен учун шунчалик сахийлик қилган одамни сира учратмагандим. Худо бойлигингизни бундан ҳам зиёда қилсин.

— Малика, гап бойликда эмас. Мен сизни ёқтириб қолдим. Ўлай агар, негалигини сира билмайман. Сизни эсласам, бутун борлигимни қувонч эгаллаб олади. Ўзимда йўқ шодланиб кетаман. Шунча йил умр кечирдим. Аммо ҳаётимнинг бахтли дамлари энди бошланаётгандай. Бутунлай яшариб кетгандайман. Ҳаётимдаги бу янги давр учун сиздан миннатдорман, Малика.

— Шухрат ака, ундай деманг. Мен ҳали ўзим бахтга зорман. Ўзим бутун умр қувонч нималигини билмай ўтяпман. Мен ҳақимда бунчалик ширин хаёлларга берилиб, хато қилияпсиз. Бошимда эрим бўлатуриб, сиз билан савдолашиб ўтиришимнинг ўзи аҳмоқлигимни билдирмайдими? Ўз эрини бахтли қилолмаган, кўча-кўйда уриштириб юрадиган мендай нотагондан ҳафсалангиз пир бўлади ҳали.

— Малика, ўйлаб кўринг. Мен ўзимнинг қатъий қароримни айтдим.

— Шухрат ака, бу ўйлаб кўрадиган гап эмас. Сиздан бошқа одам айтганида бу кунимдан ўлганим афзал дердим. Лекин сиз...

— Малика, ҳозирча ишингизга боринг. Мен ҳам мажлис чақирганман. Яна бафуржа гаплашамиз, хўпми?

— Яхши қолинг.

— Кўнғироқ қиламан.

Малика бир ҳафтадирки эрининг уйга келмаётганидан хавотирда эди. Санжарни ҳар куни боғчадан ўзи олиб келар, ўғли йўл-йўлакай «Нега дадам келмаяптилар?» — дея ҳархаша қилгани қилган эди. Эрини ҳамма қариндошуруғ, яқин ўртоқларидан сўраб чиқди. Хеч ким кўрдим демайди. Милицияга кўнғироқ қилай деса, гап-сўз кўпайиб кетишидан истиҳола қилади. Ишхонадагилар эса, «Жавоб сўраб кетган, қаёққалиги номаълум, хотини бўлиб, сиз билмасангиз, биз қаёқдан билайлик?», дейди. Дугонаси

Марямга дардини очувди. «Юр, фолбинга борамиз», — деб қолди. Қизик, «Фолбинга бало борми?» — дейдиган одам йўқ. Бошқа биров билан яшаб юрган бўлса-я? Қосимхон бошқа бировнинг қўйнига кириб кетган бўлса-ю, уни бу йўлдан қайтариб олиш ўрнига лаллайиб ўтирса!

Эшик кўнғироғи жиринглади. Малика эшикни очаркан, Марямни кўриб, дарди енгиллашгандай бўлди.

— Юр, борамизми?

— Унинг уйи қаерда?

— Юрсанг-чи, ўзим олиб бораман.

Фолбин ўзининг руҳлари билан гаплашиб, ҳаммасини очик-ойдин айтди-қўйди.

Қосимхон шу атрофда юрганмиш. У хотинини яхши кўрар экан. Аммо ораларидаги можаролар ҳали анча чўзилар экан. Бу қўйди-чиқдилардан Қосимхон қаттиқ хафа. Уни иккита душмани йиқитишга пайт пойлаб турганмиш.

— Қизим, кел, елкаларингни қоқиб қўяй. Атрофингда инсу жинслар кўпайиб кетибди. Улардан эҳтиёт бўлмасанг, ёмон аҳволга тушиб қоласан.

— Майли, холажон, билганингизни қилинг. Иложи бўлса, эримни ўзимга иситиб беринг. Бало-қазо нари кетсин. Худойим тухматдан асрасин.

— Қизим, атрофингда кўп гаплар айланиб юрибди. Сени бу гаплардан воқиф қилмасам бўлмайди. Агар истамасанг, айтмайман.

— Йўқ, айтаверинг, хола. Бошимда бор экан, олдиндан билганим яхши.

— Қўй, айтмаганим маъқулдир.

— Айтинг, холажон, энди барибир, эшитмасам кўнглим жойига тушмайди.

— Қизим, кўряпсанми, ой бугун янги чиқди. Ҳали унинг чиққанига бир соат ҳам бўлгани йўқ. Менинг париларим айтяптики, мана шу ой тўлганида, сен тўппа-тўғри жаҳаннамга гирифтор бўласан. Сени дўзах ўз қаърига тортиб кетади. Мана, айтмай десам, айттирдинг, энди ўзинг шу гапга қараб тадоригингни кўравер. Балки эҳтиёт чораси чиқиб

қолар. Балки омон қоларсан. Яратган эгам тавба қилганларни кечиргувчидир. Шояд, мағфират топсанг... Маликанинг қулоғига ортиқ гап кирмади. Бир ой умри қолганлигини эшитиб қалтираб кетди. Бутун аъзойи баданини титроқ босди. Фолбин кампирни қарғаб, чанг солмоқчи ҳам бўлди, лекин инсу жинслар билан алоқаси бор парихонга тегиниб бўларканми?

Фақат Марямгина эшикдан чиқар-чиқмас:

— Ўзинг ўша жаҳаннамга равона бўл, қари кампир, — дея қарғанди.

Кампир ҳам жавобан:

— Оёқни тўғри босиш керак, ойимтилалар, ҳар ким ўзи учун жавоб беради. Бу дунё ўткинчи, ҳар икки дунё саодатини кўрувчиларгина бахтиёр инсонлардир.

Малика фолбиннинг гапларига дастлаб парво қилмади. «Менга бу дунёнинг ўзида чеккан жафоларим етмасмиди, — деб ўйлади. — Ахир, фолбинга ишониш ғирт аҳмоқлик-ку? Бир ойлик умрим қолган эмиш. Ой тўлганидек, сенинг ҳам паймонанг тўлиб боради эмиш. Қани, ойга бир қарай-чи? Ой бўёқчининг чизигидай ингичка. Тавба, умрим бино бўлиб, ойга эътибор билан қарамаган эканман. Ойнинг гўзаллигини қаранг. Бунча чиройли! Мен эса бир ойдан кейин бу гўзалликнинг баридан маҳрум бўламан. Ер тагида адойи тамом бўлиб, қурт-қумурсқалар емишига айланаман. Шўрлик онам, менинг ҳасратимда ғам-ғуссага ботиб, қарийди. Қолган сочи ҳам оқариб, азобуқубатдан кўзлари киртаяди. Ҳеч бўлмаганда, онам дард чекмаслиги учун ҳали яшашим керак. Унга ким қарайди? Бечора ўғлим! Шундай ширин ўғлимни кимга ташлаб кетаман? Йўқ-йўқ, мен ҳали яшашим керак. Қосимхон-чи, Қосимхон, у уйланади. У шуни кутиб юрибди.

Йўқ, у ҳеч қачон мендан бошқага уйланмаслиги керак. Йўқ, йўқ, ҳеч ким билан хайрлашмайман, ҳеч ким билан!

Малика уйғонаркан, ўзида чуқур хокисорликни ҳис қилди. Қабулга келган беморларни шу қадар мулойимлик,

ширинсуханлик, очиқ чеҳра билан кутиб ола бошладики, бу сўзамоллигидан ўзи ҳам ҳайрон қолди. Ҳатто кўзига парда тушган бир бемор кирганида, устомонлик билан очиқдан-очиқ операция учун юз минг сўради. Кўзи юз фоиз тикланишига кафолат берди. Маликанинг меҳрибонлигидан амаки ҳам хурсанд бўлди. Ўғилларига пулни келтиришни буюрди. Малика, «Бир ой бўлса ҳам яхши яшашим керак», — деб ўзининг бу қилмишини оқлади.

Кечкурун кузатиб қўйиш учун Собитжон келди. Собитжон очиқдан-очиқ: — «Янги уй сотиб олсам, мен билан яшайсизми?» — деди. Малика кулиб юборди: — «Сиз билан яшайман?» «Шундай, мен сизга уйланаман, хоҳласангиз тўй қиламиз. Никоҳдан ўтамиз, ҳаммани тўйга чақирамиз». — «Собитжон, эс-ҳушингизни йиғиб олинг. Ҳали бошимда эрим бор. Ажрашмаганмиз. У кўнади-ми-йўқми, ҳали номаълум». «Сиз-чи? Сиз ўзингиз розимисиз?». «Мен сизни яхши кўраман. Чунки сизнинг яхши кўришингизга энди ишондим. Лекин бу— сиз билан бирга бўламан дегани эмас. Сиз ҳаёт ҳақида жуда жўн фикрлайсиз. Ҳаммаси сиз ўйлаганчалик оддий эмас. Ҳаётнинг бу мураккабликлари мени адоий тамом қилди». «Малика, бир умр сизни қўлимда кўтариб юраман. Сизга гард юқтирмайман. Сиз учун жонимни, бутун ҳаётимни бағишлайман. Фақат меники бўлинг. Фақат мен билан бирга бўлинг. Ёнимдан бир қадам ҳам силжиманг. Эртадан-кечгача кўзингизга қараб ўтиришга тайёрман». «Собитжон, сиз юраги тоза йигитсиз. Ўзингизни эҳтиёт қилинг. Бу ҳаёт қалби бу қадар покиза одамларни ҳеч қачон кечирмайди. Бало-қазолар гоҳида шундай беаёв улоқтириб юборадики, мен ҳам ёмонликни озгина ўрганиб олсам бўларкан, деб орзу қилиб қоласиз!». «Малика, ундай деманг. Ҳали биз сиз билан бахтли бўламиз, шу қадар бахтли бўламизки, ҳаётнинг бу қадар гўзаллигидан, юрагимиз гупуриб кетади». «Собитжон бўлди, бас қилинг. Орзу қилиш яхши, лекин мен барибир сизга тегмайман». «Тегасиз!». «Мен сизнинг тенгингиз эмасман». «Сиз мендан барибир яхшисиз!». «Агар яхши бўлганимда, сиз билан бундай гаплашиб

ўтирмаган бўлардим. Одамлар кўрса, нима дейди?». «Мен яқинда бир жойдан озгина қарз кўтараман. Кейин, бир-галикда уй излаймиз. Бир хоналик бўлса ҳам майли. Кейин бирга яшаймиз». «Собитжон, хаёлингизга эрк берманг». «Қарорим қатъий». «Яхши боринг!»

«Туну кун фақат сизнинг хаёлингиз билан яшайман. Шунинг учун хайрлашишимизга ҳожат йўқ. Ўзингиз бу ерда қолсангиз ҳам, барибир хаёлимда мен билан кетасиз. Мен сиз билан ҳеч қачон хайрлашмайман, ҳеч қачон».

Қосимхон Маликанинг кейинги ҳаётидан, унинг табиатидаги қатъиятдан ўзини қўярга жой тополмай қолди. Республикадаги энг катта шифохоналардан бирида унинг бирданига бу қадар баланд обрў-эътиборга эга бўлиб кетишини, шифокорларнинг ҳам, беморларнинг ҳам оғзига бу қадар тез тушишини, уни ҳурмат билан гапиришларини сира кутмаганди. Албатта, у Маликанинг талабалик пайтлари ҳам жуда заковатли, билимдонлигига қойил қоларди. Лекин ўқиш пайти кимлар аълочи бўлмаган. Қолаверса, у Маликани аълочи бўлгани учун яхши кўрмаганди. У Маликани Малика бўлгани, Худо уни хатосиз яратгани, ундан бирорта айбни кўрмагани, ундан ортиғи бу дунёда бошқа бўлмаслигини билгани учун уни яхши кўрганди, севганди, бутун борлиғи билан унинг пойига ўзини ташлаганди. Лекин кейинги йилларда у ҳақиқатдан ҳам Маликага хиёнат қилди. Агар буни хиёнат деб эмас, шунчаки бошқалар билан кўнгилхушлик қилди деб аталса, тўғри таъриф берилган бўларди. Чунки Қосимхон ҳатто бировнинг қўйнига кирганида ҳам, ҳеч қачон Малика ҳақида ёмон ўйга бормаган, заррача бўлсин унга меҳру муҳаббати совуманган, уни ҳамиша ва ҳамма жойда севган, ардоқлаган, ҳурмат қилган. Ҳатто бу ҳақда ўйнашларига ҳам айтган. Баъзиларининг бундан жаҳли чиққан бўлса, баъзилари ҳақиқий эркаклар ҳам бор экан-ку, деб хурсанд бўлган. Қосимхон буларнинг ҳаммасини ўзининг табиатидан келиб чиқиб қилган. Ўзининг шўхлигидан, бебошлигидан, гоҳида шунчаки, булар Маликага хиёнат эмас, деб билга-

нидан бу расвойи жаҳон ишлар бўлиб ўтган. Лекин оқибатини ҳеч қачон ўйламаган. Малика ундан нақадар йироқлашиб кетганини у биринчи бор хотини Шухрат Аҳадовичнинг машинасида кетаётганида тушунди.

Тушунди-ю, аъзойи баданига оғриқ югурди. «Наҳотки Малика унга хиёнат қилиши мумкин бўлса? Наҳотки қачонлардир Маликанинг орқасидан зир-зир югурган йигитларнинг тўполони беш йилдан сўнг яна қайтадан бошланса? Наҳотки Малика уни, Қосимхонни четга суриб, ундан зўрроғини, ундан чиройли, ундан келишганроғини топа олса? Бу, ахир, хиёнат-ку? Демак, менинг ҳам бошқалар билан юришимни бемалол хиёнат деб атайверсак бўлар экан-да. «Бекорга пичоқни аввал ўзингга ур, оғримаса бировга ур» дейишмас экан. Мен Маликанинг менга хиёнат қилишига ҳеч қачон йўл қўймайман, ҳеч қачон. У ўлигимнинг устидан ҳатлаб ўтибгина хиёнат қилиши мумкин, лекин тириклигимда ҳеч қачон бунга йўл қўймайман».

Қосимхон Шухрат Аҳадовичнинг машинасини кесиб ўтиб тўхтатганида, шундай азоблар алангасида эди.

Малика иш куни тугаб, энди йўлга отланмоқчи бўлиб турганида, Марям келиб қолди.

— Эшитдингми, Малика, анови бола бор-ку, сенинг орқангдан югуриб юрган практикант бола, ўша қамалиб қопти.

— Вой, қайси бола?

— Анови-чи, гул кўтариб, олдингдан чиқарди-ку, чиройли бола, Собитжонмиди, бир марта менга, илтимос, бугун мен Маликани кузатиб қўяй, сиз бошқа кун гаплашарсиз, деган.

— Нима қипти, унақа ёмон боламасди-ку?

— Факультет деканига милициядан хат жўнатишибди. Қанақа бола у деб, домлалардан сўраб чиқибди. Сўнг воқеани ҳаммага айтиб берибди.

— Нима бўлган экан?

— У ўзини холасиникигами, тоғасиникигами, ишқилиб бир бой қариндошиникига қарз сўраб борибди. Бир

марта борганда бермабди. Иккинчи марта борганда, кейин деб қайтариб юборибди. Собитжон «қарз сўраб келганимни уйимдагиларга айтманг» деб илтимос қилибди. Хуллас, бир куни яна борса, ҳовлида ҳеч ким йўқ экан, уйни тит-питисини чиқазиб, пул, тилло тақинчоқларни олиб, энди ўғирлаб кетаётганда, келини келиб қолибди. Собитжон, келинни уриб, қочибди. Келин ҳушига келиб, милицияга телефон қилибди. Милиция уйни обдон текшириб, «Ўғрини танийсизми деса, ҳа, танийман, фалон қариндошимиз, уйи фалон жойда» деб ҳаммасини айтиб берибди. Собитжонни дарров ушлаб, қамаб қўйишибди. Қариндошлари, «даъвомиз йўқ» деса ҳам, қўйиб юбормаётган эмиш. Келин боши ёрилиб, шифохонада экан, эри: «Собитжон чиқса, соғ қўймайман», деб оёқ тираб турган эмиш. Одам ҳам шунчалар пасткаш бўладими, яхшигина бола деб юрардим.

— Унақага ўхшамасди-ку.

— Қаёқдан билай?

— Ўзи ростми шу гаплар ёки ваҳимами?

— Нима, мен бировнинг устидан шунча тухмат қилиб, ақлдан оздимми?

— Унга пул нега керак экан?

— Бу ҳақда ҳеч нарса демабди. Унинг ота-онаси ҳам зор йиғлаб, деканнинг олдига келган экан, декан мен у бола ҳақида ижобий тавсифномалар ёзиб бераман, деяётган эмиш.

— Марям, биз Собитжоннинг олдига борсак, бизни қўйишармикан?

— Жиннимисан, нима деб борамиз?

— Бечорага жавр бўпти-да, яхши бола эди, энди кесилиб кетса керак.

— Бу ишни ҳеч ким шундай қўйиб қўймайди. Энди жазосини тортиши аниқ.

— Бечора, сизни яхши кўраман деб юрувди. Ўлай агар, мен ҳам яхши кўриб қолгандим.

— Жаҳаннамга тушишинг ростга ўхшаб қолди. Ўзингни тутиб ол.

Шухрат Аҳадович икки кишилик ўриндикда ястаниб ётаркан, лабларидаги иссиқ ҳароратдан, сархуш кайфидан, хаёлидаги хотирасига қаттиқ ўрнашиб қолган маъсум сўзларнинг такроридан маст бўлиб ётар экан, ҳозиргина чиқиб кетган Маликанинг орқасидан югургиси, кўзларига термулиб ўтиргиси, ширин сўзларини яна ва яна эшитгиси келар эди. У қачонлардир худди Маликага ўхшаган қиз билан учрашишни, унга уйланишни истарди. Агар улар бундан йигирма йиллар олдин учрашганида Шухрат Аҳадович Маликанинг орқасидан зор-зор юрган, жону жаҳонини унутиб севган бўлар эди. Лекин, афсуски, Шухрат Аҳадовичнинг ҳаётига бундай қиз жуда кеч кириб келди. Бу пайтлар у ўғлимни уйлантираман, қизимни узатаман деб юрган пайтлар эди. Бироқ кўнгил ёш бўлиб қолаверар экан. Ҳарқалай, йигирма йил олдингидай бўлмаса-да, бу кўнгилнинг изтиробга тушиши, Шухрат Аҳадовичдай одамни эсанкиратиб қўйиши учун Маликанинг бир оғиз сўзию қиз болага хос бир қилиғи кифоя қилди. Дастлаб Шухрат Аҳадович кузатиб қўйиш баҳонасида Маликани анҳор ёқасида икки оғиз сўзлашиб ўтириш учун таклиф қилди. Малика орқа ўриндикда эди. Кейин Шухрат Аҳадович ҳам орқага ўтиб олди. Беш дақиқага тўхтаган машина шу тахлит уч соатга яқин туриб қолди. Суҳбат сўнгида Шухрат Аҳадович Маликанинг қўлини ўпмоқчи бўлди.

— Қаршимда нақадар катта душман турганлигини ҳис қилиб турибман, — деди Малика.

— Нега ундай дейсиз?

— Юрагингиз аллақачон тошга айланиб кетган бўлса керак. Унда ўзимга нисбатан меҳр уйғотгунимча неча йиллар керак бўлади.

— Буни мен ҳам билмайман, Малика. Лекин ёлғон сўзлаб ўвимни ҳам, сизни ҳам алдамоқчи эмасман. Ҳозир сизга, сизни севиб қолдим десам ёлғон бўлади. Бундан кейин ҳам балки севишим гумондир. Балки эртага сизни бир дақиқа кўрмасам туролмайдиган бўлиб қоларман.

Бунинг барини олдиндан айтиш қийин. Лекин шуни ҳозир аниқ айтишим мумкинки, сиз менга ёқасиз. Сизнинг ҳар қанча оғирингизни кўтаришга тайёрман. Ҳозирнинг ўзидаёқ сиз менинг дўстимсиз, дея чор тарафга жар солишга тайёрман. Чунки сизнинг юрагингиз, қалбингиз менга ўз болалигимни, ёшлигимни, ўй-хаёлларим, қилган ишларимни ёдга солади. Мен қачонлардир худди сизга ўхшардим. Шунинг учун бугун ўзимни қанча ҳурмат қилсам, сизни ҳам шунча ҳурмат қилишимга етарлича асос бор.

— Мен ҳам сизнинг кўнгил одами эканлигингизни билардим. Негадир узоқдан қараб, бир куни сиз билан бунчалик яқин бўлиб ўтиришимизни ҳеч хаёлимга сиғдиролмагандим. Қолаверса, сизнинг қаршингизда озгина бўлса-да, қадр топаман деб сира ўйламаган ҳам эканман. Энди мен ҳам ҳеч билмай қолдим. Биз бу ўйинларни нега бошладиғу, у нима билан тугайди? Сиз билан мана шундай гаплашиб ўтиришимизнинг нима керағи бор?

— Мен ҳам шу ҳақда кўп ўйладим. Лекин ҳеч бир хулосага келолмадим. Бундай саволни бирор нарса харид қилаётганда берса тузук экан. Лекин сиз билан ҳеч нарсани савдолашмаяпмиз. Ҳеч ким ҳеч қандай фойдани ҳам кўзлаётгани йўқ. Қайтанга иккаламизнинг ҳам атрофимизда гап-сўз кўпайиши мумкин. Лекин нима қилай, зўр бериб у ишни бошини тутсам ҳам, бу ишга ўзимни андармон қилсам ҳам сизни ўйлайвераман. Сизни соғинаман. Кўргим келади. Бехосдан телефон гўшагини кўтараман. Ёки сиз ишлаётган бўлимга оёғим тортиб қолади. Кейин нима бўлса бўлди дейман. Ахир, одам ўз кўнгли, қалби учун яшамаса нима учун яшайди? Худо инсонга нима учун кўнгил беради? Инсон нега ўзининг ихтиёрисиз севади? Одам ҳаётга нима учун келади? Яшашдан маъни нима? Энг тўғри яшаш балки севиб яшашдир. Нима бўлганда ҳам, энди сизсиз туролмай қолдим.

Шундан сўнг Шухрат Аҳадович эгилиб, Маликанинг титроқ лабларидан ўпди.

Малика тун ярмида уйғониб кетди. Қосимхондан ҳали-ҳануз дарак йўқ эди. Қўрқув ва ваҳима аралаш деразадан

юқорига қаради. Ой икки энлик бўлиб катталашганди. Фолбиннинг гаплари юрагининг тубида худди заҳардай бутун танасига, ақл-идрокига, гап-сўзларига, қилаётган ишига таъсир кўрсатаётганди. Айниқса, бу заҳар кечаси, у ўзи билан ўзи ёлғиз қолганда кўпроқ юрагини чақарди. У чарчоқнинг зўридан ухлар, аслида буни уйқу деб бўлмасди.

Марямнинг айтганлари тўғри чиқди. Бунинг ҳаммасини Малика судда ўз кўзи билан кўрди, ўз қулоқлари билан эшитди. Панжара ичида ўтирган Собитжонни кўриб, аламдан «дод» деб юборишига оз қолди. Собитжонга пул нима учун керак бўлиб қолганлигини фақат Маликагина биларди. Балки яна кимларнингдир бундан хабари бордир. Лекин судда бу ҳақда ҳеч ким оғиз очмади. Собитжоннинг онаси зор қақшаб йиғлаб ўтирди. Дадаси бошини кўтаролмасди. Шу икки соатлик суд мобайнида Маликанинг сочларига оқ тушди. Собитжон унга жуда кўп қаради. Илтижоли қаради. Умид билан қаради. Мени кутгин дея қаради. Малика хаёлан уни кутишга қасам ичди. Суд Собитжонни уч йил озодликдан маҳрум қилди. Малика уч йил кутишга қасам ичди. Шунинг учун орадан бир ҳафта ўтиб, Собитжондан келган хатга жавобан қуйидаги мактубни ёзди:

«Азизим Собитжон!

Бошимизга тушган бундай кўргуликни кўргандан кўра кўзим кўр бўлгани яхши эди. Лекин, нима қилайлик, одамнинг боши тошдан экан, бошга тушганни кўз кўраверар экан. Аввало, бу фалокатга чидай олмасам керак деб ўйлагандим. Лекин мана, ўлиб қолганим йўқ. Кун ўтишини пойлаб ётибман. Шунинг учун «вақт — ҳакам» дер эканлар-да. Сиз мендан кутишимни сўраб ёзибсиз. Албатта, сизни интизорлик билан кутаман. Мен учун шунча фалокатларга йўлиқдингиз. Буларнинг ҳаммасини фидойилик деб биламан. Мен сизни севаман. Сизнинг асирангиз Малика».

Малика тилида ҳеч қачон иқрор бўлмаган муҳаббатга мактубида иқрор бўлди. Вазият шуни тақозо қиларди.

Қосимхон туну кун Шухрат Аҳадовичдан қандай қилиб ўч олиш мумкинлиги ҳақида ўйларди. Рашк ўти бутун танасини кемирар, мулоҳаза қилишга йўл қўймасди.

Ўшанда жаҳл билан уйдан чиқиб кетди-ю, бир-икки кундан сўнг ҳеч бир оғайниси, ҳеч бир қариндошининг уйига сиғмаслигини тушунди. Кейин ижарага уй топиб, яхшилаб ўрнашиб олди. Ичкиликка ружу қўйди. Дўсти Раҳимга кўнглини ёрди.

— Балки айб ўзингдадир, — деди Раҳим Қосимхоннинг кўнглига ботмайдиган қилиб, — Малика нима учун сени ёмон кўриб қолди? Сен Шухрат Аҳадовичдан ўч олган тақдирингда ҳам Малика яна сени яхши кўриб қолишига ишонасанми? Балки яна бошқасини яхши кўриб қолар. Кейин нима қиласан, ундан ҳам ўч оласанми? Ҳозирги замонда бировни бир чертсанг, сени қаерга ўтқизиб қўйишларини яхши биласан. Сен у ерда битингни териб ўтирганингда, Малика маишат қилиб юрган бўлади. Шунинг учун, авваламбор, Маликанинг кўнглини топ.

— Малика мени севади. Мен унинг қонуний эриман. Малика мендан бошқасини яхши кўришини тасаввур ҳам қилолмайман. Мендан зўрини икки дунёда тополмайди.

— Топибди-ю?

— У алдаб юрибди. Яхши гаплар билан лақиллатяпти. Ниятига етгач, ташлаб кетади. Лекин у Малика билан ётадиган бўлса... Малика менга ҳеч қачон керак эмас. Уни қўй-вораман.

— Ўғлингни ўйла. Маликанинг олдига бор. Узр сўра. Энди мен қилган хатолар қайтарилмайди де. Тинчгина, осуда ҳаёт кечирайлик де, юпат.

— Мен у топган ўйнашдан ўч олмай қўймайман. Қасдимни олганимдан сўнг Маликанинг ўзи келиб, кечирим сўрайди.

— Агар келмаса-чи?— Раҳимнинг сўз оҳангида Қосимхонга ғамхўрлик, ён босиш бор эди.

— Агар келмаса, Маликадан ҳам ўч оламан.

Шухрат Аҳадовичнинг кайфияти чоғ эди. Қўлида «Нексия»нинг калити ўйнар экан, Маликанинг ишхона-

дан чиқишини пойлаб турарди. Ниҳоят, ўзига оро бериб, бир-бир қадам босганча йўлакда Малика пайдо бўлди.

— Маликахон, бу сизга совға.

— Нима бу?

— Бу «Нексия»нинг калити.

— Менгами?

— Сизга!

— Вой, раҳмат!

Малика, катта кўчада, таниш-билишларнинг ўтган-кетганига қарамай, Шухрат Аҳадовичнинг бўйнига осилиб, юз-кўзидан ўпа бошлади. Шухрат Аҳадович ҳам худди шундай бўлиши керакдай Маликанинг белидан кучоқлаб, даст кўтарди-да, бир айлантириб ерга қўйди:

— Сизга шу нарсани совға қилаётганим учун ўзим ҳам беҳад хурсандман. Худога шукур, шундай кунларга етказганига шукур.

— Вой, мен ҳайдашни билмайман-ку! Фақат институтда ўқиб юрган пайтларим дадамнинг «Жигули»сини ҳайдаганман.

— Бўпти-да, бу унчалик қийин эмас. Орасида фарқи кам, ўрганиб кетасиз.

— «Машинани қаердан олдинг?» деб сўраганларга нима дейман?

— Лотореядан ютдим дейсиз, тамом-вассалом.

— Ҳа, жуда ҳам ишонишади-да.

— Ишонмаса, кўникиб кетишар.

— Кўникишмаса-чи?

— Ўзларига қийин.

— Эримга-чи, эримга нима дейман?

— Эрингиз билан ажрашинг, энди у одам бўлмайди. Ўзим сизни хотин қилиб оламан.

— У ажрашиб бўпти. Кейин, жа-а индамай кетаверадиганлардан эмас.

— Индамай кетмаса, гапириб кетсин. Менга фарқи йўқ!

— Суд аризамизни қабул қилмаса-чи?

— Мен айтаман, қабул қилади.

— Ажрашиб кетсам, қандай яхши бўларди-а! Ҳеч қачон афсусланмасдим. Агар эсон-омон ажрашиб олсам, халққа қўй сўйиб, худойи қилиб берардим.

— Худойининг каттасини тўйда қиламиз.

Шухрат Аҳадович Маликани қизил «Нексия»га ўтиргизди.

— Нима, бошингда эринг тирик туриб, уни машинага алмаштириб юбордингми?— Марямнинг жаҳли чиқиб кетди.— Эртага курса нима дейди?

— Кўрса кўрар. — Малика қилган ишидан пушаймон эмасди.— Ўзи ўн беш кундан бери йўқ-ку, арвоқидан сўрайми?

— Ўзи бўлса, бўлмаса эр. Ҳали жавобингни бермаган. Қонуний никоҳидасан. Қолаверса, у лаллайиб, бу қилмишинг учун сени кечириб қўядиганлардан эмас.

— Нима, мен кечириб қўяманми? Кечаси ҳатто уйимгача ўйнашларини етаклаб келса. Беш йил чўридай хизматини қилдим. Оиласини оила ўрнида кўрмаса, боласини бола ўрнида кўрмаса, кийишга кийим тугул, ейишга нон тополмай ўтирардик. Биздан кўнгли совиб, қўлтиғига урганига анча бўлган. Энди мен ишга кириб, рўзғор тебратишни бошлагандан кейин қиладиган ғамхўрлиги ўзига сийлов.

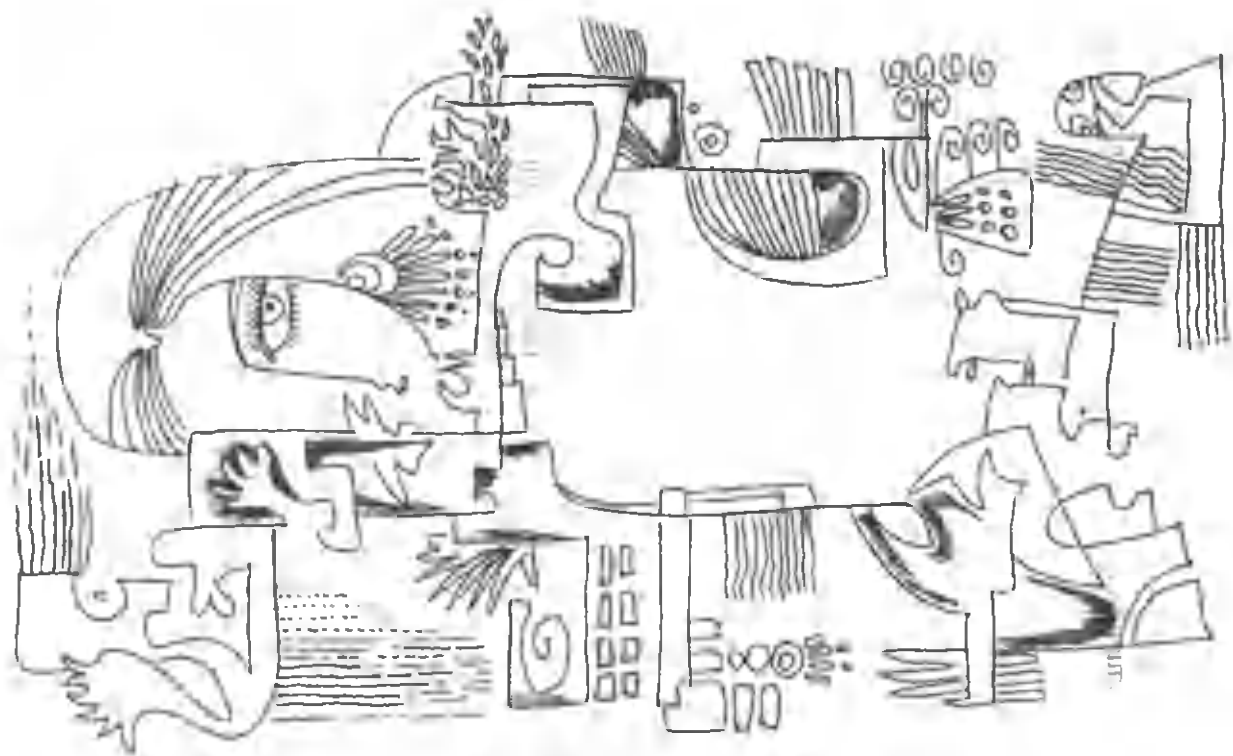
— Жуда ҳаддингдан ошма. Оладиган ойлигинг кўзингга тоғ бўлиб кўринмасин. Агар ойлик эрдан яхши бўладиган бўлса, хотин зоти эр тутиб ўтирмасди. Оиланинг бутунлиги ҳар қандай мол-дунёдан устун туради. Чунки мол-дунё топиладиган нарса. Аммо оила бир бузилса, уни бутлаб бўлмайди. Оилангни сақлаб қоламан десанг, ҳозироқ борда, машинани қайтариб бер.

— Машинасини нега олдим, биласанми? Чунки уни яхши кўриб қолдим.

— Ёлғон, ўзингни алдама, Малика, — Марямнинг даҳшатдан кўзлари олайиб кетди.— Ахир, кечагина Собитжонни севаман, демаганмидинг?

— Собитжонни яхши кўрар эдим. Агар унинг уйи бўлганида унга теғардим ҳам. Энди бир кун бўлсин, яхши яшайман деб, ўзим яхши ҳаёт учун, унинг ҳар бир дақиқаси учун жонимни гаровга қўйсам-у, энди уни уч йил кутиш зарур кептими?

— Бўлмаса, севаман деб катта кетма.

— Нима дейй?

— Шухрат Аҳадовичга ўйнаш бўлиб қолдим, буёғи бузуқчилик деб қўя қол.

— Йўқ, бу сен айтганчалик, жа-а унақа бузуқчилик эмас. Севгига ўхшайдиган нимадир бор. Агар мен ЗАГСга бориб, никоҳимни бекор қилдирсам, у менга уй ҳам олиб беради. Қонуний иккинчи хотини бўлволаман. Ким менга нима дейди?

— Қосимхонни ҳам Лайли-Мажнун бўлиб севгандинг-ку. Агар у эртага машина олиб берса, қайтиб келасанми?

— Бу ишнинг яқин ўртада бўлиши гумон. Мен эса ойнинг тўлишини кутяпман. Агар фолбиннинг гапларидан эсон-омон ўтиб олсам, элга ош бериб, худойи қиламан.

Маликанинг сўнгги сўзларида изтироб аралаш қўқув бор эди.

— Ўтиб бўлсан. — Марям важоҳат билан унга ўғирилди. — Сен албатта дўзахга тушасан. Ўйлаб кўрсам, кампир сени ўлишингни эмас, дўзахга тушишингни башорат қилган экан. Сен шунчаки дўзахи бўлиб тирик юраверасан. Қачон ажалинг етса, дўзахга тушасан.

— Ростданми, мен ҳали ўлмайманми?

— Ростдан. Яна билмадим.

— Жон, дугонажон, ҳали ўлмайсан де!

— Ўлмайсан-у, лекин дўзахи бўлиш ундан ёмон.

— Энди бу Худонинг иши. Яна яшаб кетсам, балки жаннатга тушарман. Тирик қолсам бўлди.

— Бўпти, мен кетдим. Яна яхшилаб бир танангга ўйлаб кўр. Қосимхонни, Санжарни ўйла. Оилангни, маҳалла-қўйни ўйла. Узоқни ўйлаб иш қил. Мен эса сенинг яхши-ёмон кунингда ҳам содиқ дугонангман. Хайр.

Марям узоқ хайрлашмай, Маликанинг уйидан чиқиб кетди.

Ўша кўни Маликанинг уйи шодиёнага тўла эди. Ҳамма келиб, Маликани «тойчоқ» билан муборакбод этар, топган кимхоб бахмал, гилам, топмаган шойи белбоғ ташлаб, машина устига ёпарди. Малика шундай шодиёнада жилла қурса онасига Шухрат Аҳадович ҳақида гапиргиси

келар, лекин байрам бошқача тус олиб кетишидан чўчирди. Бу тантаналарда Қосимхоннинг қораси кўринмасди. Малика эрининг келишини истамас, уни яхши кўрмайман деб, ўзини қаттиқ ишонтирмоқчи бўлар, лекин етарлича нафрат билан қарай олмасди. Бу эса кўнгил ришталари ҳали узил-кесил узилиб кетмаганидан далолат берар эди. Унинг бир хаёли Қосимхоннинг ҳам мана шу тантаналарда иштирок этиб, ҳайратдан ёқа ушлаб қолиши, Маликадан кечирим сўраб, сенинг қадрингга етмаган мен тентакни кечир деб тиз чўкиши, кейин Малика уни ҳайдаб юбориши, у эса вой-дод кетмайман деб, ҳамма томонга жар солишини кўриш, кейин уни ўзи истамаган ҳолда кечирishi хаёлининг бир четида турар эди.

Ўша кунлари Малика Собитжондан хат олди. Хатни ҳаммадан яшириб ўқимоқчи бўлди. Уйда ҳеч ким бўлма-са-да, ётоқхонанинг эшигини ёпиб, титроқ қўллари билан конвертни йиртди.

«Азизим Малика!

Салом! Авваллари жуда гўр эканман. Ҳаётнинг худди танга сингари тескари тарафи ҳам мавжуд бўлишини ҳеч ўйламаган эканман. Катта, ёруғ йўлда кетаётиб, бирдан чуқурга тушиб қолгандай, дунёнинг қалтис ўйинларидан юрагим зирқирайди. Бу ерда аёллар ҳақида жуда ёмон гап айтишади. Лекин мен озодликда юрганимда сизни янада кўпроқ севмаганимга афсусланаман. Нега бепарво юрганман, нега ёнингизга кўпроқ бормаганман, нега ҳар бир кунимни фақат сиз билан ўтказмаганман? Шундай хаёллар мени қийнайди. Албатта, катта хато қилдим. Сизни ҳам, ота-онамнинг ҳам юзини ерга қаратдим. Бундай бўлишини истамагандим. Лекин, минг афсуски, фалокат оёқ остида экан. Агар кутсангиз, сизни бир умр бахтли қилишга қасам ичардим. Фақат сиз учун яшаган бўлардим. Энди уй олсак, ҳалол топган пулимизга оламыз. Мен энди оддийгина яшашнинг ўзи олий неъмат эканлигини тушуниб етдим. Бориға шукур қилганимда бундай абгор ҳолатга тушмаган бўлардим. Сизни севиб, жавоб хатини интизорлик билан кутиб қолувчи Собитжон».

Малика шу пайтгача бунчалар гўзаллик тўла осмонни кўрмаганига ҳайрон эди. Булутлар шамолдек елишар, гум-баздай қоп-қора осмонда ой сузиб юарди.

Қосимхон Маликанинг машина олганини эшитди. Бу унинг нафратини баттар алангалатиб юборди. Энди у айб Шухрат Аҳадовичда эканлигини, Маликанинг унга хиёнат қилганлигини англаб етди. Машина уларнинг орасидаги муносабат қай даражада эканлигини очиқ-ойдин ошкора этди. Токи, машина бор экан, Маликага шунчаки етолмаслигини, шунчаки уйига кириб боролмаслигини очиқ-ойдин тушуниб турар эди. Қосимхон, энди Маликадан уч оладиган бўлса, Маликага шундай тухфалар қилмагани учун, аламдан ўч олаётгандай бўлиб чиқарди. Лекин Малика олмайман деса, Шухрат Аҳадович машинани зўрлаб бермасди-ку. Демак, Маликанинг Қосимхонга бўлган муносабати ўзгарган. Айб кимда. Қосимхондами?

Қосимхон уйида ётган Бухоро амирининг қиличинини эслади. Энди шунча чигалликнинг ичидан ҳақиқатни топиб бўлмайди. Ҳақиқатни мана шу қилич топади. Қосимхон ҳақиқатни топмас экан, ер юзида яшашга жой қолмади. Бундай шармандалик билан яшагандан яшамаган, бош кўтариб юрмаган афзал. Ер юзида бирорта аёл Маликанинг ўрнини босолмайди. Маликага аччиқ қилиб, мингта аёлга уйланса ҳам, мингтаси Маликага тенг келолмайди. Малика ё фақат уники бўлиши керак, ё ҳеч кимники. Бу дунё одамлари бўлак мулоҳазани тан олмайди.

Шухрат Аҳадович Маликани кучоқлар экан: «Менга вафодор ёр бўласанми?» — дея ваъдасини олмоқчи бўлар эди.

— Сен чиройли қизсан, Малика, шунинг учун ошиқларинг ҳам кўп бўлади. Сенга гап отувчилар сени севув-

чилар кўп бўлади. Мен эса инжиқ одамман. Хотиним хиёнат қилишини кўтаролмайман. Шунинг учун менга сўз бер. Сиздан бошқага қарасам, кўзларим тешилсин де. Сиздан бошқага сўзласам, тилларим кесилсин де. Агар айтгинг келмаса, айтма. Агар ўзингга ишонмасанг, айтма. Фақат менга хотин бўлишдан олдин ўйлаб кўр. Йўқ, сизга фақат ўйнаш бўламан десанг ҳам, ўзинг биласан. Мана, машинани миниб юравер. Уйингга ҳамма керакли нарсаларни етказиб бериб тураман. Алоҳида-алоҳида бўлса ҳам яшаб юраверамиз. Бир-биримизга муҳаббатимиз тугаган куни ажралиб кетаверамиз. Мен сендан ҳеч нарсани талаб қилмайман. Ахир, кўнгилга буйруқ бериб бўлмайди-ку. Фақат менга хотин бўлишдан аввал чуқур ўйлаб кўр. Хотинликнинг йўриғи бошқа.

— Шухрат ака, мен эртагаёқ Қосимхонни излаб толаман. Ажралиш тўғрисида судга ариза беришга уни кўндираман. Мен энди у билан яшашни истамайман! Ундан нафратланаман. Фақат судга бир оғиз айтиб қўйсангиз бўлди. Бизнинг аризамизни пайсалга солмай, тезроқ ҳал қилиб беришсин. Кейин мен бутунлай сизники бўламан. Фақат сизни деб яшайман. Сизни севиб яшайман.

— Малика, мени алдама!

— Шухрат ака, мен яхши яшашим керак. Ўғлим ҳам сизни ота дейди. Истасангиз, тўй қиламиз. Жуда катта тўй. Истасангиз, шу ҳафтадаёқ, ой охирига етмасдан. Бир оғиз нима десангиз, мен барига тайёрман.

— Майли, ишондим. Аввал эринг билан муносабатларни бир ёқли қилиб олайлик, кейин тўй қиламиз. Никоҳ ўқитамиз. Қуръонга қўлингни қўйиб, ҳеч қачон хиёнат қилмаслик ҳақида қасам ичасан.

— Хўп, Шухрат ака, хўп. — Маликанинг кўзлари қувончдан чақнаб кетди.

Малика Қосимхондан ажралиш тўғрисидаги аризани осонликча ололмаслигини яхши биларди. Шунинг учун дастлаб унинг ишхонасига кўнғироқ қилди. Гўшакни кўтарган Қосимхон ўзига жуда таниш, умрининг бир бўлагига айланиб кетган овозни эшитиб қалтираб кетди.

— Яхшимисиз, Қосимхон ака!

— Ҳа, Малика, нечук?

— Мен бошқа одамга турмушга чиқаяпман. Судга ажралиш тўғрисида ариза берсак. Илтимос, аризани шу бугуноқ берсак дегандим.

— Бу ҳақда ҳеч ўйлаб кўрмаган эканман. Нега бунчалик тез? Нега бир оғиз фикримни ҳам сўрамаяпсан?

— Энди фикрингизнинг қизиғи йўқ.

— Бас қил. Менинг кўядиган хотиним йўқ. Сен мени яхши кўришингни унутиб қўйяпсан.

— Мен сизни аллақачон унутиб бўлганман. Хиёнат қилганимга ҳам кўп бўлди.

— Ўчир!

Малика телефоннинг қўйилган овозини эшитди. Сўнгра бир нафас ўйланиб турди-да, Қосимхоннинг бошлиғига қўнғироқ қила бошлади.

Ариза ёздириб олиш бир ҳафтага чўзилиб кетди. Ой охирлаётганди. Тўй кунини белгилашга улгура олишмади. Малика ой тўлишган сари юрагидаги ваҳима улғайиб, кичкинагина бўлса-да, шу кунларнинг ичида тўйни ўтказиб юбориш тараддудида эди. Ўйлаб қараса, тўйни кичкина қилишнинг сира ҳам иложи йўқ экан. Камида юз-юз эллик одамни айтиш шарт экан.

Суд, ажрим қоғозини берганда Малика жуда хурсанд бўлди. Талоғни ҳам сўрамоқчи эди, ўзи нима-ю, берган талоғи нима бўлар эди деб, индамай қўя қолди. Шухрат Аҳадович янги уй олиб бераман деб ваъда қилганди, ҳали янги уй ҳам излаш керак.

Малика янги сарполар сотиб олди. Санжарни кийинтирди. Уйини муборак бўлсинга келувчилар учун янги услубда таъмирлади. У худди қанот чиқазгудек учиб юрарди. Ишхонада ҳам қўли қўлга, оёғи ерга тегмасди. Уни кўрганлар табриклашар, у яқинда тўйимиз бўлади, ҳамма-гизни таклиф қиламан, дея шодлигини баҳам кўрмоқчи бўларди.

Ойнинг энг сўнгги куни Малика Шухрат Аҳадовични тунаб қолишга таклиф қилди. Ой тўғрисидаги гаплардан Шухрат Аҳадовичнинг хабари йўқ эди. Зеро, фолбиннинг гапи бўйича бу тун Маликанинг ҳаётидаги сўнгги тун бўлиши керак эди. Ой ўша тун осмонда жуда тез кўздан ғойиб бўлди. Бирпасда ҳаммаёқни қоронғулик қоплаб олди. Барибир Маликанинг кўзига уйқу келмади. Шухрат Аҳадович билан гаплашиб ўтириб, тонг отиб қолганини ҳам билмади. Тун худди бир дақиқадай ўтиб кетган эди. Малика тонг отганини кўриб, устидан оғир юк ағдарилгандай тош қотиб ухлаб қолди.

Малика бир-икки кундан сўнг ваҳимадан халос бўлди. Шухрат Аҳадович икки кеча қолди-да, сўнг ўз уйига кетди. Бугун янги ой чиқиши керак эди. Унинг жуда ингичка бўлиб чиққанини кўрган Малика ўз ҳаётида янги давр бошланишидан дарак берувчи келган ҳилолни кўриб, янада суюниб кетди. Лекин шу билан бирга дилига маҳзун бир кайфият ўрнашиб қолди. «Нега Собитжонни йўлдан қайтармадим? Нега ёш боланинг абгор бўлиб кетишига сабабчи бўлдим? Унинг юрагини қиздирмаганимда бу ба-лога йўлиқмасди-ку?» — деб ўйлай бошлади. «Нега Шухрат Аҳадовичга бу қадар қаттиқ ёпишиб қолдим? Нега севаман деб ёлғон ваъдалар бердим? Нега оиламни буздим? Агар Қосимхон ҳозир кечирим сўраб келса, кечираманми? Агар Шухрат Аҳадович эртага амалидан кетса, мен ким бўлиб қоламан? Яна бошқани севиб қолмаслигимга ким кафолат беролади? Шундай экан, нега ҳамма-ни алдаб юрибман? Эртага Санжар катта бўлса, унга нима дейман? Абгор бўлган ҳаётим, кечир мени. Мен сени рисоладагидай бошқара олмадим. Кечир мени, Қосимхон! Мен сенга яхши хотин бўла олмадим. Онажон, кечиринг. Мен учун чеккан азиятларингизга арзимас бўлиб чиқдим. Кечир мени Марям. Сен мени дўст дегандинг, дўст бўлиб дўстлигингга лойиқ бўла олмадим. Эҳ, Художон, мен гуноҳкорни кечир. Яхши-ёмон кунларим учун баридан мин-

натдорман. Бахтли кунларим ҳам бисёр бўлди. Саодатли дамларга ҳам кўп мартаба гувоҳ бўлдим. Бари-бариси учун сендан миннатдорман. Яна бир марта ёлвориб сўрайман, кечир мени, Художон!»

Малика деразадан ойга маҳлиё бўлиб турар экан, эшик қўнғироғи жиринглаганидан чўчиб тушди. Ким экан? Онасими? Марямми? Шухрат Аҳадовичми? Хаёлига ҳеч бир ёмон фикр келмай, югуриб бориб эшик зулфини бўшатди. Ташқарида Қосимхон турар эди.

Малика эсанкираб ортга чекинди.

— Келинг!

— Мана, мен келдим!

Қосимхоннинг қўлида Амир Олимхон давридан қолган қилич ялтирарди. У ичкарига кириб эшикни беркитди...

ТО СЎНГГИ НАФАСГАЧА...

Қисса

Ҳаммаси кутилмаганда юз берди. Ойиси, Руҳиддин деган боланинг уйидан совчилар келишганини, бугун улар учрашишлари кераклигини айтганда, Ҳафиза иккиланиб қолди. «Ҳа» — дейишга истиҳола қилар, «йўқ» — дейишга ботинолмасди.

Кечга яқин минг бир хаёллар билан айтилган жойга чиқди.

— Сизни анча пайтдан буён кўз остимга олиб юрардим, қаранг-ки ойимнинг ўзлари сиз ҳақингизда гапириб қолдилар, — деди Руҳиддин салом-аликдан кейин. Мен нима десангиз шу деб кўя қолдим.

— Аввал мен билан учрашсангиз бўлмасми-ди, — деди Ҳафиза нохушлик билан.

— Минг марта севдим дегандан, бир марта совчи қўйган яхшимасми?!— деди Руҳиддин.

— Учрашсангиз, балки совчи қўйиш фикридан қайтардингиз, — деди Ҳафиза.

— Йўқ. Қайтмасдим. Негадир кўнглимга ўтиришиб қолгансиз. Ёки ваъда берган жойингиз борми?

— Мен ота-онамнинг розилигисиз, бировга ваъда бермайман. Улар айтишмаганда сиз билан ҳам учрашмасдим.

— Тўйга розилик бераверинг. Бир умрлик йўлдошим бўлинг, — деди Руҳиддин. Ҳафиза бошини эгди.

Уйга қайтгач, ойисига ҳам нима дейишини билмасди. «Йўқ» — дейишга асос тополмас, «ҳа» — дейишга кўнгли чопмасди. Ойиси қистайвергач, «ўзларинг биласизлар» — деди.

Шу билан барча тараддуд, тоғдан ағдарилган кўчкидай, бирин-кетин авж олиб тўй кунини бошлаб келди. Руҳид-

динларнинг оиласи шаҳарчада ўзига тўқ бадавлат кишилар эди. Сарпода ҳам, келтирилган қўй-қўзида ҳам камчилик бўлмади. Тўйда энг машҳур қўшиқчилардан бири хизмат қилди. Руҳиддиннинг кайфияти баланд эди.

— Мен, орзуимга етишдим. Мен бахтлиман, — деярдигина тинмай. — Қанийди, шу қизнинг олдида боролсам, гапирсам, кўнглимдагини айтсам, менга бир марта, бир мартагина жилмайиб қараса, деярдим. Аммо неча марта йўлингизни кесиб чиқиб, ҳеч ўзимга қаратолмаганман. Бугун мана шу бахтга етишдим — деярдигина у. Тўй эса давом этар, унинг эса тўй билан иши йўқ. Оппоқ либосларга бурканиб, тенгсиз маликага айланган Ҳафизадан кўз узмас, ҳайратланиб қарар, қўллари қалтирар, ўзини қўйишга жой тополмасди: — Мен, ҳали ўқишга кираман, шаҳарнинг энг катта бойларидан бўламан, менга текканингизга ҳеч қачон пушаймон емайсиз. Менга теккан кунингиз ҳаётингиздаги энг бахтли кун бўлиб қолади. Бу кунни бир умр эслаб юрасиз. Вақти келиб, сиз учун мендан ҳам азизроқ, мендан ҳам қадрлироқ инсон бўлмайди. Сиз, мен учун дунёдаги энг чиройли, энг севимли инсонсиз! Қасам ичаман, сизни бутун умр севаман, бутун умр, то жоним танамни тарк этгунча ардоқлаб ўтаман!

Афсуски, бахтли лаҳзаларнинг умри қисқа бўлар экан. Эртаси куни, худди шу пайтда, Руҳиддин ярим яланғоч ҳолатда Ҳафизани, гўшангадан етаклаб чиқди-да, чувиллашиб ўтирган хотин-халажга ғазаб ва нафрат билан бақирди.

— Олинглар буни, мен бировдан қолган ювиндини ичмайман. Қайси тўшакдан келган бўлса, ўша тўшакка ётқизиб келинлар, бу ж... га бу ерда ўрин йўқ!

— Сен ўзинг ҳезалаксан, ифлос — дея қичқирди даҳшатдан қотиб қолган Ҳафиза.

Кечагина тўй бўлиб турган, ҳали тантананинг иссиғи совумаган хонадон, бир зумда аянчли қий-чув, дод-войдан ларзага келди. Хотинларнинг уруш-жанжалига Рамзиддин аканинг ҳайқириғи якун ясади:

— Қани, йўқолларинг ҳаммаларинг! Мен ўғлимга бир ҳафтанинг ичи тўй қилиб, қиз олиб бераман. Ҳалол еб,

ҳалол ўстирган болаларимга, ҳаромни шерик қилмайман. Қўтир така, қўра булғар. Йўқол, ҳамманг!

Ҳафиза ўша пайтда нима бўлганини яхши англамаганди. Ўша тун уйга қайтиб келгач, бутун оиласини бир умрлик ўчмас иснодга, пешоналарини тавқи лаънат бўлиб ўювчи шармандаликка йўлиқтирганини англади. У ўзининг бокиралигига шубҳа қилмас, лекин айни пайтда буни қандай қилиб, исботлашни билмасди. Онаси минг бор қарғаб, сўроққа тутди. Акаси ўласи қилиб урди. У Қуръонни қўлига олиб қасам ичса ҳамки, ҳеч ким ишонмади. Ахир Қуръонга амал қилмайдиганлар, Қуръонга ишонмайдиганлар, қандай қилиб, уни қўлга олиб, юз-кўзига суртиб қасам ичган одамга ишонсин. Ҳаммасидан ҳам отасининг талвасалари ортиб тушди. У юраги санчиқ берди-ю, кўрпа-тўшак қилиб ётиб олди. Онаси рухсат бермаганлиги учун Ҳафиза отасининг олдига киролмади.

Ҳафиза эртаси куни дўхтирга борди. Доктор унинг бокира эканлигини айтди. Маълумотнома ҳам ёзиб бериши мумкинлигини тушунтирди. Шу билан бирга у, махсус операциядан сўнг, ўн минг сўм пулга, ҳар қандай эгри йўлда юрган қизни, бокирага айлантириб, ёзиб берилишини таъкидлади. Бу таъкид, уни Руҳиддинларнинг уйига элтувчи йўлдан қайтарди. У шу кунларда, Руҳиддинга хаёлан минг бора мурожаат қилди. Уни минг бор сўроққа тутди. Унга минг бора ялиниб-ёлвориб тушунтирди. Агар кўча-кўйда учратиб қолганда ҳам, уни йўлини тўсиб чиққан, унга покиза эканлигини қасам ичиб бўлса ҳам, айтган бўларди. Бироқ Руҳиддинни учратмади. Акаси ҳам, қўйнига пичоқ солиб, Руҳиддин яшайдиган кўча бошида туну кун ўтирар, қўлига тушса, ўлдиришини ҳеч кимдан яширмасди.

Кейин, Ҳафиза прокурорнинг ёнига борди. Прокурор, унинг дардини эшитаркан:

— Сизни ким зўрлаган, айтинг, ўшани жазолаймиз, — деди.

— Мени ҳеч ким зўрламаган. Тўйгача ҳеч ким тажовуз қилмаган. Ундай одамнинг ўзи йўқ, — деди Ҳафиза.

— Бўлмаса биз ҳеч кимни жазололмаймиз, — деди прокурор.

— Куёвни-чи?! — деди Ҳафиза.
— Куёв ҳеч қанақа жиноят қилмаган, — деди прокурор.

— Мени шарманда қилгани, ор-номусимни топтагани, иснодга қўйгани-чи? — деди Ҳафиза.

— Куёв бу ишни қасддан қилгани йўқ. У ўз шаънини покиза сақлаб қолган холос. Сизни тиббий кўрикдан ўтқазгандан кейин ҳам, уни турмуш қуришга мажбурлай олмаймиз.

— Ундан қандай қилиб ўч олишим мумкин?!

— Очигини айтсам, буни биргина йўли бор. Сиз менга ёқиб қолдингиз. Ниҳоятда кўҳлик, келишган аёл экансиз.

— Мен аёл эмасман.

— Агар ростдан аёл бўлмасангиз, буни менга исботлаб берсангиз, мен уни қамоқда чиритаман.

— Сизга қандай исботлаб берай?

— Буни менга қўйиб беринг. Бунинг йўли жуда осон, — деди прокурор айёрона кулиб. — Менинг шу шаҳарда алоҳида квартирам бор. Бориб ўтираминиз, дам оламиниз. Менга сиздай чўрткесар, мард қизлар ёқади. Сиздай қизнинг қадрига етмаганлиги учун, куёвбола ишлайдиган корхонани текширтириб, бўйнига бир айб юклайман. Ёки бориб машинасидан нашами, героинми, ёки бирон қурол-яроғми, ёки диний варақами топтиртириб келаман, олам гулистон, ўн йилга қулогини ушлаб кетаверади. Келинг, асал қиз, мен сизга сўз бераман, бугун бир кеча меҳмоним бўлинг, маза қиламиниз.

— Мени ростдан бузуқи деб ўйлаяпсизми, мени бекорга бадном бўлмаган деяпсизми? Бекор ўйлабсиз. Мен сиздан ҳимоя сўраб келдим. Нажот сўраб келдим. Мени ўрнимга қизингизни қўйиб кўринг. Синглингизни қўйиб кўринг. Қизингиз бирор бир қонун ҳимоясидан нажот сўраб борса, унга ёрдам бериш ўрнига, разолатга бошласа, яхшими? Наҳотки, қизингизни ор-номуси бадном бўлса-ю, сиз уни оқлаш ўрнига, пок жисмини булғамоқчи бўлсангиз. Сизда ғурур борми? Худодан хабарингиз борми? Ўзбекмиз-а, ҳеч бўлмаса, битта ўзбек қизи қон ютиб, ўз номусини сақлаш учун, минг бир истиҳола билан эши-

гингизни қоқиб келса-ю, сизда миллат туйғуси уйғонмайдими?

Сизда эркаклик ифтихори йўқми? Қачондан бери аёллар сизларнинг назарингизда фақат тўшак чўриси-ю, айш-ишрат маликаси бўлиб қолди? Қачондан буён? Аёл шаъни булганган юртни, ер ютса арзийди, ёр. Агар, одам ўзини ўзи ўлдириши гуноҳ саналмаганда мен аллақачон ўзимни ўлдирган бўлардим.

Ҳафиза, эшикни тарақлатиб, ёлиб чиқиб кетди. Уйга келганида, уйининг олдида иккита машина турар, юк машинасидан, унинг кўч-кўронини туширишаётган, «Тез ёрдам» машинасига эса, отасини олиб чиқишаётганди. Ҳафиза, отаси ёғқизилган замбилга тирмашди-ю, унинг қип-қизариб бўғриқиб кетган юзини кўрди. Отаси нимадир демоқчи бўлди-ю, гапиролмади. У тилдан қолганди. Ўша кун тунда эса унинг жасадини келтиришди.

Отасининг қирқи ўтгач, Ҳафиза бу ерда қололмаслигини тушунди. У кийим-кечакларини, тилла тақинчоқларини, бор лаш-лушларини жомадонга жойлади-да, уйдан чиқиб кетди. Унинг кетганини ҳеч ким билмади. У кейинги пайтларда ҳеч ким билан гаплашмай қўйган, уни ҳамма ёмон кўриб қолганди.

У тунги поездга чиқиб, ўзи туғилиб ўсган қадрдон шаҳар билан видолашаркан, юрагида унсиз фарёд ҳайқирар, кўзларидан дув-дув ёш тўкиларди. Зеро, унинг бутун дунёси ушбу шаҳарчада эди. У шу ерда туғилди. Шу ерда ўсди. Шу ерда дугоналар орттирди. Шу ерда ўқиди. Шу ерда турмушга чиқди. Шу ерда унинг бутун дунёга тенг — онажони бор, суянган тоғи — акаси бор, суюб эркалаган — синглиси бор. Бу ерда тенгсиз муҳаббатининг, чексиз нафратининг эгаси Рухиддин яшайди.

Поезд тонг саҳарда Тошкентга етиб келди. Ҳафиза, вокзалда гуж-гуж одамлар орасида юраркан, қаерга боришини, нима қилишини билмасди. Ижарага уй топиши керак эди. Лекин уйни қаердан қидиради? Иш излаб топиши керак эди. Аммо ишни қаердан топади? У ўзини

ўраб олган такси ҳайдовчиларига ишонмай, шаҳар ора-
лаб яёв юриб кетди. Кейин дуч келган автобусга ўтирди-да,
шаҳарни айлана бошлади. Тушгача автобусма-автобус сан-
ғиди. Агар оғир жомадони бўлмаганда яна қанча юрарди,
билмайди. Йўловчи аёллардан уй бозори қарда эканли-
гини сўраб-суриштирди.

Уй бозорда бир кексароқ киши унга ўз уйидан ижарага
жой беришини, нархи ҳам унчалик қиммат эмаслигини
айтди.

Отахоннинг уйи ёмон эмас экан, шу ерга жойлашиб
қўя қолди. Эртаси кун, иш ахтарди. Бироқ шаҳарда муқим
яшашлигини тасдиқловчи рўйхатдан ўтмаганлиги учун,
уни ҳеч жойга ишга олишмади.

Ҳафиза тиббий коллежни битқазган, ҳамширалик
шаҳодатномаси бор эди. Қолаверса, ҳамшираликка берила-
диган ойлик, ижара ҳақини тўлашнинг ўзигаёқ етмасди.
Шунинг учун, онаси сепига қўшган бир той атласни қўл-
тиқлаб, Чорсуга тушди. Унинг отаси бир умр дўконда
сотувчилик билан шуғулланиб келган, Ҳафиза ҳам гоҳ-
гоҳида отасига қарашиб турар, харидорлар билан муомала
қилишни, савдо сирларини ўрганганди. Биринчи кунёқ
савдоси бароридан келди. У дастлаб, шаҳарнинг ўзида,
у бозордан бу бозорга юк сота бошлади. Тақинчоқларини
сотиб, пулини савдога қўйди. Пул қанча кўп бўлса, сав-
доси шунча йириклашарди. Гоҳида пулининг ярми, бозор
назоратчиларига, солиқчиларга кетиб қолар, гоҳида сав-
догарларнинг ўзи уни четлатмоқчи бўлиб, унинг савдоси-
ни синдирмоқчи бўлишарди. Бир кун, миршаблар унинг
паспорти Тошкентда рўйхатдан ўтмаганлиги учун, назо-
рат пунктига олиб бориб, қамаб қўймоқчи, унинг ҳеч
кимини йўқлигидан фойдаланиб, ўз гумашталаридан бирига
айлантirmoқчи бўлишди. Ҳафиза: «Ҳозир эрим келиб,
мени олиб кетади, мана паспортим, унда эрим борлигини
тасдиқловчи ёзув бор» — деб қатъий туриб олди ва очқўз
миршабнинг пулга ўчлигини билиб, бир чангал пул тутди.

Кечқурун, уйда ёлғиз ўтирганди, унинг хонасига уй
эгаси кириб келди. Ҳафиза, ижара ҳақини бериши керак-
лигини тушунди ва сумкасини ахтара бошлади.

— Вақти келса, ўзим чиқиб бермоқчи эдим. Агар сизга зарур бўлса, олдиндан бериб қўйишим мумкин — деди Ҳафиза.

— Йўқ, ҳозир пул учун келганим йўқ. Кел, ёнимга ўтир, сенга айтадиган гапим бор.

— Нима гап, ота — деди Ҳафиза унинг ёнига чўккаларкан.

— Сени, ҳамшира деб эшитганман. Яхши укол ҳам қиласан. Бир белимни массаж қилиб қўймайсанми?

— Йўқ, ота узр, ундай қилолмайман.

— Сен ҳам ёлғиз яшайсан, мен ҳам ёлғиз яшайман, бир қарияни хурсанд қилсанг, осмон узилиб ерга гушармиди? — деди отахон — Кучим кетиб, аввалги шаҳдим қолмаган, кўп ҳам қийнаб ўтирмайман.

— Ота, ҳозир намоз ўқиб келаяпсиз, шу гапларни айтишга уялмaysизми? — деди Ҳафиза.

— Йўқ, уялмайман. Истасанг шу уй-жой ҳаммасини номингга хатлаб бераман, эвазига то сўнгги кунимгача мен билан бирга яшайсан. Мен ўлгач, шу уй-жой ҳаммаси ўзингга қолади. Менга тегсанг, ўз-ўзидан шаҳар рўйхатига ҳам эга бўласан. Фарзандларим сенга дахл қилолмайди. Хўп дея қол, сендан нима кетди. Сандиқда йиққан пулларим ҳам бор. Агар, ташлаб кетмайман десанг, ҳаммасини сенга бераман.

— Йўқ, ота. Мени эрим бор. Биз ҳали қонуний ажрашмаганмиз. У талоқ ҳам бермаган. Берган тақдирда ҳам бари бир сизга тегмасдим. Бир кун бошимга бошпана битар, офтоб ҳам тегар.

— Ўйлаб кўр. Мен бу гапларни кимгадир айтаман деб ҳеч ўйламагандим. Сени кўриб, менда яшашга иштиёқ уйғонди. Мени яна яшагим келиб қолди. Ростки, сендан бошқа аёл бўлганда, мен ҳеч қачон, бутун умр йиққан бойлигимни, инъом қиламан демасдим. Ўйлаб қарасам, ҳамма йиққан бойлигимни кундан-кунга бир тийинлик қадри қолмаяпти. Мен ўлгач, мабодо оёғимга бир ип ёпишиб қолса, шу ипни, нега ёпишиб қолди деб, олиб қолишар экан. Ўғил-қизларимнинг ризқини, мен ўлгач Худонинг ўзи бераверар экан. Уларга уй-жойимни васият қилиб қолдирдим нима-ю, қолдирмадим нима. Мана ҳаммаси

уй-уйига тарқаб кетган, ҳафтада бир хабар олишади, бўлмаса йўқ. Мен эса бир илиқ сўзга муҳтожман. Ҳар кимнинг эмас, фақат сенинг сўзларингга муҳтожман. Йўқ дема, ҳали куч-қудратим жойида. Ўлгунимча фақат сен учун яшайман. Машинамни, уйимни жамғармадаги пулларимни ҳаммасини сенга бераман. Фақат мен билан яша. Истасанг никоҳдан ўтамиз, тўртта одам чақириб, элга ош берамиз. Истамасанг, ёпиғлиқ қозон ёпиғлигича туради-ю, бирга яшайверамиз.

— Йўқ, отахон. Мен ҳар қандай бойликдан баланд туришимни, ўзимни кўнглим бўлмаса, мени сотиб ололмасликларини биламан. Сизни мен бутунгача, ижара уйимни эгаси сифатида ҳурмат қилардим. Энди мен бу ерда туролмайдиганга ўхшайман. Агар, хафа бўлмасангиз, эртага бу ердан кетсам, — деди Ҳафиза.

— Ҳа, мени кўзимни куйдиргунча, бу ердан кетганинг маъқул, — деди отахон ва хайрлашмай хонани тарк этди.

Ҳафиза жойлашган иккинчи ижара уй, Шодиёна деган аёлнинг уйи эди. Шодиёнанинг учта ёш қизи бор эди. Эри, «ичинг тўла қиз» экан деб уйдан чиқиб кетганча, қайтиб келмаганди. Шодиёна тинимсиз касал бўлар, Ҳафизанинг ҳамширалиги сабаб, уйига киритганди.

Шодиёна ўзига тўқ, бадавлат бева эди. Бир куни, ярим кечаси, оғир талваса тутиб қолди «Тез ёрдам» келгунча, Ҳафиза унинг бошида ўтириб чиқди. Зарур муолажаларни қилди. Шодиёна, ўзига келиб, кўзини очганида, бошида ухламай ўтирган, бесаранжом Ҳафизани кўрди ва шу қиз бўлмаганда, нарига дунёга равона бўлиши мумкинлигидан унга миннатдорчилик билдирди ва Ҳафизани ўз синглисидай яхши кўриб қолди. Шодиёна ўн кунлаб шифохонада ётар, уйини бутунлай Ҳафизага ташлаб кетар, ўнлаб тилла тақинчоқлари, даста-даста пуллари уйида очик қолар, Ҳафиза ҳеч қачон уларга кўз олайтирмасди.

Бир кун Шодиёна, битта енгил машина сотиб олишга етарли пулни Ҳафизага берди ва тижоратдан кўрилган фойдани тенг шерикликка ишлатишни таклиф қилди. Ҳафиза «шериклик ошни ит ичмас» — дея ҳазил қилди. Шодиёна, пулим бекорга тахмонда турибди, банкага бериб, фоиз олсам, бир кун дўзахга тушишдан қўрқаман, ишла-

тавер, фойдасидан берсанг, берарсан, бермасанг, бир кун пулинг кўпайганда, ўзини қайтарсанг ҳам, розиман деди.

Ҳафизанинг катта савдога қўл уриши шундан бошланди. Шаҳарнинг қоқ марказида супермаркет қурди ва ишга тушириб юборди. Унинг ҳалоллиги худди кўзга кўринмас оҳанграбодай даромад келтирар, унинг ёлғон ишлатмаслиги, бировни алдамаслиги, бойлигига бойлик қўшарди. У шаҳардан ўзига уй сотиб олган куни, биринчи бор кўзига ён келди. Шаҳарга келиб қотиб кетган юраги, биринчи бор юмшаб, у ғалаба қозонаётганидан дарак берганди.

Орадан беш йил ўтгач, у ўзи туғилиб ўсган шаҳарчага биринчи бор қадам босди. Шу пайтгача, оиласи, акаси шаҳарга бориб, унинг ҳолидан хабар олар, келишга эса уни ҳеч кўндириша олмасди. У бу ерга ўзи келин бўлиб тушган уйнинг сотилаётганини эшитиб келганди. У уйни сотиб олиш учун, мутлақо бегона одамларни ёллади ва ҳеч савдолашмасдан, айтилган пулга олишни тавсия қилди. Биринчи қўйилган нарх, шаҳарчадаги худди шундай уйларнинг нархидан икки баробар қиммат эди. Ҳафиза уйни икки баробар қимматига сотиб олди ва ўша куниеқ уни бузиб ташлашга буйруқ берди. Уйни бузиш учун ўнлаб одамлар жалб қилинди ва бир ҳафтадаёқ, ҳашаматли уй ўрни теп-текис ҳолатга келтирилди. Бутун шаҳарчада дув-дув гап тарқалди. Ҳафизанинг ўч олаётгани ҳаммага ошкор бўлганди. Бу ўч Руҳиддиннинг нақ юрагига санчилганди. Бир ҳафтада уйланаман деган одам ҳали уйланмаган эди. У ўзи туғилиб ўсган уйнинг текислаб ташланишини билганида эди, ҳеч қачон сотмаган, қолаверса Ҳафизага тилла баҳосида ҳам сотмаган бўлар эди. Лекин ҳужжатлар расмийлаштирилган, далолатномани бузиб бўлмасди...

Алам ва уят суяк-суягидан ўтиб кетган, бутун шаҳарчага кулгу бўлган, Руҳиддинлар хонадони ҳам ўч олиш пайига тушди. Руҳиддин, шаҳарчанинг энг кўзга кўринган, келишган, гапга уста, Ҳафизани яхши танийдиган, унга яқинлаша оладиган йигитларидан бири Қуддусни танла-

ди-да, уйнинг ҳамма пулини унга тутқазди. Машинасининг калитини ҳам берди.

— Қуддус жўра, — деди Руҳиддин. — Уни албатта ўзингга ағдариб оласан. У менга текканидаёқ қиз эмасди. Шаҳарда ҳам бир ўзи шунча бойиб кетармиди? Қанча ўйнашларни қўлдан ўтқазгандир. Бир уриниб кўр. Қанча сарфласанг сарфла. Ҳаммаси сеники. Фақат, ўша айш қилиб ўтирганингни биринчи кечаси мени чақирсанг бўлди, мен шундай бораман-у, индамай чиқиб кетаман. Бошқа, сендан менга ҳеч нарса керакмас. Менга шуни ўзи етарли. Бир ҳаракат қил. Ўн йилда ишлаб тополмайдиган бойликни, ўн кунда топасан.

Аммо ўн кун ҳам ўтди. Руҳиддин кутган қўнғироқ ҳеч жирингламасди. Теп-текис ер ўрнида икки қаватли иморат шиддат билан қад ростлар, Қуддус кеча-ю кундуз иморат қурилиши билан банд, гирдикапалак бўлиб, Ҳафизанинг атрофидан кетмас, унга яхши гапирар, дунёдаги энг ширин, энг ёқимли сўзларни маржондай тизар, хушомад қилишдан, Ҳафизани мақташдан бир сония бўлсин тўхтамасди.

Лекин шундай бўлса-да, Руҳиддин орзиқиб кутган қўнғироқ икки ойдан кейин жиринглади. — Руҳиддин дўстим кел, Ҳафизанинг ишқ шаробидан маст бўлиб, қўйнимда минг нозу карашма билан тўлганиб ётганини кўрасан. Унинг оппоқ сийналаридан бўса олдирганинг учун, сенга минг марта раҳмат айтаман. Билиб қўй, энди унинг оёғининг изини ҳам ўпишингга рухсат бермайман.

Биз «Соҳилбўйи» меҳмонхонасининг 19 хонасидамиз. Эшик очиқ, тақиллатмасдан кириб келавер.

Руҳиддин шамол тезлигида учиб, йўлга тушди. У ўзининг ҳақлигини яна бир бор кўриш иштиёқи билан ёнарди. У бу қадар кеккайган, бу қадар ўзига бино қўйган ва ундан ўч олаётган Ҳафизанинг устидан кулмоқчи ва ўзининг голиблигини яна бир бор элга намоёиш қилмоқчи эди. Шу билан бирга ўз қалбининг қаеридадир ҳеч қачон сўнмаган муҳаббат чўғини ўчирмоқчи, ўзини қийнаган, азоблаган изтироблар устидан муздай сув қуймоқчи ва шу билан бирга ўтмиш хотиралари устидан

тупроқ солиб, кўмиб ташламоқчи эди. У дастлаб, Ҳафизани кимгадир турмушга чиқишини кутиб юрди. Ҳафиза турмушга чиққачгина, уйланаман деди. Аммо Ҳафизанинг турмушга чиқишининг дарағи ҳадеганда эшитилавермади. Кейин у, уни ким биландир бирга кўрмоқчи бўлди. Ва ниҳоят мана шу истағи амалга ошиши остонасида турибди. Агар, бугун Ҳафизани Қуддус билан бирга ётганини курса, унинг устидан қаҳқаҳа отиб куларди-да, ўзининг йўлини бошқа томонга бурарди. Шу билан Ҳафиза ҳақидаги даҳшатли, уни бир умр кўрқув ва оғриққа солган эртақ якун топарди.

Руҳиддин хонага отилиб кирди-ю, даҳшатдан анграйиб қолди. Мирзоулуг, қўл-оёғи боғлаб ташланган Қуддусни аямай тепар, бир йигит эса, оёғини, Қуддуснинг бошига қўйиб, босиб турарди. Ҳафиза эса креслода ястанганча, Қуддусга ачингансимон қараб ўтирарди. Қуддус Руҳиддинни кўрди-ю, қайтадан жон киргандай бақириб юборди:

— Ана, ана ўзи келди. Ҳаммасига у айбдор. Мана шу мени авради. Қўлимга қирқ минг долларни тутқазди-ю, қандай қилиб бўлса ҳам Ҳафизанинг қўйнига кирасан. Уни алдаб, йўлдан оздирасан деди. Тўғрими гапим, ё нотўғрими?! Бўлмаса менинг Ҳафизада ҳеч қандай ишим йўқ эди. Мен уни ҳурмат қилардим. Мен унинг яхши қиз эканлигига ҳеч шубҳа қилмаганман. Руҳиддин мени алдади. Агар, Ҳафиза билан юрсанг, у билан бир кеча бирга бўлсанг, мана шу қирқ минг доллар ҳам, машинам ҳам сеники деди. У, унинг уйини бузиб ташлаганларинг учун, сизлардан ўч олмоқчи эди. Тўғрими гапим. Айт?! Нега мени бу ғалвага тиқиштирдинг. Нега?! Мен, Ҳафизани бузуқ ё бузуқ эмаслиги билан ишим йўқ эди. Мен фақат пулга учдим, очкўзлик қилдим. Мен Ҳафизани ҳурмат қиламан. Лекин, мен уни бу ерга ёмон ниётда олиб келганим ҳам рост. Бунга сабабчи, Руҳиддин. Мана ўзи келди, ўзи жавоб берсин. Мени қўйиб юборинглар!

Ҳириллаган Қуддуснинг овози ўчгач, хонага бир со-
ния жимлик чўкди.

— Ҳали сен синглимдан ўч олмоқчимидинг?! — деди
ниҳоят Мирзоулуғ, аста-секинлик билан Рухиддиннинг
устига бостириб келаркан — Сенинг айбинг туфайли,
синглим беш йилдан буён саргардонликда, азоб-уқубат-
да юргани етмасмиди. Сен туфайли, беш йилдан буён ўз
уйига келолмай, ўз туғишганларининг юзига қаролмай
юргани етмасмиди?! Сен туфайли бутун оиламиз шаънига
доғ тушгани, шармандаликдан бош кўтаролмай юрганимиз
етмасмиди? Бизни оқ юиб, оқ тараган, ҳалол едириб, ҳалол
ичирган отамиз сен туфайли, сенинг қилмишинг туфайли,
бош кўтаролмай ўлиб кетгани етмасмиди?! Отам, бир умр
эл ичида мағрур юриб, бирор жойда битта гапи иккита
бўлмаган, бироянинг юзига тик қараб, бировга бир оғиз
қаттиқ гапирмаган отам, қалбининг дуру жавоҳири бўлган,
ҳаё пардасига ўраб-чирмаб сенга тутқазган қизини ёмонот-
лиқ қилганинг учун, Худо инъом этган бу ёруғ оламдан
кўз юиб кетди. Шуни тушунасанми? Сен менинг синг-
лимда ор-номус йўқ дединг. Сенда ор-номус борми ўзи?!

Қирққа кирган онам, сенинг бадкорлигинг туфайли,
бир кунда қирқ йилга қариб, саксонга кирган кампирга
айланди. Буни сен тушунасанми? Буни сен ақлингга сигди-
роласанми? Сен мени йигитлик гуруримни, шаънимни
синдирдинг. Мен сен туфайли, кўча-кўйда эмин-эркин
юролмай қолдим. Сен туфайли, ҳамма жойда битта гапим
иккита бўлди, шахдим синди, бурдим кетди, яна сен ўч
олишга келдингми? Яна сен ўлган одамни кўкрагига хан-
жар санчмоқчимисан? Энди мен сени ўлдираман! Қирқ
жойингга пичоқ тикаман. Мени бу ҳаётда, бундай қил-
масликдан ҳеч нарса қайтаролмайди. Чунки, мен бундан
беш йил олдин, сен санчган пичоқдан ўлганман. Мен агар,
бугун ўлсам, шу пайтгача тирик юрган пайтимдагидан кўра
юзим ёруғроқ, номим азизроқ бўлади.

Кеча мен ўлик эдим, бугун сени ўлдираман, шунда мен
қайта тириламан.

Мирзоулуғ, қўйнидан дастаси узун, тиги ўткир, икки
қаричлар келадиган ялтироқ пўлат пичоқни чиқарди.

У бир қўли билан Руҳиддиннинг ёқасидан ушлади-да, пичоқни унинг қорнига тиради.

— Мана, кунинг битди. Ал-қасос-у, минал ҳақ, дейдилар. Мен узоқ йиллар интиқиб кутган, лаҳзаларга етиб келганим учун, Аллоҳга шукур. Алвидо.

— Тўхтанг, Мирзоулуг ака. Бу, биздан бунчалик осон қутулиб кетолмайди. Бу, олдин, бундан беш йил олдин, бизнинг никоҳ кечамизда нима бўлганини айтиб берсин. Ўшанда у нима учун, қайси айбим учун, мендан бу қадар аянчли ўч олганини айтиб берсин. Уни сиз эшитинг. Менинг юзимни ёруғ қилиб берсин. Менинг бегуноҳ ва бокира эканлигимни айтсин, бўлмаса одамлар бизни айблашади, ўзларини айби бўлгани учун ўлдирган дейишади. Биз шу билан то қиёматгача, Худонинг ўзи юзимизни ёруғ қилгунича бадном бўлиб юраверамиз. Тўхтанг, акажон! Ҳеч бўлмаса ўлими олдидан, ҳақиқатни гапирсин. Биздан қўрқмаса ҳам, ҳеч бўлмаса, эртага қиёматда, қилган тўхмати учун, жавоб бериш азоби бўйнидан соқит бўлиши учун, рост гапирар ахир.

— Ҳафиза, гапимни эшит! — деди ниҳоят, Руҳиддин, Ҳафизанинг оёғи остига чўккаларкан. — Мен, ўша кўни нима бўлганини ростдан билмайман. Балки адашдим. Лекин сендан ўч олиш учун ёки бирор ёмон ниятда қилганим йўқ эди бу ишни. Мен ўшанда, шошилиб, ёлғон хулоса чиқаргандирман. Лекин атайлаб қилганим йўқ. Чунки, мен сени ростдан ҳам яхши кўрардим. Сени севардим. Сенга айтган сўзларим ёдингдами. Сен билан бутун умр бирга бўламиз, дея қасам ичгандим. Сени, бутун умр бошимда кўтариб юраман деб қасам ичгандим. Лекин, никоҳ кечаси нега ундай бўлди, ўзим ҳам билолмайман. Кейин, қилган ишимга қаттиқ пушаймон едим. Ўтган беш йил ичида, бирон лаҳзам йўқ-ки, сени ўйламаган, сени соғинмаган, сенинг ҳузурингга интилмаган бўлсам. Мен сени ҳозир ҳам жонимдан ортиқ севаман. Агар, севмаганимда, бутун мол-мулкимни тикиб, сени синаш учун, никоҳ кечаси, хато қилганман-ми, йўқми, билиш учун, сенинг бокира ёки беномус эканлигингни билиш учун, ортингдан одам қўярмидим. Мен ҳам, беш йил виждон азобида яшадим. Ҳам муҳаббат, ҳам ўз-ўзимдан нафрат

азобида, шубҳа ва гумон азобида яшадим. Мен, ўзбек учун, ор-номус нақадар қиммат туришини биламан. Ўзбек учун ор-номус, ҳамият, иффат ўлимдан ҳам устун туради. Ай-никса, аёл шаъни, севимли аёл шаъни, турмуш ўртоғининг шаънини эркак ҳамиша ўз шаънидан баланд қўяди. Мен, ўтган йиллар сен билан яшадим, Ҳафиза. Отам, бир ҳафтадан кейин, сени уйлантираман деб, қасам ичганман деб, тўй тараддудига тушиб кетдилар. Мен, бошқа уйланмайман, ҳақиқий хотиним бор деб туриб олдим. Мен, агар сени севмаганимда, сен билан ажрашган бўлганимда, никоҳимизни бекор қилдирган бўлмасмидим. Талоғингни бермасмидим. Ажралиш ҳақида, судга ариза ёзмасмидим. Мен буларни биронтасини қилганим йўқ. Лоақал, сенинг ортингдан, бирон жойда, бир оғиз ножўя сўз ҳам айтмаганман. Ҳамиша, сени кутиб яшаганман. Агар келмаганингда ёки бошқа одамга турмушга чиққанингда, балки дунёдан ёлғиз ўтардим.

Тўғри, сенга жуда кўп озор етказдим. Лекин, ўзим ҳам роҳатланиб яшаганим йўқ-ку. Сенинг ҳаётинг, тескари айланиб кетишига сабабчи бўлдим. Лекин, менинг ҳаётим тескари айланиб кетмадими? Одамлар, мени ўзимни айблай бошлашди, мен бошқа уйланмайман деб туриб олгач, айб ўзида экан деб, устимдан кулишди, кўчада бошимни кўтариб юролмай қолдим. Уларга, сени кутаётганимни айтолмасдим. Айтсам, ҳаммаси кулишарди. Агар сени севмаганимда, сенга бефарқ бўлганимда, бетимни қалин қилиб, олдингга борардим. Сени севганим учун, сени жонимдан ортиқ кўрганым учун, олдингга боролмадим. Истасанг, сен учун ўлишга тайёрман. Ҳозир, пичоқни оламан-у, ўзимни ўзим ўлдираман. Лекин, шариатда одам ўзини ўзи ўлдириши тақиқланган. Мен, фақат акангни қўли қон бўлишини, қотил бўлишини, мен учун қамоқда чиришини ва бундан сен азоб тортишингни истамайман. Тўғри, касримга отанг ўлиб кетди. Лекин, менинг отам ҳам, ўлгандан бери бўлиб юрибди. Истайсанми, отангга мен захар берганман, қасддан ўлдирганман деб ёзиб бераман. Шунда, мени қамашади, қамоқда ўтириб чиқсам, бўйнимга осилган тавқилаънатдан қутуламанми? Айт, нима қилай?! Ахир ҳеч қачон мен сендан тонганим йўқ. Мен, сени шунча кутганим, наҳот гуноҳимни

ювиш учун етмаса. Кел, ўтган ишга саловат. Ҳаммаси ортда қолсин. Эртагаёқ қайтадан тўй қилайлик. Сенга қайтадан уйланаман. Ахир, ҳали ҳам шаръий никоҳимдаги, турмуш ўртоғимсан. Шу турмушни кел, бугундан бошлайлик. Ҳафиза, кечир мени!

Ҳафиза, оёғи тагида ёлвориб, ерга йиқилган Руҳиддинга қараб тахтадай қотиб қолган, нима дейишини билмасди. Сўнгра, ортга тисарилар экан, қатъий жавоб қилди:

— Йўқ, аксинча, сиз бугун менинг жавобимни берасиз. Мен сиздай одам билан бир кун ҳам яшолмайман. Мен бу ҳақда ҳеч қачон ўйлаб ҳам кўрмаганман. Йўқотинглар буни бу ердан, қайта кўзимга кўринмасин. Мана бу ўртоғини ҳам, бўшатиб, бу ердан йўқотинглар.

— Ҳафиза, сен менга ишонмаяпсанми?

Опке, пичоқни, ўзимни ўзим ўлдирсам ишонасанми, опке, ма пичоқни ол, ўлдир, гинг демайман, шунча одам гувоҳлигида, ўзимни ўзим ўлдирдим, деб ёзиб бераман. Қуддус, мана сен гувоҳсан, мен ўзимни ўзим ўлдираман. Гувоҳ бўлганинг учун, берган ҳамма пулим ўзингга. Мана, Мирзоулуг гувоҳ, мана унинг ўртоқлари гувоҳ, мен ўзимни ўзим ўлдираман. Қани, опке, кел қўлингга ушла, сенинг қўлинг тегсин. Мен ўзимни ўзим ўлдириб, муртод бўлиб тирилишни истамайман.

Қани, ким мени ўлимимга ёрдам беради. Ёрдам беринглар. Мен, ўзимни ўзим ўлдирдим деб ёзиб бераман. Ёрдам беринглар. Кел, Ҳафиза, қўлингга пичоқни ол, ахир сен мендан қасд олмақчисан-ку. Кел, ахир сен менга ишонмайсан. Ахир, сен мени дунёдаги энг ифлос одам деб биласан. Ўлдир мени, ўлдир!

Руҳиддин, Ҳафизанинг қўлига пичоқни қўйганча, ўз қўллари билан унинг қўлини сиқиб, пичоқ билан қорнига, кўкракларига ура бошлади. Ҳафиза қўлини тортиб олди. Пичоқ ерга тушиб кетди. Ҳамма жойи қонга беланган Руҳиддин гурсиллаб қулади.

Ўша кuni бутун шаҳар оёққа турди. Оғир жароҳатланган Руҳиддинни шифохоанга ётқизишди. У кўп қон

йўқотганидан ҳушига келолмас, уч кун ўтса ҳамки реанимация хонасида ётарди. У ётган бўлим олдида барча қариндош-уруғлари кеча-ю кундуз уймалашиб туришарди. Ниҳоят, учинчи кун шифохонага оппоқ машинада Ҳафиза кириб келди. У юриб келаркан, Руҳиддиннинг барча қариндошлари худди нажот фариштаси кириб келгандай уни ўраб олишди ва ичкарига ўтказиб юборишди. Ҳафиза, хонага кирганда, Руҳиддин осмонга қараб ётар, кўзлари сўлғин, руҳи тушкун, ўзи бемажол эди. Ҳафизага кўзи тушиб, ўрнидан қўзғалмоқчи бўлди. Лекин эпллмади. Ҳафиза жимгина келиб, унинг кўзларига тикилди. Бир пайтнинг ўзида иккисининг ҳам кўзига ёш келди. Руҳиддин Ҳафизанинг кўзларидаги ёшни артиш учун қўлини кўтарди. Ҳафиза унинг қўлини ушладида, унинг бармоғидаги қачонлардир ўзи таққан никоҳ узугини таниб, узукка лабларини босди. Руҳиддин ҳам унинг қўлини излай бошлади. Ҳафиза, Руҳиддин нима истаётганини сезиб, никоҳ узуги тақилган бармоғини, унинг қўлига тутди. Руҳиддин унинг қўлини ўпаркан, беозор жилмайди. Ҳар иккиси ҳам бу унсиз келишувдан хурсанд эдилар.

«ТАРАДДУД»

Киноқисса

Ориф ота кимдир чақириб келишидан ҳадиксираб ўтирарди. Ташқарида одамлар тўп-тўп ўтишар, қий-чув авжида эди. Бугун бир неча одам эҳром боғлаб Ҳаж сафарига отланаяпти. Мана уч йилдирки Ориф ота ҳам, сафар тадоригини кўради, аммо... тўртта одамнинг орасида бекорга лавз қилган экан, ҳижолатга қолди.

Лекин, авваллари ўзини бугунгидай ғариб сезмаган эди. Негадир ҳайҳотдай ҳовлида ҳеч ким, набираси Ўткиржон ҳам, суядигани, суянадиган ўғли Муроджон ҳам, келини ҳам кўринмасди.

Ориф ота намоздан сўнг бир оз хотиржам тортди. Сўнгра олиб қўйган эҳром кийимларини бир-бир кийиб кўрди. Хомуш тортиб, ҳовлига чиқди. Болахона этагида мунғайиб турган «Волга»га кўзи тушиб, ҳасрати янгиланди. Шу «Волга»ни сотиб, Ҳажга бормоқчи эди. Уч ой, ҳар якшанба, бозорга чиқиб, савдоси пишмади. Харидор арзон сўради, Муроджон у нархга кўнмай туриб олди. Ориф ота: «Ўтишига сотасан» — деб шарт қўйди. «Ахир биз, бу пул эвазига жуда улуғ ва савоб ишни савдолашиб қўйдик-ку! — деди. Лекин Муроджонга бу гаплар кор қилмади. Агар шу машинани уйга қайтариб борсанг, ёқиб юбораман деб, пўписа ҳам қилди. Лекин Муроджон кўнгилдагидай харидор келишини пойлаб юраверди.

Ҳовлига Ўткиржон югуриб келди: — «Улар кетишаяпти». Ориф ота набираси кимларни назарда тутаетганлигини тушунди ва жавоб қайтарди: «Зиёратлари қабул бўлсин!»

— Сизни ҳам кетиб қоласиз деб кўрқувдим.

— Кўрқма, даданг эсини йўқотгани йўқ. Бахилнинг кўлида ой бўлса, оламни ёритмас.

— Бобонг пулни ҳавога совурмоқчи дейдилар.

— Мен Худонинг уйига меҳмонга бормоқчиман...

— Дадам Сизни уйлантирмоқчи...

Ориф ота болага терс ўгирилиб олди.

Ориф ота ўзини чалғитиш учун ҳўкизга хашак солаётгани, молхона эшиги ёнида Муроджон пайдо бўлди:

— Ота иш пишди, тўй кунини белгилайверинг!

Ориф ота гап нимада эканлигини дарров тушунди.

— Куёвдан имдод бўлмай, келинлар розилик берадиган замон бошландими?

— Э, келинни рози қилгунимча она сутим оғзимга келди-ю!

— Онангни ўртага қўшма.

— Сиз учун янгидан ҳаёт бошланади ота. Сиз Олтмишга кираётган бўлсангиз, келин энди ўтгизга чиқди. 30 йилга ёшардим деяверинг.

— Муомала зўр бўлса, туя ҳам чўкар. Роса авраган кўри-насан...

— Ота, ўзингизни ўйласангиз-чи?! Беш кунлик дунёда мазза қилиб яшамайсизми? Фарзандли бўлсангиз ҳам бош устига. Ойим раҳматликнинг ўтганига ўн йилдан ошди. Бўйдоқнинг бўйнини бит ер, топган-тутганини ит ер, қачонгача сиқилиб яшайсиз? Ҳажга бориб келсангиз мушкулингиз осонлашадими? Сиз у келинни бир кўринг, ана чирой, ана малоҳат. Жон отажон, йўқ деманг, уни кўрсангиз бу ҳаётга келганингизга, яшаётганингизга рози бўласиз. Ғам-ҳасрат ҳаммаси чекинади. Ҳажни ҳам унутасиз.

— Йўқ. Мен бу ишлардан қўлимни ювиб, қўлтиғимга урганман. Ёшимни яшаб, ошимни ошаб бўлдим. Уни бошдан бошлаш ниятим йўқ.

— Ота, қўйинг бу гапларни. Сиз уйга кириг. Куёвлик сарполар олиб қўйганман. Яхшилаб кийиниб олинг. Сизга келинни кўрсатаман. Ўғил бўлиб Сизни рози қилмасам, кўзим кўр бўлсин отажон!

Муроджон бўғриққанча уйдан чиқиб кетди.

Ориф ота сўрида бошини эгиб анча вақтгача ўйланиб қолди.

Мана ҳадемай Муроджон келинни тўғри уйга етаклаб келади, ёки бўлмаса бир овлоқ жойда уларни учраштиради. Ҳозир кийиниш, ясан-тусан қилиш керак.

Ориф ота уйга кирди. Келини сандиқни титкилаб янги костюм-шим олаётганини кўрди. Сандиқ атрофида бир қанча келин сарпо уйилиб ётарди.

Ориф ота саросима ва таҳликада чойхонага чиқиб кетди. Улфатлар чолнинг аҳволидан хабардор эди. Гапни айлантириб келиб яна ўша мавзуга тақашди:

— Бу хафагарчиликлар сўққабошлик оқибати.

Мўлтони мулла анқов элни алдаб ер. Зиёратга бораман деб тижорат билан қайтганлар қанча?! Келинг, битта бошингизни иккита, иккита оёғингизни тўртта қилиб қўяйлик.

— Шахсан мен ўйланиб олган бўлардим. Ҳожи бўлиб, ҳозирдан тарки дунё қилиш, қўлимдан келмайди.

— Ичишни ташлаш керак — бу бир. Гоҳ ўннга, гоҳ чапга қараб қўйиш керак бўлади — бу икки.

— Ҳа, энди уларсиз ҳаёт ҳаётми!

— Тақво билан тирикчилик қиламан десангиз, қозонни сувга солиб қўйиш керак бўлади — бу уч.

— Рост гапириш, ҳалол еб-ичиш... — Э, шарти кўп роса...

— Бу дунё лаззатларига қўл силтаб, у ёққа бориш, шунчалик зарилми...

— Гоҳо шайтон йўлдан оздириб, беш вақт намозимиз қазо бўлиб кетади-ю.

— Худо кўнгилда бўлса, бўлди-да...

— Ўзимизни Самарқанд, Бухорони зиёрат қилиш ҳам ярим ҳаж. Етимни кўнглини олиш ҳам, бир мискинни димоғини чоғ қилиш ҳам, тўла бўлмасада, салкам ҳаж ҳисобланаркан...

Ориф ота бу гапларга рўйхушлик бермай раҳматли бобосини эслаб кетди:

— У киши масжидда муаззин бўлган эканлар. Ойим гапириб берган бир ҳолат ҳеч эсимдан чиқмайди. Дадам фирқага эргашиб кетгач, бобомга азон айттирмай қўйган эканлар. Дадамнинг сиёсатидан кўрққан бобом, бир кунни ҳовлимиз этагидаги тут ковагига бошини суқиб, азон айтганлар. Бобом азон айтмасдан туrolмаган. Наслимга тортдим шекилли, бу йил Ҳаж зиёратини ният қилиб турибман.

— Менга ҳам тут қаваги керак денг.

— Йўқ, охират олдидан сарҳисоб керак.

Ориф ота, улфатларининг терговларига парво қилмай, ҳазил-чин аралаш янги уйланган даврлари ҳақида гапира кетди:

— Чиллам чиқмай, ҳарбий хизматга чақириб қолишди. Тартиб-интизом қаттиқ. Вокзалда ур-тўполон.

Биров йиғлаган, биров сиқтаган. Ҳарбий қўмондонлар у ёқ-бу ёққа юриб турибди.

Ёш аскарларни тизиб вагонга жойлаштиришаяпти. Хавфсизлик хизмати, ҳарбий трибунал, ички ишлар, хуллас ҳамма шу ерда. Ҳарбий хизматдан бўйин товлаган отиб ташлансин, қамоққа олинсин деган махсус топшириқ бор. Мени эса кўзимда ёш. Бир ёқда онам йиғлаб турибди. Мени кузатишга чиққан Ҳадича йиғлаб турибди. Айни навқирон йигит пайтим. Бутун дунё кўзимга қоронғу. Ҳадичани ташлаб кетишим мумкинлиги тасавву-

римга сиғмайди. Усиз бир дақиқа туrolмасдим. Мени эса уч йилга олиб кетишяпти ва ниҳоят фамилиямни ўқиб чақирйшди. «Мен» деб олдинга чиқдим. Вагонга солишди. Вагонда турибман, бутун аъзои баданим зир титрайди.

Вокзалда эса ниҳоят митинг тугаб ҳаммага қасам ичириб, ҳарбий хизматни шараф билан ўташлари учун қутладилар. Вагон жойидан силжиди. Мен эса Ҳадичадан кўз узмайман. Ниҳоят поезд 200 метрлар юргач, эс-хушимдан батамом айрилдим. Ўзимни вагон эшигидан пастга отдим. Ортимдан бақир-чақир бошланди. Мен Ҳадича томонга югураяпман, югураяпман. Ниҳоят етиб келиб, бағримга босдим. Онам келиб мени кучоқлади. Милтиқ кўтарган солдатлар ўраб олди. «Қочоқ», «Дезертир» деган шовқинлар эшитилди. Мен ўша ҳолатда ҳеч нарсадан кўрқмасдим. Отиб ташлашларига ҳам рози эдим. Мен минг-минг кўшинга қарши чиққандим. Мен ўзимни уларнинг баридан кучдироқ ҳис этардим. Ҳеч нарсадан кўрқмас, жасоратли, мард ва шиддаткор эдим. Мен уларга қарши исён қилган эдим.

— Кейин нима бўлди?

— Нима бўларди. Бир ҳафта ҳибсхонада дўппослашди. Таъзиримни бериб, хизматга жўнатиб юборишди.

— Бекор калтак еганингиз қопти!

— Йўқ бу воқеа юз бермаганида Ҳадичанинг қадрини, уни қанчалар суйишимни билмаган бўлардим. Ҳажга борсам, унинг ҳақиға дуо қиламан. Худодан уни жаннатга доҳил қилишини сўрайман, қиёматда ёруғ юз билан кўришишимизни сўрайман.

Ориф ота чуқур ўйга тортди. Ғофур ота, жўрасини камситилган, таҳқирланган, афтода ва бечораҳол кўриб, юпатмоқчи, тушкун ҳолатдан қутқармоқчи бўлган, сўнгра воқеанинг давомини ўзи бошқалардан эшитганича давом эттирган: «Аскарлар, гауптвахтага тушиб қолган Орифга пол ювдирмоқчи бўлишган. Ориф буюрилган ишдан бош тортиб, қайсарлик қилиб туриб олган. Солдатлар ҳар ярим соатда уриб, тепиб, оғзи-бурнини қон қилиб, пол ювишга мажбурлашган. Лекин Ориф бўйин эгмаган. Икки соатдан кейин, «Это настоящий дурак» — деб, калтаклашдан воз кечишган. Чунки пол ювиш бор-йўғи ўн минутлик иш

бўлган. Улар, ўн минутлик иш учун икки соат калтак ейиш шартмиди дея, ҳайрон бўлишган.

— «Фурурнинг нархи шунақа қиммат бўлади» — деган ўша кун Сайид ака.

— Ёшликда одам, роҳат-фароғат учун туғилганман дея ўйлар экан, ўрта ёшда, меҳнат учун яралганман, деб надомат чекаркан, кексайганида дарду хасталик учун бунёд бўлган эканман, деб азоб тортаркан — дея жавоб қайтарган Ориф ота.

— «Туғилдим-у келдим бозорга, кафанлик олдим-у, кетдим мазорга», — дея гапга гап кийдирган Ғофир ака. Ўша кун улар ташқарига деразадан бот-бот қарашган. Ташқарида, шовқин-сурон тинмас, Ҳажга кузатувчилар сони янада кўпаяр, кузатув маросими тобора байрамона тусда авж оларди.

Бурчакка биқиниб олган Ориф отанинг юрагида эса алам ва қайғу кўланкаси тобора кенгаяр, шуурида йилтиллаган кечинмалар заҳри ич-этини сирқиратиб кемирарди:

— Эй, Худо, бу гапларни сенга хаёлан айтаётганимнинг сабаби бу тўхтамга анча куч-қувватим кетиб, кўп ишларга қўлим калталиқ қилиб, аввалги ғайрат ва шижоатим сўниб ва истасам-истамасам баъзи бир кирдикорларга ярамай қолганимда, худди шу тўхтамга келишга маҳкумдай, мажбурланган, ўзга имкониятларим бирмабир тугаб бораётган, сендан кечирим сўрашнинг аҳамияти камаётган пайтда етиб келдим.

Инсон болалигида: «Ҳар кимнинг ҳаётида минг-минглаб воқеалар бўлиб туради, ҳаммасини Худо кўриб ўтирибдими, дея калта ўйлайди, лекин ёши ўтган сари инсоннинг бутун ҳаёти худди кино лентасига ёзилгандай, бу ленталарни бир неча сониялар ичида хаёлан «кўриб» чиқиш мумкинлигига кўзи етгач, энди Худо учун ҳамманинг кечмишини кўриб чиқиш бундан ҳам осонлигича иқдор бўларкан.

Эй, Худо! Барча юмушлардан мосуво бўлиб, қаноти қайрилган, умиди узилган, қачонлардир кўз етмас кўкларда учган-у, энди у парвозларни такрорлай олмас лочин ҳолатидаман.

Адашувлар, алданувлар оқибатида гам-гусса худди мўри малахдек орқамдан қуваётган, мен сангиган боғларнинг гуллари пайхон бўлиб, оёқ остида ҳеч кимса ҳавас қилмайдиган чакалакзор қолаётган бир пайтда сафар тадоригидаман.

Эй, Худо, сенинг борлигингга ҳамиша ишонган бўлсамда, умрим ғафлатда ўтди. Сен гоҳида кечирдинг, гоҳида қаттиқ жазоладинг. Бундан бир неча ўн йиллар олдин номаҳрам аёл кучоғида ётар эканман, ўз-ўзимга сўнгги саволни бердим: «Бу ҳаром-хариш ишларнинг жазоси бор-ку?!» Бу савол шууримга санчилмай туриб шайтоний жавоб ҳозир бўлди: «— Бундай айшу ишрат учун ҳар қандай жазога ҳозирман!» Ўша тун унинг оғушида то сахаргача қолиб кетдим.

Тонгга яқин уйга қайтар эканман, Ҳадичанинг дод-фарёди устидан чиқдим. Қилган ишларимнинг қасофати мени урганди. Ҳаёти икки ёшга тўлмаган кенжа ўғлим Маъсуд мени кута-кута кроват устида ўйнаб боши билан ерга йиқилибди. Унинг миясига қон қуйилганди. У бир ойдан сўнг жон берди.

Ҳадича, ўшанда сен Маъсуднинг бошида бир ой ўкраб-ўкраб йиғлаб чиқдинг-ку, «Нега менга сиз айбдор-сиз» — деб, бир оғиз таъна қилмадинг. Ўшанда, Ҳадича мени ўз туққан фарзандидан, жигарбандидан ҳам, мени кўпроқ яхши кўргани учун, айбламаяпти деб ўйлаб юрдим. Энди билсам, бу сукут ортида бошқа бир гап бор экан: «Сен, ҳукм чиқаришни Худога қолдирган экансан!»

Ўғлим, Маъсуд, сен менинг касримга қолиб, бу ёруғ оламни бевақт тарк этдинг. Мен ҳам бу фоний дунёни тарк этиб, сен билан юзма-юз бўлсам, сенинг юзингга қандай қарайман. Сенга нима деб жавоб бераман. Сени уволинг мени тилка-пора қилиб юборди-ку. Мен сендан ҳатто кечирим сўрашга ҳам ҳаққим йўқ. Чунки мен туфайли умр деган бебаҳо неъматдан маҳрум бўлдинг.

Мени қарға, минг йил шол бўлиб, ўлим тифида, ажал титроғида, қалтириб, қон қусиб ётишга тайёрман.

«Худди дор тагига бораётган одамдай сиқилиб ўтирганди» — деди бир куни Ғофир ота, ўша кунги Ориф отанинг ҳолатини таърифлар экан. Гуноҳимни қандай ювай

дегандай, дам ташқарига, дам Сайидга қарар, мўлтираган кўзлари қорачигида кўп ғалаёнлар кечаётгани сезилиб турарди».

«Гоҳида гапларимизни эшитмай қоларди, — деди Сайид ака. Биз ҳожиларнинг сафарга тайёрланаётганини, ҳадемай ҳамма йиғилиб автобусга минишини сездирмасликка ҳаракат қилардик. У одам эса ҳожиларнинг ичида эмаслигидан эзиларди. Тўғриси у билан бундай сукутда ўтиришга дош беролмай кўзғалгандик».

Ориф ота ўрнидан туришга тараддудланди. Шом намозини ўқиб олиш керак эди. Чойхоначи ҳам бир нима димоқчидай гимирсинар, афтидан, юмушлари тугаб, озгина гурунг қилиш авзойи бор эди.

— Гап ниятда. Худо хоҳласа, Сизга ҳам улуғ зиёрат насиб қилар — деди Сайид ота.

17 ³⁴ Нима машинанинг пули етмадими — деди Ғофур ака. Турсун чўлоқ, ўғлингизга заклад пули ташлаб кетганмиш-ку?

— Вақт ўтди. Энди барибир, бу йилги мавсумга улгуришолмайди.

— Мен бу гапни эшитганимга икки ойдан ошди.

— Балки ўғлингиз савдони атай кейинга сургандир.

Ориф ота индамади. Сафар йилдан-йилга орқага сурилаётгани яхшилик аломати эмасди. Сўнгра, суҳбатга бўйни ёр бермай, чойхонадан чиқди. Кўз олдига машинаси келди-ю, балодай кўриниб кетди.

Кўчадан буриларкан, уйи дарвозасидан Турсун чўлоқ чиқиб келаётганини кўриб, йўлини тўсди.

— Ҳа, Турсунбой!?

— Ўғлингизда озгина овуштам бор эди.

— Мен, ҳеч қачон боламни бировдан қарз олишига йўл қўймаганман.

— Машинани савдо қилган эдик, пулини олганига анча бўлди. Олиб кетай десам, бир оз тўхтанг дейди. Яна қанча кутаман билмадим.

— Э, шунақами...

Ориф ота шарт бурилиб ичкарига кириб кетди. У ғазабдан титрарди.

Демак, Муроджон уни Ҳажга жўнатиш ўрнига, анча вақтдан буён тўйга тайёргарлик кўриб юрибди. Демак, келин сарполар шу «Волга»нинг пулига келган. Демак, Муроджон Турсунбойга: «Ҳаж мавсуми ўтсин, отам озроқ тинчлансин, кейин машинани олиб кетасиз» — дея келишган.

Машинани олиб кетиб бўлсан! — деди Ориф ота овоз чиқариб.

Унинг овозини уйда келини эшитди шекилли, аста дарчадан мўралади. Сўнгра, бир иш айтди, эшитмай қолдимми, деб ўйлади чамаси, эшикни очиб чиқди.

— Ота, бир нима дедингизми? — деди.

— Йўқ, ҳеч қанақа гапим йўқ!

— Ўғлингиз, сарполарни дадамга кўрсат, ўзлари ҳам кийиниб тайёр бўлиб турсинлар деганди, — деди.

— Кийинмайман. Мен ҳамма ялтироқ кийимларни кийиб бўлганман. Мана шу хонадонда, бобом отамнинг сиёсатидан кўрқиб, тут ковагига бошини суқиб азон айтган эканлар. Афсуски, у тутлар қирқилиб кетди. Мен, бошимни суқадиган тут қаваги ҳам энди йўқ.

— Э, ота, нега ундай дейсиз...

— Кирсанг-чи, ичкарига, шанғиллайсан...

Ориф ота, ҳовлида у ёқ-бу ёққа юра бошлади.

Дардини эшитадиган одам йўқ эди. Ҳаёлан Ҳадичага мурожаат қила бошлади:

— Ҳадича, дунёда вақт деган нарсанинг ўзи йўқ.

«Масофа деган нарсанинг ўзи йўқ. Мен сени бир лаҳза ҳам унутмадим. Сен доимо кўз ўнгимдасан. Умр ўтаяпти. Замон ўзгарапти. Аммо бу дунё тартиб-қоидаларини билмайдиган фаришталар сен билан мени боглаб турган риштани бир зумга узганлари йўқ. Мана ўн йилдирки, қалбимнинг ардоғидасан, кўзимнинг қароғидасан.

— Ориф ака, мен сизни кўрмасдан олдин танирдим.

Мен сизни танимасдан, сўзларингизни эшитмасдан, феъл-атворингизни билмасдан олдин яхши кўрардим. Тўғрироғи, сизнинг бутун қиёфангиз, бизлар учрашмасдан олдин юрагимга қуюлган эди. Кейин ҳаммаси такрорлана бошлади. Мен қачондир руҳимда, юрагимда ҳис қилган, бутун вужудимни тўлғантирган сўзларни, сиз кей-

ин, бизлар учрашганимиздан сўнг такроран айта бош-
ладингиз. Мен сизни кўрмай туриб, сизни қанчалик севган
бўлсам, сизни кўрганимдан сўнг, руҳимдаги ғалаёнлар рўё
эмас, сиз билан келажакда бўлиб ўтадиган ҳодисалар экан-
лигига иқроор бўлдим.

— Ҳадича, одамлар икки одамнинг танаси қовушиши-
ни муҳаббат деб, қанчалар янглишадилар. Улар қовушган-
ни билан уларнинг атрофидаги покиза фаришталар баз-
му жамшид қуришиб, бирлашмас экан, улар тезда узили-
шиб кетадилар. Уларнинг муҳаббати ўткинчи бўлиб қола-
веради. Фаришталар абадий яшагани каби, сен-билан биз,
у дунё бу дунё мангу биргамиз. Бизларни ҳақ қандай куч
ажратолмайди».

Кейин нима бўлганини ўша пайтда ҳовлида юрган
Ўткиржон гапириб берди:

Ҳовлига чиқсам бобом, шланга тиқиб машинадан бен-
зин олмоқчилар. У киши бензинни ололмай роса йўталди-
лар, сунгра қийналиб пақирни тўлатдилар.

— «Нима қилаяпсиз, бобо» — деб борсам, аввал инда-
мадилар. сўнг: — бор ичкарига қарачи, гугурт бормикан
дедилар. Мен, ошхонага гугурт ахтариб кетдим. Гугурт йўқ
экан, ойимнинг олдига кириб сўрасам, «Нима қиласан?» —
деб жеркиб бердилар ва ҳайдаб юбордилар. Кейин ҳовлимиз
бирдан ёришиб, машинамизга ўт кетганини кўрдим. Бақи-
риғимни эшитиб, ойим отилиб чиқди. Қўшниларимиз ҳам
кела бошлашди. Қардандир дадам пайдо бўлди».

Ҳовлида, алангаси гуриллаб, «Волга» машинаси
ёнарди.

Машинани ўраб олган одамлар, бири қўйиб бири айю-
ҳаннос бақирарди. Ориф ота, унинг атрофида ғазаб билан
айланарди.

1-Одам. — Чол қариганда эсини еб қўйибди. Ундан кўра
бир етимга берсин эди.

2-Одам. — Ориф ота ўзингиз ёқдингизми ўзингизни
машинангизни-я?

3-Одам. — Тўғри, қипти! Отани гапига кирмаса шундай
бўлади...

4-Одам. — Гап сотгандан кўра сув селсаларинг-чи!

5-Одам. — Қочларинг, бакда бензин бор, ҳозир портлайди.

1-Одам. — Устига тупроқ ташланглар... Қўшни ҳовлига ўтмасин.

2-Одам. — Ориф ота нега бизни ҳайдайсиз. Ўтни ўчирайлик ахир.

3-Одам. — Агар мен ўчирсам, машина меникими...

4-Одам. — Машина Ҳажга ният қилинган эди...

Уни бошқа нарсага ишлатиб бўлмайди. Отани алдаганнинг аҳволи шу...

5-Одам. — Бакда бензин бор. Қочинглар портлайди. Ота, шунча дардингиз бор экан. Маҳалла-қўй пул йиғиб жўнатардик.

1-Одам. — Бузғунчилар шунақа одамлардан чиқади...

2-Одам. — Оғзимдан сув сепиб ўчираман. Машина сенга денг...

3-Одам. — Яшанг, ота... Қойилман сизга... Ҳақиқий Ҳожи Сизсиз.

4-Одам. — Сув сепларинг... Бақирманглар, тинчланинглар. Эртага тўй бўладиган уйда бугун тўполон-а...

5-Одам. — Мени шундай отам бўлса елкамга кўтариб, Ҳажга олиб борардим.

— Нима бўлди, ота? — югуриб келган Муроджоннинг ҳайқириғи эшитилди.

— Ёмоннинг боласи йўлда ётиб от ҳуркитар! Йўлимни тўсма!

Барибир қайтара олмайсан! Яёв бўлса ҳам кетаман. Менга бошқа ҳеч нарса керак эмас. Тупурдим ҳаммасига. Сенга ҳам, топган келинингга ҳам. Коримга ярамаган машинангтаям. Истасам мана бу уйни ҳам ёқиб юбораман.

— Ота ўзингизни босинг. Нега ёқасиз... Машинани нега ёқасиз?

— Мен Худони уйига бормоқчиман, ўзим учун, онанг учун тавба қилмоқчиман. Тўғри турган бўлсанг, соянгни эгрилигидан қўрқма деган гап бор. Бундан кейин ҳаётимни тоат-ибодатда ўтказмоқчиман. Мени бу йўлдан ҳеч ким қайтаролмайди, ҳеч ким...

— Отажон...

Ғазаби қайнаган Ориф ота қўлига тирмашмоқчи бўлган Муроджонни елкасига мушт туширди. Муроджон мункиб кетиб энкайганча қоча бошлади. Ориф ота яна урмоқчи бўлиб ташланди. Қочиб қолган ўғлининг ортидан, илқис сакрамоқчи бўлган эди, уч-тўрт қадам ташламай ерга юз тубан йиқилди.

Эй, шуур, онг бергувчи, тасаввур ёғдусида,
Ҳақ кўзила ҳаётимга сололсайдим бир назар.
Бир лаҳзага англай токи мавҳумот қутқусида,
Ўз умримдан токи ўзим ўтганимни беҳабар.
Токи уммон қаърига, бир кун чўкар бўлсам,
Токи ҳаёт мени ҳам бир кун кўрар бўлса кўп.
Мен кўлимни чўзганда токи, қутқармаса ҳам,
Ҳаётимда нимадир бўлсин уммондаги чўп.

ЮЛДУЗЛАРИ КУЙГАН ТУН

Киноқисса

Онаси Турғунга Муҳайё яшайдиган манзил ёзиғлиқ қоғозни тутгач, «Бор, таниш, сени шу қизга унаштирмоқчимиз, уйига, ота-онасиникига бориб келдик, иш фақат сенда қолган» — деганида, Турғун нима қилишини билмай гарансиб қолди. Беш йил институтда ўқиди. Ўқиш мобайнида, бировга қўнгил қўймаган экан, кўз остига олганлари, унга тегишга рози бўладими, йўқми буни ҳам билмасди. Фурсат ўтиб борарди. Онаси қисталанг қилавергач, бир кун қош қорайганда йўлга тушди. Айтадиган гапи аниқ эди. «Синглим, мен сизни танимайман, Сизни менга унаштирмоқчи эканлар, яхшиси, бу никоҳга рози бўлманг. Мен ҳам рози эмасман». Вассалом!..

Ўшанда, Муҳайё дарвоза эшигидан бери келмади. Эшикни қия очиб: — Нега келдингиз? — деди. Турғун эса нима дейишини билмай қолди. Муҳайё рўмол ўраб олган, юзи ҳам яхши кўринмасди. Унинг ортидан бир эмас, учта укаси, худди душманга ҳамла қилишга шайдай, ғазаб ва нафрат билан қараб турарди.

— Бизни, унаштиришмоқчи экан, шундан хабарингиз борми?

— Йўғ-а, бу гапни энди сиздан эшитишим?

Турғун яна доводиради. У «Ҳа, хабарим бор» — деган жавобни кутган эди. Агар Муҳайё шундай деса, бояги кўнглига тугиб қўйган гапни айтмоқчи эди. Кейин, орқага тисарилди-да:

— Агар унаштиришса, нима дейсиз? — деди каловланиб.

— Кетинг, мен сизни кўришга кўзим йўқ!

Тўғрироғи Муҳайёнинг гапидан баттар доводиради. Каттикроқ гапиришга шайланди-ю, «Бу ҳали ҳеч нарсадан хабари йўқ экан, гап уқтириб бўладими?» — деб ўйлаб турганида, эшик қарсиллаб ёпилди-ю, у ташқарида қолаверди.

Аламдан, ҳовли шиферларига данғиллатиб тош отди... Сўнгра, чарчаб ҳолдан тойгунча қочди.

Бир ой ҳам ўтмай, Муҳайё билан тўйлари бўлди. Тўй куни, Турғуннинг кайфияти кўтарилиб кетди. Базм тонггача чўзилишини истади. Ёру дўстлари билан даврада тинмай ўйнар, кулар, дунёда унданда бахтиёр одам йўқдай эди.

Улар икки уч йил тинч-тотув яшашди. Агар зебигардон машмашаси аралашмаганда бу тотувлик яна чўзилиши мумкин эди. Бир куни Муҳайё унинг қитиқ-патига тегиб, шундай деб қолди:

— Ҳа, кейинги пайтларда жуда хотиржам юрибсиз?

Турғун бир оз эсканкираб, қилган айбларини яширмоқчи кимсадай, зўрма-зўраки илжайди:

— Ҳа, кўраяпсан-ку, ишлар кўпайиб кетди. Унинг устига совуқни айтмайсанми?

Муҳайёнинг маккорлиги тутди:

— Совуққа ўзимни олдириб қўяман деб қўрқаяпсизми?.. Орамизга совуқчилик тушдими?

— Йўқ, йўқ нега ундай дейсан?

— Тирикчилик бор, рўзғор бор, келди-кетди бор, мен йўқман холос.

— Сен борсан-ки, шу оила, шу турмуш бор.

— Битта зебигардон олиб беринг деб, минг ёлвордим. Ҳамма дугоналарим олди, фақат мен қолдим. Нуқул сабр қил дейсиз, сабр қил дейсиз.

— Энди хотиним бўлганингдан кейин, кам-кўстимизга кўникишинг керак-да.

— Сиз фақат сабр, сабр деявермай...

Муҳайё юзини тескари бурди-да, бир оз дадиллашиб, оҳиста ва қатъий сўзини тугатди: — Мени ҳам яхши кўришингиз керак.

— Кўй, унақа гапларингни!

— Булар шунчаки гап эмас. Ҳатто бизларни унаштиришган кезлар ҳам яхши эдингиз. Мени одам деб қарардингиз. Фикримни сўрардингиз. Баъзан ҳайиқардингиз. Айниб қоладими, деб кўрқардингиз. Кейин... Сизга бутунлай тобе бўлганимдан сўнг эса худди ўзингизнинг шахсий мулкингиздай, мени бир четга ташлаб, кўйиб, бутунлай унутдингиз.

— Ҳаёт ўзи шунақа. Жигаринг оғримаса, уни баданингни қаеридалигини билмайсан. Ким қичимаган жойини қашийди?

— Мени жуда қаттиқ унутиб юборманг дейман-да.

— Мени бунчалик гўл деб ўйлама. Агар жуда норози бўлсанг, марҳамат, кетишинг мумкин!

— Кетолмаслигимни билганингиз учун шу гапларни айтяпсиз.

— Йўқ, мендан ортиқ эрни тополмаслигингни билганим учун айтяпман.

— Ўзингизга бу қадар бино кўйманг. Мен сиздан ортиқ эрни излаётганим йўқ. Мен сиздан ўзимга озроқ эътибор сўраяпман холос. Менга сал кўпроқ эътибор берадиган одам эса ҳали топилади.

— Мен ҳам шуни айтяпман. Бор, сенга эътибор берадиганларни топиб ол.

— Менга бировлар эътибор берса уялмайсизми?

— Битта зебигардон учун ичингда шунча алам ётган экан, кет.

— Зебигардон учун эмас, сиз учун кетаман. Зоримни айтсам, қучоғини очадиган одам топилади.

— Армонинг қолмасин. Модомики, кўнглингни тўлдирадиган одамни излаётган экансан, бу дардни ўлдириб бўлмайди.

— Бундай дейишга қандай тилингиз борди, уятсиз?!
Муҳайё кўзида ёш билан ётоқхонага кириб кетди.

Бир кун Турғун ишдан кеч қайтди... Ўша кун унинг кеч қолишини Муҳайё ҳам биларди. Турғун Муҳайёнинг нима иш билан бандлигини, Собиржон нима қилаётганлигини билиш учун юрагида уюшиб келаётган қандайдир соғинч ҳарорати билан уйига телефон қила бошлади.

— Алё.

— Алё, ким бу? — телефон гўшагини қандайдир эркак киши кўтарди.

— Мен уйимга телефон қилаяпман, — деди Турғун тааж-жубланиб.

— Нима?

— Мен уйимга...

— Трубкани қўйиб қўй...

Турғун нима қилишини билмай, трубкани қўяркан, телефондаги рақам кўрсаткичга қаради. Кўрсаткичда ўз уйининг рақамлари ёзиғлиқ турарди. Бир оз каловланиб турди-да: «Наҳот шу рост бўлса, ўз уйимда-я»... — деб ўйлай бошлади. Жони ҳалқумига келди. Муҳайёга нима керак ўзи? Наҳотки, мени бир умр ювса ҳам кетмас иснодга қолдирмоқчи? Энди қандай бош кўтариб юраман? Балоба қолдим, балоба! Ё ажралиб қутиламан, ё ўлдириб!..

Турғун стол устидаги қоғозларни апил-тапил йиғиштириб, уйга ошиқди.

Йўл бўйи шубҳа ва гумонлар алангасида гап англамайдиган баттолга айланди.

Уйга етиб борганида, подъезд қоп-қоронғу эди. Ҳали бир қадам ҳам босмасидан ўз уйининг эшиги очилиб ёпилганлигини кўрди. У югуриб зинадан қадам ташларкан, хаёлида спорт кийимидаги бўйи баланд йигит гавдаланди. Кимлардандир, Муҳайё мактабда ўқиб юрган пайтлари шундай бир бола билан «юрган»лигини эшитганди. Кейин синф-

дошлар учрашуви туширилган видеотасмада ҳам бир бола билан гаплашгани, бирга ўйнашганини кўрди. Авваллари бу нарсага унча аҳамият бермаганди. Демак буёғи рост бўлиб чиқаяпти. Муҳайё бу бола билан учрашишни ҳали ҳам давом эттиряпти. Шундай учрашувдан бири — ўз уйида. Авваллари уйга кетдим деб, учрашиб юрган. Собиржонни онасига қолдириб чиқиб кетган. Ҳозир Собиржонни кимга қолдиришни билмай, уни уйга таклиф қилган...

Турғун шиддат билан зинадан кўтарилар экан, тепадан шовуллаб бир йигитнинг тушаётганини кўрди. Йигит баланд бўйли, спорт кийимида эди.

Турғун қоронғуда йигитнинг юзини кўролмади. Ҳали эс-ҳушини йиғиб олишга улгурмай, ҳатто йигитнинг олдини тўсишга даъват этувчи фикр хаёлида туғилиб улгурмай, йигит шув этиб олдидан ўтиб кетди. Турғун бир лаҳза тўхтади-да, «Кимсан?» демоқчи бўлди. Кейин «кучим етарми-кан? — деган хаёл миясининг қайси бир четида липиллаб ўтди-да, «Ҳозир ўлдираман» деган журъат билан, тўхтаб, унинг ортидан туша бошлади. Йигит унинг уйдан чиққанига шубҳаси йўқ эди... Бунга аниқ иқдор билан, зинаподдан яна пастга отилиб тушди. Аммо йигит бир лаҳзада кўздан ғойиб бўлганди. Турғун катта кўчани, уй-атрофларни зир қақшаб излай бошлади. Аммо йигитдан дарак топмади.

Турғун зинадан яна қайта кўтарилар экан, уйи эшиги қаттиқ танбаланганини кўриб, баттар тутоқди: «Бошқалар учун очик, мен учун ёпиқ...»

Муҳайё, пишган овқатни кимга сузишни билмай, бир оз ўйланиб турди-да, газни ўчириб, бир юмушдан қутулгандай енгил тортди. Овқатни бир ўзи ейишга иштаҳаси ҳам, хоҳиши ҳам йўқ эди.

Ётоқхонага кириб, диванга чўзиларкан, қўлига тушган китобни олиб ўқий бошлади:

«Мен сени эркалаб, суйиб тўймасам,
Кўзимдан бир зумга нари қўймасам.
Аммо айт, не сабаб, бугун бўлмаса,
Эрта мени ташлаб, кетасан жоним...

Муҳайё зинадан эшитилган дупурга кулоқ тутиб, «йўлакнинг чироғини кимдир синдириб кетибди, эшикни очсам, зина ёришади», — деб ўйлади ва эшикни очди. Бироқ дупур тепадан келаётганини билиб, эшикни ёпди. Бир оз ўтиб, шовқин тинди. Муҳайё эшикни тамбалади.

Бир сония ўтмай уй қўнғироғи дам-бадам жаранглайверди. Муҳайё чўчиб, эшикка отилди. Эшикда Турғун ранги оқариб, важоҳат билан турарди:

— Ҳозир уйдан ким чиқиб кетди?

— Ҳеч ким!

— Тўғрисини айт. Уйда ким бор эди?

— Мен...

— Телефон гўшагини ким кўтарди?

— Ҳеч ким, жиринглагани ҳам йўқ.

— Сен ҳали ҳам, ўша мактабдаги «ўйнаш»нинг билан учрашиб турибсанми?

— Бунақа гапларни қаердан олдингиз?

— Сенга нима керак ўзи? Умримни заҳар-заққумга тўлдирмоқчимисан?!

— Сизга нима бўлди? Ишонмас экансиз, уйланиб нима қилардингиз?

— Мен сендай балога қаердан йўлиқдим?

— Мени ҳақорат қилманг! Мен умримни сизга бағишлаганман. Лекин кет десангиз, кўчада қолиб кетмайман. Сизнинг ҳақоратлашларингизга ташлаб қўйишмайди.

— Ким у, ўшами?

— Онам ҳали тирик, тоғам ҳали тирик...

— Энди онанг ҳам, тоғанг ҳам — мен!

— Шусиз ҳам чўридан фарқим қолмади.

— Агар ёқмаса, кет бу ердан. Фақат мени иснодга қолдирмай кет. Кейин нима қилсанг, ўзинг биласан.

— Мен ўз қадримни яхши биламан. Кўчада биров билан ўйнашиб юргандан, ўлганим яхши. Мени билмас экансиз, энди кўзингиз кўр бўлади.

Ўша куни улар илк бора тўшаклари бўлак-бўлак ётдилар.

Муҳайё, эртаси куни Собиржонни кийинтирдида, керакли нарсаларни йиғиштириб, индамай уйдан чиқиб кетди. Турғун уни излаб бормади. Турғун ўғли учун Муҳайёга

шаҳардан икки хонали уй олиб берди. Муҳайёнинг кўч-кўронини ўша ёққа қўйиб қўйди. Ўзи эса уйда ёлғиз яшаб, гап-сўзлар кўпаймасин деб, онасиникида юрди.

Кейин унинг ҳаётида Эркин пайдо бўлди. Байрам кунларининг бирида худди унинг ичини билгандай, Эркин унга, у истаб юрган, олишни кўнглига қаттиқ туккан зе-бигардонни совға қилди. Бу совға уларнинг муносабатларини янада қалинлаштириб юборди.

Бир кун Турғун уйда ёлғиз қолганида чуқур хаёлга ботди: «Нега Муҳайё кўз олдимдан кетмайди? Нега уни эслайвераман? Нега? Муҳайё билан мени боғлаб турадиган нарсалар бу қадар кўп, бу қадар чамбарчас боғланиб кетган? Нега уни эсласам, жонимни суғуриб олишаётгандай ўртаниб кетаман. У менинг ҳаёт-мамотим бўлиб қолишга қачон улгурди. Нима учун дилбандим Собиржоннинг бир марта жилмайиши, мен уйланадиган ўнта қизнинг мингта нозу-ишвасидан кўра суйимлироқ? Мени кечир, Муҳайё, мени кечир! Мен сени кечиришга тайёрман!»

Турғун, ғаму ҳасратга тўла кўзларини бир нуқтага тикиб, худди қўл-оёқлари қотиб қолгандай ўтирарди: — «Балки шубҳа-гумонларим ноўриндир?»

Турғун титроқ қўллари билан беихтиёр телефон рақамларини тера бошлади:

— Салом, Муҳайё, бу мен... Бугун вақтинг борми, кўришсак дегандим.

— Нега?..

— Ўзим шунчаки...

— Ахир шунчаки учрашадиган ёшда эмасмиз.

— Балки, суҳбат давомида бир хулосага келармиз.

— Йўқ, учрашолмайман. Энди у кунларни унутинг. Ҳаммаси туш каби ўтиб кетди. Сиз мени танимайсиз, мен сизни. Ажралишганимизга ҳам бир йилдан ошиб кетди. Демак, бизни боғлаб турадиган ҳеч нарса йўқ. Бўлганида, мен буни сезардим.

— Муҳайё, дастлаб мен ҳам орамизда ҳеч нарса йўқ деб ўйлагандим. Кейин билсам, сени қаттиқ яхши кўрар эканман.

— Қўйинг. Бу гаплар ёлғон. Агар актёр бўлганингизда, ҳозирги ҳолатингизни кўриб, одамлар ижирғанишарди.

— Балки, шундайдир? Ҳозир биргина устун томонинг бор: Мен сени яхши кўраман.

— Турғун ака, қиёфангизни яққол тасаввур қилиб турибман. Сиз айёр одамсиз. Сиз мени севмайсиз. Ҳозир сиз билан қачонлардир эрим бўлганингиз учунгина гаплашиб ўтирибман. Сизнинг ҳам биргина устун томонингиз: «қачонлардир эрим эдингиз».

— Мен ҳозир севишингга лойиқ инсонман.

— Сизсиз шунча яшай олдим, демак, сизни унутишга ҳам кучим етади.

— Майли, ўйлаб кўр. Бу дунёда Турғун битта. Иккинчисини ҳеч қачон тополмайсан.

— Менга биринчиси ҳам, иккинчиси ҳам керак эмас.

— Агар менчалик сени севадиган одам борлигига кўзим етсайди, сен билан гаплашиб ўтирмаган бўлардим.

— Биз, гаплашмадик деб ҳисоблайверинг!

— Хайр, бўлмаса.

— Хайр!

Турғун гўшакни қўяркан, аёл киши нақадар катта куч эканлигини англаб етди. Муҳайёнинг биргина инжиқлиги унинг бутун ҳаётини остин-устун қилиб юборди. Муҳайё унинг уйида хокисоргина, унинг буйруқларига муте, «гаҳ» деса қўлига қўниб юрганида ҳеч нарса билинмаётганди. Ҳамма жой осойишта эди. Дарё ўз ўрнида эди. Муҳайё кетди-ю, уйи ҳувиллаб қолди. Дарё унинг ўзанини ташлаб, бошқа йўлдан кетди. Энди унинг на ўзида, на ишида, на уйида ҳаловат бор.

Муҳайё кетганда ҳам жимгина кетмади. Телевизордан туриб, унга қарата қўшиқ айта бошлади. Қўшиқдаги ҳар битта сўз айнан Турғунга айтилганди. Турғун бир нарсага ҳайрон қоларди. Балки вақт ҳакам деганлари шу бўлса керак. Муҳайё уйдан кетаётганда, Турғуннинг унга нисбатан газаб ва нафрати тийиқсиз эди. Уни кўришга кўзи, отишга ўқи йўқ эди. Бора-бора бу нафрат ўз-ўзидан йўқола борди

ва ўтган воқеалар шунчаки хаёлга, яъни «энди турмушда бўлиб туради-да» дея хулоса чиқариладиган хаёлга айланиб қолди.

Муҳайёнинг сўзларини эшитиб, Турғун ўз ҳаётида нақадар катта «душман» пайдо бўлганини англади. Бу «душман» уни муҳаббат азобларига ташлаб, тобора узоқлашаётган Муҳайё эди...

Студия. Муҳайё хиргойи қияпти. Ҳамроҳлари сўзга мос оҳанг, куй басталашяпти.

Осмонўпар исёнларим эди ғолиб
Куй орзуси узоқларга кетди олиб.
Ҳароб қилган саробимдан тониб, тониб
Топинганим сен бўлдинг-ку, эй болажон!

Минг турланиб, товланган нур — мен қурган умр,
Ҳар шайтонга шукур айтиб, кўрлим ҳузур.
Ўрним билмай, куфрларда юрдим, узр,
Савоб ёғим, сен бўлдинг-ку, эй болажон.

Адашганман, уммондаги бир хасдайман,
Сўзим қайтган, ўзим сўнгги нафасдайман.
Ўзга не сўз десам ҳамки, алдагайман,
Соғинганим сен бўлдинг-ку, эй болажон.

Турғун «Сайилгоҳ»ни айланиб юрганди, кафедра Муҳайё, Собиржон ва яна бир нотаниш йигит учаласи ўтирганини кўриб қолди. Собиржон столда ўтиролмас, ўйинқароқлиги тутиб ирғишлар, йигит эса унга меҳрибончилик қилмоқчи бўлар, унинг болага хушомадидан Муҳайё завқланиб куларди. Турғун одамларни пана қилиб, уларга қараб турди. Бир хаёли, «Э, менга нима?» деб ўтиб кетмоқчи ҳам бўлди. Лекин, кетолмади. Собиржон йиғлаганда худди биров ўргатгандай доим «дада» деб йиғларди. Чақалоқлигида шундай эди. Унинг «дада» деб йиғлашидан юраги эриб кетарди. Муҳайёдан кўра у кўпроқ куюнар, югуриб борарди. Дастлаб Турғун чақалоқни кўтаришни билмасди.

Қандайдир эриш туюларди. Кейинчалик, бора-бора иш-хонадан туриб ҳам телефон қиладиган бўлиб қолди.

Турғун узоқдан Муҳайёнинг Собиржонга ниманидир уқтираётганини кўрди. Балки «амаки»ни мақтаб, «даданг шу» — деяётгандир? Кейин Собиржон «амаки»га осилиб олди: «Дада».

«Амаки» Турғунга тескари ўтиргани учун, унинг юзини Турғун кўролмасди. Балки «амаки»нинг «ўғил»га қараб афти бужмайдигандир? Балки, қувониб кетиб, оғзи қулоғида иршайдигандир. Ҳар икки хил муносабат ҳам, ба-рибир Турғуннинг юрак-юрагини тилиб юборди.

Рашк ва аламдан ўзини тутолмай қолди. Тез-тез қадам ташлаб, улар ўтирган жойга қандай бориб қолганини сез-мади.

— Ким бу, Муҳайё?..

Собиржон: — «Дада», дея унинг оёғига ёпишди.

Муҳайё аччиқроқ жавоб қайтармоқчи эди, Турғуннинг авзойини кўриб, вазиятни юмшатмоқчи бўлди:

— Турғун ака, кетинг бу ердан.

— Сенга, бу ким деяпман?..

— Мен Эркин бўламан! — У ўрнидан турди: — Гапинг бормиди?..

— Бу мени хотиним бўлади.

— Хотининг бўлса, сен қаерда юрибсан?

— Мени ҳаётимни бузган, сенмисан?

— Ҳаётингни сен ўзинг бузгансан, хотинингни ҳам мен бузганим йўқ.

— Йўқол бу ердан! Унинг атрофида ўралашганингни кўрмай!

— Ихтиёр менда. Хотинингни ҳам ихтиёри менда, — Турғун Эркиннинг оғзига мушт туширди. Эркин ҳам унга ташланди. Ур-йиқитга бир пасда одамлар тўпланди. Ажратувчилар ўртага тушди. Муҳайё Собиржонни қучоқлаб йиғ-ларкан, қўрқув ва исноддан, кўзига дув-дув ёш келарди:

— Турғун ака, кетинг бу ердан, кетинг. Биз шунчаки гаплашиб ўтирибмиз, Эркин ака, сиз ҳам кетинг. Кетинг-лар бу ердан, кетинглар!

Муҳайё Собиржонни қучоқлаганча, югуриб кетди.

Турғун хонада асабий кезинаркан, Муҳайё билан кечирган бахтли дамлари хаёлини тарк этмай қийналарди. Улар турмуш қурганларининг илк йилларида жуда саодатли умр кечиришганди. Кейин майда-чуйда ғиди-бидилар, келишмовчиликлар бошланди. Бора-бора бир-бирларини ёмон кўриб қолишди. Лекин, ҳозир гарчанд эслашга уринса ҳам, Муҳайёни ёмонлашга арзигулик бирор баҳона хотирасига келмаётганди. Уни қаттиқ соғинган, уни кўришдан бошқа ҳеч нарса юрагига сиғмасди. Гарчанд мол-мулкка тўла уйи бор, гарчанд ота-онаси, ёру биродарлари бор, аммо тўрвасини йўқотган гадодек, ғариб ва ташландиқ сезарди ўзини.

Муҳайё кетди, ўғли кетди. Уй ҳам, унинг юраги ҳам хувиллаб қолди. Ҳозир у Муҳайёнинг барча таъна-ю маломатларига, хархашаларига, жанжалу тўполонларига рози. Рози бўлганда ҳам бош устига рози.

Бир кун онаси чақириб қолди.

— Раҳимбойнинг қизига оғиз солган эдик. Аввал бошда ўзинг рози бўлиб, қисталанг қилган эдинг. Нега энди жимсан?

— Озгина шошмай турайлик.

— Нега?

— Оиламни ўйлаб қолдим. Хотин топилар, лекин ўғлим кимнинг қўлида қолади? Кейин, Муҳайёни ҳам бировларга бергим йўқ. Ҳозир ўнта келиндан кўра, шулар кўзимга азизроқ кўриниб турибди. Эртага у келин қандай чиқади-ю, яна шундай ўғилни Худо менга берадими?

— У энди қўшиқчи бўлиб, кўчага чиқиб кетганмиш-ку?

— Агар рўзгоримиз бузилмаганда бундай бўлмасди! Жимгина юрганди. Энди у қўшиқчи бўлди-ю, мени бошим балога қолди. Қаерга борсам, «шу сени хотинингми?» — дейдиганлар кўпайди. Уларнинг қайси бири билан ёқалашаман?!

Студия. Муҳайё қўшиқ ёзаяпти:

Умримни бағишлай деб,
Чоғлангандим неча бор.
Сен изн берганингда
Бўлармидим бахтиёр.
Букун неки омадим,
Юришмаса сезгайман.
Кулфат сари адашиб,
Умрим борар энкайган.
Кошки бор-будни бериб,
Тўлай олсайдик тоvon.
Севги алданмас экан,
Умр сўрар ёки жон.
Букун неки омадим,
Юришмаса сезгайман.
Кулфат сари адашиб,
Умрим борар энкайган.

Эркин шифохонада ётибди. Боши докага ўралган. Қон излари силқиб турибди. Муҳайё унинг ёнида ўтирибди:

— Кейин нима бўлди?

— Фақат бу ҳақда ҳеч кимга айтма. Улар қўйган муддат ўтиб кетди. Бу уларнинг биринчи огоҳлантиришлари. Яна уч кундан сўнг улар қўйган янги муддат ҳам тугайди. Кейин... нима бўлишини билмадим.

— Ҳозир фоизлари билан қанчага кўпайди?

— Уч мингдан ошди.

— Мени икки хонали уйим бор. Уларга айтинг, бугуноқ номларига расмийлаштириб бераман.

— Керакмас, мен ўзим амаллайман.

— Йўқ деманг. Уй ҳозир бўш турибди. Бошимиз омон бўлса, мол-дунё топилади.

— Йўқ, керак эмас. Ўзим омадимни яна бир синаб кўраман. Мен ютқизганим учун тоvon тўлаб, шаънимни оқламоқчи эмасман, голиб бўлиб Эркин номимни, йигит бошимни баланд кўтариб юришим керак. Ҳаёт бу — ўйин.

Ундаги ҳар битта ўйинда ғолиб чиқмасанг, сени четга суриб қўядилар. Мен ҳеч қачон, ҳеч кимдан қарз олмаганман. Дунёда энг қаттиқ севиб, ардоқлаган одамимнинг олдида эса ҳеч қачон қарздор бўлиб қолишни истамайман. Сен менинг севгилимсан, илтимос, мени камситма. Бир лаҳзага бўлсин тилимни қисик қилма.

— Эркин ака, ҳозир бу вазиятдан чиқиб олишимиз керак.

— Ҳали уч кун бор. Ҳали мен ўлганим йўқ. Ҳали мен тирикман.

Эркиннинг юрагидаги олов, энди унинг кўзларида ёнади.

Тўй. Базму жамшид авжида. Муסיқа садоси одамлар бақир-чақириғи босиб кетган. Муҳайё ўртада қўшиқ айт-япти. Турғун ҳам ўртоқлари билан ўтирибди. Муҳайё уни кўриб қолиб, тўйнинг нариги бурчига юра бошлайди. Иккита одам ўзаро гаплашяпти:

Биринчи одам: — Турғуннинг хотиними? Ўзи ҳам шу ерда ўтирувди-ку!

Иккинчи одам: — Ҳа, ўзи шу ерда. Лекин у буни аллақачон қўйворган.

Биринчи одам: — Тўғри қипти. Хотин-ку хотин, шундай итим бўлса қўйворардим.

Иккинчи одам: — (Ҳи-ҳилаб кулади) — Тўғри-ку, лекин бевани кўпайтиравермай, тарбиялаб, тўғри йўлга солволса бўларди. Шунақа ландовур эрларнинг касридан дунёда бева кўпайиб кетди.

Биринчи одам: — Бева эмас, қўшиқчи кўпайиб кетди-де, юраги куйган кўпайиб кетди (Ҳи-ҳилаб кулади).

Кимдир Муҳайёнинг олдида муқом қилиб, ўйнай бошлайди, уни қўлларида тортиб, рақсга чорлайди. Биров уни қулоғига эри шу ерда ўтирибди, қабилида гапириб кетади ва Турғун ўтирган тарафга ишора қилиб қўяди. Турғуннинг назари бундай аламли ишорани илғамай қолмайди.

Ўртоқларидан бири унга гап отади:

— Жа-а, очилиб кетибди-ю!

Иккинчи оғайниси аския қила бошлайди: — Бу шўрлик нима қилсин энди, қайтадан никоҳига олсинми, очилган жойларини ёпиш учун!

Учинчиси: — Овозни ёпиб юрган эканда, овозни!

Тўртинчиси: — Энди ёпиғлиқ қозон ёпилмайди, ҳамма ўзининг шўрвасини сузиб ичаверади.

Биринчиси: — Энди, бу қаерга борса, Турғунбойнинг номлари ҳам қўшиб чайналадиган бўлди-да.

Иккинчиси: — Бизнинг номимиз-чи, хў, фалончини ўртоғи бор-ку, Турғун деган, бу ўшанинг хотини-да, қўйворган хотини дейишади.

Учинчиси: — Энди, дўстни қўйвориб бўлмаса, нима қилардик, чидаймизда! (Гурр-кулги, масхарабозлик).

Турғун ўрнидан туриб кетмоқчи бўлади. Аммо, эл оғзи-га элак тутиб бўлмаслигини билиб, ўзини босади. Худди Муҳайёни қўйвориб тўғри иш қилгандай, қоматини ғоз тутади. Лекин, юрагида алам: — Нега битта хотинни бошқариб ололмадим? Қаерда хато қилдим? Хотинимнинг бундай юриши, мен учун иснод-ку? Ўғлим ҳам шуни қўлида тарбия оладими? Муҳайёни бу ҳолга ташлаб қўймаслик керак. У шу кетишда хароб бўлади. У шу кетишда бузилиб кетади.

Турғун сигарет чекиб келиш учун ўрнидан тура бошлайди. Йўлда уни тўхтатиб, ўйинга тортишади.

Биринчи одам: — Хотини ашула айтсин, эри ўйнасин-да!

Иккинчи одам: — Хотинни ногорасига фақат бизми, сиз ҳам бир ўйнанг!

Учинчи одам: — Биринчи одамнинг қулоғига шивирлайди: — қўйвор, улар ажрашган, хабаринг йўқми?

Биринчи одам: — Йўғ-е, унда узр, билмабман!

Турғунни қўйворишади. Турғуннинг қораси қайта кўринмайди. Тўй давом этади.

Бир кун тунда у Эркин билан алламаҳалгача қолиб кетди. Соат чамаси иккилар эди. У ҳам, Эркин ҳам жуда хурсанд, кайфиятлари аъло, димоғлари чоғ, бахту саодатдан

бошлари чир-чир айланарди. Лекин кўчага чиққанларида, Эркиннинг машинасида кимдир ўтирганини, машина ойналари синганини, у одам зўр бериб, моторни ўт олдиришга уринаётганлигини кўриб, тўхтаб қолишди.

Машинада ўғри бор эди. Эркин фурсатни бой бермай, машинага қараб югурди. Лекин, ўғри қочишга уринмади. У ғирт маст эди. Эркин ўғрини ушлаб, биқинига урганда ҳам ўғри қочишга уринмади.

— Нима қиялпсан, аблаҳ?

— Магнитофон қўймоқчи эдим.

— Нега ойналарни синдирдинг?

— Мен синдирганим йўқ.

— Буни пулини тўлайсан. Ҳозир милиция чақираман, каззоб!

— Тўлайман? Мен қилганим йўқ. Машинанг ҳам керак эмас.

— Магнитофон қани?

— Опкетишди.

— Ким?

— Билмайман.

— Ҳозир, милиция чақираман. Ойналари қанча туришини биласанми?

— Қўйвор, билмайман.

• Уғри қочишга уринди.

Кўчадаги бақир-чақир, шовқин-суронни эшитиб, бирпасда одамлар тўплана бошлади. Эркин ўғрини қаттиқроқ урган пайтда кимдир милицияга кўнғироқ қилган шекилли, дарҳол бир гуруҳ милиция ҳар тарафни ўраб олди. Биттаси ўғрини сўроққа тутди. Биттаси машинага тушган бармоқ изларини текшира бошлади. Биттаси Эркинни, яна бири Муҳайёни гапга солди.

Ҳамма иш тескари кетди. Милиционернинг саволларига Эркин ҳам, Муҳайё ҳам тўғри жавоб беролмас эди.

— Бу ерга кимникига келдиларинг? Ярим кечаси нега машинани йўл ёқасида қолдирдингиз? Бу аёл сизга ким бўлади? Қасрда ишлайсиз? Сизлар билан яна ким бор эди?

Ҳозир эрингизни чақирсак бўладими? Яна кимлар бу ўғрилиқ ҳодисасига гувоҳлик қилади?

Эркин гапни у ёқдан бу ёққа олиб қоча бошлади. Гўёки бу машина уникамас, Муҳайёни ҳам кўчада тасодифан кўриб қолди ва умуман уни танимайди. Ва умуман бу ўғри эмас, ўзининг яқин ўртоғи ва умуман бунинг ҳаммаси қандайдир англашилмовчилик. Умуман уни ҳозир уйида интизорлик билан кутишяпти ва умуман у тезда кетиши керак. Ва умуман Муҳайёни ҳам, ўғрини ҳам ўзи уй-уйига олиб бориб қўяди ва умуман, милиционерларни уринтириб қўйишгани учун хизмат ҳақини ҳам ўз ёнидан тўлашга тайёр.

Муҳайё ҳам, дастлаб онасига телефон қила бошлади. Милиционернинг қўполлиги учун, Турғуннинг номини айтиб дағдаға қила бошлади. «Ўғри қолиб, мени сўроққа тутаётганларинг учун, пагонларингни юлиб оламан» — деб бақирди. Бироқ бу ердан силжиб қолиш пайти келган, одамлар тўпланишаётган, уни орасида битта-яримта танишлари келиб қоладиган бўлса, бутун шаҳарга овоза тарқалиши хавфи туғилаётганди. Агар шундай овоза тарқалса, кейин ўнта шундай машинанинг пулига ҳам бу овозани ёпди-ёпди қилиб бўлмасди.

Муҳайёга бу алфозда, яъни яширин ошиқ-маъшуқлик ҳолатида ўз шаънини ҳимоя қилолмаслиги жуда алам қилди.

Аччиғини босиб, узр сўради. Эркин ҳам ўз даъвосидан кечди. Ҳартугул, милиционерлар ҳам инсофга келиб, ўғрини қўйиб юборди.

Эркин тонгга яқин Муҳайёни кўча бошида қолдирди.

Муҳайё жўнаб кетаётган енгил машина томонга қайрилиб қўл силкирган, ноумид туйғу билан жилмайиб қўйди. Юрагига ўрнашиб қолган мажҳул кайфият тарқалмади.

Машинадан уйига етмай, юз қадам берида тушиб қоларкан, ҳали Эркин билан хайрлашганларига бир сония ўтмай, ёлғизлиги яна аччиқ ичикиш ҳиссини зоҳир эта бошлади.

Муҳайё Собиржонни кўтариб, уйига қайтиб келди. Унга муҳаббат керак эди. Мана муҳаббатга ҳам етишди. Муҳаббат уни енгил машинада — эҳтирослар оғушида олиб, юриб-юриб кўча бошига ташлаб кетди.

Албатта, у Эркин билан яна қачон учрашишларини билди. Лекин Эркин унга турмуш қуриш ҳақида ҳали ҳеч

нарса дегани йўқ. Аёл киши учун эса, оиласиз ҳаёт, ҳаётми?

Муҳайё кўшнилاردан истиҳола қилиб, уйдан анча берида тушиб қолганига энди афсуслана бошлади.

Хаёлида негадир собиқ эри Турғун гавдаланди. Турғуннинг уйдан чиқиб кетар олди, ҳаётининг у билан кечирган энг сўнгги оқшомида, қоронғу тушишини узоқ пойлаганди. Очиқчасига кетишга қўни-қўшнилари уялди. Эри дарвоза олдиғача лом-мим демай эргашиб келди. Ҳамма гаплар айтиб бўлинганди. Яна нимадир айтиш мумкин эди. Лекин нафсониятнинг ҳам, айтиш мумкин бўлган гапларнинг ҳам, чеки-чегараси бор экан. Турғун ҳам, Муҳайё ҳам ўзликларидан кечиб, бу чегарани хатлаб ўтолмадилар.

Муюлишга етгач, Турғун эгилиб ўғлининг юз-кўзидан ўпди. Муҳайёга, Турғун уни ҳам ўпмоқчидай бўлиб туюлди. Мабодо ўпганда ҳам, у барибир ортга қайтмаган бўларди.

Лекин, ҳозир негадир эрини қўмсади. Оиласини қўмсади. Тинчгина турмушини: маъсуд кунларини эслади. «Менинг ёшимда, севги деган ёлгон-яшиққа бало бормиди?» деб ўйлади. «Севиб ҳам нима бўлдим, гўр бўлдимми, битта эр топилиб қолармикан деб, жоним ҳалак, минг оғизни пойлайман, бир кишидан садо йўқ!» Ҳатто ўғрининг олдида тилимиз қисик. Қачонгача яшириниб яшайман?

У, хаёлига Эркин ҳақида бир фикр урилганиданми, ундан имдод илинжидадир, ортига, ҳозиргина ўзи тушиб қолган машина томонга ўгирилиб қаради. Қаради-ю, қоп-қора бўшлиқда, итмикан, нимадир сандирақлаб келаётгани кўзига кўриниб кетди.

Муҳайё қўрқиб қадамини тезлатди. Файрихтиёрий равишда оёқлари қалтиради. Шу орада яна тисарилиб қараркан, кўзига кўринган қора махлуқ, сиртлоний элчиллик билан оралиқни қисқартираётганидан, аъзои баданига титроқ югурди. Ўрталиқда гўё икки-уч қадам қолганди. Муҳайёнинг нафаси ичига тушиб кетди.

Махлуқнинг кўзлари совуқ йилтирар, таҳликали, тажовузкор эди. «Ҳозир тишласа керак?» деб ўйлади Муҳайё. Сўнг ўзини қўлга олишга, ҳамлага шай туришга уринди.

Лекин бу уриниш, журъат шу қадар ночор эди-ки, оғзи-бурнига учуқларнинг тошиб чиқаётганлигини яққол сезарди. Лабларини қаттиқроқ босса, учуқларнинг пўртанадай потирлаб чиққан суви, иягига шилт-шилт томиб тушарди. «Бевани кўрса ит ҳам ҳурармиш, деганлари наҳотки рост бўлса, наҳотки азалий ҳикмат шундай бўлса?»

Муҳайё ўз саволига жавоб топишга улгурмай, оёқларига нимадир келиб суйкала бошлагандай, жон алпозда бақириб юборди.

«Тур, кет!» — дея, ердан тошми, таёқми ахтаргандай бўлди. Ўзини йўқотиб қўйганидан, ортига тисарилиб, қоп-қора бўшлиққа бир зум, қаттиқ ўқрайиб қараркан, ҳамла қилиш учун беихтиёр қадам ташламоқчи ҳам бўлди. Аммо кейинчалик ўзининг айтган таъбири бўйича туролмас бўлиб йиқилишига бир баҳя қолди.

Махлуқ, ноумид бўлгандай, тисарила-тисарила орқага чекинди-да, тўхтаб кута бошлади.

Муҳайё ўз хонасига кирганда, ҳамма ухлаётганди. Кўшни хонадан: «— Ким у?» — маъносидаги уйқусирган товуш келди. Онаси қоронғуда рўмолини ахтарди шекилли, тимирскиланиб чиқа бошлади. Лекин, Муҳайё онаси билан кўришишга рўйхўшлик бермай, ичкаридан туриб, «Менман, ойи, ётаверинг, яхши етиб келдим» — деб қўйди. Онаси у айтган ёлғонга ишонди шекилли, кароват ғичирлаб, унинг қайта ётганини билдирди.

Ойисининг ёнида ухлаб қолган ўғилчасини олиб келиш, Муҳайёнинг кўнглига сиғмади. Онаси ҳозир келиб, «Ярим кечаси қайси гўрда санғиб юрибсан» — дея уришишини истади. Бироқ онаси келмади. «Ҳар кимнинг ўзига инсоф берсин» — деб ўйлади, шекилли.

Муҳайё, чироқни ёқиб тошойна ёнига келди. У ойнада ранги оппоқ оқариб кетган ўз аксини кўрди. Сочи, қоши, ҳатто киприклари ҳам оқариб кетгандай эди. Лаблари гезариб турарди. У афт-ангоридаги синиқликка бардош беролмай, ўзини ўриндиққа юзтубан ташлади.

Яримта бўлиб қолган умрининг изланишлари, йўқлашлари, дийдор истовчи илҳақликлари уни, тун бўйи саросимага солиб чиқди. «Нега оилам бузилиб кетди?» — деган савол боши узра калхатдай айланаверди, айланаверди.

Унинг жавоб берай деса тили айланмас, жўяли бир жавоб топиш ўрнига нуқул кулармиш. Кейин тушининг давомида орадан қанча вақт ўтди, билмайди, осмонни тўлдириб учаётган калхатлар кўздан ғойиб бўлиб, Эркин ҳадя қилган зебигардон шодалари бир ипга тизилиб, унинг боши узра айланаверди.

Зебигардоннинг ҳар бир шодасида Муҳайёнинг кулиб турган акси кўринарди. Кейин боши айланиб, қувваи ҳофзасида ҳеч нараса тасвирланмай қолди.

Туннинг алламаҳалида иситмаси чиқди. Алаҳсираб уйғонди. Тошойна ёнида илиғлиқ турган зебигардонни — тушига кириб қийнаётган, бўйнини бўғаётган, қизиб томоғини жиз-жиз куйдираётган зебигардонни олиб, деразадан кўчага улоқтирди. Чап тарафига уч марта туф-туфлади-да ўнг томонга ўгирилиб ётди.

У ўз ҳаётининг ўнгланиб кетишини истарди. Ҳаётдан қаноатланишни истарди. Ҳаёт юрагининг барча истакларини қаноатлантиришини истарди.

Муҳайё кўзини қаттиқроқ юмар экан, лаблари ўз-ўзидан пичирлайверди: «Ҳаётнинг жамийки завқи-шавқи, лаззату фароғатлари юрагимда доимо тўлиб-тошиб турмас экан, бўлди бас, қаноатландим демайман, менга шунчаси ҳам етарли демайман, дунё гўзалликларига тўйдим демайман. Ҳали дунёдан умидларим кўп, орзуларим кўп, армонларим кўп. Ахир нега ҳам бориға шукур қилишим керак, нега-нега?»

Муҳайё яна алаҳсираб ухлаб қолди.

Тонгга яқин туш кўрди. Итнинг қаттиқ-қаттиқ вовуллаши бир оз сергаклантирди. Шунинг учунми, кўрган туши аниқ-тиниқ эсида қолди: Тушида бир саёқ ит, у ярим тунда деразадан улоқтириб юборган зебигардонни бўйнига тақиб олиб, ҳалеб дарвоза тагига тумшуғини тиқиб увилармиш...

Муҳайё тошойна ёнида соч тараб ўтирганда хонага ўғли кириб келди.

— Ойи, бу сизникими? — унинг кўлида Муҳайё кўчага улоқтирган зебигардон турарди.

— Буни қаердан олдинг?
— Итимизнинг катагидан.
— У ерга қандай бориб қопти?
— Бошқа итлар олиб келгандир-да, қаранг ғажиб ташланган.

— Қутурган итлар теккандир. Бор, ташлаб юбор!
— Ювсангиз тоза бўлади. Жуда мақтаб юрардингиз-ку?
— Шуни таққим йўқ. Бу касофатнинг дастидан қанча балога йўлиқдим. Бунга қутурган ит тегмаган, бунга ит тегса қутуради.

— Ойи, нима деяпсиз? Ахир бу аёллар жон деб тақадиган чиройли бўйинчоқ-ку?

— Жон ўғлим, буни кўзимдан йўқот!

— Майли, уйга қўйиб қўяй, сўраганингизда берарман.

— Яхшиси ташлаб юбор.

Муҳайё Собиржонга қаради-ю, юраги гупуриб кетди.

Собиржон Турғуннинг қуйиб қўйгандай ўзи эди. — Сен дадангга жуда ўхшайсан. Худди Ҳасан-Ҳусандай. Биз, даданг билан шу зебигардон туфайли ажрашдик. Тақдир шу зебигардонни сабаб қилиб кўрсатди. Шунинг учун буни ташлаб юбор. Лекин... даданг кетган бўлса ҳам, унинг қиёфасида сен қолдинг. Демакки, сенинг қиёфангга даданг ҳам биз билан...

Мен ундан ҳеч қачон ажралолмас эканман. Буни кеч тушундим. Агар бу зебигардонни бўйнимга тақиб юрадиган бўлсам, ўз тавқиладан осиб юрган бўламан.

Жон болам, уни ташлаб юбор. Ахир дадангнинг ўғлисанку! Ўрнингга даданг бўлганда, бизнинг йўлларимизни айланиб юрган бу зебигардонни аллақачон йўқ қилиб юборарди.

— Майли ойи, ташлаб юбораман. Кейин дадамнинг олдига борамиз-ми?

— Йўқ, ўғлим... Энди дадангнинг болаларига бошқа ойи оналик қилади. Энди биз бегонамиз.

— Ойижон, дадамга борайлик!

— Бўлди, бас қил. Сенинг кўзларинг, қош-қовоқларинг, қилиқларинг, ҳар бир ҳаракатинг шу қадар дадангникига ўхшайди-ки, ҳатто сен учун мингта... — «Эркин

бўлса ҳам», демоқчи эди-ю, кўксидаги фарёд қанчалик кучли бўлмасин тилини тийди ва «...си бўлса ҳам дадангдан ажрашмаган бўлардим. Мен адашдим. Лекин даданг ҳам оппоқ эмас. Энди, бўлар иш бўлди, бўёғи кўчди», — деди.

— Ойи!

— Қўй ўғлим, мени қийнама. Кел, бу зебигардонни яшириб қўяй.

Муҳайё, зебигардонни олиб тақинчоқлари орасига қўшиб қўйди.

Муҳайё Шаҳзода уйга кириб келганида бир қўшиқни хиргойи қилаётганди. Шеърга мос оҳанг излар, чет эл мусикаларидан ҳар бир сўзнинг маъносига мос, сўз ва оҳанг муштараклиги топилмаб жиғибийрони чиқарди.

— Эшитдингми, Турғун уйланаётганмиш?..

— Қачон?!

— Билмадим, кимгадир унаштиришибди...

— Шунчаки, гапдир.

— Э, сенга нима, энди олдингдан йигит дегани қалашиб чиқаверади.

— Ундай эмас, Шаҳзода...

— Ўзинг кетгандинг...

— Қанийди қайтиб боролсам?

— Нима?!

— Ҳозир менинг олдимда иккита йўл турибди. ... қўшиқчи бўлиш, ё оилага қайтиш... Турғун уйланди деган сўз — менинг оиламнинг тугашидир. Қўшиқчилик эса ҳавойи нарсас... Балки эрмакдир? Балки ундан ўч олишим учун, уни ўзимга қайтаришим учун восита эди. Мен куйласам унинг учунгина куйлардим. Энди кимга...

— Муҳайё... Ахир қўшиқчи бўлмасингдан олдин ажрашгандинглар... У сени қўшиқчи бўлганинг учун ташлаб кетгани йўқ-ку?

— Қўшиқни ташласанг ҳам, бари-бир қайтиб келмайди демоқчимисан?

— Уни умуман қайтиб келишини истамайман.

— Мен уни қайтиб келиши учун ҳамма нарсадан воз кечишга тайёрман.

— Муҳайё... ортингга йўл йўқ!
— Мен олдинда ҳам ҳеч қандай йўлни кўрмаяпман.
— Мана кўрасан, ҳаммаси яхши бўлади. Ҳали ёш ва чиройли йигитлар...

— Уялмайсанми, Шаҳзода?

— Ахир у сени ташлаб кетди. Эркин билан муносабатингдан сўнг, мана уйланыпти. Сен ҳам энди ўз аравангни торг!

— Оила кўзни чирт юмиб, юз ўтириб кетаверадиган матоҳ эмас. Сен туйғуларини игна билан бир-бир ўлдириб чиққан қизга ўхшайсан. Қиз болани аслида мана шу туйғулари учун ардоқлашади. Эр нималигини билсайдинг.

— Хўш, сени қайси айбинг учун уйдан ҳайдади?

— Беайб одам бўлмайди. Мен уни эр ўрнида кўрмадим. Унинг имконидан кўра каттароқ нарсаларни талаб қилдим. Нафсониятига тегдим. Агар сабр қилсам, ҳаммаси аста-секинлик билан бўларди. Энди эса иш тескарисига кетди.

— Кўй, ҳали ҳаммаси олдинда. Истайсанми, у уйланаётган қиз билан учраштираман.

— Йўқ. Фойдаси йўқ. У қизга ўз хатоларим ҳақида айтиб беришим мумкин. Лекин, бундан менга нима фойда? Қолаверса, Турғун менга уйланаётганда мени билмасди. Ўйлайманки, ҳозирги уйланаётган қизини ҳам яхши билмайди. Фақат, Турғуннинг кимлигини энди билаётгандайман. Бўлғуси келинга шу ҳақда гапирсам, балки бахтли бўлиб кетишлари учун озроқ ёрдам бўларди.

— Сенда бор-йўғи биргина чора қолган: Раъно билан учрашиш!

Муҳайё соат ўнларга яқин бутун аъзои бадани увишиб уйғонаркан, ўрнидан гуриб уч-тўрт қадам ташладаида, танидаги оғир юк худди ўзиники эмасдек, гандираклаб туни бўйи зада қилиб юборган ўриндиққа яна ўзини отди. Кун қизиб, тиккага келганда юрагини ўртаб юборган қандайдир шижоатдан руҳланиб, жуссасини кўтарди.

Унинг биринчи қилган иши телефон рақамларини териш бўлди:

— Шаҳзода, бир келиб кет.

Кейин қоғоз-қалам топиб, столга чўккалади.

«Азизим, Эркин ака!

Мен ушбу хатни ўзимда қолган сўнгги имконият деб биламан. Балки, менинг (Муҳайё шу ерга келганда «ўз муҳаббатимга» деб ёзмоқчи эди-ю иккиланиб қолди ва ўз ҳис-туйғуларини бир оз яширмоқчи бўлиб, дудмалроқ ёзишни афзал кўрди) иқрор бўлишим, сизга бир оз эриш туюлар, лекин мен ҳам инсонман.

Муҳаббат ҳар қанча юксак ва илоҳий бўлмасин ва мен сиздан кўрган меҳру муҳаббатни ҳеч қачон, ҳеч кимдан кўрмаган бўлсамда ҳамда сиз билан ўтган саодатли лаҳзалар, мен инсон бўлиб ҳаётимда кўрган энг гўзал ва энг бахтиёр лаҳзалар бўлса-да, мен бугун сизга сўнгги сўзимни айтишга мажбурман: Агар ростдан ҳам севсангиз, менга уйланинг. Ва бу масалани бугун, соат 19.00 да бизнинг уйга келиб ҳал қилинг. Бўлмаса... Ундан кейин нима бўлишини албатта Сизга айтмайман. Бу ёғининг Сизга дахли йўқ. Бу ёғида Сизнинг номингиз ҳам, Сизнинг хотирангиз ҳам ҳеч қачон, ҳеч қаерда эсланмайдиган ҳаёт бошланади. Ундан кейин мен учун ҳам балки ҳеч ким, ҳеч қаерда эсламайдиган ҳаёт бошланар. Мен ҳозирча бирор тўхтамга келганим йўқ. Чунки, ҳозир мен Сизнинг соат 19.00 да хонадонимизга кириб келишингиз умиди билан яшамоқдаман. Сиз ҳар доимгидек, менинг бутун вужудимни, шууримни, завқу шавққа, ишқу сурурга, меҳру муҳаббатга тўлдириб келасиз деган ўйдаман. Менинг ҳаётимда яна улуғ айём бошланади. Мен яна Сизнинг чўрингиз мисол ҳар бир кўз қарашингиздан барча истакларингизни муҳайё қилишга ҳозир-у нозир тураман. Дунёда бирор жуфт бормикан, сизу биз каби бўйи-бўйига, юлдузи-юлдузига, бир каптарнинг икки қаноти каби бир хилда ёзилиб, бир хилда сингиб қовушадиган, ҳаммаёқлари худди ўз танасидай бир-бирига ёқадиган.

Лекин, на иложки бугун элакни сувдан кўтариш вақти келди. Мен ортиқ кутиб юролмайман. Энди буёғи аввалгидай бўлмайди. Энди мен оила қурмоқчиман. Худди кийимлар эскириб, уларни ташлаб юбориш муддати келган сингари, бир кун гўзаллик мени тарк этади. Балки, қалбимдаги ёшлик шижоати, романтик ўй-хаёллар, баландпар-

воз орзу-умидлар ҳам тарк этар. Билмадим. Мени бугун мутлақо бошқа нарсалар ўйлантирмоқда.

Хуллас, Сизга танлаш учун сўнгги имконият қолдирмоқдаман. Бу имконият кечки соат еттида Сизнинг ихтиёрингизда бўлади, йўқса, ушбу хат сиз билан мени боғлаб турган сўнгги хайрлашув мактубидир. Бизни бошқа ҳеч нарса, ҳеч қачон учраштирмайди, ҳеч қачон боғламайди.

Агар кўришмасак, хайр! Мендан рози бўлинг! Мен сиздан розиман».

Муҳайё ўрнидан туриб, яна нималардир ёзиши кераклигини, яна нималардир қолиб кетганлигини, яна нималардир дейишга нафрати, яна нималарнидир дейишга меҳру муҳаббати етмаганлигини ҳис қилди. Ўйлаб-ўйлаб, яна Эркинга айтадиган гаплари қалбининг тубидан булоқдай отилиб чиқаётганини сизди. Бироқ, энди ортиқча ҳис-туйғуга берилмаслик мавриди келганлигини англади. Қолган гапларни кечқурун соат еттига қолдирса ҳам бўлаверишини ўз-ўзига тушунтирди. Ҳали яшаш учун имконият борлигини ҳўрсиниқ ва ихтиёрсиз равишда аслади.

Онгининг қаеридандир ўжарлик билан қатъий турган мақсад, уни иккинчи қоғозни олишга мажбур қилди.

Иккинчи мактуб Турғунга аталган эди.

«Салом, Турғун ака!

Албатта, сизга мактуб ёзаётганимга ҳайрон бўлаётгандирсиз? Лекин, ажабланидиган жойи йўқ. Чунки, ҳаётимнинг бирон лаҳзаси йўқки, сиз ҳаёлимнинг бир четида турмаган бўлсангиз. Ҳаётимда бирон лаҳза йўқ-ки, сиз мутлақо унутилиб кетган бўлсангиз. Бекорга айтишмас экан, икки ёш тўй қилиб, никоҳ айёмига қариндош, ёру биродарларини чорлаганда, самовотда фаришталар ҳам базму жамшид қуришиб, икки ёш бахту саодати учун тантана қиладилар, деб. Никоҳда ана шундай сирли, сеҳрли қудрат ётишининг боиси ҳам шу бўлса керак. Афсуски, буни мен жуда кеч тушундим. Тушунганда ҳам сизнинг юзингизга оёқ қўйиб, уйдан чиқиб кетганимдан сўнг, биз энди мутлақо ажрашиб кетдик, деб ўйлаганимдан сўнг, тушуниб етдим. Ҳаётнинг қизиқлигини қа-

ранг-ки, сизга бўлган нафратим бугун мени мутлақо тарк этди. Бугун юрагимда сизга нисбатан қандайдир мойиллик уйғонган экан, ушбу мактуб ўша мойилликнинг натижасидир. Тўғри, бугун мен сизни кечирганим билан сиз мени кечира оласизми? Лекин, энди мен сизга шу қадар улуғ муҳаббатни таклиф этаман-ки, шу чоққача менинг бу меҳримнинг ўндан бирини ҳам кўрмаганингизга иқрор бўласиз. Сабаби, энди мен Ҳаётимни бошқатдан бошламоқчиман. Унинг бошланишига эса сиз сабабчи бўласиз. Агар бугун кеч соат еттида ўзингиз билган, мен ва сизнинг ўғлингиз Собиржон яшаётган уйга етиб келсангиз ва бир оғиз «Сизларни кечирдим» десангиз кифоя. Мен сизнинг кечиришингизни ўз ҳаётимни давом эттиришга берилган рухсатномадай қабул қиламан. Йўқса, мен учун бу ҳаёт давом этмаслиги мумкин. Ҳарқалай ҳозир мен шу ҳолатдаман. Ҳаётимнинг бурилиш нуқтасидаман. Ҳарқалай, ҳаётимнинг буёғи кечагидай бўлмайди. Эртанги куним қандай бўлиши менинг ўзим учун ҳам қоронғу. Кечаги кун жонимга шу қадар тегди-ки, эртанги куним яна шу маромда давом этишини ортиқ истамайман. Агар келсангиз, мен сизни аввалги турмуш ўртоғим сифатидагина эмас, менинг ҳаётимни асраб қолган халоскорим сифатида қабул қиламан. Қўлимдан нимаики илтифот келса, нимаики меҳру муҳаббат келса, барини сизга бағишлайман.

Агар келмасангиз ҳам яна ўзингиз биласиз. Ушбу хатни ўқиганда худди менинг қисматимни йиртиб ташлагандай бўлак-бўлак қилиб йиртиб ташланг. Шу билан орамиз мутлақо узилади ва мени бошқа ҳеч қачон, ҳеч жойда кўрмайсиз. Мен учун ўз қисматим ҳозир мана шу қоғоздай ожиз ва нотаваон бўлиб турибди. Уни йиртиб ташлаш учун жуда катта кучнинг ҳам кераги йўқ. Агар сиз қайтиб келсангиз, бу қоғоз мен учун янги ҳаёт бағишланган инсон тақдири кафолатномаси сингари улкан қудратга айланган бўлар эди.

Хайрлашув олдидан айтадиган сўнгги сўзим, «Сизни севаман» ва соат 19.00 гача кутаман.

Келмасангиз, қиёматда юз кўришамиз деган туйғу билан Муҳайё».

Муҳайё мактубни ёзиб тугатар экан, эрига айтадиган гаплари бўғзига бир-бир йиғилиб келаётганидан юраги хапқириб кетди. Ўзининг одамлар қўлида шунча эрмак бўлиб юрганини эслаб, қазаби келди. Уларнинг бари менинг илтифотларимга нолойиқ дея, ўз-ўзига ҳукм чиқарди... Лекин яшаш керак. Зотан, унга ҳаёт мана шу одамлар орасидан берилган экан, демак муроса зарур. Агар бу одамлар унга эътибор қилмай унинг қадрига етмаётган экан, демак исён қилиши, бош олиб кетиши, ёйинки, бари-барига нуқта қўйиши зарур.

Соат учларга яқин Шаҳзода кириб келди. Дугонасини униққан, афтодаҳол кайфиятда кўриб, унинг ҳам юраги увишиб кетди.

— Шаҳзода, мана бу хатларнинг бирини Эркинга, бирини эса Турғунга олиб бориб бер. Мана уларнинг телефонлари. Менинг ҳозир улар билан кўришишга ҳам, гаплашишга ҳам тоқатим йўқ. Фақат ўз қўлларига топшир. Топшир-у, индамасдан қайтавер. Мактубда ҳаммаси ёзилган. Агар кечқурун вақтинг бўлса қайтиб кел, йўқса яна ўзинг биласан. Фақат сендан илтимос, уларни ҳозироқ топиб, мактубларни бер, хат кечқурун еттигача уларнинг қўлида бўлиши шарт.

— Муҳайё, нима бўлди, очигини айт.

— Кейин, кейин. Ҳозир борақол.

— Хатларни ўқисам майлими?

— Йўқ, керакмас. Улар сенга аталмаган!

— Шулар мендан азизроқ бўлдимми?

— Аёл киши учун аёлдан кўра, эркак ҳамиша азизроқ бўлган... бор энди, борақол.

Муҳайёнинг хўрлиги келди. Лекин юрагидаги қайғу қотиб, қатъиятга айланганди. Бориб деразаларни очиб кўра бошлади. Деразадан ўзини ташласа, соғ қолиш-қолмаслигини чамалади. Агар соат еттигача ҳеч ким келмаса, ҳеч ким уни бу шаштидан қайтармаса, агар у ҳеч кимга керак бўлмаса, агар унинг ўйлаб юрганлари, умид қилиб юрганлари сароб бўлиб чиқса, шунча яшаб қадр топмаган бўлса, энди яшаб юришидан нима фойда?

Деразадан ўзини ташлайди-ю, баридан қутулади.

Муҳайёнинг бир ҳаёли ҳали етти бўлмасдан, ҳали Эркин ҳам, Турғун ҳам бир қарорга келиб улугтурмасларидан олдин, уларнинг муносабатини билмай, баридан қутулмоқчи бўлди. Яна деразаларни очиб, ўзини қандай ташлаши кераклигини чамалаб кўра бошлади. Оппоқ оёқларини дераза раҳига қўйиб, бир зумга кўзини юмди ва ўзининг пастга тушиб кетаётганини тасаввур қила бошлади. Кўз олди қоронғулашди. Ўзини ожиз ва чорасиз сизди. Қўл-оёқлари худди қотиб қолгандек эди. Миясининг қаеридадир бир фикр йилт этиб, нишона берди: — Бечора онам, менинг дардимда куйиб, кул бўладиган бўлди-да. Ўғли Собиржон ҳам бир кунмас бир кун катта бўлиб, ўз йўлини топиб кетадигандай, негадир ундан хотиржам эди. Турғун ҳам, Эркин ҳам юрагида бирор илиқлик уйғотолмади. Ҳозир гўё шу ердан ўзини ташласа, унинг учун янги ҳаёт дарвозалари очиладигандай эди. Қўл силтаб ҳаммасини ташлаб кетади. Ҳаммасини. Ҳаммаси...унинг қадрига етмаган каззоблар. Мана Турғун — қип-қизил каззоблик тимсоли. Тўнка. Лоқайд. Муҳайёнинг барча фидойиликларига бефарқлик, совуққонлик билан қараган тўнка. Мана Эркин. Унинг чексиз меҳр-оқибатиға, суйиб-эркалашларига ёлғону алдовлар билан жавоб қайтарган муттаҳам.

Ҳали турмушга чиқмасидан олдин у Турғунга қанчалик ишонганди. Турғун уни янги ҳаёт оstonасига бошлаб кетади дея, қаттиқ ишонганди. Ҳали шундай бахтли бўламан-ки, бу бахт наъшасини бир умр татиб тугатолмайман — дея ишонганди. Аммо Турғун етаклаб борган ҳаёт ҳам, оддий ҳаёт эди. Бу ҳаётда ҳам ҳамма юк Муҳайёнинг елкасида эди. Муҳайё яхши гапирса, одамлар ҳам яхши гапирар, ёмон гапирса, бошқалар ҳам ёмон жавоб қайтаришар, ҳаммаси оддий ва алмисоқдан қолган, бахт ва омад, бу ерда ҳам хирмон бўлиб, уюлиб ётгани йўқ эди. У эса ҳаёт ҳам, қувонч ҳам, омад ҳам унинг эшигига тинимсиз оқиб келаверса — дея ўйлаганди. Афсуски, у бориға шукур қилмай, бу остонани тарк этди.

Кейин ҳаётида Эркин пайдо бўлди. Дастлаб Эркин ўзи кўзлаган ғаройиб ҳаётнинг тимсоли бўлиб туюлганди.

Бу тимсол ҳақиқатан ҳам юксак бўлиши учун, энди ўзи ҳам меҳнат қила бошлади. Бу меҳнат Эркинни кўр-кўрона, фидойиларча, бутун жону жаҳдини бериб севишдан иборат эди. У бутун онгини, тафаккурини, қалб кўрини, топган сўнгги чақасигача Эркиннинг туриш-турмуши, ўй-хаёлига бағишлаб, сева бошлади. Эркинни севиш, бахтли қилиш учун ҳатто Муҳаббат деган улкан Фанни ўйлаб топди. Бу фанни ўртадаги ҳаётга бахшида қилди. Гўё Эркин бемор-у у табиб эди. Эркин билан учрашишларига қизгин тайёрланар, айтадиган гаплари, қиладиган қилиқлари, нозу ишвалари, Эркин ёқтирадиган уйдирмаларни ўйлаб топар, юрак-юрагидан силқитиб чиқарар ва беморга бериладиган малҳам — доридай аста-секинлик билан ўз меҳру муҳаббатини, муносабатини билдириб борарди. Муҳайёнинг мақсади бўйича, Эркин бир кунмас бир кун бутунлай «тузалиб» кетиши, яъни бутунлай уники бўлиши, бутун жисму жони, ўй-хаёли билан Муҳайё учун уйғониб, Муҳайё учун уклаши, Муҳайё учун яшаб, Муҳайё учун ўлиши керак эди. Аммо, Эркин «тузалмади». Унинг муҳаббатига муҳаббат билан жавоб бермади. Ўзининг давом этаётган ҳаётини — оиласини, турмуш тарзини, ўй-хаёлини, ўзи кўзлаган мақсадларни заррача бўлсин ўзгартирмади ва ҳатто ўзининг бу оламига Муҳайёни етаклаб ҳам кирмади. Эркин Муҳайёни худди бир эркак киши севгандай севди, эркалади, қўлидан келган ёрдамини аямади ва бундан ортиқ ҳеч нарсани ваъда ҳам қилиб ўтирмади. У фақат ораларидаги кўнгилхушлик давом этаверишини истарди, холос.

Бутун эса сарҳисоб вақти етди.

Муҳайё хонада бетоқат бўлиб юра бошлади. Ҳозир кимдир келиши керак эди. Қани, қайси бири илгарироқ келаркин. Албатта, хатни ким биринчи бўлиб олса, ўша келади. Лекин кимнинг аввал келгани яхшироқ?

Албатта, Эркиннингда! Йўқ, Турғун келса ҳам майли. Тинчроқ.

Муҳайё яна бетоқат бўлиб соатга қаради. Соат бир маромда чиқиллар, ингичка мили бир лаҳза бўлсин тўхтамасди. Соат еттига ҳали анча бор. Ҳали деярли уч соат бор. Мана шу уч соатда унинг қисматида ўзгариш бўлиши керак.

Унинг ҳаёти янги ўзгариш сари бурилиши керак. Бу ҳаёт унга ўзи кутмаган, ўзи ишонмаган саодатни инъом этиши керак.

Соат миллари тўхтамасди ва у ўзини «Бахт» оstonасига яқинлашайтганини сезди.

Беихтиёр дераза сари қадам ташлар экан, дераза уни «ўлим» оstonаси сари олиб кетмаслигига иқдор бўлди.

Аммо... улар хатни олган бўлсалар, соат еттини кутмай келишлари мумкин бўлган вақт аллақачон ўз ҳукмронлигини сураётганди.

Муҳайё бетоқат бўлиб соатга қаради. Соат миллари тинимсиз равишда олдинга интиларди. Ҳадемай еттига ҳам етади.

«Мана, ўйин ҳам тугади. Муҳаббат деб аталмиш эртақ ниҳоясига етмоқда. Бу эртақ қанчалик ҳузур-ҳаловатли ва бу дунёда ҳеч бир нарсани унга тенглаштириб бўлмаса-да, охир-оқибатда унинг сароб эканлиги кўриниб қолди. Бу саробда мен ё малика бўлиб чиқиб кетишим керак, ёки қурбақа...

Муҳайё деразага яқинлашиб, табақаларини оҳиста очиб кўра бошлади. «Шармандайи-шармисорлик қисматидан кўра...

Муҳайё яна ўгирилиб соатга қаради. Соат миллари бешдан ошаётганди. Баногоҳ, қўнғироқ жирингидан сесканиб кетди. Босиб келаётган бало-қазодан қутулгандай эшик томон чопди.

Эшик олдида Турғун турарди.

— Салом, Муҳайё...

— Салом, келинг.

— Келдим. Менга хат ёзибсан.

— Хат ёзмасам келмаслигингизни билардим.

— Мени кутишинг мумкинлиги тасаввуримга сиғмаганди.

— Наҳотки, шунчалик бегоналашиб кетдик.

— Буни сендан сўраш керак. Тўғриси мен умидимни узгандим. Хатни ўқиб ҳайрон бўлдим. Сени менга хат ёзишга нима мажбур қилди? Ўйлаб, ўйимга етолмадим. Тўғри-

роғи, ҳеч нарсани ўйлаб ҳам кўрмадим. Ўқидим-у, худди йўқотиб қўйган қадрдон нарсам топилгандай, бу ёққа югурдим. Иккиланганим ҳам йўқ. Шунга ишонасанми? Мана қара... Мана булар бари тўйга таклифномалар. Яна бир ойдан кейин уйланишим керак эди. Энди барисини йиртиб ташлайдиган бўлдим. Фақат сенинг бир оғиз сўзинг керак. Агар шу сўзни айтсанг, бас... Қани, кўзларимга тик қараб айт, менга хиёнат қилмадингми?

— Қанақа хиёнат?

— Сен мендан кейин ҳеч ким билан бирга бўлмадингми?

— Қайси маънода?

— Ҳеч кимни севмадингми, бирга ётмадингми?

— Нега тўйимиздан олдин бу нарсаларни сўрамай, энди, шунча йиллардан кейин сўраяпсиз?

— Авваллари менга хиёнат қилишинг мумкинлигига ақлим етмасди. Ажраб кетганингдан кейин бу нарса қўлингдан келишига ишондим. Тўйимиздан олдинги ҳаётингга ҳам кейинчалик шубҳалана бошладим.

— Сиз соддасиз. Агар ҳозир ҳам менинг гапларимга ишонадиган бўлсангиз, ўша соддалигингиз қолмабди.

— Демак, нимадир бўлган...

— Афсуски, бу саволларни жуда кеч беряпсиз. Балки, хат ёзишимнинг сабаби ҳам, уят мени ташлаб кетганидан бўлса керак.

— Мен ҳақиқатан омадсизман...

— Нега? Эракк кишига осон. Истаган пайти уйланиб кетаверади.

— Мен ҳам шундай деб ўйлаганимда бу ерга келмасдим.

— Агар, сизга хиёнат қилмадим десам, ишонасизми?

— Сен бу гапни айтишни истамаяпсан. Демак, нимадир бўлган. Энди, юз бора йиғлаб-ёлвориб айтсанг ҳам ишонмайман.

— Тўғри... Шунча йил бир ёстиққа бош қўйиб, кесишмаган йўлларимиз энди ҳам кесишмаслигига иқрор бўлдим. Сизда менинг юрагимни куйдириб юборадиган қудрат аввал ҳам йўқ эди. Энди ҳам. Нима қилай? Мен, сизни севганим учун эмас, ҳаётим фожиали тугаётганидан қўрққаним

учун хат ёзгандим. Келганингиз учун раҳмат. Мен сиздан розиман, сиз ҳам рози бўлинг.

— Мендан розилик сўрама. Бу ерга келиб хато қилибман. Бир ёғи ўғлимни ўйлагандим. Хайр!

Турғун жавоб ҳам кутмай, шиддат билан, аламдан бўғриқиб чиқиб кетди.

Муҳайё хонада асабий кезинаркан: «Бу сафар ҳам ўз вақтида келмади. Агар Турғун Эркиндан кейин келганида, балки вазият бошқача бўларди» — дея ўйлай бошлади. «Эркин келадими, йўқми? Келиши керак!» Мен ҳаёт билан видолашяпман, наҳотки бунга у бефарқ. Мен ўлсам, у нима йўқотади? Ҳеч нима! Нари борса ўкиниб, сигарет чекиши мумкин. Кейин ўз хафачилигини кимларгадир айтиши, ўйнашларига мақтаниши мумкин. Ўғлим-чи, ўғлим ҳам бошида бир-икки бор йиғлаши, катта бўлгач эса ўз йўлини топиб кетади. Онам-чи, онамгина менинг доғимда, ғаму ҳасратда адойи тамом бўлади.

Муҳайё яна деразадан пастга қаради. «Ҳеч бўлмаса, бир лаҳза ҳавода эркин учаман, кейин азоблардан қутулам. Наҳотки, Эркин келмаса, шунчалик шафқатсиз бўлса?»

Наҳотки, ўлишдан кўра яшаш қийинроқ. Муҳаббат деган нарсани ким ўйлаб топган? Ҳаётимнинг муҳаббатга тўла лаҳзаларида худди маликалардай яшадим. Маликалардай бахтиёр бўлдим. Бир одамнинг қалби қувонишга қанчалик қодир бўлса, шунчалик севиндим, шод бўлдим. Энг бахтли одам қанчалик бахтиёр бўла олиши мумкин бўлса, шунчалик бахтиёр бўла олдим. Ҳатто маликаларнинг ҳам юраги бундан ортиқ бахтиёр бўла олмайди. Муҳаббат мени шу қадар юксакликка кўтарди, энди эса бахтсизлик нима эканлигини билишга маҳкумман.

Муҳайё, соат жарангидан чўчиб тушди. Унинг миллари тўппа-тўғри еттини кўрсатиб турарди. «Эркин келмади. Начора? Бизлар деярли ҳамма нарсани гаплашиб бўлганмиз. Унинг келмаслиги эса, сўнгги саволларимга берган жавобидир.

Унинг таҳқирловчи жавобига ожиз кимсанинг ожиз жавоби ҳам тайёр.

Муҳайё деразани очиб, раҳига оёқ қўяркан, пастда турган қоронғулик ичида, гира-шира кўриниб турган Эркинга

кўзи тушди ва бир балодан қутулгандай, орқага чекинди. Уялиб деразани ёпди.

— Нега эртaroқ келмадингиз?

— Мен кутиб тургандим. Журъатинг етармикин, йўқмикин деб ўйлаётгандим. Тўғри топган эканман.

— Агар заҳар ичганимда-чи?

— Заҳар ҳеч жойда йўқ-ку?

— Бўлганида-чи?

— Сен фирромлик қиялпсан. Айт, қачон сенга уйланаман деганман. Тўғри, сени севаман деганман. Сенга бу сўзни айтганимда, севги нима эканлигини ҳам билмасдим. Сен туфайли севги нима эканлигини билдим. Муҳаббат ҳақидаги барча эртаклар, ҳаммаси рост эканлигига ишондим. Севгисиз ҳаёт, ҳайвонларнинг яшашидан бошқа нарса эмаслигига ҳам иқдор бўлдим. Лекин, нима қилай, сенга уйланомайман. Энди ҳеч нарсани ўзгартиришга қудратим етмайди.

— Мен-чи, менинг ҳаётим нима бўлади? Ахир мен темир эмасман-ку? Сиз мени ҳар бир хужайрамгача ўзгартириб юбордингизу, ҳаётимда ҳеч нарса ўзгармаслигини талаб қиялпсиз.

— Ўзингни қўлга ол. Муҳаббатинг олдида қарздорман. Мен ҳозир сендан бир дунё олтин олиб, қайтариб беролмаётган одамдай қарздорман. Агар биз ўн йил олдин кўришганимизда, балки ҳозиргидай бир-биримизни севолмасдик. Биз умримизнинг шундай палласида учрашдик-ки, ҳатто бир кун олдин ё кейин учрашганимизда, балки бир-биримизга мутлақо бефарқ қарардик.

— Сиз афтидан ҳеч нарсани тушунмаётганга ўхшайсиз. Ҳатто, нега сизни чақирганимни ҳам ўйлаб кўрмаяпсиз, Эркин ака!

— Сен менга бугун бермоқчи бўлаётган саволларингга дастлабки учрашувимиздаёқ жавоб берганман.

— Ҳаммага ёқди-гу, бир сизга ёқмадик, ёқмадик-а!

— Менга ҳам ёқасан. Мен ҳеч кимни сени севганчалик севганим йўқ. Умуман, сенгача севги нималигини ҳам билмасдим. Энди айтишим мумкин. Севгисиз ҳаёт...

— Ҳозир гап бошқа ёқда. Гап севгининг нималиги ҳақида эмас, натижаси ҳақида кетаяпти.

— Натижасини мендан талаб қилма. Марҳамат, яна истаганча севишиб юраверишимиз мумкин. Мана шуниси яхши...

— Йўқ, бу ўйинда фақат мен ютқизаман. Оиламдан ажралдим, ишхонамдан ҳайдалдим, яхши отим кўча-кўйда ёмонга айланди. Эримдан қолган барча мол-мулкни ҳавога совурдик. Оёғимдан қулоғимгача қарзга ботдим. Ака-укаларимга ёлғон гапиравериб, бурдим қолмади. Ҳозир мени бу ҳаётда сизга бўлган умиддан бўлак ҳеч нарса ушлаб тургани йўқ. Сиз эса шу умидни узмоқчи бўляпсиз?

— Бу сен ўзинг танлаган қисмат.

— Мен бунчалик хўрланишга лойиқ иш қилмадим-ку?

— Сени ҳеч ким хўрлаётгани йўқ. Яна аввалгидай яшай-верамиз, фақат уйланиш ҳақида гап очма. Оилам, болачақаларим бор.

— Сизнинг ҳаётингиз ўз йўлида текис кетаверади. Ҳаммаси жой-жойида, фақат қурбон бўлган биз.

— Қўй, ундай дема. Сени севавериб, мен ҳам адоийи тамом бўлдим-ку?

— Ишонмайман.

— Нега?! (Эркин унинг елкасидан қучоқлайди) Уйланаман деган битта-яримтаси ҳали чиқиб қолар. Биз эса фақат бир-биримизни севишга яратилганмиз. Кел, энди... (Улар диванда қучоқлашиб ўтирадилар).

— Қўйинг, ойим уйдалар. Сиз ҳақингизда гапирганман. Бўлмаса, аллақачон ҳайдаб чиқарардилар.

— Ўзимни ойижоним, мен учун шундай қизни туғиб қўйибдилар-у минг марта ўргилсам арзийди. (Эркин Муҳайёнинг юз-кўзларидан ўпа бошлайди). Юр, кетдик ўзимизнинг жойга...

— Йўқ, керакмас. Тўхтанг, нариги хоналарни кўрай, ҳеч ким йўқмикан. Эшикни ҳам беркитиб келаман. (Муҳайё ўрnidан кўзгалди. Эркин диванга чўзилиб, ёқасининг тугмаларини ечди. Хотиржам ва ўзидан мамнун). Анча вақтдан кейин кўзлари ором истаб, юмила бошлайди. Бу ҳол томоғига тақалган ўткир тигнинг оғригини сезгунга қадар давом этади. Оғриқдан кўзини очганда тепасида турган Муҳайёни кўрди;

— Жинни бўлдингми, ол!

— Мен бугун ўзимни ўлдиришга қасд қилмаганимда, сизни ҳам ўлдирмаган бўлар эдим. Хайр. Мендан кейин яшашга ҳаққингиз йўқ.

— Эсингни йиғ. Жиннилик қилма. Ҳали ҳаммаси яхши бўлиб кетади. Ҳамма нарсани бир кунда ҳал қилиб бўлмайди. Балки турмушимиз ҳам ўзгарар. Бола-чақам бор. Сени ҳам шундай ташлаб қўймайман... Балки, яширинча никоҳдан ўтиб, алоҳида уй олармиз.

— Йўқ, бу гаплар жуда кеч айтиляпти. Бу гапларни мени қутқариш учун эмас, ўзингизни қутқариш учун айтяпсиз. Хайр!

— Муҳайё, Муҳайё, шошма, ол пичоқни. Нима, мен сени бирон марта алдадимми, ё сени истаганингдай севмадимми, айт нима қилдим?

— Мен сизсиз яшардим мумкин бўлганда эди, ўзимни ўлдирмаган бўлардим. Сиз менсиз яшай оласиз, шунинг учун сизни ўлдираман. Мен бир ўзим ўлиб кетишни истамайман.

— Нима деяпсан, Муҳайё, биз ҳали кўп яшаймиз. Бизнинг давримиз энди келади. Ол пичоқни...

Муҳайё унинг томоғига қадалган пичоқни олди. Лаблари, титрарди.

— Ўлдир десангиз ҳам ўлдирмасдим...

— Сенга ишониб бўладими?

— Менга нима қипти?

— Ўзингни қўлга ол. Керак бўлсам чақирарсан. Ёпиғлиқ парда ёпиғлигича қолсин. Уни кўтарсак, биз ҳали бирга ўлишимиз учун кўп нарса етишмаслиги аён бўлиб қолади.

— Нималар?

— Сен мени севган пайтларингда бошқаларни ҳам назардан қочирмагансан. Мен ҳам худди шундай. Агар турмуш қурганимиздан сўнг, бир-биримизсиз яшолмаймиз деб кафолат беролганинга, мен сенга уйланган бўлардим. Афсуски, сен энди мени деб яшолмайсан. Ҳали сен севадиганлар ҳам, сени севадиганлар ҳам кўп бўлади. Муҳаббат эса хонаки эмас, ёввойи каптардир. Сен ҳозир уни қафасга соламан деб, ўзингни қийнаяпсан. Балки, сен

Ўзингни ўлдиришинг ҳам, мени ўлдиришинг ҳам тўғридир. Лекин бу ўз юрагинг ҳақида, ўз муҳаббатинг ҳақида чиқарган тўғри хулосанг эмас. Биз муҳаббат учун ўлишга нолайиқмиз. Бизнинг юракларимиз сен ўйлаганчалик тоза эмас.

— Мен ҳам сиздай ўйлаганимда, бу ҳаёт учун, ҳаётнинг олдида ўзимни ифлос санаганим учун ўзимни ўлдиришга қасд қилмаган бўлардим. Хайр, сиз билан гаплашадиган гапимиз қолмади.

— Нима ҳам дердим! Омон бўл! Агар истасанг яна учрашамиз.

— Мен Худодан шундай бир муҳаббат сўрайман-ки, мен севган киши, мени ҳеч қачон алдамаса, бутун жонимни, умримни, кучу қудратимни, юрагимни бериб унга фидойи бўлиб ўтардим. Жонингни тикиб борсанг-у сени қанча вақтлар давомида алдаб келаётганларини кўрсанг, бундан бортқ фожиа борми? Лекин энди бу гапларнинг сизга ҳеч қандай алоқаси йўқ. Кетинг!

— Хўп, хўп...

Тўй. Куй-қўшиқ авжида. Шовқин-сурон. Бирровга келган хонандалар иккита-иккита, тўртта-тўртта қўшиқ айтиб, даврани бўшатяпти. Навбат Муҳайёга етиб келган.

Ўртани олиб борувчи уни огоҳлантираяпти:

— Муҳайё, тайёр бўлиб турунг, қўшиқ тугаши билан эълон қиламан, хўпми?

— Тезроқ бўла қолинг. Вақтим зиқ.

Шу пайт тўйхонага Севинч кириб келади. Унинг атрофида чолғучилари. Унинг виқор билан юришларини кўрган тўй аҳли ҳайратда. Ҳамма йўл берган, ҳавас билан қараган. Баъзилар суюлиб қуллуқ қилган. «О, Севинч келди», деган товушлар. Ўртакаш ҳам югуриб пешвоз чиққан.

— Келинг, келинг Севинч!

— Тўй қалай бўляпти?

— Зўр. Сиз келдингиз, энди даҳшат бўлади.

— Менга, қачон навбатни берасан?

— Сизгача уч киши ёзилган.

— Вақтим зиқ. Ҳозир чиқиб айт.

— Менга барибир. Ана, Муҳайёнинг навбати. Ўзингиз сўранг.

— Муҳайё... Ҳозир мен чиқаман. Йўқ, дема. Озроқ турсанг асаканг кетмайди.

Муҳайё: — Йўқ. Кутолмайман. Қолаверса, мен кўшиқ айтгандан сўнг, сенинг келган-келмаганинг ҳам билинмай кетади. Шунинг учун шошилмай қўяқол.

Севинч: — Газанда!

Муҳайё: — Менинг олдимга тушишингга ҳали анча бор!

Севинч: — Шундай қиламан, томоғинг ҳали менинг номимни айтишдан бошқасига ярамай қолади.

Муҳайё: — Сенинг номингни айтганларнинг таҳорати бузилиб кетяпти-ю.

Севинч: — Сенда таҳорат борми?

Севинч ғазаб ва нафрат билан тўйдан чиқиб кетади. Бир тўда одам унга эргашади. Муҳайё кўшиқ айтиш учун ўртага қараб юра бошлайди.

Севинч ва Наргиза ўтирибди. Севинч асабий:

— Ҳозир у ким билан юрибди. Ишонгани ким?

— Эркин дегани билан. Ҳарқалай катта бойлардан...

— Сен унга йўл топишинг керак. Унинг қўйнида бизнинг гўзаллардан бири ётганида, мен ўзим Муҳайёни етаклаб бораман. Эрини, оиласини ташлаб, шу Эркин деганига ишониб, қариллаб юрган экан, ишонгани хиёнат қучоғида ётганида бир кўриб қўйсин. Ва мен ҳам шунда Муҳайёнинг аҳволини кўриб, ғуборим тарқалади.

Уни енгишнинг бошқа йўли йўқ!

Эшик қўнғироғи жиринглайди. Эшикда Севинч ва Муҳайё дам-бадам тутмачани босарди. Севинч Муҳайёга масҳараомуз пичирлади:

— Сал ўзингни бос. Ҳозир севаман деганингни аҳволини кўрасан... Ишонганинг, иштонсиз ишрат қияпти.

Ичкаридан, «Ким у?» деган товуш. Севинч «Бу мен!» дейди. Муҳайё тирқишдан панага бекинади. Эркин бамайлихотир, Севинч келганидан хотиржам тортиб, эшикни очади. Эркин халатда. Олдин Севинч, сўнгра Муҳайё кириб боради. Эркин даҳшатдан донг қотиб қолади. Қизларни кўрган Наргиза худди ҳеч нарсадан хабари йўқдай, ярим яланғоч, югуриб келиб, Эркиннинг устига сакраб осилиб олади. Унинг хиёнатини кўрган Муҳайёнинг кўзлари олов бўлиб ёнади. Сумкасидан пичоқни олиб отади:

— Аблах!

— Тўхта, Муҳайё...

Эркин хонага қочиб кириб, эшикни беркитади. Муҳайё, эшикни тепа бошлайди: — Ҳозир ўлдираман!

— Муҳайё, мен барибир сени севаман, якка-ю яғонаман. Ўзингни бос. Хотиним эмассан-ку?

— Ўлдираман, ифлос! — Муҳайё пичоқни эшикка санчади. Қаттиқ жанжал, бақир-чақирлардан бутун «дом» ларзага келади. Севинч истехзоли табассум билан бўлаётган воқеаларни кузатиб турарди.

Муҳайё студияда қўшиқ ёзаётган эди, кимдир ойнани чертаётганини эшитиб, ўша томонга қаради. Ойна ортида Эркин турарди. Мусиқачилардан ўнғайсизланиб, ташқарига чиқди.

— Келинг!

— Салом, Муҳайё.

— Нега келдингиз?

— Биласанми, ҳамма айб менда. Сенинг олдингда гуноҳкорман. Мени кечир.

— Хўп, кечирдим.

— Кел, ярашамиз.

— Хўп, ярашдик ҳам дейлик, кейин нима бўлади?

— Мен сени яхши кўраман.

— Қўйинг бу гапларни. Фижиним келяпти... Бу сўзларни шу қадар ёмон кўраман-ки, айниқса сизнинг оғзингиздан чиққанда, чидаб туролмайман.

— Тўғри, авваллари бу гапларни эрмакка айтардим, энди ростдан, чин юракдан...

— Бўлди, бас. Кетинг!

— Айт, айбимни қандай ювай? Битта жонимга бунча жабр. Мен сени бу қадар севаман деб ўйламагандим. Ҳозир нима десанг розиман. Фақат, аввалгидай дўст бўлайлик, аввалгидай бирга бўлайлик. Ахир бир пайтлар севардинг-ку? Бир пайтлар айтган сўзларинг ҳеч қачон ёдимдан кўтарилмайди. Айниқса, теракзор тагидаги учрашувимиз кўз олдимдан кетмайди. Ахир бир-биримизни севамиз-ку, нега кечирмайсан? Ёлвораман Муҳайё, мени кечир, сени севаман!

— Ёлғон! Авваллари сизни мутлақо бошқа одам деб билардим. Сиз, тасаввуримда салкам авлиё эдингиз. Кейин билсам, сиз ҳам бошқалар қатори ифлос экансиз. Энди кечиришимнинг ҳожати йўқ. Бу кечиримлар ҳеч нарсани ўзгартиролмайди. Сиз, бугун кечирим сўраб, эртага қийнат қиласиз.

— Бўлди, ҳеч қачон хиёнат қилмайман. Истайсанми, сенга уйланаман. Оила қуриб, ўғлингга оталик қиламан. Доимо бирга бўламиз. Қасам ич десанг, қасам ичаман. Сени севаман, Муҳайё! Сенсиз қийналганларимни билсайдинг.

Рости, сени бу қадар севиб қоламан деб ҳеч ўйламагандим. Энди сенсиз яшолмайман.

— Эркин ака, кетинг бу ердан. Гапларингизни эшитиб кўнглим айинияпти. Одам бу қадар пасткаш бўлмаслиги керак.

— Муҳайё, уйингга совчи жўнатаман. Тўй қиламиз. Ҳаммаси очиқчасига бўлади. Яна қандай исботлай...

— Кетинг... Севгини бунақа гаплар билан сотиб олиб бўлмайди. Сиз, мен ўйлаган одам эмассиз. Сиз, хиёнаткор, сотқинсиз.

— Хўп, мен шундайман. Фақат сен мени кечир...

— Мен кечирганимда ҳам, энди ҳеч нарса ўзгармайди. Энди ҳеч қачон учрашмаймиз. Бари тугади. Эртага келсангиз ҳам, ўн йилдан кейин келсангиз ҳам, жавобим шу. Қасам ичиб айтаман, қайта сиз билан бўлсам, ёлғиз боламнинг ўлиги тутсин.

— Муҳайё...

Муҳайё чирт бурилиб студияга кириб кетди. Эркин нима дейишини билмай, довдираб қолди. Тақдирга тан берган одамдай, ҳайрат ва таажжубда, бошини чангаллаб, ерга ўтирди.

Раъно: — Сиз Турғун акамнинг менга бўлган муносабатлари самимийлигига шубҳаланяпсиз, шекилли?

Муҳайё: — Йўқ, балки ўзгаргандирлар. Лекин аёл кишининг ёлғиз қолиши, кун келиб инкор этилиши, севилмай қолиши, севган одами йўқламай қўйиши, нақадар азобли эканлигини билганим учун бу ерга келиб ўтирибман.

Раъно: — Менинг ўрнимда бошқа одам бўлганда, шундай қилармидингиз?

Муҳайё: — Ҳа, мен негадир Турғун ака сизни севиб қолганига ишонмаяпман. Мана шу нарса сизни бахтсиз қилади, деган хавотирдаман. Биз бор-йўғи битта зебигардон учун ажрашиб кетдик.

Раъно: — Ҳозир Турғун акага телефон қиламан. Сиз нариги телефондан бемалол эшитаверинг.

Муҳайё: — Йўқ, керакмас.

Раъно: — Керак. Бу сиз учун ҳам, мен учун ҳам керак. Фақат билдириб қўйманг.

Раъно телефон рақамларини теради. Трубкани Турғун кўтаради;

Турғун: — Алло, Раъно яхшимисиз?!

Раъно: — Турғун ака, сиз билан кўришганимизда, неча бор шайландиму лекин айтолмагандим. Энди, телефонда бўлса ҳам, сўрашга мажбурман. Нега хотинингиз билан ажрашгансиз?

Турғун: — Уни ўзи кетди. Қўшиқчи бўлмоқчи экан... Қиссача айтганда: «Бахтимиз очилмади».

Раъно: — Агар эртага у киши қайтаман деса, қайтадан уйланасизми?

Турғун: — Йўқ. Чунки у менга хиёнат қилган.

Раъно: — Балки, бу нарса бўлмагандир. Мен ўз бахтимни ўзгалар бахтсизлиги ҳисобига қурмоқчи эмасман.

Турғун: — Сизни севишим учун бахтсиз яшаганим тўсиқ бўлолмайди.

Раъно: — Сизнинг Муҳайё билан кечирган турмушингиз, мен билан ҳам такрорланмайдими?

Турғун: — Ҳеч қачон. Бизлар бахтли бўламиз. Кўр ҳассасини бир марта йўқотади. Энди кўзим очилди. Сиз менинг бахтимсиз.

Раъно: — Турғун ака, уйга адам келиб қолдилар, кейинроқ қўнғироклашамиз.

Турғун: — Раъно, Сиз ҳеч шубҳаланманг. Сизни яхши кўраман. Соғ бўлинг!

Улар трубкани қўйдилар. Муҳайё ҳайратдан қотиб қолган. Нима дейишини билмай, Раънога қарайди. Сўнг: — Раҳмат, анча нарсани ойдинлаштирдингиз — деди.

Раъно: — Албатта, мен Турғун акага, нисбатан яхши иш қилмадим. Балки, бу ишим учун у киши хафа бўларлар. Лекин сизларнинг ораларингиздаги боғлиқлик қай даражадалигини билиш, мен учун ҳам қизиқарли. Бунга кўз юмолмайман. Оила қургунимизча бу муносабатлар ошкор бўлгани яхши. Турмуш қурганимиздан сўнг, оила сирларини ҳеч қачон ошкор қилмайман.

— Шундай бўлгани яхши. У сизни бу қадар яхши кўриб қолганини билмаган эканман. Узр. Энди мен бораё!

Яқин одамнинг ўлса, «бандалик экан-да» — дея таскин излайсан. Аммо қачонлардир қадрдон бўлган, сени кучиб эркалаган, жисму жонини берган, борлигинга сингиб кетган ва ҳаётингнинг энг азииз бўлаги бўлиб қолган инсон, ҳатто у кейинчалик бегонага айланиб қолган бўлса ҳам, у энди сендан мутлақо кетаётганлигини кўриш, айниқса бошқа бировни бахтли қилиш учун, айнан сени ўрнингга бошқа бировни саодатли қилиш, уни севиш, унга ўз ҳаётини бағишлаш, у билан оила қуриш, сени аро йўлда ташлаб у билан қолган умрини файзли ўтказиш ва сени битмай-тугалланмай қолган можаролар исканжа-

сига ўзингни ёлғиз ташлаб кетаётганлигини, янги ҳаёт оstonасини очиб, кириб кетаётганлигини кўриш, нақадар даҳшат. Айниқса, аёл киши учун. Аёл киши учун, ўзининг собиқ турмуш ўртоғи бошқа бировга уйланаётган тундан машъумроқ тун йўқ. Агар аёл мана шу тундан эсон-омон ўтиб олса, мана шу тунда сабр-тоқат қанча, кейин юраги тош бўлиб, яшаб кетаверади. Ҳамма балого бардош беролади. Фақат у, мана шу тунни ўтказиб олса бас.

Лекин Муҳайё ўша кеч уйда ўтира олмади. Ўзи қарахт бўлиб қолган, оёғини ердан узолмас, чангакдай букилиб ўтиришдан бошқасига ярамасди. Ўзини бу қадар афтода-ҳоллигини бекитиш учун, далда дея ўғлини ҳам ўзи билан олиб, тўй ўтаётган кафега бориш учун такси тўхтатди.

Кейинги пайтларда Муҳайё кўп тўйларда бўлди. Қўшиқ айтиб кўп базмларни ўтказди. Никоҳ тўй, суннат тўй, чарлар... Баъзан иккинчи бор уйланаётганларнинг тўйида ҳам бўлди. Тўйхона худди унинг ишхонасидай бир таассурот уйғотарди. Лекин бугун Турғун уйланыпти.

Кафе катта йўлнинг ёқасида бўлганлиги учун ўтган-кетганлар кўп. Муҳайё қоронғу тушганидан фойдаланиб, худди йўловчидай кафе атрофида аста-секин юра бошлады. Кафе оғзида, бир пайтлар унга қариндош бўлган, уни таниган, уни ҳурмат қилган танишларига кўзи тушди. Тўйдаги қўшиқчини ҳам овозидан таниди: Севинч! Дунёнинг айланиб келишини қаранг. Севинч уни Эркиндан айирганди. Энди Турғундан ҳам айиряпти. Йўқ, Севинч Эркиннинг хиёнатларига хотима ясади, очиқчасига кўрса-тиб берди, холос. Турғун билан бўлган можароларнинг эса сўнгги кунда, иштирок этяпти, холос. Лекин, нега айнан Севинч?!

Муҳайёнинг бир нияти, тўйга шарт кириб бориш эди. Лекин шартта кириб боришга ҳаққи йўқлигини биларди... Қолаверса, бу ердагиларнинг баъзилари уни Турғуннинг собиқ хотини деб билса, баъзилар «ана, қўшиқчи Муҳайё келди» — дея хаёл қилади.

Муҳайё тўйхонага қарар экан, кўзларидан дув-дув ёш тўкиларди. Собиржон ҳам онасининг авзойига қараб, хархашаларини тўхтатди. Боядан бери, ана амаким, ана

аммам, ана фалончи акам деб, тўйхона томонни кўрсатар, ҳеч нарсани тушунмай, онасини ўша томонга судраётганди. «Улар бари ёмон одамлар» — дейиши ҳам таъсир қилмас, нега шунча вақт яхши бўлиб юрган одамлар, бирданига ёмон бўлиб қолганлигига идроки етмасди.

Муҳайё асфальт йўлни кесиб, югуриб келаётган Турғунга кўзи тушди. Турғун кела солиб Собиржонни қучоқлаб олди.

— Ўғлим, мени кечир. Хоҳласанг сени тўйхонага олиб кираман. Ҳали катта бўлганингда, мени тушунасан. Унгача ҳам ёлғизлатиб қўймайман. Олдинга бориб тураман. Ўғлим, сени яхши кўраман. Менинг жигарбандимсан. Кўчада қолган бахтим, бахтсизимсан.

— Дада, далажон... Сизни соғиндим.

— Ўғлим, сенга қайтар йўлларим беркилган бўлса, нима қилай?! Мен бугун уйдаман, Фақат сени кўриш учун чиқдим. Менга сени келганингни, ойингни келганини айтишди.

Турғун бошини кўтариб, Муҳайёга қаради.

— Раъно сени танир экан. Сени олдинга чиқишимни билиб, бўйнидаги зебигардонни ечиб берди. Ма, ол. Қачонлардир битта зебигардон учун ажрашиб кетгандик. Буни тақиб, зора бахтли бўлсанг. Зебигардон ҳақида унга ўзинг айтиб берган экансан. Мени ҳам жуда бахтли деб ўйлама. Агар менга хиёнат қилмаганингда ҳеч қачон уйланмаган бўлардим. Менинг ор-номусимни бу қадар арзон сотганинг учун, сени кечирмайман. Умид билан бир ёстиққа бош қўйганимиздан сўнг, сенга бутун ҳаётимни бағишлагандим. Афсус, бошим тошга жуда қаттиқ урилди. Сен ҳам ўз бахтингни топарсан. Илтимос, бу зебигардонни ол. Мендан гинанг қолмасин...

— Керак эмас. Мен бу ерга зебигардон учун ёки Сиз учун келганим йўқ. Ўзимнинг фожиамни кўриш учун, мен йўл қўйган хато нақадар даҳшатли эканлигини англаш учун келганман.

— Мен борай. Сўнгги илтимосим, буни ол. Турғун Муҳайёнинг қўлига зебигардонни тутди. — Собиржонга бирор нарса керак бўлса айтарсан.

Турғун ортига қараб югуриб кетди. Муҳайё узоқ вақт ўкириб-ўкириб йиғлади. Жимиб қолган Собиржон унинг этагига ёпишиб олганди. Орадан анча вақт ўтди, Собиржон онасининг ниманидир гижирлатиб еяётганини кўрди. Муҳайё зебигардон доналарини бирма-бир оғзига солаётганди. Доналар катта-катта бўлганлиги учун, томоғидан зўрға ўтар, баъзиларини тиши билан синдираман дер, лекин тиши синиб, лабининг бир бурчидан қон сизиб чиқарди. Собиржон ойисининг кўлларига тирмашди. Лекин ойиси важоҳат билан, шода-шода тошларни кап-палаб оғзига солар, ўқчиб-ўқчиб ютинарди. Собиржон ойисини қаттиқ тортиб ўзига қаратмоқчи эди. Муҳайё йўл четидаги панжарага суянганча ерга беҳуш бўлиб кулади. Собиржон ойисига қараб энгашганида, Муҳайё нафас ололмай хириллар, кўзлари катта-катта очилиб, даҳшат ва саросимадан қотиб қолган эди.

Собиржон энди онасига ердам беролмаслигини тушуниб, тўйхона тарафга чопди.

Турғун етиб келганида Муҳайёнинг кўзлари осмонга қараб қотиб қолган, унинг кўзлари юлдузлари куйган тун осмонидай қоп-қора эди...

МУНДАРИЖА

Ҳ. Худойбердиева. Барқарор туйғулар алангаси	3
Сен қалбимнинг ардоғидасан (қисса)	6
Саҳройи гуллар (ҳикоя)	39
Балоғат бекати (теленовелла)	46
Оппоқ гулдай ойдин хотира (ҳикоя)	75
Изғиринли кунларнинг бири (воқеий ҳикоя)	80
Забаржад (қисса)	83
Агар сени алдаса, ҳаёт (ҳикоя)	134
Баҳорнинг энг сўнгги лоласи (теленовелла)	149
Бошимдаги тожим — онам (бадиа)	155
Янги ой чиққан кеча (киноқисса)	190
То сўнгги нафасгача (қисса)	225
Тараддуд (киноқисса)	240
Юлдузлари куйган тун (киноқисса)	251

Муҳаммад Исмоил

БАҲОРНИНГ ЭНГ СЎНГГИ ДОЛАСИ

Китобда rassom О. Қозоқов ижодидан фойдаланилди.

Муҳаррир Тўлқин Ҳайит

Рассом Ж. Одилов

Техник муҳаррир Т. Харитонова

Мусаҳҳиҳ Ш. Мақсудова, Ш. Орипова

Компьютерда тайёрловчи Ф. Тугушева

Босишга рухсат этилди 29.08.06. Бичими 84×108^{1/32}.
Офсет босма. Нашр.б.т. 15,54. Нашр. б.т 14,05. Адади 5 000.

Буюртма № 06-100.

Баҳоси келишилган нархда.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
«O'zbekiston» нашриёт-матбаа ижодий уйида босилди.

700129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30

И 81 **Исмоил, Муҳаммад.**
Баҳорнинг энг сўнгги лоласи. Ҳикоя ва қисса-
лар/ Муҳаммад Исмоил; Масъул муҳаррир Л. Тан-
гриев. -Т.: «O'zbekiston», 2006. -296 б. -Б.ц.
Тангриев Л. /муҳар./

ISBN 5-640-03210-3

ББК 84(5У)6

№ 503-2006 Алишер Навоий
номидаги Ўзбекистон Миллий
кутубхонаси.

М 4702620201-230 2006
М 351(04)2006